

Olga Cicanci

COMPANIILE GRECEȘTI
DIN TRANSILVANIA
ȘI COMERTUL EUROPEAN
ÎN ANII 1636-1746

**COMPANIILE GRECEȘTI
DIN TRANSILVANIA
ȘI COMERȚUL EUROPEAN
ÎN ANII 1636–1746**

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE
BIBLIOTECA ISTORICĂ LIV

OLGA CICANCI

*COMPANIILE GRECEȘTI
DIN TRANSILVANIA
ȘI COMERTUL EUROPEAN
ÎN ANII 1636—1746*

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI 1981

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE
BIBLIOTECA ISTORICĂ LIV

OLGA CIGANCI

*COMPANIILE GRECEȘTI
DIN TRANSILVANIA
ȘI COMERȚUL EUROPEAN
ÎN ANII 1636—1746*

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI 1981

**The Greek companies of Transylvania
and European trade in 1636—1746**

**Греческие компании в Трансильвании
и европейская торговля в 1636—1746 гг.**

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R. 79 717 Bucureşti, Calea Victoriei 125

SUMAR

	Pag.
<i>Introducere</i>	7
<i>1. Istoriografia</i>	11
<i>2. Întemeierea companiilor grecești din Transilvania</i>	16
A. Negustorii greci din Transilvania în perioada premergătoare întemeierii companiilor comerciale de la Sibiu și Brașov	16
B. Înființarea companiilor grecești din Sibiu și Brașov	23
<i>3. Statutul juridic și regulamentele de funcționare ale companiilor grecești din Transilvania</i>	26
A. Statutul juridic și regulamentele de funcționare ale Companiei grecești din Sibiu	28
B. Statutul juridic și regimul de funcționare al Companiei grecești din Brașov	38
<i>4. Organizarea administrativă a companiilor grecești din Transilvania</i>	45
A. Organizarea administrativă a Companiei grecești din Sibiu	45
B. Organizarea administrativă a Companiei grecești din Brașov	67
<i>5. Relațiile celor două companii cu puterea centrală și cu autoritățile locale din Transilvania</i>	77
<i>6. Structura etnică a companiilor grecești din Transilvania</i>	96
<i>7. Formele de desfășurare a activității comerciale. Mărfurile vehiculate de negustorii companiști și prețurile lor</i>	119
A. Activitatea comercială a Companiei grecești din Sibiu	119
B. Activitatea comercială a Companiei grecești din Brașov	130
<i>8. Rutele comerciale folosite de membrii companiilor din Sibiu și Brașov și locurile de cumpărare sau desfacere a produselor negociate</i>	145
<i>9. Legăturile celor două companii grecești din Transilvania cu Țara Românească și Moldova</i>	152
<i>10. Viața spirituală a companiilor grecești din Sibiu și Brașov</i>	159
<i>Concluzii</i>	169
<i>Indice</i>	193
<i>Résumé</i>	201
<i>Sommaire</i>	207

Importanța tot mai mare pe care o capătă comerțul cu Orientul, îndeosebi în veacul al XVII-lea, a determinat puterile occidentale (Venetia, Anglia, Olanda și Franța) să cucerească poziții favorabile pe piețele orientale. Acționînd în spirit mercantilist, guvernele celor mai puternice țări occidentale sprijină înființarea unor companii comerciale, menite să achiziționeze produse orientale — care erau de cele mai multe ori materii prime — și să le aducă în Europa de vest, iar începînd cu veacul al XVII-lea, spre centrul continentului. Dintre primele asociații de negoț, denumite companii, amintim pe cele englezești (1555 — Compania moscovită, 1581 — Compania engleză a Levantului), olandeze (de pildă Compania Indiilor orientale, înființată în 1602) și pe cele franceze (Compania Levantului din 1670 și Compania de Comerț în Mediterana din 1685)¹. La începutul veacului al XVIII-lea apar și în sud-estul și centrul Europei asociații comerciale, create după modelul celor occidentale, cum sînt cele din Imperiul austriac: Compania orientală de la Triest (1714), Compania orientală de la Viena (1719)² etc. Acestea sînt numai cîteva din numeroasele companii de comerț apărute în Europa în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea și anume cele care au jucat un rol important în comerțul cu Orientul.

Singurele companii de comerț cunoscute pînă în prezent în sud-estul Europei în veacul al XVII-lea sînt cele din Transilvania: Companiile grecești de la Sibiu (1636) și Brașov (1678). Rolul lor va fi cu atît mai important, cu cît în această epocă nu existau organizații negustorești similare în Europa centrală și, ca urmare, ele devin principalele furnizoare de produse orientale, menționate în documente ca „mărfuri turcești”. În comerțul de tranzit cu mărfuri orientale un rol vor avea, înainte și după întemeierea celor două companii din Transilvania, negustorii greci, alături de cei români, bulgari, sirbi, armeni și evrei.

Cu puternice rădăcini încă din epoca elenistică, favorizate de expansiunea Imperiului bizantin, coloniile grecești din Orient își sporesc numărul în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, fiind alimentate de noi valuri de migrații. Apostolos Vacalopoulos, autorul unei sinteze asupra istoriei Greciei, arată că încă din ultima perioadă de existență a Bizanțului se produce un exod al grecilor spre teritoriile ocupate de venețieni. După căderea Imperiului de la Trapezunt se emigrează către Iveria, iar în secolul al XVI-lea se produce o mișcare a populației grecești spre nord-vestul și vestul Asiei. Grecii se așează în importante centre comerciale din Crimeea, Caucaz și mai ales la Smirna, de unde unii emigrează

¹ În Ph. Savary des Bruslons, *Dictionnaire universel de commerce*, vol. I, Amsterdam, 1726; A. C. Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford, University Press, 1935.

² I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, VIII (1936—1938), p. 86—165.

spre Magnezia, Pergam, Heracleea Pontică, Alexandria și Cairo³. Țările occidentale, interesate să ocupe poziții importante pe piețele orientale, se vor folosi de negustorii greci, cunoscători ai unor limbi orientale și occidentale, ca și a posibilităților locale de negoț. Ei vor fi atrași în companiile înființate în Occident, în vederea facilitării comerțului cu Orientul, precum și ca traducători ai consulatelor franceze, engleze și olandeze, de pildă, ce iau ființă tocmai în scopul activizării și protejării negoțului oriental. N. Iorga aprecia că „grecii și evreii au reușit să aibă un rol important în comerțul cu Levantul tocmai datorită interesului crescând pe care occidentalii îl aveau în comerțul oriental”⁴. Se știe că acești negustori greci, supuși turci, ca și evreii și armenii, încep să ocupe poziții importante în sistemul economic al Imperiului Otoman (iau în arendă anumite dări, vămi, saline etc.). Totodată, patriciatul grec, îmbogățit prin negoț, va ocupa, încă de la sfârșitul veacului al XVI-lea, funcții administrative la Istanbul, începînd să joace un rol important și în viața politică a imperiului.

În circuitul comercial dintre Orient și Europa centrală, începînd cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea, sînt utilizate din ce în ce mai frecvent rutele comerciale din Peninsula Balcanică (care erau aceleași cu căile de comunicații cărora Poarta, din motive strategice, le acordă o mare importanță). Încadrarea țărilor balcanice în sistemul politic otoman a dus la realizarea unei unități vamale care a contribuit la dezvoltarea comerțului⁵. Astfel că în Peninsula Balcanică se înregistrează, în veacul al XVII-lea, un oarecare progres în viața economică și socială⁶. Se dezvoltă producția de mărfuri și unele centre economice și ca urmare această regiune intră în sfera comerțului european, negustorii balcanici fiind antrenați mai ales în comerțul de tranzit dintre Orient și Europa Centrală. Tocmai rolul foarte important al acestor negustori balcanici grupați în cele două Companii comerciale de la Sibiu și Brașov vrem să-l evidențiem în lucrarea de față.

Marcînd deosebirea care există între asociația de negustori și companie, Ph. Savary remarcă faptul că aceasta din urmă grupează un număr mai mare de negustori, are privilegii exclusive, „care nu pot fi stabilite decît prin bunăvoința Principelui, și are nevoie de Decrete-Patente... Pentru problemele lor interne este suficientă voința asociației, certificată

³ Ap. Vacalopoulos, *Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Β. Τουοκρατία. 1453 — 1669*, vol. II, Salonic, 1964, p. 62 și urm.

⁴ N. Iorga, *Points de vue sur l'histoire du Commerce de l'Orient à l'époque moderne*, Paris, 1925, p. 78.

⁵ Opinie împărtășită de mulți istorici în ultima vreme. Cităm în acest sens comunicarea lui Iarjo Tadić — susținută la primul congres de studii balcanice și sud-est europene — intitulată *L'unité économique des Balkans et la région méditerranéenne*, publicată în *Actes du Premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes*, vol. III, *Histoire*, Sofia, 1969, p. 633—640.

⁶ Vezi, de pildă, N. Todorov, *Sur quelques aspects du passage du féodalisme au capitalisme dans les territoires balkaniques de l'Empire ottoman*, în „Revue des études sud-est européennes”, tome I(1963), nr. 1—2, p. 103—136; idem, *La ville balkanique XV-e — XIX-e s.s.*, în „Studia balcanica”, 3, Sofia, 1970, și Ap. Vacalopoulos, *Les villes grecques dans le cadre de l'Empire ottoman (XV-e — XIX-e siècles)*, în „Bulletin AIESEE”, XII, nr. 2, 1974, p. 69—81.

și fixată prin actele și contractele autorizate prin legile dintre particulari”⁷. Ap. Vacalopoulos, după ce amintește că termenul de companie este o creație italiană, o definește ca fiind „un fel de uniune comercială”, care se alcătuiește de regulă din mici întreprinderi de comerț local sau care se limitează mai ales la comerțul de uscat⁸. Istoricul grec consideră că acest termen general nu lămurește întru totul înțelesul de Companie greacă și consideră că trebuie făcute cercetări sistematice de arhivă pentru a se ajunge la unele concluzii în acest sens.

După parcurgerea bibliografiei de specialitate constatăm că într-adevăr problema companiilor de comerț care s-au înființat în spațiul sud-est european nu a fost cercetată. Din mențiunile care se fac în unele lucrări nu reiese nici sensul în care este folosit termenul de companie. D. I. Popovici, de pildă, socotește companiile comerciale organizații de comercianți care se îngrijeau de interesele membrilor lor; adaugă că începînd cu secolul al XVII-lea apar companii grecești, iar apoi și sirbești⁹. Radovan Samardžić este de părere că asociațiile comerciale sau companiile de comerț erau forme tradiționale ale negoțului raguzan, fiind constituite din doi sau trei afiliați. Începînd cu anul 1521 sînt semnalati la Belgrad asociați ai unor astfel de companii¹⁰. Ap. Vacalopoulos, referindu-se la Compania greacă din Sibiu¹¹, o socotește a fi „o uniune, un fel de corporație (de tipul celor din regiunile grecești) recunoscută de stat, care apără interesele membrilor săi, supraveghează orice manifestare a vieții comune și, în special, respectarea de către aceștia a legilor țării care îi găzduia”¹².

Dar nici corporația sau tipul de breslă balcanică, deși s-au întreprins unele cercetări și s-au scris citeva lucrări în ultimii ani¹³, nu este mai bine cunoscută și cu atît mai puțin definită. Cu toate acestea, informațiile, chiar și incomplete, pe care ni le pun la dispoziție aceste lucrări ne conduc la concluzia că cele două companii grecești de comerț din Transilvania nu erau în nici un caz bresle negustorești. Prin lucrarea de față propunem specialiștilor o discuție asupra *tipului* de companie sud-est europeană.

Activitatea companiilor grecești din Transilvania — importantă temă de istorie economică și socială sud-est europeană — a fost prea puțin cercetată pînă în prezent, atît în istoriografia românească, cît și în cea străină. Majoritatea materialului documentar referitor la companiile de comerț de la Sibiu și Brașov a rămas inedit și de aceea încercăm să-l exploatăm, mai cu seamă că pentru veacul al XVII-lea sursele de infor-

⁷ Am enumerat numai elementele esențiale care — după Savary — marchează deosebiră dintre o companie și o asociație de negoț. În ceea ce privește, companiile, sînt date ca exemple companiile engleze, franceze, olandeze etc. Ph. Savary des Bruslons, *op. cit.*, vol. I, p. 426.

⁸ Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 398.

⁹ D. I. Popovici, *Aromânii ca negustori în sec. XVII—XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934.

¹⁰ R. Samardžić, *Belgrad centre economique de la Turquie du nord au XVIe siècle*, în „Studia Balcanica”, 3, Sofia, 1970, p. 33—36.

¹¹ Istoricul ne mărturisește că a folosit drept sursă documentară numai prezentarea condițiilor companiei grecești din Sibiu făcută de N. Camaritano.

¹² Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 402.

¹³ Vezi, de pildă, N. Todorov, *Балканският ерад XV—XIX в.*, Sofia, 1972 și Z. Shkodra, *Emoft shqiptare (sek. XV—XIX)*, Tirana, 1973.

mare privind istoria economică și socială românească și sud-est europeană nu sînt prea numeroase. Deși vom utiliza un mare număr de documente editate și inedite, nu vom reuși întotdeauna să clarificăm numeroasele și complexe probleme pe care le ridică cercetarea de față. Desigur că descoperirea unor noi fonduri de arhivă ar putea completa și adînci multe din chestiunile puse în discuție. Dar în pofida unor lacune inerente unei lucrări care se ocupă de o problemă puțin cercetată, sperăm că ea va fi de folos istoricilor în aprofundarea unor importante aspecte economice și sociale ale veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea, în contextul lumii sud-est europene.

ISTORIOGRAFIA

Într-o scurtă însemnare, intitulată : *Lucrare nouă despre Compania grecească*, Nicolae Iorga scria : „Se știe rolul foarte însemnat pe care l-a avut în viața economică a Europei orientale în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea Compania grecească, în care intrau negustorii din toate națiunile balcanice”. Referindu-se în special la Compania greacă din Sibiu, istoricul român sublinia că „unele din hîrțiile care o privesc au fost tipărite, dar nici o lucrare de total nu i-a cuprins activitatea”¹. Douăzeci ani mai târziu, Nestor Camariano face un studiu mai detaliat asupra companiei sibiene, intitulat *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagnie des marchands grecs de Sibiu*², servindu-se în principal de materialele inedite cuprinse în manuscrisul grec numărul 976 din Biblioteca Academiei Române.

Dar bogatul material documentar provenind din arhivele companiilor din Sibiu și Brașov, care se găsește în momentul de față dispersat în diferite fonduri de arhive din țară³, a rămas, în marea lui majoritate, inedit.

În volumul al XII-lea de *Studii și documente privitoare la istoria României*, București, 1906, Nicolae Iorga publică și documente provenite din arhivele sibiene, ce cuprind știri asupra Companiei grecești din Sibiu, dintre care însă cele mai multe se referă la veacul al XVIII-lea. Într-o altă lucrare, intitulată *Acte românești și câteva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1932, în introducere, Nicolae Iorga face o schiță istorică asupra Companiei grecești din Brașov, pe care o însoțește de 300 de documente. Studiul introductiv este un prețios îndreptar pentru urmărirea activității negustorilor greci și balcanici din Transilvania.

Istoricul român remarcă și în alte lucrări rolul negustorilor greci în viața economică a țărilor române și în relațiile economice cu Orientul, în general. În lucrarea *Points de vue sur l'histoire de commerce de l'Orient à l'époque moderne*, Paris, 1925, analizînd evoluția economică a sud-estului european aflat sub dominația otomană, N. Iorga arată că deși de obicei creștinii erau agricultori, grecii formau o pătură de negustori mari și

¹ În „Revista istorică”, IX, 1923, p. 181—183; N. Iorga considera, la acea vreme, că actele și registrele ce se aflau la Protopopia din Sibiu sînt pierdute.

² În „Balcanica”, VI, București, 1943, p. 201—241.

³ Secția de manuscrise de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Arhivele Statului din Sibiu, Arhivele Statului din Brașov și Arhiva bisericii Sfînta Treime (fostă Biserica greacă) din Brașov.

mici. Istoricul socotea că intermediarii comerțului desfășurat pe teritoriul Imperiului otoman erau levantini (vechi genovezi amestecați cu greci în secolul al XVI-lea, de religie catolică), raguzani, armeni, evrei și greci. Aceștia din urmă se așază, încă din secolul al XV-lea, în țările române și în Polonia (Galiția, Cracovia, Lemberg), unde, împreună cu genovezii, negustorii greci din Cipru și Creta, formează colonii puternice ce dețin o parte din comerțul exterior al Poloniei. De asemenea, în lucrarea citată N. Iorga se oprește și asupra rolului jucat de greci în organizarea comerțului țărilor occidentale cu Orientul, iar unul din capitole se referă la interesele crescînde ale Austriei pentru piața orientală la sfîrșitul veacului al XVII-lea, cu care prilej amintește și rolul companiilor grecești din Transilvania.

În vol. I al *Istoriei comerțului românesc*, N. Iorga se oprește și asupra rolului jucat de negustorii greci în desfășurarea comerțului intern și extern al Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. Într-unul din capitolele lucrării, negustorii greci sînt prezentați ca noii mijlocitori ai comerțului cu Orientul în veacul al XVII-lea. Ei vor antrena, îndeosebi în comerțul de tranzit, și pe negustorii români din cele trei țări românești. „Dar mulți greci — scrie N. Iorga — de-ai sultanului, fără legături chiar cu aceștia, cu grecii „politici”, veneau la noi — mai ales, dacă nu exclusiv — în Țara Românească pentru a face negoț dintr-un loc mai potrivit cu Ardealul, în părțile vecine. Românii se luau cu dinșii, ca asociați ai lor, dar fără aceeași putere de capital și aceeași îndrăzneală. Astfel, la 1545, am văzut că sibienii luau măsuri în ce privește acest nou comerț greco-românesc, care li se părea că le-ar amenința inițiativa și le-ar primejdui cîștigul”⁴.

Și în alte lucrări ale lui N. Iorga se fac mențiuni sau se dau știri prețioase referitoare la companiile grecești din Transilvania. Deoarece informațiile sînt dispersate și este dificil să le enumerăm pe toate, le vom cita pe parcursul lucrării.

În studiul lui Ion Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea* găsim comentarii și știri prețioase legate de problemele de care ne ocupăm. Autorul apreciază că în 1672, cînd se preconiza întemeierea Companiei orientale⁵, grecii puseseră deja stăpînire pe comerțul transilvănean. Negustorii greci și-au dat seama de sensul planurilor mercantiliste austriece de expansiune economică spre răsărit și și-au apreciat, în funcție de aceasta, perspectivele, reușind să obțină privilegii, confirmate prin diplome imperiale. Autorul consacră un capitol Companiei grecești din Sibiu, folosind documente din arhiva gubernială din Sibiu și mai ales diplome imperiale, ca și hotărîrile Dietei Transilvaniei.

În lucrarea lui Paul Cernovodeanu, *England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714)*⁶, București, 1972, se subliniază rolul negustorilor greci și, în mod special, al celor care făceau parte din companiile grecești din Transilvania, în desfacerea sau tranzitarea produselor englezești și orientale prin teritoriul celor trei țări românești. O altă lucrare în

⁴ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc. Epoca veche*, I, București, 1925, p. 1.

⁵ I. Moga, este unul din autorii care susțin că totuși s-a constituit o companie orientală în Transilvania în anul 1672. Vezi în același sens și *Istoria României*, III, București, 1964, p. 109.

⁶ Ca și în alte cîteva studii, cum sînt cele publicate în tom. IV (1966) și V (1967) din „Revue des études sud-est européennes” pe care le vom cita pe parcursul lucrării.

care se găsesc referiri la cele două companii este cea a lui Eugen Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, București, 1970. Paragraful 4 din partea întâi se intitulează chiar *Compania grecească*⁷ și se fac referiri și la compania din Sibiu. Datele sînt de multe ori confuze, ca și comentariile asupra locului și activității negustorilor companiști.

Dintre lucrările aflate în manuscris, pe care autorii au avut amabilitatea să mi le pună la dispoziție, cităm pe cea a Lidiei Demény, *Comerțul sud-dunărean al Transilvaniei în epoca Principatului autonom*⁸. Autoarea cercetează îndeosebi activitatea negustorilor care nu erau cuprinși în cele două companii de la Sibiu și Brașov, dar erau legați de activitatea acestora. Autoarea folosește mai ales izvoare narative și documentare maghiare.

Deși lucrarea Corneliiei Danielopolu-Papacostea, intitulată *Organizarea și viața culturală a Companiei „grecești” din Brașov (sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)*⁹, se referă la o perioadă mai tirzie decît cea care ne preocupă, ea prezintă interes pentru cercetarea noastră deoarece, oferind perspectiva evoluției companiei brașovene, ne dă posibilitatea să facem unele comparații.

Desigur că unele mențiuni se fac și în alte lucrări de specialitate din istoriografia română, dar fiind vorba numai de referiri ne vom opri asupra lor pe parcursul lucrării, atunci cînd vom trata diferitele aspecte ale activității comerciale a celor două companii transilvănene.

Nici în istoriografia străină nu găsim studii speciale asupra companiilor grecești din Transilvania, ci doar capitole sau referiri. Istoricul grec Apostolos Vacalopoulos, în volumul al II-lea al *Istoriei neoeleenismului*¹⁰, subintitulat *Bazele istorice ale societății și economiei neogrecești*, ca și în *Istoria Macedoniei*¹¹, se oprește asupra activității comerciale desfășurate de negustorii greci în țările române în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, referindu-se și la companiile grecești din Transilvania. Paragrafele respective ne rețin atenția mai cu seamă sub aspectul interpretării și al încadrării în istoria lumii grecești. Autorul nu a avut prilejul să facă cercetări în arhivele românești și, ca urmare, citează lucrări cunoscute, folosind în special studiul amintit al lui N. Camariano, ca și lucrările lui N. Iorga.

Amintim de asemenea studiul istoricului maghiar Ödön Füves, *Grecii în Ungaria în secolele XVI-XVIII*¹². Cercetarea prezintă interes prin materialele din arhivele maghiare folosite și prin aprecierile pe care le face autorul asupra rolului jucat de burghezia greacă în viața economică, politică și culturală a Ungariei. Informațiile referitoare la comerțul transilvan nu sînt întotdeauna exacte, autorul nu cunoaște materialul bogat, inedit, al arhivelor companiilor din Brașov și Sibiu. De asemenea din istoriografia maghiară cităm și lucrarea lui Zsolt Trócsányi, *Gesetzgebung der fürstlichen Epochen in Siebenbürgens und die Rechtsstellung der Balkan-*

⁷ P. 56—62.

⁸ Unele capitole ale lucrării au fost publicate, de pildă: *Regimul negustorilor străini din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii”, XXVI, 1973, 2, p. 283—297 și *Regimul tricesimelor și punctelor vamale din Transilvania în perioada Principatului autonom*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VII, București, 1974.

⁹ Studiul apărut în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, 1974, p. 159—212.

¹⁰ *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*. Β. Τουκοκρατία 1453—1669, Salonic, 1966.

¹¹ *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354—1883*, Salonic, 1969.

¹² *Οἱ Ἕλληνες τῆς Οὐγγαρίας τὸ XVII^ο καὶ XVIII^ο αἰῶνα*, în „Balkan Studies”, X, Salonic, 1965.

*griechen in Siebenbürgen*¹³, în care se cercetează rolul jucat de negustorii greci în Transilvania în secolele XVI și XVII, fără a se face o delimitare între companiști și ceilalți negustori „greci”, nume care și după părerea autorului este dat negustorilor străini în general.

Marea majoritate a materialului documentar pe care îl vom utiliza la elaborarea lucrării noastre este inedit și provine din diferite fonduri arhivistice din București, Sibiu și Brașov.

Pentru Compania grecească din Sibiu am folosit manuscrisele 975, 976, 977, 978, 979 și 980¹⁴ din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (B.A.R.), documente din Arhivele Statului din Sibiu. Condica Manuscris 975 ce se află la B.A.R. a fost scrisă, începînd cu anul 1652, de Panos Ioannu din Arvanitohori de lângă Tirnovo (Bulgaria). În anul 1655, aflăm din această condică, intitulată Βηβλιον ἱπομνηματῶν θεν μνημονεῶντα ἐν το εμο κρυτηρηῳ παρχθεντα ὀνομαζόμενον κόνδηκας. Panos Ioannu a fost ales proest pentru un an și opt luni. După cum ne mărturisește grămaticul, el a copiat în condică diferitele documente ale companiei, cum sînt cele ce consemnează alegerea proestosului și a altor demnitari ai companiei, procesele-verbale ale tribunalului companiei, regulamentele ei de funcționare etc. Deși scrisul nu este îngrijit, cele două introduceri ale condicii ni-l înfățișează pe Panos Ioannu ca un om instruit. Credem că este copistul manuscrisului miscelaneu nr. 292 din B.A.R. care cuprinde o serie de texte îndeosebi din literatura bizantină¹⁵. Această condică este înfățișată de Nestor Camariano în studiul amintit asupra Companiei grecești din Sibiu¹⁶.

Manuscrisul 975, uneori greu lizibil, a fost transcris de secretarul companiei din Sibiu, Ioan Adamis¹⁷, într-o altă condică ce se află de asemenea în B.A.R. sub numărul 976. Nu este o simplă transcriere, deoarece pe lângă îndreptările de ortografie copistul adaugă o serie de documente care astăzi au dispărut. Acesta este și motivul pentru care cităm aproape în exclusivitate condica manuscris 976. Împărtășim opinia lui N. Camariano că autorul condicii ms. 976 este Ioan Adamis, care apare în actele Companiei din Sibiu începînd cu anul 1715, ocupînd diferite funcții, printre care cea de notar pînă în 1742. Adăugăm că Ioan Adamis este și autorul unei *Sintagme de legi politice* scrisă în 1760¹⁸.

Condicile manuscris 977, 978, 979, 980, care cuprind procese-verbale ale tribunalelor companiei, ale alegerilor de proești și jurați, ca și obligațiile financiare către curtea de la Viena sau guvernul Transilvaniei, încep, din păcate, cu anii 1705 sau 1723¹⁹.

¹³ În „Etudes Balkaniques”, VII, 1, 1971, p. 94—104.

¹⁴ Cele șase condici au fost prezentate de N. Camariano în *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, vol. II, București, 1940, p. 116—120.

¹⁵ Manuscrisul este scris în anul 1655 de un Panos, care avea corespondență cu Ignatie Patrîș, cunoscutul profesor de greacă de la Tirgoviște. Vezi O. Clancii, *Deux variantes grecques de l'oeuvre Stephanites et Ichnilates*, în „Revue des études sud-est européennes”, tom. X, nr. 3, 1972.

¹⁶ N. Camariano, *op. cit.*, p. 116—120.

¹⁷ Vezi și N. Camariano, *op. cit.*, p. 204.

¹⁸ Σύταγμα Νόμων Πολιτικῶν Sintagma este inedită și am găsit-o în Arhiva bisericii Sf. Treime din Brașov. Este o copie din 1768 făcută la Brașov.

¹⁹ Condica Companiei grecești din Sibiu (1705—1814) (ms. gr. 977); Condica de procese a Companiei grecești din Sibiu (1723—1786) (ms. gr. 978); Condica de procese a Companiei grecești din Sibiu (1730—1764) (ms. gr. 979); Condica de datorii a Companiei grecești din Sibiu (1731—1768) (ms. gr. 980).

Am folosit și o serie de documente din Arhivele Statului din Sibiu, ca de pildă registrele 89, 90, 91 etc., inedite, dar inventariate de Elena și Dumitru Limona în *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII — XIX. Documente din Arhivele Statului Sibiu*, vol. I, București, 1966.

Documentele companiei din Brașov sînt în marea lor majoritate inedite. O parte a arhivei companiei brașovene, ce se află acum la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, în fondul „Biserica greacă”, a fost adusă de N. Iorga în 1931 la București. Dosarele sub cotele MDCC—MDCCCV, conțin documente, diplome, corespondență cu autoritățile locale și centrale, deosebit de importante pentru lămurirea unor aspecte ale activității companiei comerciale din Brașov²⁰.

În Arhiva bisericii Sf. Treime (fostă greacă) din Brașov am găsit condica companiei, ce poartă pe copertă indicația: Codex A (1683—1782), cu siguranță numită astfel mai tirziu; urmează Codex B pentru perioada de după 1782. Asupra condicii, important document istoric, dar și lingvistic, vom reveni mai pe larg într-unul din capitolele lucrării.

În Arhivele Statului din Brașov (fondurile: „Actele Magistratului”, „Acte diverse” — pachetele 8 și 9)²¹, ca și în Arhiva Bisericii Negre din Brașov găsim o serie de documente de asemenea inedite, care atestă îndeosebi relațiile Companiei brașovene cu cetatea sau cu guvernatorul Transilvaniei.

Am făcut numai o scurtă prezentare a fondurilor arhivistice utilizate în lucrarea noastră, care cuprind un mare volum de documente inedite. Importanța acestui material inedit pentru istoria economică a țărilor române sperăm să reiasă din modul în care îl vom folosi pentru evidențierea diferitelor aspecte ale activității celor două companii comerciale în Transilvania. Din considerente pe care le vom explica în cuprinsul lucrării, am reprodus textele grecești așa cum apar ele în documente, fără corecturile care se impuneau. Astfel am procedat și cu numele proprii. Redarea lor corectă o facem în volumul²² în care vom edita documentele celor două companii, unde vom adăuga și unele precizări și identificări suplimentare.

---

²⁰ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești din Arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1923.

²¹ Elena și Dumitru Limona prezintă aceste fonduri în *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului*, vol. I, București, 1958.

²² Intitulat *Documente inedite privitoare la activitatea companiilor grecești în țăările române (sec. XVII—XVIII)*, realizat de Olga Cicanci la Institutul de studii sud-est europene (în ms.). În introducerea volumului se face și o prezentare mai largă a fondului arhivistic al celor două companii.

ÎNTEMEIEREA COMPANIILOR GRECEȘTI DIN TRANSILVANIA

A. Negustorii greci din Transilvania în perioada premergătoare întemeierii companiilor comerciale de la Sibiu și Brașov

Se pare că primul izvor care semnalează prezența grecilor în Transilvania este bula papei Bonifaciu al IX-lea din 15 decembrie 1399, care ne face cunoscut că „...orașul Corona [este] așezat la marginea creștinătății diocesei Strigoniului, în care mulțimea grecilor, românilor, armenilor și altor necredincioși au o biserică pentru folosirea lor și cultul lui Dumnezeu”¹. Monedele bizantine descoperite în Transilvania² i-au îndemnat pe istorici să considere că grecii amintiți de izvoare erau negustori³. În anul 1469 este semnalată existența unor negustori greci tot la Brașov⁴. Știrile se înmulțesc pentru veacul al XVI-lea, cînd negustorii greci împreună cu alți balcanici încep să joace un rol important în comerțul Transilvaniei, mai ales odată cu instaurarea suzeranității Imperiului Otoman asupra Principatului. Ca urmare prezența negustorilor greci în Transilvania este înregistrată de documentele ce relevă diferite schimburi comerciale.

Cercetarea din ultima vreme a arhivelor transilvănene, și în primul rînd a celor săsești, a scos la iveală o serie de documente care confirmă părerea istoricilor, mai mult enunțată decît documentată, privitoare la prezența din ce în ce mai numeroasă, cu cît ne apropiem de sfîrșitul secolului al XVI-lea, a negustorilor greci în Transilvania. După cercetarea registrului vamal din Sibiu, de la 1500, Radu Manolescu emite părerea că pînă la căderea Ungariei și a Transilvaniei sub dominație oto-

¹ F. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, III, Sibiu, 1897, p. 47.

² Vezi, de pildă, O. Iliescu, *Despre tezaurele monetare în viața economică în secolele III—XIV pe teritoriul țării noastre*, în „Studii”, V, 1952, 3, p. 178—186.

³ De exemplu, C. Mușlea, *Biserica Sfîntul Nicolae din Schell Brașovului*, Brașov, 1943, p. 48—49.

⁴ Gaspar Italianul îl reclamă pe diacul Ștefan că a vîndut „fără drept piperul a patru greci”; vezi *Acte și scrieri din arhivele orașelor ardelen (Bistrița, Brașov, Sibiu)*, publicate de N. Iorga în *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I (1358—1600), București, 1911, p. 73.

mană, negustorii levantini (greci, turci, armeni) aduceau produse orientale pe piața munteană, unde le vindeau negustorilor din Țara Românească sau din Transilvania, deoarece negustorii transilvăneni și munteni nu treceau de obicei la sud de Dunăre de frica otomanilor, iar negustorii orientali nu mergeau la Brașov sau la Sibiu din pricina relațiilor încordate care existau între Ungaria și Turcia⁵. Negustorii din Țara Românească erau obligați să-și depună mărfurile la Brașov și Sibiu, de unde erau duse spre centrul Europei de către negustorii brașoveni, sibieni sau alți transilvăneni, cei orientali, deci și greci, neavînd dreptul să vîndă în interiorul Principatului sau să le tranziteze spre Viena⁶. După momentul Mohacs, protejați și de suzeranitatea Porții asupra Transilvaniei, negustorii orientali supuși turci nu mai țineau seama de privilegiul Brașovului și Sibiului, potrivit căruia străinii trebuiau să-și vîndă mărfurile numai în aceste orașe⁷. Ca urmare, apar protestele negustorilor transilvăneni, mai ales ale sașilor, a căror activitate comercială este în declin datorită împrejurărilor politice și militare⁸. În 1545, de pildă, brașovenii îl roagă pe Radu Paisie, domnul Țării Românești, să interzică negustorilor greci să aducă marfă în Transilvania⁹.

La mijlocul veacului al XVI-lea prezența negustorilor greci în Transilvania este atestată în relațiile lui C. Reichstorfer¹⁰ și ale lui Giovano Andrea Gromo¹¹, precum și de registrele vamale din Sibiu și Brașov din anul 1550. De pildă, în registrul vamal din Sibiu sînt menționate nume de negustori greci, alături de cei români, cu prilejul unui transport de șofran¹², iar în registrul vamei de la Brașov din același an figurează și negustorii greci¹³.

Primele măsuri nu întîrzie să fie luate de autoritățile locale. Dieta Transilvaniei întrunită la Tirgu Mureș în 1551 decide, printre altele, că negustorii români din Țara Românească sînt liberi să facă comerț în Transilvania, dar negustorilor greci li se interzice acest lucru. Trebuie să amintim și mesajul trimis de regele Boemiei, Maximilian, la 29 aprilie 1555, din Viena, voievozilor Transilvaniei, Francisc Kendy și Ștefan Daho. Regele Boemiei scrie că i s-au plîns sibienii și brașovenii că din cele mai vechi timpuri era obiceiul ca negustorii greci și români și alții care aduceau mărfurile lor din Țara Românească și Turcia să le depoziteze și să le expună spre vînzare numai în două locuri în Transilvania, la

⁵ R. Manolescu, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiu la începutul veacului al XVI-lea*, în *Analele Universității C. I. Parhon, seria științe sociale-istorie*, 5, București, 1956, p. 240.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Fr. Pall, *Relațiile comerciale dintre brașoveni și raguzani*, în „*Revista arhivelor*”, 1, 1958, p. 94.

⁸ Idem, *loc. cit.*, explică decăderea negoțului săsesc ca urmare a constituirii pașalicului de la Buda în 1541, cînd comerțul se deplasează spre Cehia și Germania, iar Clujul se dezvoltă ca centru economic și comercial.

⁹ R. Manolescu, *Schimbările de mărfuri dintre Țara Românească și Brașov în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, București, 1957, p. 171.

¹⁰ M. Dan, S. Goldenberg, *Le commerce balkano-levantin de la Transylvanie au cours de la seconde moitié du XVIe siècle et au début du XVIIe siècle*, în „*Revue des études sud-est européennes*”, V, 1-2, 1967, p. 88.

¹¹ Fr. Pall, *op. cit.*, p. 105.

¹² Printre cei ce însoțeau transportul sînt menționați: Dimitrie Anghel, Gherea cel Negru, Anghel cel Mare, Gherea cel Gras, Konda etc. M. Dan și S. Goldenberg presupun că ar fi greci stabiliți în Țara Românească, *op. cit.*, p. 97.

¹³ *Ibidem*, p. 91.

Sibiu și Brașov, dar acum aceiași negustori greci, turci și români au convenit „în tovărășie”¹⁴ cu negustorii din Caransebeș să ocolească pe drumuri lăturalnice cele două localități; și se precizează că nu mică este cantitatea de mărfuri pe care o sustrag astfel de la plata tricesimii. Maximilian îi îndeamnă pe cei doi voievozi să nu permită vânzarea mărfurilor lor oriunde prin Transilvania, iar cei ce vor face astfel, să fie pedepsiți¹⁵.

Una din căile de pătrundere a negustorilor în Transilvania era Caransebeșul, care făcea parte din Principat (avea un reprezentant în Dietă în 1571). După cum arată S. Goldenberg, Caransebeșul, „avînd o poziție geografică favorabilă, era poarta de intrare” în Transilvania dinspre teritoriile bulgare și sîrbești, ocupate de turci¹⁶. Mai ales după construirea podului peste Dunăre de la Vidin, Caransebeșul devine în a doua jumătate a secolului al XVI-lea un centru de penetrație a negustorilor greci și a mărfurilor turcești în Transilvania, care astfel evitau locurile de vamă¹⁷.

În 1559, Dieta Transilvaniei întrunită la Alba Iulia decide ca negustorii străini care nu au domiciliul stabil în Transilvania să nu poată face „nici un fel de negoț” în această țară. Cei care vor fi prinși vor fi pedepsiți și li se va opri marfa, din care o parte va reveni orașului, iar două părți vistieriei regelui¹⁸. În ciuda acestor măsuri severe, care se referă și la negustorii greci, dacă nu cumva în primul rînd la ei, cîțiva ani mai tîrziu, în 1564, negustorii brașoveni se plîngeau împotriva acestora domnului Țării Românești Petru cel Tânăr, care le răspundea că pe numeroșii greci din Transilvania îi apără sultanul¹⁹. În aceeași perioadă sînt semnați negustori greci care vindeau „sașilor bogasiuri, piper, cordovane și ierburi”²⁰.

Și în a doua jumătate a veacului al XVI-lea negustorii greci, armeni, evrei și turci continuau să nu țină seamă de dreptul de depozitare al Brașovului și Sibiului. În 1572, la 13 martie, la Alba Iulia, Ștefan Bathory hotărăște ca negustorii străini turci, greci sau alții care *nu locuiesc* în Transilvania să poată veni cu măfurile lor numai în aceste locuri. În caz contrar vor fi pedepsiți cu confiscarea mărfurilor²¹. În același an Ștefan Bathory intervine însă la conducerea orașelor Sibiu, Brașov, Mediaș, Bistrița și Sighișoara pentru negustorii greci Nicolae Korona și Wolfgangus din Caransebeș²². Probabil ca urmare a unor

¹⁴ Idem, *Regimul comercial al negustorilor balcano-levantini în Transilvania*, în „Apulum”, VII, 1, 1968, p. 548. Autorii traduc „societate merces” prin „tovărășie negustorească” și socotesc că prin „români” sînt desemnați muntenii.

¹⁵ Hurmuzaki, XV, 1, p. 512—513, doc. nr. 946.

¹⁶ S. Goldenberg arată că în veacul al XVI-lea negustorii greci pătrund în Transilvania pe trei căi: a) Nicopole—Slatina; b) Vadul—Sibiu; c) Caransebeș. Vezi S. Goldenberg, *Contribution à l'histoire du commerce roumaino-balkanique au XVe siècle*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1969, 8. nr. 3, p. 605 și urm.

¹⁷ În 1557 Caransebeșul devine și locul de depunere a mărfurilor negustorilor din Țara Românească (printre care greci și turci). S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 608—609; Hurmuzaki, XV, 1, p. 512—513, doc. 946.

¹⁸ Hurmuzaki, II, 5, p. 458.

¹⁹ „Ci, despre partea negustorilor cari sînt greci, nu sînt negustorii noștri, ori din țara noastră, ci sînt ai Împăratului, și faceți în vole ce vreți voi să faceți”. *Ibidem*, XI, p. 458; N. Iorga, *Istoria comerțului*, I, p. 183—184.

²⁰ Hurmuzaki, XI, p. 80, 802; N. Iorga, *op. cit.*, p. 184.

²¹ Arh. St. Brașov, doc. 1 025, f. 22, orig. latin.

²² S. Goldenberg, *op. cit.* Vezi și Idem, *Der Südhandel in den Zollrechnungen von Sibiu (Hermannstadt) im 16. Jahrhundert*, în „Revue des études sud-est européennes”, 3—4, 1964, p. 385 și urm.

asemenea decizii Congregația generală a celor trei națiuni hotărăște la 27 aprilie 1578 să interzică grecilor practicarea comerțului în Caransebeș, stabilind și pedepsele aplicate contraveniențelor²³. Din hotărîrea Dietei Transilvaniei adoptată la Alba Iulia la 20 noiembrie 1581, putem constata că numărul negustorilor greci era în continuă creștere și că mărfurile vehiculate erau în cea mai mare parte orientale, iar cantitățile erau destul de mari, de vreme ce se afirmă într-un cadru oficial că însemnate cantități de metale prețioase erau scoase din țară²⁴.

Unii dintre negustorii greci se stabilesc în Transilvania, căpătînd, ca urmare a averii acumulate, rang nobiliar, hotărîrile Dietei stabilind, așa cum vom vedea în continuare, ierarhizări între ranguri, ca și distincții între cei *stabiliți* și cei în *trecere*²⁵. Se cunosc cazuri de negustori greci care cumpăraseră deja la sfîrșitul veacului al XVI-lea proprietăți în Transilvania (case și chiar moșii). Începe să se facă pentru prima oară distincția între grecii *stabiliți* și cei așezați *temporar*, fără familii, pentru perioada cît erau angrenați în afacerile de schimb. Aceste informații sînt prețioase pentru că ne dau posibilitatea să urmărim evoluția ulterioară a raporturilor dintre acești negustori și autoritățile locale, legarea lor de viața economică a Transilvaniei în anii premergători înființării companiilor grecești.

Prin produsele vehiculate, care uneori erau indispensabile producției meșteșugărești locale, negustorii orientali sau „supușii turci” joacă un rol important în viața economică a Principatului. De aceea, în ciuda interdicțiilor mai sus amintite, li se acordau unele privilegii, cum sînt acelea date de principii Transilvaniei negustorilor greci și raguzani în anii 1571, 1577 și 1585²⁶. În 1588 se îngăduie chiar grecilor și altor negustori să vîndă „peste cuprinsul privilegiilor orașelor săsești, oriunde, numai prețul să nu fie mare”²⁷. Aceste înlesniri se datoresc desigur în primul rînd intervențiilor Porții în favoarea negustorilor săi, așa-numiți „turco-meriți”²⁸, precum și unor tratate încheiate de Poarta otomană la începutul

²³ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 1. În arhiva Bisericii grecești din Brașov găsim și o copie din 21 octombrie 1578 (ibidem, doc. 2).

²⁴ „Intrarea grecilor în țară și umblarea lor liberă prin toate locurile o am văzut și o am judecat întotdeauna ca primejdioasă [...]. De aceea ne-a plăcut să hotărîm: grecii de rînd, care nu au moștenire, nici casă în țara Măriei Tale, aceia să nu poată veni în țară, numai pînă la locurile de depozit. Iar aceia care au casă și moștenire în țara Măriei Tale, pentru cumpărarea mărfii să nu meargă în afară mai departe de locul de depozit. Dar și acela să facă neguțătorile numai cu marfă turcească. Cei ce vor lucra în alt chip, ei să fie prinși și marfa să le fie luată. Iar pînă la Crăciun să fie alungați cu totul din țară”. I. Lupaș, *Măsuri legislative luate în Dietele ardeleni contra grecilor*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, III (1924–1925), p. 537–538.

²⁵ Arh. St. Brașov, fond. Steinner, I, doc. nr. 5 și 600, orig. grec.

²⁶ Negustorii raguzani, care în veacul al XVI-lea jucau un rol important în comerțul balcanic, aveau consuli și puternice colonii de negustori la Constantinopol, Adrianopol, Filipopol, Belgrad, Vidin, Sofia, Tirnovo etc. și făceau o concurență serioasă negustorilor greci și în Transilvania pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, cînd aceștia din urmă obțin importante privilegii de la sultani. Vezi Fr. Pall, *op. cit.*, p. 96; I. Tadić, *La porte de Raguse au commerce méditerranéenne du XV^{-ème} siècle*, în *Congresso internazionale di Scienze Storiche*, Roma, VII (1953), p. 296–297; S. Goldenberg, *Italiani și raguzani în viața economică a Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, în „Studii”, XVI, 1963, 3, p. 601 și urm.

²⁷ N. Iorga, *Acte românești și citeva grecești*, p. V–VI. În Arhiva Bisericii grecești din Brașov se găsește o copie legalizată, în limba latină, prin care se arată că la 8 decembrie 1588 se îngăduia negustorilor greci și de alte neamuri să vîndă în tot regatul în afară ținuturilor săsești, dar li se interzicea să scoată din țară aur în taleri (MDCC, doc. 4).

²⁸ Așa cum reiese din scrisoarea voievodului Țării Românești mai sus citată.

veacului al XVII-lea. De pildă, în tratatul încheiat între Imperiul Otoman și Ștefan Bocskai la 19 mai 1605 figurează și clauza : „negustorii ambelor părți să fie protejați”²⁹. Probabil că includerea acestei clauze era o reacție la hotărîrea Dietei Transilvaniei din 25 octombrie 1600, care stabilea că „sumele trecute au venit țării noastre mai ales de la negoțul și cercețarea neamului străin care-și caută ciștigul înlăuntrul ei, precum grecii, românii, turcii, dalmații (raguzanii), armenii”. Intrarea lor pe teritoriul Transilvaniei este pedepsită cu confiscarea averii și închisoarea, locurile de depozitare fiind stabilite la Caransebeș, Tâlmaci, Rîșnov, Prejmer, Rodna, iar pentru cei veniți din părțile Valahiei, din amîndouă principatele, numai la Brașov, Sibiu și Bistrița³⁰. Iată deci că asistăm la înmulțirea simțitoare a locurilor de depozitare a mărfurilor, ceea ce dădea mai mare libertate de mișcare negustorilor „orientali”. La 4 noiembrie 1600 Dieta Principatului votează articolul : „Împotriva grecilor, valahilor, turcilor, dalmaților, armenilor”, care prevedea sancțiuni penru cei ce-și desfăceau mărfurile și în alte locuri decît cele stabilite³¹.

La sfîrșitul veacului al XVI-lea sînt semnalați negustori greci la Bitrița, ca și în alte părți ale Transilvaniei. Pe baza studierii arhivei protopopiei Făgărașului, N. Iorga conchide : „era încă dinainte de 1600 obiceiul ca răsăritenii, bizantinii, levantinii sau grecii, ba chiar românii din Țara Românească, oameni cu avere, cu legături și rost de negustorie, să se așeze prin orașele ardelenne, pentru ciștig, și obiceiul ca ei să ceară privilegii speciale de la cîrmuitorii țării”³². La sfîrșitul veacului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, în sudul Dunării apar și se dezvoltă o seamă de centre comerciale, care nu numai că sînt folosite ca puncte de tranzit pe una sau alta din rutele comerciale balcanice, dar participă direct la negoț. Așa sînt, de pildă, orașele Nicopole, Tirnovo, Sofia, Ruse, Vidin etc., unde se aflau numeroși negustori angajați în comerțul oriental (greci, raguzani, bulgari, evrei etc.)³³, care vor juca un rol important în comerțul exterior și de tranzit din Transilvania în veacul al XVII-lea.

În documentele transilvănene vom găsi negustori balcanici a căror origine etnică este, adeseori, greu de stabilit, deși deseori li se adăuga la nume și localitatea din care provin. În registrele vamale ale Sibiului de la începutul veacului al XVII-lea sînt consemnați negustori, de cele mai multe ori greci, care făceau comerț cu Peninsula Balcanică și Asia

²⁹ M. Guboglu, *Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile Transilvaniei cu Poarta otomană la începutul secolului al XVII-lea*, în „Revista arhivelor”, tom. VII, nr. 1 (1965), p. 215—216.

³⁰ *Monumenta Comitatus Regni Transilvaniae*, IV, p. 552; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 338; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 7.

³¹ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 538. Sînt cunoscute cazuri de confiscări de avere pentru abateri de la normele impuse de guvernul Transilvaniei. Cîtăm pe cel din septembrie 1600, cînd oamenii lui Csaky confiscă „averile grecilor și sîrbilor lui Ioan Kapleney, Ioan Kezas și la doisprezece boieri și greci prinși” (N. Iorga, *Documente românești din arhiva Bistriței*, în *Studii și documente*, X, 1904, p. LXXXVI).

³² N. Iorga, *Despre Compañia grecilor Sibiului. Scrisori din Arhiva grecilor Sibiului, din arhiva protopopiei reunite a Făgărașului și din alte locuri*, în *Studii și documente*, XII, 1906, p. IV.

³³ Ap. Vacalopoulos, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, II, Salonic, 1964, p. 50 și urm.; idem, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, Salonic, 1969, p. 179 și urm.; idem, *Certains problèmes du développement urbain dans les provinces balkaniques de l'Empire ottoman aux XVIe—XIXe siècles*, „Bulletin AIESEE”, XII, 1, 1974, p. 43—58. Vezi și *La ville balkanique aux XVe—XIXe siècles*, în „Studia balcanica”, 3, Sofia, 1970.

Mică; pentru anul 1604 sînt semnalați negustori din Nicopole, Vidin și Trapezunt ³⁴.

Pentru anii 1618—1619 arhiva vamală din Sibiu consemnează transporturi ce veneau din Nicopole (21), Constantinopol (unul), Sofia (trei, însoțite de negustorii Tudor, Petre, Apostol), Tirnovo (șase, organizate de negustorii Ștefan, Petre, Dima, Stancu), Vidin (unul) și Belgrad (unul, în care este amintit negustorul Gheorghe)³⁵. Același registru vamal înregistrează pentru anii 1622—1623 paisprezece transporturi din Tirnovo³⁶, opt din Nicopole ³⁷, trei din Sofia³⁸ și unul din Constantinopol ³⁹. O cercetare metodică a arhivelor din Transilvania (și a documentelor germane și maghiare) va scoate la iveală, sîntem siguri, și alte nume de negustori greci sau balcanici angrenați în comerțul cu produse orientale. Presupunem, pînă la ivirea unor noi date, că numărul lor era destul de mare, iar volumul mărfurilor vehiculate de asemenea, de vreme ce au declanșat atîtea proteste în Dieta Transilvaniei, uneori făcute în scopul restrîngerii unor scutiri sau privilegii acordate de înșiși principii provinciei⁴⁰. În schimb, la 26 aprilie 1609 Dieta întrunită la Cluj constată că negustorii greci care umblă cu mărfuri (vite) prin țară, nu numai că nu sînt înspre paguba ei, ci mai mult spre folosul ei. De aceea, hotărăște ca plătind ei nona și nigesima obișnuită, să poată merge liber și netulburați prin țară cu mărfurile (vitele) lor, din oraș în oraș și din tîrg în tîrg ⁴¹. Această măsură luată în Dietă ni se pare deosebită, dacă ne gîndim că numai doi ani înainte, în martie 1607, Dieta întrunită la Tîrgu Mureș hotăra printre altele că negustorii veniți cu vite din Moldova și Țara Românească în Transilvania trebuiau să meargă la locurile de depozitare fără a se opri într-alt loc ⁴².

Reacția „națiunii” săsești care se vede amenințată în privilegiile sale comerciale nu întîrzie să se facă simțită. Dieta din Bistrița discută plingerea sașilor din 3 aprilie 1610 ⁴³, dar nu ia nici o hotărîre. De-abia la 23 octombrie 1613, în urma repetatelor plîngerii ale sașilor, se hotărăște în Dietă că orice negustor, de oriunde ar veni în Transilvania, chiar din Moldova și Țara Românească, nu are voie să ocolească locurile de depozit, ci trebuie să-și vîndă mărfurile acolo, iar după aceea se poate întoarce în țara sa ⁴⁴. Iar la 17 decembrie al aceluiași an, în urma insistențelor sașilor, principele Gabriel Bethlen hotărăște la Sibiu că negustorii greci sau de alt neam care vin din Moldova, Țara Românească sau din alte locuri sînt obligați să se ducă întîi la locurile de depozit pentru a-și plăti nona și nigesima și a-și vinde apoi mărfurile (vitele) acolo și nu au voie să se ducă și în alte locuri, deoarece ar fi în dauna negustorilor din

³⁴ Vezi M. Dan, S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 95.

³⁵ *Ibidem*, p. 96.

³⁶ Însoțite de negustorii Stola, Zotta, Andrica, Iorga, Zatzakou, Neacșu, Gino, Nicola, Dima, Bogdan, Tudor, Costea, Cristof, Iege (*ibidem*).

³⁷ Însoțite de Simlon, Tudor, Zaharia, Potra (*ibidem*).

³⁸ Însoțite de Duca și Mihail (*ibidem*).

³⁹ Făcut de negustorul Mihail (*ibidem*).

⁴⁰ Așa cum am văzut mai sus, indeosebi din hotărîrea Dietei din 4 noiembrie 1600.

⁴¹ *Monumenta Comitatus Regni Transilvaniae*, V, p. 470; VI, p. 125.; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 537; B.A.R., fond. Bts. greacă, MDCC, doc. 8.

⁴² I. Lupaș, *op. cit.*

⁴³ *Monumenta Comitatus Regni Transilvaniae*, VI, p. 367, I. Lupaș, *op. cit.*, p. 538.

⁴⁴ I. *Ibidem* p. 539.

Transilvania. Se arată că aurul bun (ducatul) este scos din țară și de aceea este sărăcie în Transilvania⁴⁵.

Cițiva ani mai târziu în Dieta întrunită la 12—25 aprilie 1618 la Alba Iulia se ia hotărârea ca „...grecii să nu fie slobozi a duce din țară nici aur ori argint de lucru, nici a schimba dutci bune sau rele...”; cu banii cîștigați din vânzări să cumpere din Transilvania marfă „cu care fac neguțătorie în Țara Românească, aceia fiind slobozi s-o ducă din țară, plătit”⁴⁶. Este evidentă străduința autorităților Transilvaniei de a-i obliga pe negustorii străini să-și cumpere mărfurile de pe piața Transilvaniei, împiedicîndu-i astfel să scoată metalul prețios din țară.

Cu toate acestea și în ciuda împotrivirilor Dietei (ce hotărâște, de pildă, în aprilie 1627 că negustorii greci pot să-și aducă vitele numai în locurile de depozitare: Alba Iulia, Aiud, Tîrgu Mureș, Făgăraș⁴⁷, negustorii străini vor căpăta mereu noi privilegii. Într-o cerere (nedatată)⁴⁸ adresată de Compania grecească din Sibiu guvernatorului Transilvaniei sînt invocate privilegiile din 1623, 1630 și 1632, motivîndu-se că negustorii greci nu se consideră străini deoarece muncesc pentru propășirea țării și orașelor ei⁴⁹. Istoricul maghiar Zsolt Trócsányi vorbește — într-un studiu asupra negustorilor greci și balcanici din Transilvania — de o lege din mai-iunie 1623 care asigură negustorilor greci libertatea comerțului⁵⁰.

Care sînt factorii ce determină atitudinea autorităților transilvănene față de prezența tot mai numeroasă a negustorilor greci și sud-dunăreni în viața economică a Principatului? De ce este nevoită puterea locală să acorde și unele privilegii acestor negustori? În afară de veniturile importante încasate de fisc în urma comerțului de tranzit desfășurat de negustorii străini, puterea centrală era interesată și în limitarea monopolului exercitat de bresle. Îndeosebi negustorii greci și armeni, cu importante legături în întregul Orient și sud-estul Europei, erau deosebit de utili în organizarea comerțului extern al Principatului Transilvaniei (de la vamă obținîndu-se venituri importante), deoarece negustorii autohtoni și în primul rînd sașii ce se bucurau de privilegii erau îngrădiți de regulamentele corporatiste comerciale medievale⁵¹. Deci, hotărârile pro sau contra negustorilor străini, în general, și ale grecilor, în special, adoptate de Dieta Transilvaniei erau dictate de interesul pe care îl prezenta comerțul desfășurat de aceștia pe de o parte pentru autorități, pe de altă parte pentru păturile privilegiate din Transilvania. Negustorii străini se supuneau în general unor interdicții ale statului asupra exportului metalelor prețioase, al pieilor de animale sălbatice, al fierului, aramei, mercurului și al unor specii de pește, dar neavînd sediu permanent în Transilvania, ei nu prezentau garanții pentru puterea centrală în ceea ce privește plata obligațiilor fiscale sau nescotarea din țară a monedei și metalului prețios, ceea ce contravenea politicii mercantiliste a unor principii ai Transilvaniei (cum era Gabriel Bethlen, de pildă). La aceasta se adaugă și plingerile

⁴⁵ *Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae*, VIII, art. IV, p. 369.

⁴⁶ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 539.

⁴⁷ *Monumenta Comitalia Regni Transilvaniae*, VIII, art. IV, p. 369.

⁴⁸ Credem că este din veacul al XVII-lea.

⁴⁹ Arh. St. Sibiu, cutia II, doc. nr. 92, orig. lat.

⁵⁰ Zsolt Trócsányi, *Gesetzgebung der fürstlichen Epochen in Siebenbürgen und Rechtsstellung der Balkangriechen in Siebenbürgen*, în „*Etudes Balkaniques*”, VII, 1, 1971, p. 94 și urm.

⁵¹ Vezi în acest sens și M. Dan, S. Goldenberg, *op. cit.*, p. 547.

repetate ale sașilor împotriva încălcării dreptului de depozit al unor orașe, mai sus amintite. Unii istorici socotesc că regresul acestor orașe în a doua jumătate a veacului al XVI-lea se datorează comerțului desfășurat de negustorii români, greci, bulgari, armeni și evrei⁵². Pe de altă parte, în hotărârile adoptate de Dietă se ținea seama și de avantajul fiscal prezentat de comerțul grecesc și oriental. De aceea la 1609 în Dietă se arată că utilitatea grecilor este mai mare decât neajunsul provocat de activitatea lor. La aceasta se adaugă și interesul curții princiare și al nobilimii pentru mărfurile de lux pe care aceștia le aduceau. În același timp vama încasată pentru mărfurile tranzitate reprezenta o importantă sursă de venituri pentru vistieria Principatului.

Pentru negustorii greci sau balcanici, Transilvania, prin poziția sa geografică, oferea condiții favorabile organizării comerțului de tranzit spre Europa Centrală, sprijinit și de curtea de la Viena, interesată în preluarea unor mărfuri orientale. Totodată, faptul că Principatul Transilvaniei se afla sub suzeranitatea Porții era o garanție a intervenției acesteia în favoarea supușilor săi, negustorii greci și balcanici. În urma noilor cuceriri principalele rute comerciale orientale maritime și terestre treceau prin Imperiul Otoman⁵³.

Oferind un cadru favorabil desfășurării activității lor, mai ales pentru tranzitarea mărfurilor orientale, Transilvania va fi din ce în ce mai des frecventată de negustorii sud-dunăreni. Aceasta a dus în cele din urmă la necesitatea organizării lor în companii de comerț, după modelul asociațiilor sau companiilor similare din Anglia, Olanda sau Franța, înființate unele încă de la sfârșitul veacului al XVI-lea, cu care vor fi în concurență pe piața orientală⁵⁴ și care au servit, după părerea noastră, drept model. Pe de altă parte, administrația centrală a Transilvaniei era interesată în organizarea acestor companii, de la care fiscul obținea sume importante; crearea lor presupunea existența unei conduceri cu care se putea trata și care putea fi trasă la răspundere în cazul unor infracțiuni comise de membrii asociațiilor, așa cum reiese din cercetarea regulamentelor și angajamentelor comune față de principele Transilvaniei sau diferitele privilegii acordate.

B. Înființarea companiilor grecești din Sibiu și Brașov

Străinii supuși turci, afirmă Nicolae Iorga, „de limbi deosebite, și cu toate aceste deosebiri de limbă «negustorii greci», se vor înțelege între ei și vor cere un privilegiu general, care să-i organizeze în compania

---

⁵² Vezi, de pildă, S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, p. 247; R. Manolescu, în *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV—XVI)*, București, 1963, p. 176, socotește că negustorii orientali (levantini) pătrund în număr mare în Transilvania după instaurarea dominației otomane, provocând pagube comerțului transilvănean; că în prima jumătate a secolului al XVI-lea comerțul oriental de tranzit prin Transilvania scade datorită războaielor purtate de Imperiul Otoman cu Ungaria și țările române, dar și importanței pe care o capătă Portugalia în comerțul cu mirodenii.

⁵³ Cf. C. Verlinden, *Les routes méditerranéennes* și H. Ahrweiler, *Istanbul, carrefour des routes continentales et maritimes au XVe—XIXe siècles*, în „Bulletin AIESEE”, XII, 1, 1974, p. 9—43.

⁵⁴ *Histoire générale du civilisation*, vol. IV, Paris, ed. a 4-a, 1965, p. 364 și urm.

de negoț, merită să întrețină legăturile cu răsăritul turcesc⁵⁵. Nicolae Iorga vorbește în continuare despre un asemenea privilegiu dat încă în veacul al XVI-lea, care a fost publicat într-o revistă ungurească de la începutul secolului al XIX-lea (pe care însă istoricul nu o avea la îndemână). Nu avem cunoștință de existența unui asemenea privilegiu de organizare a unei companii de comerț și nici în literatura istorică maghiară nu este semnalată o astfel de asociație de negoț privilegiată. Ödön Füves, care se ocupă mai pe larg de prezența negustorilor balcanici și îndeosebi a celor greci în Ungaria începând cu anul 1541, nu pomeneste de existența unui asemenea privilegiu⁵⁶.

Ca formă organizată a activității comerciale, documentele vorbesc de unele asocieri, mai sus pomenite, ale negustorilor din Caransebeș, cu care colaborau negustorii greci, turci și români⁵⁷; nu avem însă informații precise asupra modului în care erau organizate. Știm însă că din rațiuni de negoț negustorii balcanici se uneau câte doi, trei pentru a organiza un transport. Acestea erau așa-numitele asocieri, des întâlnite în cadrul companiilor din Sibiu și Brașov și care apar în documente de obicei sub forma citării unui negustor la al cărui nume se adaugă „cu asociatul său” (με τὸν συντροφὸν του)⁵⁸. Asemenea asocieri, numite și „frății” (sau înfrățiri), sint cunoscute în veacurile XVI—XVII în Transilvania și Țara Românească⁵⁹.

Privilegiul de întemeiere a Companiei grecești din Sibiu a fost acordat în 8 iulie 1636 de Gheorghe Rákóczi I. T. Bodogae a publicat textul privilegiului, cunoscut până acum numai din rezumatul prezent în condica companiei, după o copie descoperită în Arhivele Statului din Sibiu⁶⁰. În Arhiva Companiei grecești din Brașov, ce se află la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, am găsit de asemenea o copie a privilegiului (probabil de la sfârșitul secolului al XVII-lea) intitulată: *Privilegium Universarum Graecorum Regno Transilvaniae existentium*⁶¹. În Arhiva Națională din Budapesta, Spiros Lambros identifică o copie sub titlul: *Graeci Elenchus cum Indice Liberalim Instrumentorum*⁶².

Condica companiei rezumă privilegiul, consemnând că „În anul 1636 Preainaltul Principe, adică Rege al Ardealului, Gheorghe Rákóczi cel Bătrîn, a îndemnat pe negustorii romei să fie credincioși Țării aces-teia, și să păstreze legile sale, și să evite cu desăvîrșire cele cîte sint

⁵⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. V.

⁵⁶ Ö. Füves, *op. cit.*

⁵⁷ Hurmuzaki, XV₁, p. 512—513 și 946. Vezi și L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 248—249.

⁵⁸ Asemenea asociații specializate în comerțul cu Levantul apar în Dubrovnik încă din veacul al XIV-lea (B. Krekić, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age*, Paris, 1960, p. 72 și urm.).

⁵⁹ *Ibidem*; L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „*Studii*”, tom. 21, nr. 1, 1968, p. 29—50; S. Goldenberg, *op. cit.*; M. Dan, S. Goldenberg, *op. cit.*

⁶⁰ T. Bodogae, *Le privilège commercial accordé en 1636 par G. Rakoczy aux marchands Grecs de Sibiu*, în „*Revue roumaine d'histoire*”, nr. 4, 1972, p. 651—653. Ulterior T. Bodogae a găsit originalul în arhiva Mitropoliei din Sibiu.

⁶¹ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 46. În același fond se mai găsește o copie germană (MDCC, doc. 47) și una latină din veacul al XIX-lea (MDCC, doc. 48).

⁶² Sp. Lambros, *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίας καὶ Αὐστρίας μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ*, în „*Νέος ἑλληνομνημονεύς*”, 8(1911), p. 265; N. Iorga și N. Camaritano îl citează tot pe Spiros Lambros.

oprite...⁶³. Activitatea propriu-zisă a companiei începe însă în anul 1638 „cînd s-a făcut începutul Consiliului, și au fost desemnați cei doisprezece jurați, aleși pentru dreptate”⁶⁴. În anul 1639 este ales și proestosul companiei și se face cunoscut și numele celor doisprezece jurați sau pîrgari⁶⁵. Privilegiul din 1636 este reconfirmat de Gheorghe Rákóczi la 29 decembrie 1641⁶⁶.

Pînă în prezent, prin actele Dietei și Principelui Transilvaniei publicate de Nicolae Iorga în volumul de documente privind Compania grecească din Brașov, se menționează existența acesteia începînd cu anul 1678. Într-un document redactat în limba bulgară vorbită, găsit în arhiva companiei, se atestă existența companiei tot din 1678. Este o însemnare a unui negustor bulgar din Brașov ce relatează că în urma unor plîngeri adresate principelui Mihail Apafi „s-a adunat Vilaietul și i-a mulțumit în companie și ne-a dat sfatul ca să dăm Vilaietului pe fiecare an 300 groși grecești și ne-a dat și carte și ne-a dat întregul Principat pentru toți ca să avem companie, ca să avem voie și slobozie să ne facem noi între noi judecată pentru negustorie, și noi ca să avem între noi să ne judecăm noi singuri negustorii, iar județul din acest oraș să nu aibă cu negustorii judecată, ci o facem noi între noi în companie pentru certuri... ”⁶⁷. Iată „cuprinsul” privilegiului care va fi acordat companiei brașovene, cu adăugiri și explicații deosebit de prețioase, deoarece ele nu se găsesc nici în cel al principelui Apafi.

Compania negustorilor greci din Brașov se întemeiază printr-o hotărîre a Dietei, adunată la Alba Iulia la 1 octombrie 1678, întărită de principele Mihail Apafi la 4 noiembrie 1678⁶⁸. În privilegiul de întemeiere, ale cărui copii se găsesc în arhiva Companiei grecești din Brașov⁶⁹, se stabilea pentru grecii din Brașov un haraci de 300 taleri pe an⁷⁰. Primul document în care este atestată existența conducerii companiei, a proestosului și tribunalului ei⁷¹ datează din 12 aprilie 1683 și a fost editat, fragmentar, de N. Iorga. Noi l-am găsit în arhiva companiei aflată la B.A.R. Partea a doua a documentului reprezintă prima „schită” de regulament de funcționare a companiei⁷². Deoarece condica companiei din Brașov își începe însemnările tot cu anul 1683⁷³, credem că, așa cum s-a întîmplat și la Sibiu, abia după cîțiva ani de la obținerea privilegiului de întemeiere, Compania greacă din Brașov a funcționat ca o asociație de negustori organizată, cu staroste, jurați și tribunal.

Așadar din privilegiile de înființare, ca și din primele documente interne ale celor două companii reies următoarele: Compania grecească din Sibiu a fost întemeiată în 1636, dar începe să funcționeze ca o organizație comercială abia în 1638 (mai precis 1639); compania negustorilor din Brașov primește dreptul de întemeiere în anul 1678, la 4 noiembrie, iar organele ei de conducere încep să funcționeze abia în 1683.

⁶³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74.

⁶⁴ Ibidem, fol. 26.

⁶⁵ Ibidem, fol. 27^v.

⁶⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VI.

⁶⁷ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 65. Traducerea acestui document o datorăm prof. C. Velichi.

⁶⁸ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, p. XXVII–XXVIII.

⁶⁹ Ibidem, p. XXVI.

⁷⁰ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 17, 32, 33, 63.

⁷¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 6.

⁷² B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 68.

⁷³ Arh. bis. Sf. Treime din Brașov, Codex A (1683–1782), fol. 1.

STATUTUL JURIDIC ȘI REGULAMENTELE DE FUNCȚIONARE ALE COMPANIILOR GRECEȘTI DIN TRANSILVANIA

La aproape un secol și jumătate de la întemeierea primei companii de negoț din Transilvania, împărăteasa Maria Tereza avea să ratifice, confirmând privilegiile acordate de principii transilvăneni și împărații austrieci, legile și orînduielile companiilor grecești din Sibiu și Brașov, care constituiau de fapt statutele juridice, normele lor de funcționare. Edificator este, în acest sens, preambulul diplomei imperiale acordate celor două companii transilvănene la 13 august 1777: „Dăm de știre tuturor celor cărora trebuie, că neamul negustorilor romei ai Sibiului și Brașovului, de mulți ani în companie adunați, supuși înaintea noastră au invocat: pe de o parte, de la neuitatul Gheorghe Rákóczi, principele Transilvaniei, foarte adevăratul și de mult privilegiul acordat în 1636; dar, pe de altă parte, iarăși un privilegiu și brisov, care din porunca cîinstutului, de neuitat și iubitului meu bunic Leopold, împăratul Ungariei și regele Boemiei, și principele Transilvaniei, care s-a făcut la 1701, septembrie 12, și s-a dat acestei companii. Care, toate acestea, din diferite pricini ale locului, nu au fost nici *semnate*, nici *ratificate* sau *promulgate*. Și adesea la *judecătoriile* lor, *legile* lor și *orînduielile* lor, și în *libertatea negustoriei* lor, au fost stînjeșiți și năpăstuiți. Din această cauză, smeriți în fața tronului nostru împărătesc, cu rugăminte au cerut: sau ca acele înscrise în diplomele de mai sus să le acceptăm și să le adeverim, sau altele noi să binevoim a le da. Noi, la dreptele lor cereri, împreună cu documentele cele de mai sus, ce cu *trecerea timpului* s-au schimbat, dar toate fiind cunoscute ca drepte și necesare, *legile*, *judecățile* și *privilegiile* cu care acestea mai sus amintite frații ale romeilor din Sibiu și Brașov au fost întărite: deci li se dăruiește și de acum înainte să se bucure și cu acestea să înflorească și în mod deosebit, potrivit cu articolele ce mai jos urmează”¹. Urmează aricolele privilegiului împărătesc

¹ Fragmentul citat (sublinierile ne aparțin) se dă după traducerea în limba greacă a diplomei aflată într-un manuscris intitulat Σύνταγμα Νόμων Πολιτικῶν, care se găsește în arhiva (neinventariată) a bisericii Sf. Treime din Brașov. Această „constituție” este alcătuită de Ioan Adamis din „Alvanitohori a Tîrnovului din Bulgaria” copistul ms. gr. 976 din B.A.R. — *Condiția Companiei grecești din Sibiu*, care mărturisește că a scris *Sintagma legilor politice* în anul 1760, luna iulie, la Sibiu, pentru ca legile „să fie mai bine înțelese de cei interesați” — membrii companiei sibieni. Ioan Adamis este menționat în actele companiei din Sibiu începînd cu anul 1715 și ocupă unele funcții, printre care cea de notar. *Sintagma* cuprinde: cîteva din decretele „celor trei națiuni” ale regatului Ungariei; cîteva din statutele „mai noi ale Principatului Transilvaniei”; un istoric al sașilor din Transilvania și al statutelor lor, precedat de un prolog privitor la legislația transilvăneană, insistîndu-se asupra *Apro-*

din 1777, publicate — în rezumat și fără preambul — de I. Moga², N. Iorga³ și N. Camariano⁴. Am ținut să redăm integral traducerea acestui preambul, deoarece aici sînt ratificate de puterea supremă, pentru prima oară și în totalitatea lor, atît privilegiile, diplomele și decretele, cît și orînduielile companiilor, hotărîrile judecătorești care aveau pentru ele putere de lege, toate laolaltă constituind statutele juridice ale celor două companii din Transilvania, pe baza cărora s-au întemeiat și au funcționat, putînd astfel să se organizeze și să adopte măsurile corespunzătoare scopului însuși al existenței lor. Diploma din 1777 constituie însă numai o confirmare, o recunoaștere oficială și definitivă a unor stări de lucruri ce durau de aproape un veac și jumătate. Avînd ca punct de plecare privilegiile acordate celor două companii grecești, din Sibiu și Brașov, încă de la înființarea lor și reînnoite în mai multe rînduri de principii Transilvaniei și de împărații de la Viena, ținînd seama de legile Principatului, dar și de interesele negustorilor companiști, după o perioadă de experiență și de adaptare, companiile își vor alcătui regulamente de funcționare proprii, aprobate prin vot de către adunările generale ale companiștilor, astfel încît devin acte normative cu putere de lege.

Elocventă ni se pare, în acest sens, mărturia din 1740 a proestosului Companiei grecești din Sibiu, Gheorghe Manicati Safranos, care pleda pentru necesitatea respectării poruncilor, a legilor consemnate în condică (νόμος): „Deoarece nici un regat, nici un neam nu poate exista fără a avea o oarecare așezare, orînduială sau legiuire, ori *Constituție*, cum se numește în celelalte limbi europene, de asemenea și noi sîntem datori să avem legi civile sau municipale, potrivit cu situația neamului (τοῦ γένους) și a împrejurărilor: așa și compania noastră are de la strămoșii și înaintașii săi orînduiala ei și legile ei civile, după care s-a condus și s-a apărut, pînă astăzi”⁵.

După cum vom vedea în cele ce urmează, regulamentele companiei poartă titlul — în special cele din veacul al XVIII-lea — de legăminte și legiuri. Din ele putem desprinde modul în care erau organizate aceste companii, relațiile lor cu autoritățile centrale și locale, drepturile și îndatoririle negustorilor companiști atîta vreme cît se aflau pe teritoriul Transilvaniei, dar și în afara ei, activitatea comercială a acestora etc. Ne propunem să urmărim felul în care s-au alcătuit și au evoluat aceste regulamente de funcționare, evidențiînd poziția — ca parte juridică — a companiilor grecești din Sibiu și Brașov față de Principatul Transilvaniei și, apoi, față de curtea de la Viena. Statutul juridic, ca și regulamentele de funcționare sînt, totodată, o succintă istorie a ceea ce au reprezentat aceste asociații ale negustorilor numiți greci în Transilvania, în decursul unui secol.

---

batelor și Compilatelor. Se adaugă că acestea au fost traduse din ungurește în „dialectul romellor”. Manuscrisul de la Sf. Treime este o copie, făcută la 21 iunie 1779 de Gheorghe Nicolaide, la Brașov, și a aparținut lui Dimitrios Dinu din Ianina. Originalul *Sintagmei* alcătuite de Ioan Adamis se păstrează la Muntele Athos.

² În *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea*, p. 164—165; I. Moga publică rezumatul diplomel, citîndu-l pe I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Gossfürstenthum Siebenbürgen*, II, Sibiu, 1857.

³ În *Acte românești și cîteva grecești*, p. XVII, N. Iorga publică un succint rezumat, după o broșură greco-germană apărută la Brașov în 1858, ce este o traducere greacă după traducerea germană a diplomel.

⁴ N. Camariano a publicat tot un rezumat, fără preambul, al privilegiului din 1777 — după broșura citată de N. Iorga — în studiul *L'organisation et l'activité culturelle*, p. 209—210.

⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 129^v — 130.

Deoarece decalajul între data întemeierii celor două companii este de aproape o jumătate de veac, iar evoluția lor istorică este diferită, vom examina separat statutul lor juridic și regulamentele de funcționare, încercând desigur și stabilirea unor asemănări sau deosebiri.

A. Statutul juridic și regulamentele de funcționare ale Companiei grecești din Sibiu

Odată cu privilegiul de constituire acordat de principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi, la 8 iulie 1636, Compania grecească din Sibiu a fost recunoscută ca persoană juridică. Se admitea grecilor „... ca să fie volnici să-și aleagă, să numească și să-și pună în frunte, ca priveghetor fruntaș, un bărbat potrivit pentru aceasta, de o condiție aleasă, din mijlocul lor, cu încuviințarea și aprobarea guvernatorului transilvănean, pentru a se îngriji de treburile rinduite și pentru a pune capăt neînțelegerilor procesuale pornite între ei și alți greci străini; nici unul dintre ei să nu poată fi arestat de dregătorii sau magistrații vreunui loc, să nu fie deținut sau tras la judecată pentru vreo afacere, la stăruința părții adverse, desigur tot un grec, fie el transilvănean, fie chiar un străin, ci netezirea prin judecată sau în alt chip a neînțelegerilor și conflictelor de acest fel iscate între ei... să rămână de competența starostelui lor în toate timpurile viitoare”. Privilegiul din 1636 mai precizează că, în cazul neînțelegerilor survenite între greci și vreun nobil sau „membru al altei stări aflătoare dintre cele trei națiuni ale Principatului”, magistratul sau dregătorul acelui loc unde grecul va fi fost prins să fie aruncat în închisoare și deținut „pre cele legale”. Se mai adaugă că „administrarea justiției și a echității să poată și să fie volnică să fie darnică la stăruința părții adverse”⁶.

Deosebit de importante ni se par a fi informațiile, dar și comentariile, învățatului autor al primei condicii a companiei din Sibiu, proestosul acesteia din anul 1655, Panos Ioannu din Arvanitohori, de lângă Tirnovo (Bulgaria). În „prima prefață” a condicii, încheiată — după mărturia autorului ei — în 1652, Panos Ioannu demonstrează, făcând referiri la alte „regate europene”, necesitatea unei „cărți” care să amintească companiștilor de legile, legămintele și regulamentele stabilite de înaintașii lor. „Ca urmare, și noi negustorii romei, care locuim în Ardeal, am obținut dreptul de judecată, *Jus Judicandi*, să judecăm și să ne judecăm între noi, de la preamăritul principe Gheorghe Rákóczi, cu știrea și asentimentul preaonoratului său sfat. Cu ajutorul lui Dumnezeu, de atunci a început să funcționeze și *tribunalul nostru, după orînduiala* și obiceiul acestui loc, care se face cu un conducător, adică cu un *judecător sau președinte ales*, numit de asemenea și staroste sau proestos, și cu doisprezece asesori sau pîrgari aleși. ... De aceea ni s-a părut că este bine să rămână și să fie acest tribunal al nostru potrivit cu orînduiala, gratis și bazat pe ordine și imitînd celelalte judecăți care s-au făcut mai înainte; după părerea comună, ni s-a părut util să compunem chiar și o mică carte pentru amin-

⁶ Textul original al privilegiului din 8 iulie 1636 publicat de T. Bodogae, *Le privilège commercial*, p. 651 și urm. Traducerea românească o datorăm bunăvoinței prof. Valentin Georgescu. Patru copii ale privilegiului se găsesc în Arhiva companiei din Brașov de la B.A.R.

tire, în consiliul ales de noi, care să relateze evenimentele și faptele petrecute în tribunalul nostru și care pot fi o probă evidentă a justiției noastre”⁷. Reținem îndeosebi afirmația autorului că forma, *structura* organizatorică a tribunalului Companiei grecești din Sibiu era aceeași cu a judecătorilor din Transilvania. În ceea ce privește *procedura*, modul în care erau judecați companiștii la tribunalele proprii, ea este precizată în toate regulamentele de funcționare ale companiei și în procesele-verbale ale diferitelor judecăți.

Dreptul de „*jus judicandi*”, important deoarece conturează autonomia companiei, este consemnat și în alte acte oficiale și, bineînțeles, adesea amintit în documentele sale interne. Schimbările politice produse în Transilvania, încorporarea ei la imperiul austriac, nu au anulat acest privilegiu dat companiei din Sibiu de principele Rákóczi. Diploma acordată de împăratul Leopold Companiei grecești din Sibiu la 12 septembrie 1701 adaugă o nouă clauză privilegiului de constituire a acestei companii, dreptul de a face apel la jurisdicția camerală și tezaurială⁸. Aceste privilegii vor fi confirmate de împărăteasa Maria Tereza la 31 august 1742⁹ și, mai ales, în Diploma imperială din 13 august 1777. Că autonomia companiei nu era absolută rezultă și din faptul că, în anumite cazuri, împricinății puteau face apel la Camera aulică, iar magistrații din Transilvania aveau dreptul, potrivit privilegiului din 1636, să judece litigiile dintre companiști și stările privilegiate.

Judele și cei doisprezece jurați constituiau de asemenea conducerea administrativă a companiei. De aceea judele mai era denumit și președinte, proestos sau conducător (ἀρχηγέτης) al companiei. Alături de adunarea generală a companiștilor, alături de „haragiari”, care strungeau birul datorat vistieriei Principatului și — începînd cu anul 1655 — de „căpitanul palicarilor”, judele-proestos conduce compania aproximativ doi ani, după care se făceau noi alegeri¹⁰.

În schimbul acestor privilegii, la care adăugăm pe cel mai important, dreptul de a face comerț cu mărfuri orientale, ca și dreptul de a-și exercita cultul religios (prin aducerea unui paroh sau „efimeriu” grec), compania trebuia să plătească un impozit anual către vistieria Principatului, iar odată cu stabilirea dominației austriece în Transilvania, fiseului imperial. Totodată, negustorii companiști trebuiau să răspundă colectiv, solidar, față de puterea centrală, pentru respectarea obligațiilor asumate.

Precizări importante aduce în acest sens *Condica* Companiei grecești din Sibiu¹¹ în capitolul I al cărții a doua¹². Tot aici se consemnează că „în anul 1636, Preainaltul principe sau rege al Ardealului, Gheorghe Rákóczi cel Bătrîn, a conjurat pe negustorii romei să fie *credincioși țării sale* și să *păstreze (respecte) legislația sa* și să se ferească cu desăvîrșire de cîte sînt oprite, și dacă vreunul se va întîmpla să încalce legile țării,

⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 12—12^v. O parte a fragmentului citat este publicată în traducerea franceză de N. Camariano; *op. cit.*, p. 205.

⁸ Hurmuzaki, XV, partea a II-a 1601—1625 (ediția N. Iorga), p. 1488.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. VII.

¹⁰ Asupra atribuțiilor, drepturilor și îndatoririlor proestosului, pîrgarilor, haragiilor și căpetențiilor companiei vom reveni în capitolul privind organizarea companiei.

¹¹ Condica, principală, în care sînt cuprinse regulamentele companiei și diferite documente (ms. gr. 976), spre deosebire de alte condici ale companiei din Sibiu, care înregistrează numai operațiuni comerciale (vezi B.A.R., ms. gr. 977, 978, 979, 980).

¹² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74.

să mărturisească, adică să-l aducă la lumină și în mod deosebit să se conducă după aceste trei *cereri* sau *articole*. Primul: să nu îndrăznească să meargă și să ia de pe margini și de pe căi oprite¹³ și să plătească cinstit dreptul vamal, adică vama și dreptul domnesc de a vinde. Al doilea: să nu se eschiveze cu vreo înșelătorie, sau să evite mai susul kumerkion¹⁴. Al treilea: să nu se amestece în nici un chip în *treburile și problemele țării*, pentru vreo trădare¹⁵, împotriva principelui sau a nobilimii¹⁶. La care articol cine va greși și va fi contravenient, să-și *piardă capul său și tot ce are*. Precum se află la vedere scris și tipărit în legea Transilvaniei, în numitele *Aprobate*, partea a treia, titlul 52, articolul întâi. Și am notat în legătură cu aceasta din cuprinsul mai sus-pomenitei legi, că ceilalți negustori *de alt neam* care-și au reședința în aceste părți ale Ardealului, valahi, bulgari, armeni, toți sînt supuși companiei și tribunalului romeilor sau grecilor¹⁷.

Dacă primele două articole reiau dispoziții ale privilegiilor anterioare, acordate de principii și Dietele transilvănene încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, articolul al treilea interzice categoric negustorilor companiști de a se amesteca în treburile politice ale țării, interdicție înscrisă în legislația Transilvaniei și care figura în regulamentele de funcționare a Companiei grecești din Sibiu. Să urmărim deci, în regulamentele companiei, ca și în hotărîrile tribunalului sau ale adunărilor generale, modul cum sînt înscrise și respectate aceste norme, impuse încă de la întemeierea companiei de puterea centrală a Principatului Transilvaniei.

Primul regulament „închegat” al companiei din Sibiu poartă data de 7 ianuarie 1666, dar și pînă în acest moment, în diferite adunări ale negustorilor companiști se iau hotărîri menite să întărească ordinea stabilită și să respecte „articolele” care condiționau privilegiul de întemeiere. În condicile companiei, scria Panos Ioannu în 1655, sînt transcrise primele *drepturi* ale vechilor negustori greci (Δικεώματα τῶν Ἀρχέων πραγματοῦτων), pe care copistul nu a reușit să le mai găsească, deoarece, fiind scrise pe „hîrtii separate”, s-au împrăștiat și nu se mai știe unde sînt¹⁸. Dar începînd cu anul 1652 Codexul companiei devine culegerea sa de legi și legămînte.

La 6 ianuarie 1638 se face „prima adunare”¹⁹ a negustorilor, care va alege pe cei doisprezece pîrgari²⁰ și proestosul, stabilindu-se și *procedura*, citată în toate regulamentele în perioada de care ne ocupăm. Iar în 1639 se face primul „*Legămînt*”, sau Lege, cu voința comună a noastră a tuturor...²¹, formulă repetată de fiecare dată cînd se ia o hotărîre și se legiferează.

¹³ ὀπισμένα.

¹⁴ κομμέρκι = vamă; termen latin, preluat de administrația turcă de la Imperiul bizantin. Vezi Sp. Lambros, Ἑλληνικά ἔγγραφα ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας καὶ ἔγγραφα τούρκων ἀρχόντων ἐλληνιστί, în „Δελτίον Ἱστορικῆς Εταιρίας”, vol. IV, Atena, 1805, p. 634—652.

¹⁵ τραδιτορία.

¹⁶ Ἀρχοντολογία.

¹⁷ Este evident că ultima parte a art. trei, trimiterea la *Aprobate*, este o adăugire a lui Panos Ioannu. După cum se știe, *Approbatæ constitutiones regni Transilvaniae* apare în 1653, conținînd cele mai importante norme de drept stabilite de Dietă. Vezi *Corpus Juris Ungariae*, vol. VII, Budapesta, 1900 și *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 301.

¹⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 84.

¹⁹ ἡ ἀρχὴ τοῦ Συνοδίου.

²⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 26^v—27.

²¹ Ibidem, fol. 74^v—75.

Adunările companiștilor din 1639, 1648, 1651 și 1655 iau hotărâri importante, legăminte (δεσήματα) care sînt consemnate sub titluri ca : „Modul în care erau orînduiți servitorii”²², „Despre boltași”²³, „Despre indisciplina și comportarea celor judecați”²⁴, „Despre înjurături și cuvinte urite”²⁵, „Despre respectarea aproapelui”²⁶, „Despre alegerea proestosului, cum se face și despre oficiul reprezentantului sau al căpitanului celor veniți din afară”²⁷ etc. Aceste hotărâri, care reprezintă primele încercări de stabilire a unor norme de drept administrativ și penal, alături de privilegiile princiare sau hotărârile Dietei Transilvaniei²⁸ au stat la baza primului regulament al companiei din Sibiu.

Capitolul 22 al codexului cuprinde „alte probleme și drepturi ale negustorilor, după adăugiri și întăriri”²⁹. La 7 ianuarie 1666, adunarea companiei din Sibiu examinînd „cererile proestosului și cele ale adunării”, „...toți, cu voință comună, le-au întărit și confirmat ca *drepte* și *necesare* să le păstreze neschimbate și de aceea le scriem aicea în ordine. Și cine le va încălca, să fie pedepsit, și să i se ia gloaba³⁰, după vina sa”³¹. Astfel au fost adoptate cele 24 de articole ale regulamentului din 1666, asupra căruia vom reveni.

Următorul regulament, adoptat la 1 ianuarie 1690, cuprinde 14 articole. Codexul înregistrează : „Sub președinția lui bașa Palko în compania noastră, a negustorilor romei din Sibiu, s-a făcut iarăși adunarea comună și s-au decretat cele mai jos scrise și le-au legiferat (τὰ ενομοθέτησαν) toți cu voința și înțelegerea comună, ca să le țină neschimbate ca necesare și folositoare pentru *întărirea* companiei...”³².

Examinînd cele 15 „cereri” ale negustorilor companiști prezentate³³ de palicarii companiei proestosului bașa Palko și juraților în anul 1691³⁴ se poate constata că în marea lor majoritate sînt cuprinse în regulamentele din 1692. Aflăm astfel mecanismul alcătuirii acestor regulamente, care, odată adoptate de adunarea tuturor negustorilor din companie, căpătau *putere de lege*, iar tribunalul era chemat să sancționeze prin amenzi abaterile de la normele stabilite.

Ultimul regulament al Companiei grecești din Sibiu din veacul al XVII-lea, care va fi menținut, cu unele schimbări neesențiale, și în decursul veacului următor, este cel adoptat de adunarea companiștilor din 7 ianuarie 1695. Capitolul 32 al codexului cuprinde „Alte cereri și drepturi necesare și folositoare, în timpul președinției bașei kir Dimitrie Nanu...”³⁵. Se relatează despre adunarea generală în care proestosul, arhonteles kir Dimitrie, a prezentat „cîteva probleme de *Lege* și *Drepturi*

²² Ibidem, cap. II al cărții a II-a.

²³ Ibidem, cap. III al cărții a II-a, fol. 75.

²⁴ Ibidem, cap. V, fol. 77—75^v.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, cap. VI, fol. 75^v.

²⁷ Ibidem, fol. 78^v—79.

²⁸ Cum este, de pildă, cea luată în Dieta de la Alba Iulia, la 15 martie 1633, care garanta libertatea de negoț a negustorilor greci.

²⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 84.

³⁰ νό κυλωμπίζεται — de la termenul slav, *globă*, intrat în vocabularul românesc ca *gloabă* — amendă, bir. Vezi *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 340.

³¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 84.

³² Ibidem, fol. 89^v—90.

³³ ἐπρόβαλαν (l) de la προβάλλω = a propune, a prezenta.

³⁴ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 94.

³⁵ Ibidem, fol. 99, Regulamentul este semnat de 32 de negustori.

pentru folosința comună”³⁶, cercetate și aprobate de adunare pentru a fi păstrate „neschimbate și neclintite, așa cum le scriem în prezent pe rînd; de asemenea să fie făcute cunoscute, prin voce, asistenței, tuturor membrilor adunării de fiecare dată, atunci cînd vor să voteze ceva nou”³⁷.

Consecvenți în hotărîrea ca orice propunere nouă să fie votată de adunarea tuturor companiștilor, la 27 aprilie 1721, „cu voința comună am recunoscut ca epitrop al bisericii noastre, sau gociman³⁸ pe kir Gheorghe Manolis Hórvathis..., care funcție pînă acum nu am avut-o obișnuit, dar cu voința comună am considerat-o ca folositoare comunității și am scris-o în condică, spre amintire”³⁹. Se creează deci o nouă funcție, cea de epitrop.

Potrivit obiceiului stabilit în veacul al XVII-lea, în ianuarie 1723 negustorii companiei din Sibiu prezintă proestosului Kostaki Kosta o serie de nouă cereri, care se referă îndeosebi la comerț și organizarea lui: marfă, vinzări, întovărășiri între negustori, salariile băieților de prăvălie etc. Unele schimbări produse în structura organizatorică și în componența companiei din Sibiu aduc după sine hotărîri referitoare mai ales la desfășurarea activității comerciale. La 7 aprilie 1746, adunarea negustorilor, împreună cu proestosul și cu pîrgarii, se străduiesc să îndrepte abuzurile și nedreptățile unor negustori care, „...fără să întrebe, s-au separat aici înlăuntrul cetății Sibiu din obișnuință și necinstesc compania, și fac ce le place după voia lor, *împotriva ordinei și a rînduiei* pe care o avem din vechime, legiferată în Codicele nostru”⁴⁰. Companiștii se plîng că, în ultima vreme, s-au strecurat în rîndurile lor negustori „de alt neam”, oameni din Turcia și, mai ales, localnicii transilvăneni, care nu respectă „nici *tribunalul*, nici *regulamentele*, nici Codicele”. Se cere negustorilor să nu se nedreptățească reciproc, ci să păstreze ca unul „*Legiurile și Legămintele companiei*... deoarece aceasta de la începutul ei și pînă acum cu aceste Legăminte a trăit și a rezistat pînă astăzi, precum și toate breslele”⁴¹ acestui loc...”⁴². Sînt înșiruite apoi cele 22 de cereri, care evidențiază modul cum au evoluat regulamentele Companiei grecești din Sibiu de la înființare și pînă la sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm⁴³.

Din regulamentele Companiei grecești din Sibiu menționate mai sus, vom încerca în continuare să lămurim cîteva probleme mai importante ca: relațiile cu puterea centrală, organizarea administrativ-comercială, drepturile și îndatoririle negustorilor companiști etc. Spre deosebire de alte companii de comerț europene, care pe lîngă interesele de grup reprezentau și pe cele ale statului și țării lor, Compania grecească din Sibiu, deși organizată — cu unele deosebiri firești — în același mod cu asociațiile de negoț similare, se afla într-o situație aparte. Membrii companiei din Sibiu erau — în perioada de care ne ocupăm — supuși otomani, provenind din Imperiul Otoman, unde își aveau familia și avutul. Poarta

³⁶ Νόμου καὶ Δικαιοσύνης.

³⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 99.

³⁸ Γκοτζίμᾶνος = goșman, epitrop, de la nemțescul *Gotesman*, adeseori folosit în actele bisericii ortodoxe din Transilvania.

³⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 39^v—40.

⁴⁰ Ibidem, fol. 111^v și 119. Se observă folosirea termenului de comunitate (κοινότητα) paralel cu cel de companie (κομπανία).

⁴¹ τὰ ρουσφέτια, = bresle.

⁴² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 119^v—120.

⁴³ Ibidem, fol. 119.

ii sprijinea, ca și pe ceilalți negustori supuși otomani neorganizați în asociații de negoț, în măsura în care o serie de clauze comerciale erau prevăzute în numeroasele sale tratate de pace. Dar compania din Sibiu trebuia să obțină unele privilegii și de la puterea centrală din Principatul Transilvaniei. Este important de urmărit modul în care aceste *relații dintre companie și puterea centrală* erau reflectate în diferitele regulamente de funcționare, urmînd ca cercetarea lor mai amănunțită, pe baza materialului ce se găsește în arhivă, să se facă într-un capitol aparte ⁴⁴.

Odată cu privilegiul de întemeiere din 1636, Gheorghe Rákóczi stabilește și obligațiile companiei din Sibiu față de Principatul Transilvaniei: să-și plătească cinsitit „haraciul” datorat vistieriei și vămii; să respecte legile țării și să fie credincioasă țării⁴⁵. La acestea se adaugă, așa cum am văzut mai sus, prevederile legiurii din 1653, prin care trădarea față de țară, principe și nobili era pedepsită cu decapitarea și confiscarea averii ⁴⁶.

În cîteva articole din primul regulament al Companiei grecești din Sibiu, adoptat în adunarea negustorilor din 1 ianuarie 1666, sînt evidențiate relațiile stabilite cu puterea centrală. În primul articol al regulamentului negustorii companiști se angajează „să cinstim și să-l pomenim pe *Principele nostru* și Sfatul său, în același timp să nu-l vorbim de rău, oriunde am merge, iar cine va greși la aceasta să plătească gloabă de 200 florini” ⁴⁷. Articolul al doilea al aceluiași regulament aduce unele precizări: „În cîte cetăți și țări va hotări Regele, să ne menținem supuși, să le ciustim și să nu le criticăm...”⁴⁸. Respectarea acestei obligații a membrilor companiei de a avea aceeași atitudine de respect și față de țările cu care principele Transilvaniei era în bune relații va constitui o preocupare a companiștilor, care beneficiau de pe urma lor, așa după cum reiese din documentele companiei.

Schimbările politice produse în Transilvania la sfîrșitul veacului al XVII-lea nu au modificat raporturile stabilite între Compania grecească din Sibiu și guvernul Transilvaniei. Regulamentul din 1695 precizează în primul său articol: „În primul rînd să respectăm cu strictețe pe domnul și suveranul acestui loc, adică al Ardealului, și pe tot strălucitorul său sfat și nobilimea sa și să nu-i blamăm, nici aici, nici în alt loc, orișunde am circula, și cine se va afla să greșească în aceasta să plătească gloaba de 200 florini; o sută să se dea suveranului și ceilalți 100 companiei” ⁴⁹.

După cum privilegiul din 1636 oficializa relațiile dintre compania din Sibiu și principele Transilvaniei, diploma împăratului Leopold I, acordată negustorilor companiști la 12 septembrie 1701, avea să stabilească raporturile cu autoritățile imperiale. Există în arhiva companiei un act, transcris în condica copiată de Ioan Adamis, care relatează modul în care a fost obținută această diplomă. La 7 noiembrie 1697 adunarea companiei hotărăște trimiterea lui Panos Evstathiu și a lui kir Gheorghe Kastrinos (numit și Farkas Gheorghis) la Viena, în vederea obținerii

⁴⁴ În capitolul *Relațiile celor două companii cu puterea centrală și cu autoritățile locale din Transilvania*.

⁴⁵ B.A.R., ms. gr. 976. fol. 74.

⁴⁶ Ibidem, fol. 74—74^v.

⁴⁷ Ibidem, fol. 84—84^v.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, fol. 99.

unui privilegiu separat din partea împărăției⁵⁰. Dacă vom compara cele șapte cereri prezentate la Viena cu cele șapte articole ale diplomei leopoldine, vom constata că privilegiul imperial ținea seama de cererile companiei. În cele șapte articole ale diplomei din 12 septembrie 1701 se menționa că toți negustorii greci din Transilvania depindeau direct de Cancelarie și Tezaurariat, căruia îi plăteau 1 000 florini renani pe an; erau scutiți de alte taxe vamale și ajutoare militare; puteau face orice fel de comerț, atît pe teritoriul țării, cît și în provinciile imperiului, restringîndu-se numai exportul aurului, argintului, sulfului și salpetrului, care nu se putea face fără aprobarea monetăriei statului și a oficiilor miniere; puteau să-și aleagă judecători și jurați, să-și judece procesele comerciale și civile în primă instanță, iar dacă obiectul procesului îl constituia o sumă de peste 500 florini, urma să fie judecat de Camera gubernială și Camera regală⁵¹.

Felul în care autoritățile respectau hotărârile înscrise în diploma leopoldină poate fi urmărit cu prilejul „incidentului” din 1704. Datorită evenimentelor politice și militare survenite, companiei — se consemnează în condică — i se impun sarcini bănești suplimentare; suma de 2 400 florini ungurești, pe lîngă cei 800 florini ungurești plătiți în mod obișnuit fiscului. Li se mai cereau și alte sume, de exemplu pentru baterea monedei, precum și cheltuieli de încartiruire. Companiștii dau o „suplică” guvernatorului Gheorghe Bánffy și plătesc sub formă de împrumut banii ceruți, dar numai după ce nobilimea Principatului „a dat în scris și au întărit cu pecete că vor fi înapoiăți cei 2 400 fl.”⁵². Faptul că documentele companiei menționează restituirea sumelor dovedește că, în cele din urmă, privilegiile au fost respectate⁵³. Diploma leopoldină este confirmată de Carol al VI-lea, la 15 martie 1718. În continuare regulamentele companiei din 1723 și 1746 nu mai cuprind vreo referire la relațiile acesteia cu puterea imperială, considerate probabil ca definitiv statornicite prin diplomele amintite.

Un alt element care evidențiază poziția companiei față de guvernul Transilvaniei este posibilitatea de a participa la Dietă. Documentele înregistrează cheltuielile ce se fac cu acest prilej, iar articolul 17 al regulamentului din 1666 hotărăște ca atunci „cînd va fi necesar, să aleagă din mijlocul lor pe cine vor voi să-l trimită la Dietă”⁵⁴. Articolul 12 din cererile-propuneri ale negustorilor companiști către proestos și jurați din 1692 menționează patru persoane ce urmau să participe la Dietă⁵⁵. A 15-a propunere prevede ca reprezentanții companiei în Dietă să ceară interdicția ca armenii să circule și să vîndă prin sate în afara Țîrgurilor⁵⁶.

⁵⁰ Ibidem, fol. 190—190^v. Din cele șapte cereri reiese că în urma abuzurilor săvîrșite de organele locale împotriva companiei, aceasta este obligată să apeleze la puterea centrală pentru restabilirea privilegiilor sale.

⁵¹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. VII și broșura greco-maghiară din 1820, *Az Erdély Nagy Fejdelemség Székeles intézett alázatos es óteryesztes* (biserica Sf. Treime din Brașov).

⁵² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 165—167^v. Vezi și N. Camariano, *op. cit.*, p. 213—215.

⁵³ Sînt plătite stricăciunile pricinuite de soldați, ca și hrana consumată. S-a păstrat de asemenea și un catalog cu numele negustorilor care au strins suma de 2 400 fl. ung. la 8 septembrie 1703. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 167—170. Desigur, mai pot fi date și alte exemple în acest sens.

⁵⁴ Dietă în limba maghiară: *Γιούλαση*; ibidem, fol. 85.

⁵⁵ Ibidem, fol. 94^v. Propun pe: bașa Palko proest, Constantino Theodoran, Paolo Kinaki grămatic și Constantin Zahu.

⁵⁶ Ibidem, fol. 121^v.

Alte precizări aduce regulamentul din 1695, care stabilește că „atunci cînd are loc Dieta vilaietului, adică Ghiulasi, cine va fi ales de companie să se ducă cu cheltuielile sale, iar cine nu va asculta să se ducă și va fi arogant și disprețuitor, să plătească gloaba de 40 florini”⁵⁷. Documentele nu oferă însă date precise asupra numărului exact al reprezentanților companiei în Dietă și nici asupra modului în care era reglementată de autorități participarea lor. Presupunem că Dieta „invita” pe reprezentanții companiei atunci cînd se discutau probleme ce îi priveau (de pildă, cînd se adoptau unele hotărîri legate de participarea negustorilor „greci” la comerțul Transilvaniei, stabilirea contribuțiilor fiscale ale companiei etc.).

Prin scopul întemeierii ei, Compania grecească din Sibiu trebuia să fie o asociație de negustori, uniți și solidari prin interese comune, în primul rînd pentru obținerea unor avantaje în această parte a Europei. La rîndul lor, autoritățile transilvănene, ca și cele de la Viena, interesate în comerțul cu Orientul, preferau o asociație organizată, care să răspundă solidar pentru membrii săi, atît în îndeplinirea sarcinilor fiscale, cît și în respectarea limitărilor impuse. Încă din privilegiul de întemeiere reiese necesitatea solidarității membrilor Companiei grecești din Sibiu, ca o condiție a însăși existenței și supraviețuirii ei. Reamintim de asemenea situația deosebită a acestei companii față de organizații similare europene, datorită faptului că ea nu era sprijinită direct de puterea centrală a Imperiului otoman, de unde proveneau în marea lor majoritate membrii ei. Iată de ce în actele companiei, și mai ales în regulamentele ei de funcționare, se fac precizări în legătură cu solidaritatea, protecția, întrajutorarea dintre membrii companiei.

Dacă într-o serie de documente ale companiei întîlnim adesea cu prilejul luării unor hotărîri explicația că acestea se fac în interesul companiei, regulamentul din 1666 precizează în articolul al XVIII-lea: „În stradă, în drum să nu se lase unul pe altul, numai în siguranță”⁵⁸. Regulamentul adoptat de companiști în 1690 aduce precizări privitoare la pedepsele severe ce se vor aplica în cazul nerespectării regulamentelor. „Care dintre palicari vor deveni neascultători la poruncile companiei și se vor grăbi să meargă la arhonții din afară, ca să încurce și să lupte cu compania, atunci compania să-l predea pe mîna celor ce se preocupă de aceasta să-l aducă de la han, și să-l surghiunească⁵⁹ și aceasta a fost întărit de toți”⁶⁰, se spune în articolul VIII al regulamentului. Unele dintre reglementările cuprinse în regulamentul din 7 ianuarie 1695 se referă la necesitatea solidarității dintre membrii companiei atît în cetatea Sibiului, cît și în străinătate. Articolul XXIII confirmă că există și unii ξεπεσμένοι πραγματευτάδες (negustori decăzuți) care abia-și pot cîștiga piinea zilnică. Cu „părere comună” se hotărăște ca nimeni să nu profite de situația lor ca să le ia băieții de prăvălie sau servitorii, atrăgîndu-i cu unele avantaje⁶¹. Un alt articol este și mai edificator în această privință. „Cine are un loc mărturisit, și este om decăzut, să nu binevoiască

⁵⁷ Ibidem, fol. 124^v.

⁵⁸ Ibidem, fol. 85. Se folosesc termenii *στράταν* (stradă) și *δρόμο* (drum), ca și *σιγουραντζια* (siguranță).

⁵⁹ *νὰ τοῦ χάνει σουργούνι*.

⁶⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 85.

⁶¹ Ibidem, fol. 101—101. Se aplica gloaba de 60 fl.

nimeni să-i ia locul închiriat, numai dacă el vrea să-l dea cui ar dori...⁶². Despre solidaritatea dintre membrii companiei în străinătate ne vorbește articolul XXX al regulamentului din 1695; „Cine se va întâmpla să fie pe vreo stradă și va avea piedici (necazuri), să rămână sau cu căruța, sau cu calul său, sau se va îmbolnăvi, sau i se va întâmpla să moară, sau altceva periculos (περίκολο), *toți care sînt în compania noastră* să nu-l lase neajutorat, în stradă, în Turcia sau în alte locuri străine, ci să-l întovărășească pînă ajunge într-un sat sau cetate și să-l lase acolo”⁶³. Observăm că este o reluare, cu multe precizări în plus, a succintului articol din regulamentul din 1666⁶⁴.

La sfîrșitul veacului al XVII-lea și începutul celui următor intervin unele schimbări în situația companiei, determinate de cele survenite în viața politică a Transilvaniei. Diploma din 1701 avea să reconfirme drepturile cîștigate de companiști în decursul veacului al XVII-lea. Acum însă și alți negustori „orientali”, armenii și evreii, de pildă, obțin o serie de privilegii⁶⁵. De asemenea, sosesc în Transilvania noi „valuri” de negustori „greci”, care nu fac parte din nici o asociație. Compania din Sibiu își ia măsurile de apărare atît împotriva unora, cît și a celorlalți. Hotărârile și regulamentele companiei din primele decenii ale veacului al XVIII-lea oglindesc aceste schimbări și frămîntări.

În articolele V, VI, VIII, IX ale adunării companiilor din ianuarie 1723 se revine asupra măsurilor ce trebuie luate de companie contra „străinilor” mai sus pomeniți. În articolul IX se interzice „negustorilor și tovarășilor mai noi” (νεωτέρων ἡμῶν πραγματευτῶν καὶ σύντροφοι) să meargă să facă întruniri, petreceri și adunări aparte. Este însărcinat, de asemenea, proestosul să vegheze ca aceste petreceri și întruniri să se facă „în liniște”, să nu atragă atenția autorităților și localnicilor⁶⁶.

Tot atunci printre problemele ce se discută este și aceea a „vînzării pe datorie”. Se hotărăște ca „de la tîrgul Sfinților apostoli de la Mediaș, să nu îndrăznească vreunul dintre negustori să dea marfă pe veresie indeosebi unor armeni și angrosiștii care merg din țară în țară și vind și strică tîrgurile și care s-au înmulțit mult în acest vilaiet. Din această pricină, noi romeii sîntem din ce în ce mai puțini...”⁶⁷. Se prevede apoi: „toți cîți sîntem din companie să nu luăm bani de la localnici, sași și unguri, români și armeni, sau și romei ca să le tîrguim fie în Turcia, fie în Nemția”⁶⁸. Următorul articol, nr. III, prevede o amendă de 60 fl. pentru cel care, din prostie sau escrocherie, „...atinge sau păgubește pe alt frate de al său negustor”⁶⁹. Iar articolul IV interzice categoric întovărășirea cu sași, unguri, români, armeni sau orice alți negustori străini „dintre cei care nu vor să dea dare la companie”⁷⁰.

Ultimul regulament de care ne ocupăm, cel din 1746, acordă încă din introducere o mare importanță solidarității companiștilor de același

⁶² Ibidem, fol. 101^v. Articolul XXVII.

⁶³ Ibidem, fol. 102.

⁶⁴ Ibidem, fol. 85.

⁶⁵ În anul 1703 negustorii armeni primesc dreptul de a întemeia o companie comercială la Gherla.

⁶⁶ B.A.R., ms. gr. 976. Articolul IX.

⁶⁷ Ibidem, Articolul I.

⁶⁸ Ibidem, fol. 111^v. Articolul II.

⁶⁹ Ibidem, Articolul III.

⁷⁰ Ibidem, Articolul IV.

neam (γένος). Se menționează că unii străini s-au introdus în companie și își „fac de cap”, scandalizând pe cetățeni și localnici, de aceea sînt necesare o serie de măsuri ⁷¹. Printre primele măsuri luate este interzicerea legăturilor personale ale companiștilor cu nobilii și „Directorul Principatului” ⁷². Contribuția egală a companiștilor la îndatoririle companiei este o condiție a existenței și solidarității ei încă de la înființare, iar regulamentul din 1746, sesizînd schimbările produse, consemna în articolul V: „Cîți sînt localnici din această țară și pentru interesul lor au intrat înăuntrul companiei noastre, cu toate că au mai puține cheltuieli ca noi străinii (ξενιτικοί) să fie obligați să ajute la dare, fără să facă vreo împotrivire” ⁷³. În articolul XII se reiau problemele din regulamentele și hotărîrile anterioare. Negustorii companiști nu au voie să facă tovărășie cu armeni, vlahi, bulgari „...care nu sînt cu compania noastră și nu dau nici o dare...”, iar sașilor și ungurilor să nu le aducă mărfuri, căci astfel s-ar împiedica negustoria companiștilor ⁷⁴.

Desigur că toate aceste măsuri, consemnate în regulamentele și hotărîrile companiei, ca și cele amintite cu alte prilejuri (îndeosebi în procesele-verbale ale tribunalului), erau luate în scopul apărării intereselor sale și în ultimă instanță al menținerii sale ca asociație privilegiată.

Activitatea comercială propriu-zisă a companiștilor era cu strictețe supravegheată de conducere și întreaga companie, erau controlate veniturile obținute în țară și în străinătate, împiedicîndu-se astfel acumularea unor venituri „ilegale”, neimpozabile. O hotărîre a companiei din 4 ianuarie 1655 consemnează că cei ce vor fi prinși, „chiar cei din Turcia”, că nu vînd la piață ca toată lumea, ci pe ascuns, vor plăti amenda maximă, de 200 fl. ⁷⁵. În timpul domniei lui Mihail Apafi, la 7 ianuarie 1680 — notează condica — adunarea negustorilor condamnă cîțiva membri pentru ocuparea locului altora. Următoarele regulamente conțin numeroase articole care privesc participarea negustorilor companiști la diferite tîrguri din țările române, relațiile de negoț cu localnicii, numărul boltelor și modalitățile de vînzare, numărul băieților de prăvălie etc. Toate acestea constituie norme de drept comercial, indispensabile unor asociații de negoț.

Folosirea muncii salariate în cadrul companiei este o altă problemă importantă ce reiese din parcurgerea regulamentelor de funcționare. Se pot stabili deosebiriile dintre diferitele categorii de salariați, care apar în documentele Companiei grecești din Sibiu sub denumiri diferite: servitor, slugă, băiat de prăvălie, fattur.

Desigur că statutele, regulamentele și mai ales hotărîrile adunărilor negustorilor Companiei grecești din Sibiu cuprind și alte dispoziții de mai mică importanță, ce se referă la disciplina membrilor săi la tîrguri, conacuri, în biserică, precum și la practica comercială, ca de exemplu cele referitoare la operațiunile de comerț: regimul boltilor, stabilirea prețurilor, unde și cînd aveau voie să vîndă etc.

⁷¹ Ibidem, fol. 119—119^v.

⁷² Ibidem, fol. 120^v—120.

⁷³ Ibidem, fol. 122.

⁷⁴ Ibidem, fol. 122^v.

⁷⁵ Ibidem, fol. 78—78^v. Pe lîngă amenda încasată de companie, jumătate din marfă era confiscată pentru principe.

B. Statutul juridic și regimul de funcționare al companiei grecești din Brașov

Pentru Compania grecească din Brașov, întemeiată cu aproape jumătate de veac mai târziu decât cea din Sibiu, nu avem regulamente asemănătoare cu cele ale companiștilor sibieni⁷⁶. De aceea vom încerca să stabilim care a fost statutul juridic și regimul de funcționare al companiei din Brașov, folosindu-ne de privilegiile și diplomele date de puterea centrală, ca și de unele *hotărâri* adoptate în diferitele adunări ale negustorilor companiști.

Privilegiul acordat de Dieta Transilvaniei la 1 octombrie 1678 și confirmat de principele Mihail Apafi la 4 noiembrie 1678 hotăra ca „grecii din Brașov să contribuie cu 300 de taleri imperiali, pe care conducătorul lor să-i adune de la ei și să-i administreze”⁷⁷. Mihail Apafi adaugă că această sumă este percepută „ad contentationem Ottomanae Portae”⁷⁸. Li se mai acordă privilegiul ca dările extraordinare să fie hotărâte numai de Dietă⁷⁹. Negustorii greci erau obligați „să plătească cinstit tricesima”⁸⁰; la vămi, ca și „peste tot, controlorii sînt obligați, prin jurămint, la o dreaptă percepere și administrare”⁸¹. În schimb, li se acordă libertatea comerțului în Transilvania, dreptul de a vinde cu ridicata la tirguri și de a-și cumpăra hrană. Se adăuga, însă, că le este interzis, atît negustorilor companiști din Sibiu, cît și celor din Brașov, să facă precupeție care să aducă după sine scumpirea prețurilor față de „ceilalți greci”⁸² necompaniști. Acestea erau relațiile stabilite de privilegiul de întemeiere între compania din Brașov și puterea centrală. Încă din primul document al companiei se înregistrează „porția” care trebuia vărsată principelui, ca o condiție a existenței companiei, numele și suma dată de fiecare membru.

Dar privilegiul lui Mihail Apafi mai acorda companiștilor brașoveni dreptul de autonomie, de a se administra și de a se judeca la tribunalul companiei. Referindu-se la negustorii greci din Sibiu și Brașov, principele Transilvaniei hotărâște: „...ut ipsis plenaria et omnimoda cum potestatis autoritate et facultate, ad normen Companiae Graecorum nostrorum Cibinii Commerantium, e medio sui iudicem dum et quando libuerit, pro sua Compania, seorsim et separatim eligere, electum praeficere eundemque in administratione et processu iuris...”⁸³. Rezumînd acest privilegiu din 1678, autorii unei broșuri româno-maghiare din 1820, membri ai companiei din Brașov, scriau: negustorii companiști „...să fie administrați de judecă-

⁷⁶ Pînă în prezent nu se cunoaște decât regulamentul alcătuit de proestosul Costa Gianli, la 22 februarie 1772, ce se află la B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCCXX, doc. 35, *Puncta quae dedit Dominus, Costas Tzanlis Companiae, ut considerant, vel in spatio duorum horarum omnes subscribanti*. Este adevărat că adunarea companiștilor din 20 iulie 1741 adoptă trei „legăminte” (δεδίματα), pe care le-am putea considera ca prima încercare de a schița un regulament al companiei (Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 56^v—57).

⁷⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. XXVIII. Folosim textul privilegiului din 1 octombrie 1678 în traducerea cercetătorului Radu Lăzărescu.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 3.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, p. XXVIII.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 3. Vezi și E. Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei* (sec. XVII—XIX), p. 50—57.

⁸³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 2.

torii aleși din compania lor, în fața acestora să se judece și de aceasta să depindă în toate chestiunile lor legale... să nu fie supuși nici unei alte jurisdicții și sub pedeapsa dictată, nici în persoana și nici în averea lor⁸⁴. În același sens avem și precizările „anonimului” bulgar din 1678, care arată că negustorii companiști se judecau în cadrul companiei, atît pentru pricini comerciale, cît și pentru certuri, judele orașului Brașov neavînd dreptul să se amestece⁸⁵.

Deoarece, așa cum spuneam, pentru compania din Brașov nu avem, pînă în secolul al XVIII-lea, regulamente similare cu ale celei din Sibiu, vom culege, fie din condica companiei, fie din actele ei, acele hotărîri ale adunării companiștilor care aveau putere de lege și din care aflăm structura ei organizatorică.

O preocupare constantă a companiei din Brașov era aceea de a strînge la timp și de la toți membrii săi „porția” datorată Principatului. Condica companiei și alte documente consemnează cu exactitate sumele încasate de la fiecare negustor⁸⁶. O hotărîre a companiei din 11 martie 1689 se referă la această problemă reluînd și unele decizii luate anterior, în 1683. „Aici scriem — se spune în document — că de azi înainte cine ar fi omul acela din compania noastră care să se întîmple a ieși să cumpere un lucru lui, să plătească dajdia lui⁸⁷. Și de azi înainte cine va aduce la Vilaiet bumbas [sau] măcar ce lucru ar fi, să aibă a plăti *porția Vilaietului*”⁸⁸. Un document din 12 martie 1689 completează seria măsurilor luate cu o zi înainte. „Amintim că — se spune — cu ajutorul lui Dumnezeu, noi cinstiții negustori am găsit ca să fie la conducerea comună oameni cinstiți, aleși să *păstreze dreptatea*, cu frica lui Dumnezeu, și cu suflet, să nu facă vreun hatîr și pîrtinire, ci numai cu frică de Dumnezeu să facă dreptate... ”⁸⁹; dacă vreunul dintre cei aleși „va merge să-și facă negustoria, să fie obligat să lase om în locul lui. Și înlocuitorul său să fie aprobat de proestul nostru, starostele nostru”. Probabil că este vorba de jurați, al căror număr deocamdată nu-l știm, dar care erau obligați să nu-și părăsească funcția fără înlocuitor. Pe lîngă recomandările mai sus citate, de a păstra „egalitatea deplină” între membrii companiei, li se mai cere să nu „nedreptățească pe cei săraci”.

În același an 1689, la 9 mai, se consemnează într-un proces verbal al starostelui că a dat suma de 37 florini lui Thalasionos care s-a dus la Alba Iulia (Beligrad) la *Dietă*, cu chitanțele⁹⁰. Este prima dată înregistrată prezența unui reprezentant al companiei din Brașov la Dieta Transilvaniei.

Remarcăm că, de obicei, fiecare hotărîre este urmată, în cadrul aceluiași document chiar, de un exemplu de aplicare în practică. Iar din codexul companiei, unde de obicei se înregistrează diferite procese, putem afla cum decurgeau judecățile, *procedura judiciară* și care erau pedepsele aplicate⁹¹. În anul 1694 a venit în fața starostelui Mihnea din Șîstov, întovărășit de Dimitrie, căci prinzîndu-l pe Kalonis vinzînd fără știrea

⁸⁴ Az Erdélyi Nagy Fejdelemeség felseges kiralyi bö kormány székihez intézett alá-
zates clötterjszetés agärög kerestédésről, broșură ce se află în Arh. bis. Sf. Treime din Brașov.

⁸⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 65.

⁸⁶ De pildă, în ianuarie 1683, cei 46 de negustori ai companiei plăteau sume între 4 și 20 guruși. Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 13.

⁸⁷ τὸ δὸς ἡματων (I).

⁸⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 5—6. Fragmentul este la B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 97.

⁸⁹ B.A.R., fond. Bis., gr., MDCC, doc. 98.

⁹⁰ κίρηταντζιες(!). Ibidem, doc. 100, unde se arată că s-au plătit impozite.

⁹¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 20.

companiei, i-au luat 61 florinți și alte mărfuri și le-au predat companiei⁹². Iată, deci, un exemplu de aplicare a hotărârii din 1683, confiscarea mărfii și a banilor în folosul companiei de către membri fără funcții, dar care acționau *solidar*, pentru apărarea intereselor colective.

S-ar putea ca regulamentul din ianuarie 1695, adoptat de compania din Sibiu, cu care, așa cum ne spun documentele, brașovenii avea frecvente legături, să-i fi influențat și pe aceștia din urmă. La 4 august 1695 condica companiei din Brașov notează: „Cine ia marfă care aparține companiei și o vinde cu ajutorul unui om din afară plătește 200 florini guberniului și 200 cămărașului Apory Ștefan”⁹³. Cu aceeași amendă era pedepsit și cel ce „împiedică prin diferite mijloace pe alții să vîndă sau îi ia mușteriii”⁹⁴. O altă hotărâre luată de „toți negustorii companiei” este ca „cine se ceartă afară în Turcia să nu aibă voie să se ducă la alt judecător să se judece, ci să vină să se judece în fața companiei, și cine nu se va executa, să vină să se închine la preastrălucitul Apori Ștefan, mare vameș”⁹⁵ și să dea 200 fl.

Măsuri severe se aplicau celor care se băteau și fapta lor era adeverită de martori. Astfel, dacă unul „dintre cei doi se adresa cuiva în Turcia și Valahia, făcînd pagubă [companiei], să plătească fiecare 200 fl. pentru această comportare”, se notează în condică la 18 decembrie 1718. Se pedepsseau cu amenzi de la 12 la 20 florini și alte abateri de la disciplina impusă companiștilor: *minciuna, injuriile, bătăile*. Amenzile erau considerabil mărite în cazul în care prin aceste abateri se aduceau prejudicii în afacerilor companiei.

În arhiva Bisericii Negre din Brașov am găsit: *Gravemina Graecorum questorum in suburbio Coronensi residentium ad Companiam Cibiniensem Graecorum spectantium a domino*, ce poartă data de 9 iunie 1700. După ce arată că grecii sînt în Transilvania de foarte multă vreme, semnatarii memoriului adresat generalului Veterani se plîng că sînt împiedicați să facă negoț. Magistratul Brașovului, față de care achită birul cuvenit, nu le perinite să aibă „*medium nostri condesumdre Dominis*”. Pentru necesitățile lor și ale familiilor lor, cer unele libertăți, amintesc că sînt contribuabili „*cum etiam taquam Compagnie Cibiniensis membra publicae contributiona*” și desfășoară negoțul potrivit cu legile țării⁹⁶. Plîngerile din memoriu sînt grupate în șapte puncte.

Referindu-se la diploma leopoldină din 12 septembrie 1701, Nicolae Iorga scria: „N-avem pentru brașoveni ca pentru sibieni — sau n-am găsit-o eu — „leopoldina” de confirmare a privilegiului, pe care noul guvern austriac, ocupînd provincia, nu va fi lipsit să li-o deie și lor. De aiurea știm că la 15 martie 1718 s-a dat un astfel de act, care ar fi deci, al doilea”⁹⁷. O asemenea diplomă există, o copie a ei, din 1765, a fost găsită de Elena Moisuc în fondul Actele Magistratului din Arhivele

⁹² Ibidem. Și minciuna era aspru pedepsită. De pildă, Manolis vine la judecată și spune că ginerele său, Dumitru, a pierdut la Constantinopol 40 aslan. Nefiind crezut, plătește amenda de 200 fl.

⁹³ Ibidem, fol. 25

⁹⁴ Ibidem, fol. 30.

⁹⁵ Ibidem, fol. 25^v. Un document din 1727, în limba română, ne arată cum se aplică această hotărâre. Vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 22.

⁹⁶ Arh. Bisericii Negre din Brașov, T, p. 25, IV, 83, p. 535—536. După dată, la sfîrșitul copiei se consemnează: *Tavenat magistrati Corontensi comunicaturi* (p. 538).

⁹⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. X.

Statului din Braşov⁹⁸. „Leopold împăratul — se spune în preambulul diplomei — la memoriul prezentat de delegaţia negustorilor greci din suburbiul Braşovului numit *Bolgarseg*, prin care cere să fie repuşi în vechile lor libertăţi, decretează...”. Apoi urmează cele opt „puncta” ale diplomei emise la 16 septembrie 1701 la Viena. Dealtfel, şi în cererea de privilegiu adresată împăratului Leopold la 7 noiembrie 1697 de Compania greacă din Sibiu se subliniază: „...să se ceară de la guvernul imperial o preacuvinită Patentă sau Privilegiu, separat al Companiei...”⁹⁹. Cele opt articole ale diplomei acordate grecilor din suburbia Braşovului răspund cererilor din 9 iunie 1700 şi sînt mult mai precise şi cu mai multe detalii decît cele cuprinse în „leopoldina” din 16 septembrie 1701. În primul articol se precizează: „Deoarece din timpuri imemoriabile suburbiul *Bolgarseg* este locuit de *români, greci şi alţii*, fără nici o contra-zicere cu cetăţenii Braşovului, unde şi-au *făcut casa*, şi-au *înmulţit* familia prin căsătorii, au practicat o economie alodială, au *dobîndit averi şi ogoare* fără prejudicierea dreptului şi legilor cetăţeneşti, şi, deoarece Împăratul află că *li se contestă libertatea* să-şi construiască case splendide, mari şi somptuoase, să restaureze ruinele din apropiere, după necesitatea suburbiului *Bolgarseg* în care *sînt restrînşi* să trăiască laolaltă; prin prezenta li se dă *libertatea de a construi case*, atîta vreme cît nu sînt prea aproape de ziduri, spre a dăuna acestora, să *cumpere terenuri şi case* în suburbii şi *ogoare pe teritoriul braşovean* fără a încălca dreptul de preempţiune al cetăţenilor, care se bucură de dreptul de indigenat, prin strigarea în trei duminici şi evaluîndu-se de către magistrat; partea care se crede nedreptăţită poate face recurs la Tezauriat, respectiv la Comitatele Naţiunii Săseşti. În ce priveşte *căsătoriile* cu cetăţeni din suburbii de alt rit, aceştia să rămînă la vechiul obicei — binecunoscut de jude — pentru ca familiile acelora să se perpetueze în acel suburbii”¹⁰⁰.

Oprindu-ne asupra acestei importante diplome, care consfinţeşte de fapt statutul juridic al companiei din Braşov, remarcăm, în primul rînd, dreptul grecilor braşoveni de a deţine averi imobile: case, terenuri şi chiar ogoare. Articolele VI şi VII fac unele precizări legate de calitatea de proprietari de terenuri şi ogoare. „Negustorii pomeniţi — se spune în articolul VI — se scutesc de *sarcinile ţărăneşti* şi de caii de poştă, pentru ca să aibă destui cai necesari pentru comerţul lor”¹⁰¹. Iar prin următorul articol li se permitea negustorilor greci să facă vin, rachiu şi bere pentru uz domestic şi pentru nevoile altor cetăţeni din suburbie, nu pentru negoţ¹⁰². Or, la Sibiu nu numai că nu aveau dreptul să achiziţioneze terenuri şi ogoare, dar nici casele în care locuiau nu puteau fi cumpărate, ci se plătea chiria fixată şi controlată de autorităţile locale.

Dreptul de recurs la comitele naţiunii săseşti, conferit de articolul I, este folosit din plin de negustorii greci. Documentele companiei înregistrează o serie de deplasări la Sibiu în acest scop, indicîndu-se sumele şi

⁹⁸ Arh. St. Braşov, fond. Actele Magistratului, doc. 394 (1765), anexa 3. Copie latină, publicată în traducere de Elena Moisuc în *Industria textilă din Braşov şi Ţara Bîrsei. Catalog de documente (1415–1820)*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 58–59. În arhiva Bisericii greceşti din Braşov se găsesc cinci copii latine şi una germană a diplomei (MDCC I, doc. 14, 15, 18, 20, 21, 22). De asemenea, există şi o traducere în limba greacă (MDCC I, doc. 19a).

⁹⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 190.

¹⁰⁰ Elena Moisuc, *op. cit.*, p. 58.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 59.

¹⁰² *Ibidem*.

mai ales „peșcheșurile” plătite cu acest prilej. De asemenea, dreptul de a face apel la Tezaurariat este din nou reluat și chiar subliniat în articolul V al diplomei. „Grecii care sînt apăsăți de repartizarea contribuției sau au de suferit în alte *pricini* pot face recurs la *Tezaurariat* și la *Camera Aulică*”¹⁰³.

Alte articole ale diplomei din 16 septembrie 1701 se referă la drepturile, dar și la îngrădirile impuse negustorilor greci în *activitatea lor comercială*. „Prăvăliile — spune articolul V —, cînd există judecată pentru ele, se dau *cu precădere cetățenilor*, potrivit *dreptului de indigenat*, totuși *grecii* care locuiesc în suburbii și sînt supuși contribuțiilor au dreptul să vîndă cu *măsuri mici*, ceea ce li se permite și în viitor; vînzarea en grosso se admite și străinilor”¹⁰⁴. Privilegiul nu este foarte clar în ceea ce privește dreptul negustorilor greci de a vinde cu amănuntul, fapt care a constituit principalul motiv al disputei companiștilor cu negustorii localnici și mai ales cu sașii. Articolele doi și trei ale diplomei confereau negustorilor greci contribuabili, deci companiștilor, libertatea de a introduce în cetate vinurile lor, cu știrea judelei, fără a prejudicia însă „dreptul de circiumărit al orașului”. Aveau și libertatea de a duce vinurile în afara cetății, după depunerea unei cereri la Magistrat. De asemenea, ca și cetățenii orașului, grecii aveau dreptul să cumpere grîu, orez și alte alimente, după ce erau satisfăcute nevoile orașului de către judecătorii tirgului. S-ar părea că la aceste vînzări-cumpărări cu amănuntul se referă privilegiul.

Observăm că în diplomă revine de cîteva ori condiționarea unor drepturi de faptul de a fi sau nu contribuabil. Negustorii ziși greci erau deci împărțiți în două categorii: cei din Șchei, din „suburbii”, contribuabili, și cei străini, în trecerea prin Brașov, pe care în actele companiei îi găsim sub numele de ξένοι (străini) și care temporar, contra unei taxe, se bucură de unele privilegii ale negustorilor companiști¹⁰⁵. Ultimul articol al diplomei le acordă „contribuabililor” din Șchei importante privilegii, apropiindu-i uneori de stările privilegiate ale Brașovului. „Plata taxelor — se spune în articolul VIII — să fie astfel moderată, încît negustorii greci să poată plăti nouă tricesimă”. Se interzic sever injuriile și silniciile la adresa negustorilor greci brașoveni, așa cum sînt interzise împotriva militarilor, a înalților funcționari și nobilimii¹⁰⁶. De asemenea, negustorii greci sînt asigurați că-și vor putea duce netulburați negoțul cu tot felul de mărfuri „înlăuntrul și în afara provinciei”, fiind sub *protecția imperială*. La sfîrșitul textului se adaugă că pentru a se asigura buna desfășurare a comerțului s-a dat diploma care îi protejează pe toți negustorii greci¹⁰⁷.

În perioada ce a urmat diplomei din 16 septembrie 1701, codexul companiei continuă să înregistreze procesele-verbale ale judecătorilor, din care desprindem unele reguli de comportare a membrilor companiști. Dintre acestea, majoritatea se referă la cazuri de indisciplină¹⁰⁸. Pentru minciună sau pentru că se vorbesc de rău se aplică o amendă de pînă la

¹⁰³ *Ibidem*, p. 58—59. Sublinierile ne aparțin.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Aceste libertăți sînt reluate în art. V al diplomei imperiale din 27 august 1777.

¹⁰⁶ Elena Moisuc, *op. cit.*, p. 59.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ De pildă, la 31 august 1708 este amendat companistul Levteris pentru că nu s-a prezentat la judecată prima oară. Arh. bls. Sf. Treime, Codex A, fol. 41^v.

100 fl. Amintim și de hotărîrea din 14 august 1710 de a se aplica o amendă de 200 florini „celor care vorbesc urît la adresa companiștilor din Turcia”¹⁰⁹.

În Arhiva companiei din Brașov, ce se află la B.A.R., găsim o copie legalizată a privilegiului dat la 15 martie 1718 de împăratul Carol al VI-lea Companiei grecești din Brașov, în numele căreia se prezenta-se ră cu cererea la Viena „...*Anghelaki Spandonis judicis, Pantazis, Primiseani, Constantini Trapezuntis Juratorum in Compania Mercatorum Graecorum Cornnensium*...”¹¹⁰. Este confirmat privilegiul de întemeiere al lui Mihail Apafi, principele Transilvaniei, din 1678. Ca și în cazul companiei din Sibiu, la Brașov „...*sui judicem elum, et qvanod libuerit pro sua Compania seorsim et separatim eligere, electum praeficere eundquem in administratione et procesum Juris (excepto tamen rebus et negociis factum tricesimarum, Nonarum proprie tangentibus et concernentibus) audiere ab eodemque dependere et eidem contributionem suem annuelem; tercentos videlicet Talieros Imperia ales quot annis facientem, tempestive percipiendam et ad contentationem Ottomanicae Partae in tempore ed id statuto adminis-trandam committere et concedere*...”¹¹¹. Este citată apoi hotărîrea Dietei de la Alba Iulia, din octombrie 1678, cu privilegiile ce decurg din textul ei. Observăm că privilegiul nu face decît să întărească pe cel de întemeiere a companiei din Brașov; el nu aduce nimic nou față de diplomele anterioare.

Și după 1718 actele companiei înregistrează o serie de hotărîri judecătorești, dar ele nu aduc înnoiri în situația companiei, ci se referă mai ales la probleme legate de comerț. Foarte importantă este adunarea negustorilor companiei din Brașov din 20 iulie 1741, în care se iau o serie de hotărîri și se adoptă primele așa-zise legăminte (δεσφύματα). Le redăm în întregime, deoarece constituie primul regulament al companiei din Brașov; „*Primul legămînt*: Cine vrea să aibă judecată cu cineva și este negustor al companiei, și se duce la altă judecată, să fie pedepsit să dea birșag — florini 24. *Al doilea legămînt*: Cînd proestosul trimite, cu sigiliul companiei, să cheme pe cineva pentru nevoile companiei și acesta nu vine, să dea birșag 3 florini ungurești. *Al treilea legămînt*: Cine iese de Paște de capul lui, proestul să-i ia — după nume — fiecăruia o dovadă și 5 florini”¹¹². În aceeași adunare se hotăra ca „...proestul companiei din Brașov să lucreze pentru frații săi cu dreptate, după *jură-mîntul* pe care l-a făcut cînd s-a prezentat, și au găsit cu cale să-i dea un *salarium* pentru strădania sa, de 120 fl. ungurești, iar pentru *servitorul* pe care îl avea pe lîngă el să-l ajute să-i dea 20 fl. ungurești”¹¹³. La 8 ianuarie 1743 însă, același proestos din 1741, Hagi Hristu, primește pentru

¹⁰⁹ Întîmplarea se petrece la Nicopole. Ibidem, fol. 50. Interesant ni se pare a fi angajamentul scris, ca urmare probabil a unei hotărîri judiciare, al lui Costa Nicolau din 4 august 1739: „Eu, mai jos semnatul, dau prezenta *mărturie* și scrisoare de *legămînt* în fața cinstitei și privilegiatei companii și mă angajez că dacă voi mai necinsti vreo persoană din companie sau mică, ori mari, așa cum am greșit mai înainte și am necinstit citeva fețe cinstite, mă angajez să plătesc companiei 24 florini nemțești...”. Urmează semnăturile martorilor, ibidem, fol. 49.

¹¹⁰ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCII, doc. 39. Copie latină certificată, sigiliu din ceară roșie.

¹¹¹ Copie după original, făcută în 1773, pecete roșie (ibidem, doc. 39). Mai există în arhiva companiei o copie fără pecete, tot în latină (ibidem, doc. 41).

¹¹² Arh. bis. Sf. Treime, Codex A. fol. 56^v—57.

¹¹³ Ibidem, fol. 50^v.

aceeași funcție un salariu de 50 fl. ungurești, ca să lucreze cu frica lui Dumnezeu un an pentru companie”, urmînd ca servitorului său să i se dea 16 fl. ungurești. De asemenea, toți membrii companiei îi datorează „ascultare deplină”, iar dacă „vreunul se va împotrivi adunării, să-l pedepsească după vina lui”¹¹⁴.

Am relatat toate informațiile pe care documentele — inedite sau editate — ni le oferă și din care pot fi desprinse normele de funcționare a companiei din Brașov, stabilind astfel care a fost statutul ei juridic. Desigur, în comparație cu cele privind compania din Sibiu, aceste surse apar sărace, și, uneori, neconcludente. Dar să nu uităm că la Brașov compania grecească ia ființă aproape jumătate de secol mai tîrziu decît cea din Sibiu. Compania din Sibiu trebuia să fie bine organizată pentru a putea să înfrunte opoziția puternică a Universității săsești cu sediul în aceeași localitate. În schimb, Brașovul oferea negustorilor greci și localnici o mai mare libertate de mișcare și, prin urmare, drepturi mult mai mari (cumpărarea de case, terenuri și chiar ogoare), consemnate de altfel și în diploma leopoldină din 16 septembrie 1701. Ca urmare, în veacul al XVIII-lea apar delimitări între „companiști” și „civiș” care căpătaseră dreptul de indigenat. Și la Sibiu, ca și la Brașov, întîlnim acea categorie de străini (ξένοι), nou veniți „din Imperiul Otoman și nu negustori greci”, stabiliți cu familiile sau înrudiți cu localnicii¹¹⁵. În acest sens, la Brașov lucrurile vor deveni mai clare spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea¹¹⁶.

---

¹¹⁴ Ibidem, fol. 60^v.

¹¹⁵ La Brașov găsim în arhiva companiei contracte de căsătorie din secolul al XVIII-lea.

¹¹⁶ Cf. Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Organizarea și viața culturală a Companiei grecești din Brașov (sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, 1974, p. 159—212.

ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A COMPANIILOR GRECEȘTI DIN TRANSILVANIA

A. Organizarea administrativă a Companiei grecești din Sibiu

1. *Proestosul*. Privilegiul din 8 iulie 1636 acorda negustorilor greci dreptul să-și aleagă un „staroste”, care trebuia să fie „un bărbat potrivit pentru aceasta, de o condiție aleasă, din mijlocul lor, cu încuviințarea și aprobarea Prefectului nostru transilvănean, pentru a se îngriji de treburile rînduite”¹. La 6 ianuarie 1638 se hotărăște alegerea „conducătorului și proestosului” (ἀρχηγέτης καὶ προέστος) companiei². Dar abia la 7 ianuarie 1639 este ales primul *conducător* (ἀρχηγέτης), *proestos* (προέστος) și *judcător* (κριτής) al companiei din Sibiu în persoana lui Evstatios Platscu din Arvanitohori, cu votul „tuturor negustorilor” și cu „majoritatea vocilor”³. Deci cu anul 1639 începe șirul proestoșilor, denumire cel mai des uzitată în actele companiei. În traducere exactă *proestos*⁴ înseamnă conducătorul unei comunități, cel mai important (primul) dintre membrii săi. Interesant că uneori⁵ în loc de κριτής se folosește termenul aromânesc κατής (catis)⁶ marcînd și în acest mod prezența macedo-vlahilor în compania sibiană. În afara denumirilor mai sus amintite, îndeosebi în documentele de la începutul veacului al XVII-lea întîlnim și pe cea de președinte (πρόεδρος) al companiei. Diferitele denumiri cu care era desemnat *proestosul* ne indică de fapt și atribuțiile sale: președintele tribunalului, conducătorul administrativ al companiei, care la sfîrșitul veacului al XVII-lea și mai cu seamă la începutul celui de al XVIII-lea se conturează tot mai mult ca o comunitate.

Proestosul este ales de adunarea „tuturor negustorilor” sau în orice caz a tuturor celor care se aflau în acel moment în Sibiu, de obicei

¹ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 651.

² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 27.

³ În prima condică a companiei se motivează: „Cu toate că această aprobare a fost dată cu cîtiva ani mai înainte, noi nu am avut președinte, nici dolsprezece asesori, înainte de anul mai sus amintit (7 ianuarie 1639), dată la care a luat ființă tribunalul nostru după obiceiul țării”, *ibidem*, fol. 26.

⁴ προέστος = șef, conducător, notabil, primul.

⁵ Vezi, de pildă, în hotărîrile adoptate de companie la 9 ianuarie 1681. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 80^v—87.

⁶ Cf. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, București, 1974, p. 320; *catt* = *judcător*, de la turcescu *cady*.

în prima lună a anului. În capitolul al treisprezecelea al condicii ms. 976⁷ se arată că, după regula stabilită, care are în vedere și „obiceiul locului”, votarea proestosului sau conducătorului se face de „către toți negustorii”, care vor alege pe cine vor voi companiștii din cei doisprezece pîrgari⁸. Condica precizează că această „ordine” a fost stabilită „de la început, și s-a păstrat neconținut pînă astăzi” (în anul 1655)⁹. De regulă alegerile se făceau din doi în doi ani, așa cum se întîmplă pînă în anul 1684 și după 1708. Între anii 1684 și 1708 conducătorul companiei este ales, în majoritatea cazurilor, anual, după cum se poate observa din lista proestoșilor Companiei grecești din Sibiu stabilită de noi¹⁰. În paginile principalei condici a companiei sibiene, mai sus citate, în care se consemnează cu regularitate, printr-o succintă „dare de seamă”, alegerile diferitelor organisme ale companiei, nu se dau întotdeauna explicații asupra abaterii de la regula generală. Din alte documente putem stabili că situația companiștilor era mai dificilă în anumite perioade din pricina evenimentelor politice din Transilvania, dintre care amintim de pildă incorporarea Principatului la Imperiul austriac și operațiunile militare, care desigur stînjeneau desfășurarea negoțului.

Printre „drepturile” însemnate în „Vechiul codice”¹¹ al companiei din Sibiu și care trebuiau păstrate „întocmai” (ἀκριβῶς) era și acela ca fiecare proestos să dea socoteală, după doi ani de la data la care a fost ales „cu votul tuturor ca să lucreze sau să supravegheze la Frăție”¹². Cînd trebuia „să-și dea demisia” în fața comunității, avea obligația să dea „socoteală desăvîrșită și curată asupra tuturor”¹³ celor înfăptuite în această perioadă: cîți bani au fost strînși de haragii, cîți au fost vîrșați ca „porție” sau alte obligații bănești. Toate acestea să fie justificate cu „dovezi adevărate” sau cu „chitanțe” (χρῆταις). De asemenea proestosul era obligat să însemneze în condică toate sumele primite sau date. Astfel s-au păstrat aceste „dări de seamă” asupra alegerilor, precedate de rapoartele proestoșilor asupra felului în care au administrat haniii companiei.

Începînd cu anul 1639 alegerea proestosului este consemnată cu obișnuita formulă „ales de către toți negustorii”. La alegerea din 1 ianuarie 1664 se precizează că a fost făcută „de către noi toți negustorii ce ne găsim în Ardeal, cu voința comună a noastră a tuturor ...”¹⁴. Aceste formule vor fi foarte frecvent utilizate în documentele companiei și uneori se face și precizarea — firească atunci cînd avem de-a face cu o companie de negoț — că este vorba de negustorii ce se aflau în momentul acela în Transilvania. Alegerile se făceau la o anumită dată, dinainte stabilită, de obicei în ianuarie, tocmai pentru a-i determina pe companiști să fie prezenți la adunarea „tuturilor” negustorilor. În anul 1642, după ce se amînește că a fost ales conducător al companiei kir Ducas din Melenic, se

⁷ Este intitulat „Despre modul în care se votează proestosul ales și despre oficiul apocrisarului, adică al căpitanului Exoterei”, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 78^v.

⁸ *Ibidem*.

⁹ B.A.R., ms. gr. 975.

¹⁰ Vezi anexa I din O. Cicanci, *Structura etnică a companiilor comerciale grecești din Transilvania*, în *Memoriile Secției de științe istorice a Academiei R.S.R.*, seria IV, tom. IV (1979).

¹¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 126^v.

¹² *Ibidem*, fol. 127^v.

¹³ *Ibidem*, fol. 30. Vezi și fol. 130^v.

¹⁴ *Ibidem*, fol. 28.

adaugă : „și a condus doi ani, și după obiceiul locului și-a dat demisia”. Această formulare va fi adesea folosită cu prilejul alegerilor. După primirea „demisiei”¹⁵ vechiului proestos de către adunarea generală a negustorilor și după alegerea noului conducător al companiei urma depunerea jurământului celui ales, dându-se explicația că „acesta este obiceiul locului și al țării acesteia”¹⁶. Apoi se dă textul jurământului (un fel de formular) pe care trebuiau să-l facă cei aleși în diferite funcții.

Atunci când proestosul pleca în „ținutul său”, pentru că reamintin că negustorii companiști nu aveau dreptul să-și aducă familiile în țară, era obligat să lase în locul său un „epitrop” (ἐπίτροπος). Astfel, în anul 1653, Nicos Murikis, la doi ani de la data când fusese ales proestos, „își dă demisia după obiceiul locului” prin intermediul lui Panos, epitrop în locul său¹⁷. La 1 mai 1663 este ales proestos Prighios din Melenic, dar plecând „în ținutul său” au ales în locul lui pe kir Stoianos Kirenas. Și acesta ducându-se „la casa lui, au fost cu toții poftiți să pună în locul său ca epitrop pe kir Ioannis Avramișis”¹⁸. După șase luni de la alegerea sa ca proestos, Stathis Nicolau pleacă „în ținutul său” și lasă în locul său ca epitrop pe Athanasie Ioannu Lacudi¹⁹. Iată deci pentru această perioadă explicația nerespectării hotărârii incluse în regulamentele de funcționare ale companiei, potrivit căreia proestosul trebuia ales la doi ani. În schimb nu aflăm nimic în legătură cu menținerea pentru o perioadă de trei ani (1650—1653) ca proestos a lui Ducas din Melenic²⁰. Situații asemănătoare se vor ivi în anii 1684—1687, 1705—1708 și 1737—1740²¹. Începând cu anul 1689 și pînă în 1705 se fac alegeri anuale, ca apoi să treacă trei ani pînă la votarea unui nou proestos. De aceea cînd în 1708 este ales proestos arhonte Thodis din Arvanitohori, unul din fruntașii companiei, se precizează : „pentru conducerea și întărirea companiei”²². Același Thodis Stamu va fi ales conducător al companiei în anul 1714, cînd, din pricina situației grele și a „dezordinei” din companie nu erau amatori pentru funcția de proestos. Printr-o hotărîre a companiștilor iscălită la 4 ianuarie 1714 de 18 negustori, aceștia se angajează să-l ajute, instituindu-se gloaba de 12 florini în caz de indisciplină. Iar cei ce vor refuza să plătească această amendă sînt pasibili de închisoare²³. La 22 ianuarie 1714, membrii companiei din Sibiu se adună la „conacul”²⁴ proestosului arhon Thodis Stamu de pe ulița Filioara, în casa lui Sigmund Hristu, și primesc socoteala pentru doi ani a fostului proestos Adamis Panaghiotis din Arvanitohori. Socoteala constatîndu-se a fi „justă și

¹⁵ παραίτηση = demisie, abdicare. Ibidem, fol. 27^v — 28.

¹⁶ „Este necesar și totodată potrivit să ne conducem după obiceiul țării acestela, cînd primim și votăm proestos, sau pîrgar, sau căpitan al Exoterei, sau haragiu care stringe darea, să-l alegem cu grijă, pe fiecare în grija pe care o la asupra-l de a supraveghea să o păstreze și să conducă cu dreptate, cu frica lui Dumnezeu, fără înșelătorie și părtinire. Pentru că în toată guvernarea acestui regat, nici o slujbă nu se dă fără jurămint”. Ibidem, fol. 129.

¹⁷ Ibidem; ἐπίτροπος = epitrop, procurator, intendent.

¹⁸ Ibidem, fol. 30.

¹⁹ Ibidem, fol. 30^v.

²⁰ Ibidem, fol. 28^v.

²¹ Vezi anexa 1, în O. Cicanci, *op. cit.*

²² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 36^v.

²³ Ibidem, fol. 106—106^v.

²⁴ τὸ κονάκι = conac, de la turcescul *konak*, care înseamnă reședința unui funcționar de stat, cvartir, locuință, clădire pentru popas, chioșc, pavilion (cf. K. Kukkidis, *op. cit.*, p. 138). În documentele companiilor folosit în sensul de locuință temporară.

desăvîrșită”, companiștii sînt invitați „să nu-l vorbească sau să birfească pe acest kir Adamis”²⁵.

În anul 1716 este însemnat în condică faptul că „plecînd Thodis Stamu în patria sa (εις την πατρίδα του) și întimplindu-se multe certuri în companie, a fost condusă umila noastră companie fără proest votat, ci cum se nimerea după îndrumarea unuia sau altuia”²⁶. Acestei situații dificile i se pune capăt prin alegerea arhontelui Hrisafi Palatis, cu care prilej se face o revizuire a chitanțelor și a sumelor vărsate ca „porție”²⁷. Se pare că de la această dată fiecare nouă alegere de proestos este însoțită de o cercetare minuțioasă a sumelor încasate sau vărsate de fostul proestos²⁸. În martie 1720, după moartea lui Hrisafi Palatis, este desemnat ca epitrop „cu părerea unanimă a tuturor negustorilor adunați” Saguli Biru, dar numai pe un an, căci la 1 ianuarie 1721 se vor face noi alegeri²⁹. Deosebită este și situația creată în anul 1727, cînd „prin votul tuturor negustorilor adunați” a fost ales ca proestos al companiei kir Zahos Petru din Arvanitohori. Dar, pentru că a plecat imediat, au condus în locul său kir Dimo Papa Atanasiu³⁰ și kir Stamos Costa, timp de aproape doi ani³¹. Stamos Costa va fi reales consecutiv ca proestos în anii 1731, 1733, 1735. Cu prilejul alegerilor din 10 ianuarie 1737 se arată că „producîndu-se între noi multe împotriviri și neînțelegeri asupra alegerii următorului proestos, în cele din urmă pentru împăciuire și pentru înlăturarea scandalului s-a găsit cu cale de către noi toți să depună jurămint Gheorghe Manoli, al lui Bielin Horvat, ca epitrop al judecătorului în funcția de proestos al Companiei, pînă la viitorii Sfinții Apostoli, să conducă după puteri, împreună cu ceilalți sfetnici, pentru interesul și pentru ciștigul comunității...”³². La 12 septembrie al aceluiași an se fac alegeri în urma cărora Gheorghe Manoli este ales proestos ca să conducă „după obicei doi ani”³³. Acestea sînt numai momentele mai deosebite legate de alegerea conducătorului principal al companiei în decurs a mai bine de un secol. Constatăm că uneori aceeași persoană este aleasă de mai multe ori³⁴ consecutiv sau la intervale de cîțiva ani, regulamentele neprevăzînd nici o îngrădire în acest sens.

Drepturile și îndatoririle proestosului erau înscrise în regulamentele de funcționare³⁵ ale companiei din Sibiu. El era obligat să respecte aceste regulamente, devenite legi ale companiei. Ca judecător trebuia să țină seama de părerea juraților și ca proestos de voința majorității negustorilor. De asemenea, era obligat să-și plătească „porție” către companie ca fiecare companist. În condica companiei care înregistrează „porția” plătită de membrii săi³⁶, de obicei în capul listei figurează proestosul. Între 1731 și 1738 însă, în dreptul proestosului nu este indicată suma plă-

²⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 14^v. Semnează Thodis Stamu, actual proestos, Margaritis Gheorghiu Castakis, Hrisafis, Costa Polu, Giorgios Manol, și Anastaslu Ghica.

²⁶ Ibidem, fol. 38^v.

²⁷ Ibidem.

²⁸ B.A.R., ms. gr. 977, fol. 18.

²⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 39.

³⁰ Moare în septembrie 1729. În locul lui depune jurămint și este ales ca proestos al companiei „bașa Stamis Costa din Alvanitohori ca să lucreze un an”, ibidem, fol. 41^v—42.

³¹ Ibidem, fol. 41.

³² Ibidem, fol. 43.

³³ Ibidem, fol. 43^v.

³⁴ Vezi anexa II în O. Cicancl, *op. cit.*

³⁵ Vezi capitolul III al lucrării de față.

³⁶ B.A.R., ms. gr. 980.

tită, ceea ce ne face să presupunem că se convenise să fie scutit de achitarea ei. De abia odată cu alegerea în 1738 a lui Gheorghe Manoli ca proestos se reia obiceiul ca acesta să-și plătească porția ce-i revenea. Totuși se fac și unele excepții, cum este de pildă cea din anul 1666, când se hotărăște ca „actualul proestos, domnul Thanasis Ioannu Lacudi, fiind negustor decăzut, s-a judecat că este necesar să fie iertat de haraciul său, deoarece are cheltuieli, și să lucreze pentru companie”³⁷. Nu știm dacă, sau cu cât erau plătiți proestoi pentru serviciile aduse companiei. În anul 1653 se vorbește la un moment dat de alegerea „proestoișilor plătiți”³⁸. Nu avem însă pentru această perioadă și alte informații din care să reiasă că proestoișii primeau salarii.

La 29 august 1709, când compania era condusă de arhonte Thodis Stamu, sint enumerate în condică numele a doisprezece negustori care au plătit „testirul”³⁹ hotărît pentru proestos cîte 6 florini fiecare⁴⁰. De astă dată credem că era vorba de o acțiune de cointeresare și nu de sprijinire a proestosului, care era unul din ce mai înstăriți negustori din companie și purta titlul de arhonte.

Proestosul mai avea obligația să păstreze și să predea urmașului său o serie de acte ale companiei, între care chitanțe pentru sumele plătite autorităților centrale și locale⁴¹. Într-una din condicile companiei se notează că „preacinstitul proestos mai dinaintea domnului Gheorghe Manoli, predînd toate cele necesare companiei, adică toate actele, comisioanele (τά κομίσια) și altele împreună cu lăzile (τά σηντούκια) în numele actualului proestos kir Theodoranu a dat și 205, 28 fl...”⁴². În aceste „lăzi” (se folosesc paralel doi termeni — τά σηντούκια și λάδα — se afla „casa” comună a companiștilor indicată uneori și prin termenul „Μεγάλη Μέσση”⁴³, unde erau puși banii companiei, catastifele și diferite acte. În cazul plecării proestosului, aceasta trebuia sigilată, putînd fi redeschisă numai după întoarcerea sa sau în prezența epitropului și a cîtorva companiști.

Acestea erau în linii mari drepturile și îndatoririle proestosului — jude al companiei din Sibiu, așa cum reiese din activitatea practică a companiei și cum au fost consfințite și de regulamente.

2. *Jurații sau pîrgarii*. Așa cum arătam la începutul capitolului, la 7 ianuarie 1639, după mărturia codexului companiei, a luat ființă tribunalul „după obiceiul țării”. Dar prima adunare a companiei „cînd se face începutul sfatului” are loc la 6 ianuarie 1638, cînd sint „aleși cei doisprezece jurați pentru a se face dreptate”⁴⁴. Cu acest prilej se hotărăște: „Apoi, după înjumătățirea acestui [sfat] prin rămînerea celor aleși în ținuturile lor, sau alții au murit, deci după rînduială și după obiceiul stabilit de adunare, ca orice pricină sau practică să fie hotărîtă de cei doisprezece aleși, a fost necesar ca în adunarea noastră să se hotărască

³⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 85.

³⁸ Ibidem, fol. 80^v.

³⁹ τό τεστήρι, = testir, tésté = în sensul de onorariu (vezi ibidem, fol. 123).

⁴⁰ Ibidem, fol. 37.

⁴¹ Vezi, de pildă, B.A.R., ms. gr. 977, fol. 17^v.

⁴² Ibidem, ms. gr. 980, fol. 21^v.

⁴³ Μεγάλη Μέση sau Μεγάλη Συναξίς = Marea adunare, termen folosit pentru Consiliul de conducere al Muntelui Athos, ca și în sensul de fondul comun al comunității athonite; cf. P. Mamalakis, „Ο Άγιος Όρος 'Αθος διά μέσου των αίωνων, Salonic, 1971, p. 266.

⁴⁴ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 26^v—27 și N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VI.

prin voturi ca cei care lipsesc să fie înlocuiți. Și s-a hotărît ca după alegerea conducătorului și proestosului nostru, să fie aleși și noii pîrgari, cu obișnuitul jurămint⁴⁵. Aceste hotărîri vor fi cu strictețe respectate, așa cum reiese din evoluția ulterioară a companiei.

În documentele companiei vom întîlni doi termeni care indică aceeași funcție: jurați (ὄμοσμένοι) și pîrgari (πολύγαριδες). Deseori cei doi termeni sînt asociați: ὄμοσμένοι πολύγαριδες (jurații pîrgari) (ὄμοσμενος derivă de la verbul ὀμνῶ = a jura, a depune jurămint). Interesantă este folosirea termenului „pîrgar”⁴⁶, întîlnit în terminologia juridico-administrativă a epocii în cele trei țări române, dar inexistent în lexicul grecesc. La 9 ianuarie 1716 se vorbește de Γερουσία ὄμοσμένων (senatul juraților)⁴⁷. Explicația încearcă să ne-o dea grămăticul Panos Ioannu, care în al doilea „Prolog” al condicii ne spune că: „...văzîndu noi și tribunalele din partea locului și pe conducătorii acestora, sau oficialii și proestoi, și pe cei 12 asesori (ἀσεσόρους), cum conduc și judecă...”, dar folosind și experiența înaintașilor lor, companiștii hotărîsc să consemneze totul într-o „carte” (codex)⁴⁸. Și ca urmare codexul companiei în cartea I înregistrează alături de alegerea proestosului-judecător și pe cea a „juraților-pîrgari”. Așa cum se hotărîse în 1648, jurații nu se aleg sau realeg în totalitatea lor, ci sînt completate numai locurile rămase vacante prin plecarea în ținuturile de baștină sau prin deces. Nu există îngrădiri în ceea ce privește durata funcției de pîrgar. Din doi în doi ani (o vreme din trei în trei, sau anual) se consemnează completarea locurilor și nu înlocuirea vreunui jurat. Acest lucru se poate constata și din lista juraților Companiei grecești din Sibiu întocmită de noi⁴⁹, potrivit căreia, cu excepția anilor 1640, 1680, 1704 și 1719, la obișnuitele alegeri sînt aleși numai doi sau cel mult trei jurați.

Vom arăta modul în care se făcea judecata, *practica* (πράξις) stabilită, procedura, așa cum se reflectă în regulamentele de funcționare în primul rînd. Dacă privilegiul de constituire acordat de Gheorghe Rákóczi preciza cum trebuia să fie organizat tribunalul companiei, regulamentele de funcționare stabilesc principiile, normele după care se făcea dreptatea și posibilitățile de supraveghere a aplicării legilor și legămintelor hotărîte în adunările companiștilor.

Tribunalul companiei, în componența amintită, judeca pricinile în fața adunării negustorilor și pronunța sentințele: amenzi (gloaba) ce ajungeau pînă la 200 fl., confiscări de mărfuri și, în cazuri grave, excluderea⁵⁰ sau chiar, deși în practică nu se cunosc cazuri, pedeapsa capitală, atunci cînd era vorba de trădare împotriva Principatului care-i găzduia.

Încă din 1639 se stabilea „comportarea celor judecați” în fața instanțelor judecătorești. „S-a făcut de către toți negustorii înțelegera

⁴⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 26^v—27.

⁴⁶ N. Iorga folosește uneori termenul pîrgar traducînd astfel πολύγαρις. Este de fapt termenul unguresc „polgar” = jurat.

⁴⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 103.

⁴⁸ Ibidem, fol. 58—59.

⁴⁹ Vezi *op. cit.*, anexa IV.

⁵⁰ Pedepsele cu închisoarea erau prevăzute în privilegiul de întemeiere din 1636 în cazul unor „violente” împotriva nobililor și se aplicau „prin mijlocirea magistratului sau dregătorului aceluia loc”.

justificată că atunci cînd vin la judecătorie să se judece, să stea respectuoși, liniștiți și tăcuți în fața tribunalului. Și să nu strige careva necuviincios, nici să vorbească urît, nici să nu ocărască sau să lovească pe adversarul său cu nerușinare și să-i spună mincinos”⁵¹. În caz contrar, sau dacă va îndrăzni să bată cu pumnul în masă, să fie amendat cu un florin. Noi precizări asupra comportării împricinaților în timpul judecății se fac în articolele doi și trei ale regulamentului din 1690 : cei ce-și permiteau să strige în fața tribunalului, să lovească cu mîna în masă, să bată sau să păgubească pe altul, să-l acuze de desfriu erau amendați cu 1 pînă la 12 florini.

Dintr-o serie de articole ale regulamentelor aflăm care erau normele privind procedura de judecată, iar din procesele-verbale⁵² ale ședințelor consemnate în condicile⁵³ companiilor, *cum erau ele aplicate* în practica judiciară și mai cu seamă cum erau executate hotărîrile tribunalului companiei; patru articole ale regulamentului din 1666 aveau să capete putere de lege, fiind aplicate însă în practică de tribunalul Companiei grecești din Sibiu cu mulți ani înainte. În articolele șase și șapte ale regulamentului amintit se precizează : „Cel care caută judecată trebuie să anunțe cu o zi înainte pe împricinat”. Judecățile se făceau, de obicei, luna și joia. Iar cel care era pasibil de gloabă, trebuia s-o plătească „în ziua și la ora” hotărîtă de tribunal, în caz de împotrivire fiind obligat să plătească gloaba dublă⁵⁴. Dreptul de apel la principele Transilvaniei este îngăduit prin articolul XIII. Cel ce îndrăznea să facă apel și la alte instanțe, în afara celor hotărîte de principe și companie, era pedepsit prin mărirea gloabei. Astfel, articolul XXIII al regulamentului din 1666 prevedea ca „Cine va porni vreo judecată pe care după ce va fi judecat aici și după aceasta se va duce în Turcia, să ceară altă judecată, să plătească gloaba de 200 fl. Jumătate să fie ai principelui și jumătate ai companiei, așa cum era scris și în legămintele mai vechi”⁵⁵.

Se pare că schimbările ivite în viața politică a Transilvaniei au produs unele perturbări în viața internă a companiei. Documentele din arhivă înregistrează cereri ale majorității negustorilor companiști pentru a se lua măsuri severe împotriva dezordinii produse de unii companiști. Hotărîri importante se iau în adunarea negustorilor din 2 ianuarie 1691, cînd se propune ca „membrii companiei să nu aibă voie să meargă la judecată la nobilii Principatului. Dacă vreunul se judecă cu un străin, să facă apel la judecata principelui și nu la vreun nobil sau la alte judecății. În caz contrar, va primi amendă și chiar va fi scos din companie”⁵⁶. Se cere aplicarea unei noi pedepse : bătaia. Dacă un companist care ocupă și funcția de pîrgar sau căpitan se judecă în afara companiei, el primește „60 lovituri la picioare”, iar dacă este un membru simplu 100 de lovituri. Cel care nu-și plătea datoria față de altul se recomanda să fie judecat și băgat la închisoare. Servitorii care-și „trăgeau” stăpînul la judecată străină urmau să-și piardă salariul. Amenzi între 6 și 12 florini erau prevăzute pentru cei ce se certau în tîrg sau măreau chiria. Aceste măsuri

⁵¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 75—75^v.

⁵² Ibidem, fol. 156 și urm.

⁵³ Condica de procese a Companiei grecești din Sibiu (1730—1764) (B.A.R., ms. gr. 979).

⁵⁴ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 84^v.

⁵⁵ Ibidem, fol. 85^v.

⁵⁶ Hotărîrea este semnată de proestos, căpitan și alți 20 de negustori.

severe, neobișnuite pînă acum, erau consecința constatării că în companie „este multă dezordine”⁵⁷.

Următorul regulament, adoptat de adunarea companiștilor din 7 ianuarie 1695, aduce unele schimbări de procedură. Articolele cinci și șase adăugau la cele obișnuite pînă atunci că împrișinatul trebuie să fie chemat la tribunal de jude, în scris și cu pecetea lui, cu o zi înainte de judecată⁵⁸. Deosebit de important este articolul șapte, deoarece, pentru prima oară se face trimitere la legile Principatului Transilvaniei într-un regulament al companiei. „Cine dintre voi va voi să aibă judecată pentru o sumă de pînă la 200 florini și mai jos, să nu ia judecată la *Apelatio*, ci judecata să se desfășoare numai în tribunalul nostru. Dacă se va întîmpla ca pricina să valoreze mai mult decît cei două sute florini și una din părți va voi să apeleze, să fie obligat să depună pentru companie 24 fl. și așa să fie judecat în *Apelatio*, la *Cameră*, după cum ne-a orînduit Vilaetul. Apro. Const. P./Tit. 52. Art. 1”⁵⁹. Dacă pînă acum se interzicea rejudecarea unui proces în Turcia, în articolul XI se hotărăște ca „oricare negustor va voi judecată aici și apoi va căuta judecător în alt Vilaet, să plătească gloaba de 200 fl.”⁶⁰. Alte precizări privind practica judecătorească cuprinde și articolul XIX : „Cînd se va întîmpla să fie judecate două nume, și se va întîmpla ca vreun jurat să fie rudă a uneia sau a alteia din părțile ce se judecă, să-l scoată afară și așa să se facă judecata”⁶¹. De asemenea, potrivit articolului XX, juraților le era interzis să amenințe sau să vorbească urît, să injure vreuna din părți, fiind obligați „să-i judece cu frica lui Dumnezeu”⁶². De egală importanță pentru stabilirea procedurii în tribunal este și articolul XIII, care prevedea : „Cînd se va întîmpla să se facă judecată în tribunal, să iasă afară toți palicarii și să nu fie nici unul doritor, fie de-al nostru, fie străin, să rămînă înăuntru să judece, ci numai Proestosul și *pîrgarii să hotărască judecata*, iar ceilalți toți să iasă afară”⁶³. Aflăm astfel dintr-un regulament, pentru prima oară, cum se luau hotărârile judecătorești : judecătorii deliberau (discutau și hotărau asupra pricinii) fără prezența persoanelor interesate.

Importanța deosebită acordată de companie tribunalului, ca instrument al ordinii și legalității, indispensabile existenței și activității companiei, o dovedește și insistența cu care regulamentul din 1695 revine asupra problemelor judecătorești. În articolele XXXI și XXXII se spune printre altele : „Cine din compania noastră va ieși și va găsi pe vreun frate la judecată străină (din afara companiei) în *Foro Videlicet non Competenti* fără voința judecătorului nostru, să plătească f. 60 și iarăși să vină să se judece la Tribunalul nostru”⁶⁴.

Cu toată bogăția de informații referitoare la tribunal și procedura judecătorească, regulamentul din 1695 nu consemnează toate pedepsele cerute de negustorii companiști în 1691, de pildă, închisoarea. Totuși, un proces-verbal înregistrează că la 4 ianuarie 1714, din cauza dezordinelor

⁵⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 90^v—97^v.

⁵⁸ Ibidem, fol. 99^v.

⁵⁹ Ibidem, fol. 100. Trimiterea la legea transilvană, este scrisă în latină.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, fol. 100^v, 101.

⁶² Ibidem, fol. 101—101^v.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, fol. 102—102^v.

din companie, i se îngăduie lui Thodis Stamu, ales a treia oară judecător și președinte, ca în cazul în care împricinații nu plătesc gloaba imediat după hotărîrea tribunalului, să fie băgați la închisoare și să plătească amenda dublă⁶⁵. Desigur că se pot da și alte numeroase exemple despre modul în care se făcea judecata la tribunalul companiei⁶⁶.

Ultimul regulament care se referă la perioada de care ne ocupăm, cel din 1746, reia o serie de prevederi din regulamentele anterioare. Judecătorul trebuia să-i trimită împricinatului pecetea, iar negustorii să se judece nu în altă parte, ci la „tribunalul nostru, și orice se va hotărî, la aceasta să rămînă; și dacă va ieși afară și va vorbi de rău judecata de față de cineva care este din afara Tribunalului, să fie amendat cu 60 fl.”⁶⁷. Iar „împricinatul care va strica judecata”, amenințînd și mergînd la alt tribunal și în „alt Vilaiet”, să fie amendat cu 200 fl.

Deci acesta era modul în care se făcea judecata, procedura judiciară, așa cum reiese din regulamentele de funcționare ale companiei. În cele ce urmează vom da cîteva exemple asupra modului în care erau aplicate regulamentele, sau „legămintele” adoptate de companiști, ce erau de fapt legile (νόμοι) după care judeca tribunalul companiei, în componența amintită și în fața adunării negustorilor, și pedepsele aplicate contravenienților. Dealtfel, regulamentele sau legile companiei erau o sinteză a practicii judiciare.

Dacă pentru veacul al XVII-lea nu avem la dispoziție prea multe documente care să ne relateze judecarea pricinilor ivite, pentru veacul al XVIII-lea s-au păstrat două condici, inedite, la Biblioteca Academiei R.S.R., care cuprind dări de seamă asupra proceselor judecate. Este vorba de ms. gr. 978 din B.A.R., care poartă titlul: „Începutul pricinilor și judecăților, 26 ianuarie 1723 la Sibiu”⁶⁸, și de ms. gr. 979 din B.A.R. „Protocolul judecăților...”⁶⁹.

Din aceste dări de seamă asupra proceselor aflăm nu numai modul în care se desfășura judecata, ci și formulele folosite în practica judiciară. De obicei procesele-verbale ale tribunalului companiei, scrise în cea mai mare parte de grămăticii companiei, își încep relatarea cu formula „a protestat” (ἐπρωταεσταλόγισεν), după care urmează numele celui care își puse polturul” (τὸ πολτούρον)⁷⁰ și „cere dreptate” (ζητάει δικαιοσύνη)⁷¹. Într-un „protocol” al judecății din 10 ianuarie 1737 se folosesc formulările: instanță (ἵσταντζια); să fie slobod (νὰ εἶναι σλόμποδος); să fie

⁶⁵ Ibidem, fol. 106—106^v. Documentele nu dau indicii asupra închisorilor folosite. În rapoartele prezentate de epitropi asupra modului în care se foloseau banii strînși de biserică, se prevede însă și o sumă pentru îmbunătățirea traiului celor întemnițați.

⁶⁶ Ibidem, fol. 102—102^v.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ἀρχὴ τῶν ὑποθέσεων καὶ κρίσεων. B.A.R., ms. gr. 978, fol. 1.

⁶⁹ Pe verso-ul foi de copertă: „Anul 1730 ianuarie 2. Condica despre judecățile care se vor practica (face) de acum încolo”. B.A.R., ms. gr. 979.

⁷⁰ Vezi B.A.R., ms. gr. 976, fol. 7; ms. gr. 978, fol. 16; ms. gr. 979, fol. 10^v; ms. gr. 979, fol. 4. De pildă la 11 iulie 1734: „Aici în fața noastră a celor mai jos iscăliți a protestat kir Gheorghe Manolis și și-a pus τὸ πολτούρον” (= polturul). Nu știm exact ce semnificație are termenul aici. În sîrbo-croată potur sau poltur = țaran pe jumătate musulman din Bosnia, cf. *Ucmopja Hapoda Iyzocdabuje*, II, Belgrad, 1960, p. 1314. Aceeași semnificație o are termenul potur în Tracia, vezi K. Koukkidis, *Λεξιλόγιον ἐλληνικῶν λέξεων παραγομένων ἐκ τῆς τουρκικῆς* în *Ἀρχεῖον Ὁρακικοῦ Λαογράφου Γλωσσία καὶ Ὁθησαβροῦ* 24, 1959, Atena, p. 165.

⁷¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 7,12.

oprit (νὰ εἶναι ὀπρισμένος). Adeseori pentru „a fi mulțumit” se folosește termenul χοντέντος⁷².

De obicei, la începutul procesului-verbal se anunță că judecata se face „în fața celor prezenți, a pîrgarilor-jurați, mai jos iscăliți și a proestosului...”⁷³. Iar cînd se anunță sentința se folosește formula: „s-a găsit cu cale de către noi toți” și se adaugă: „pentru mulțumirea celui care avea dreptate și fără nici un fel de împotrivire sau nesupunere, așa am hotărît cei mai jos iscăliți...”. Atunci cînd se rejudecă un proces, în sentințele judecătorești se amintește că „decî după judecata de mai înainte făcută, s-a judecat și acum de către noi...”⁷⁴. O altă formulare folosită, la darea sentinței este: „hotărîm dreptatea sa, cu părerea unanimă...”, urmînd decizia adoptată și semnăturile judecătorului, a șase jurați și a căpitanului companiei⁷⁵. În sfîrșit, în unele documente întîlnim și formula: „S-a plîns în fața noastră, și în fața companiei...”.

Acestea sînt formulele cele mai des uzitate în tribunalul companiei și chiar dacă exemplele sînt luate mai mult din veacul al XVIII-lea (de cînd s-au păstrat condicile amintite), urmărind regulamentele de funcționare și avînd și cîteva documente, putem să afirmăm că așa decurgeau procesele și în veacul al XVII-lea⁷⁶. Deci, se prezenta reclamantul și „protesta” sau depunea o plîngere, care la mijlocul veacului al XVIII-lea este scrisă în prezența proestosului și a unu-doi jurați sau a căpitanului companiei. Uneori se aduceau și martori sau „mărturii”, ori, în cazul proceselor pentru mărfuri și bani, chitanțe, catastifuri etc. În lipsa unor mărturii sau martori, judecarea procesului se amîna, fixîndu-se o altă dată. Așa de pildă, la 5 februarie 1737 Costas Luca Ruisis își pune „pol-turul” și prezintă catastifuri și socoteli din care reieșea că Gheorghe Popa Nicu îi datora 422 fl. Acesta din urmă a mărturisit de două ori în fața tribunalului că nu datorează nimic. Tribunalul hotărăște ca miercuri 9 februarie acesta din urmă să se prezinte din nou cu dovezi clare în fața juraților și pînă atunci „să nu mai deranjeze mai mult tribunalul”⁷⁷.

În cazul în care una din părțile judecate avea funcția de pîrgar, cum era de pildă Ioannis Adamis, a cărui iscălitură era o perioadă nelipsită la sfîrșitul proceselor-verbale, acesta nu mai scria rezultatul judecății în calitate de grămătic și notar. Din desfășurarea procesului se poate observa că nu este deloc pîrtinit, iar procesul-verbal al judecății este semnat de 10 jurați, de judecător și de căpitan, lucru ce se întîmpla destul de rar, cel puțin din documentele pe care le avem la dispoziția⁷⁸.

Cauzele proceselor sînt nenumărate. Fiind vorba de o asociație comercială, fiiește că cele mai multe se referă la mărfuri, datorii bănești, moșteniri, relații cu slugile, cu tovarășii de negoț, certuri pentru bolți, șatre⁷⁹.

⁷² Ibidem, fol. 9–12.

⁷³ Semnează proestosul și cinci jurați, ibidem, fol. 9.

⁷⁴ Ibidem, fol. 9^v, 12. La 3 august 1737 se notează: „Pentru certurile acestui kir Costa Luca din nou ne-am adunat la tribunal, și pe scurt scriem, să înceteze definitiv cearta” συζητοῖται.

⁷⁵ Judecata din 9 noiembrie 1737; ibidem, fol. 12.

⁷⁶ Vezi procesul din 7 iunie 1655. Dobre din Făgăraș a insultat compania și a fost necuviincios. Se hotărăște să nu i se mai dea marfă pe veresie (pe credit) nici la tîrguri, nici de la bolți și șatre; ibidem, fil. 157^v.

⁷⁷ B.A.R., ms. gr. 979, fol. 7^v.

⁷⁸ Procesul-verbal este redactat de Constantinos Panaiotis la 26 iunie 1741, ibidem, fol. 16^v.

⁷⁹ Vezi B.A.R., ms. gr. 978 și 979.

Pedepsele administrative în caz de „înjurături și injurii, și a răzvrătirilor împotriva mulțimii” au fost hotărâte încă din 1639. Pentru injurii și insulte se aplica o amendă de 6 fl., iar pentru cei ce scoteau vreo armă erau pedepsiți cu o gloabă de 200 fl.⁸⁰. Aceeași amendă a fost dată și celui care a încălcat hotărârile luate de toți negustorii, la 5 mai 1663, „în problema tribunalelor”, precum și companistului care va injura sau va vorbi urît cu „vreun jurat pîrgar, în fața Adunării și a judecătorului”⁸¹. La 15 iulie 1666 Costas Sarenti „cere judecată” împotriva lui Giotu Cihodaru care a „scos spadă împotriva sa”. Tribunalul hotărăște ca pîritul să fie amendat cu 200 fl., potrivit cu „legămîntul mai vechi al bătrînilor”⁸². În virtutea hotărîrilor mai sus adoptate, Petru Șistovlin și Venețianul sînt pedepsiți cu „surghiunul” (σουργούνι) pentru injuriile pronunțate în fața tribunalului: nimeni din companie nu avea dreptul „să se amestece cu el, și să facă tovărășie, nici să-i vorbească, nici în tîrg, nici în castre, nici la șatră, sau în țară, nici să nu-l ia în curte, să-i dea de mincare...” și cine nu se va conforma și-l va ierta „fără voința companiei întregi, să primească anatema”⁸³.

Dacă proestosul, jurații și în anumite situații orice negustor puteau fi reprezentați în instanță de un „epitrop”, împricinații trebuiau fără excepție să fie prezenți⁸⁴. În procesele iscate de neînțelegerile dintre întovărășiți (σύντροφοι) se cer mărturii (ὁμολογίες) care să poarte semnătura unor „negustori cinstiți”⁸⁵. De pildă, la 14 iunie 1739, în procesul dintre Stavros Bacalis și fratele său Nicolas, care „s-au prezentat în fața noastră, avînd o ceartă pentru o tovărășie de doi ani și jumătate” cu un capital de 390 fl. nemțești, motivul pentru care Nicolas „a cerut judecată” erau 195 fl. nemțești, pe care i-a reținut Stavros invocînd înțelegerea⁸⁶. Lipsind vreo dovadă (ἀπόδειξις), sau mărturie (μαρτυρία), sau înscris (γράμα), judecata a hotărît să jure fie unul, fie celălalt, însă pînă la urmă aceștia nu jură și se împacă⁸⁷. Stavros spune totuși că va aduce „scrisoarea adevărată și de încredere” prin care să dovedească că „așa a fost înțelegerea în tovărășia lor” precum a mărturisit el. În concluzie, în procesul-verbal se spune: „Și s-a scris spre adevărire și, în plus, se recomandă ca kir Stavros să nu încerce să-l tragă în judecată în Turcia, sau să-l nedreptățească, pentru că în caz contrar va trebui să dea gloabă”⁸⁸. Iată, deci, cum se desfășura un proces între doi întovărășiți. Dacă mai sus este vorba de împărțirea incorectă a veniturilor rezultate din negoț, în cele mai multe cazuri procesele au ca pricină faptul că întovărășiții nu treceau corect în catastifuri mărfurile și cîștigurile.

O altă serie de procese sînt iscate din cauza neînțelegerilor dintre stăpîn (ἄρχα) și „fatturul” sau servitorul său. În primul rînd trebuie să arătăm că fatturul avea dreptul să apară în tribunal ca martor⁸⁹. În

⁸⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 75^v.

⁸¹ Ibidem, fol. 82.

⁸² Ibidem, fol. 159—159^v.

⁸³ Ibidem, fol. 158.

⁸⁴ Vezi, de pildă, citeva procese din anul 1728, B.A.R., ms. gr. 978, fol. 8 și fol. 15.

⁸⁵ τῆμοι πραγματευτάδες.

⁸⁶ B.A.R., ms. gr. 978, fol. 13, 14—15; este folosit termenul τὸ σουλφί din turcescul *sulh* = împăcare, conciliere, tranzacție. Vezi K. Koukkidis, *op. cit.*, p. 176.

⁸⁷ B.A.R., ms. gr. 979, fol. 14^v.

⁸⁸ Ibidem, fol. 20.

⁸⁹ Vezi, de pildă, procesul din 15 septembrie 1723, B.A.R., ms. gr. 978, fol. 7.

cele mai multe cazuri stăpinul era cel care își dădea în judecată fatturul sau servitorul. De pildă, la 27 septembrie 1732, Mărgărit Dimitriu depune „reclamația sa” împotriva fatturului Dimitrie Burcazi Melenikiotis, arătând că deși i-a oferit piritului un salariu (πόγαν) de 80 fl. pe an, acesta, după patru zile, fără nici un motiv, nu a mai vrut să lucreze. Tribunalul hotărăște ca acel dintre negustorii companiei care îl va lua ca fattur sau tovarăș, sau îl va găzdui, să plătească o gloabă de 60 fl. companiei și 100 fl., coroanei imperiale; și nimeni să nu-i dea marfă pe datorie (βερεσέ) sau bani, și nici în căruță să nu-l ia. Martor în acest proces este Nicos Căminarul, care a fost de față când se făcuse înțelegerea pentru un an⁹⁰.

Tribunalul companiei judecă și *procesele de moștenire*. La 10 septembrie 1723 Ianakis Adamis înfațișează o plingere împotriva fratelui său Iorgaki, pe care-l avea fattur la boltă și țiguri „să-i vîndă marfa cu socoteală” și să-l slujească la orice i-ar porunci, potrivit cu înțelegerea și „angajamentul” scris. Acesta înfațișează o mărturie prin care își cere partea din averea părintească, cerere cu care tribunalul este de acord⁹¹. La 10 februarie 1744, Nikolaos Hristu prezintă tribunalului unele „puncte” (πούνκτα) prin care cere de la cumnatul său Gheorghe Manoli vechile catastifuri în care sînt însemnate cele rămase de la tatăl său. Gheorghe Manoli prezintă „scrisori” și alte dovezi pentru cîtă marfă și bani au rămas de la tatăl său și cum au fost împărțite între mamă și orfani, scrisori iscălite de aceștia. Fiind examinate atît cererile lui Nikolaos Hristu, cît și răspunsurile lui Gheorghe Manoli, ca și dovezile și înscrisurile sale, „au găsit drept” ca Nikolaos Hristu să nu mai aibă nimic de luat din moștenirea (κληρονομίαν) tatălui și a mamei sale de la Gheorghe Manoli⁹². Procesul-verbal este semnat de patru jurați, căpitanul și Stratis Dimitriu, care a și scris în condică. Lipsește numele judecătorului, de obicei primul iscălit, dar care în această perioadă era chiar Gheorghe Manoli.

O serie de alte procese se referă la *furturi*⁹³, care se soluționau prin înapoierea mărfaei sau a banilor furați de împricinat sau oprirea pagubei din salariu, în cazul cînd era vorba de o slugă. *Certurile, injuriile, calomniile*, nerespectarea regulamentelor companiei erau de asemenea judecate și pedepsite⁹⁴.

Păstrarea ordinii și disciplinei în companie constituie o preocupare permanentă a conducerii sale, așa cum reiese și din regulamentele de

⁹⁰ Ibidem, fol. 3.

⁹¹ Ibidem, fol. 6.

⁹² Iată sentința tribunalului: „Dar socotind negustorii și situația economică decăzută a lui Nikolaos, l-au rugat pe Gheorghe Manoli să îl ierte de cei 74 fl. ungurești pe care-i datora, și să-i mai dăruiască alți 100 fl. De acum încolo, nici Nikolaos, nici femeia lui și nici copiii lor să nu mai ceară nimic de la Gheorghe Manoli sau de la doamna lui, sau de la copiii lor. Și dacă se vor adresa, fie el, fie copiii lui tribunalul în aceeași problemă, să alba a pune jos, la tribunal, 100 fl. și numai așa se va rejudeca procesul” (B.A.R., ms. gr. 979, fol. 19^v).

⁹³ Cum sînt de pildă, cele din 6 septembrie 1742 și 13 februarie 1745; ibidem, fol. 17^v și 21^v.

⁹⁴ La 10 noiembrie 1737 Ioannis Dimu aduce la cunoștință tribunalului că „după orînduiala negusturilor” s-a dus împreună cu doi jurați-pîrgari, Elefterios Anghelu și Ioannis Stefanu, la conacul lui Alivizi. Acesta l-a insultat, învinuindu-l că mistifică catastifurile și vrea „să-l înfunde”. Mai mult decît atît, l-a înjurat de cinci-șase ori în fața slugilor. Procesul are loc la 21 ianuarie 1738 în urma „protestului” (προτεστάριον) lui Ianakis Dimu. Alivizi spune că nu se va prezenta decît cu „poruncă princiară”. Tribunalul îi cere să se prezinte în 3 zile cu dovezi.

funcționare. De pildă, la întrunirea tribunalului din 14 iunie 1728, boierul Manolaki Mavrudi, proestosul companiei, aduce cu mihnire (μέ παράπονο) la cunoștință companiei că hotărîrea votată de întreaga comunitate, „fie de cei mai vechi sau cei mai noi”, ca să se apere și să se păstreze nevoile companiei, așa cum „stă scris și în condică de către înaintașii noștri”, nu este respectată. De aceea se hotărăște ca cel căruia i se va cere să se ducă undeva sau să facă ceva în interesul companiei și nu se va supune să fie amendat sau să i se dea altă pedeapsă. În același sens este și hotărîrea tribunalului din 11 mai 1736, care stabilește că cine se va „amesteca” cu negustorii companiei romeilor din Sibiu și va face scandal sau va calomnia pe proestos la diferite sindrofii, mese, cum a fost Dimitrie Hristu din Kozani, să fie aspru pedepsit; iar cel dintre companiști care va auzi aceste calomnii și nu se va înfățișa proestosului sau juraților pentru a le aduce la cunoștință să fie amendat cu 60 fl.⁹⁵.

Privilegiul din 1636 încuviința, cu aprobarea „Prefectului transilvănean”, alegerea unui judecător „pentru a pune capăt neînțelegerilor procesuale pornite între ei [companiști — n.n.] și alți greci străini, nici unul dintre ei să nu poată fi arestat de dregătorii sau magistrații vreunui loc, să fie deținut sau tras la judecată...”. Se precizează deci că judecata este de competența starostelui companiei numai cînd este vorba de litigii între companiști și alți greci, „fie transilvănean, fie chiar străin”, pentru că atunci cînd un membru al companiei „va folosi violența” împotriva vreunui nobil sau împotriva cuiva care face parte din cele „trei națiuni ale Regatului”, litigiul va fi rezolvat de magistratul sau dregătorul acelui loc, companistul putînd fi aruncat în închisoare⁹⁶. În 1653 în legislația țării se aduce precizarea, care se adaugă și în codexul companiei, că la tribunalul companiei vor fi judecați negustorii vlahi, bulgari și armeni care fac negoț în Transilvania⁹⁷. Din regulamentul companiei știm că negustorii companiști nu aveau dreptul să apeleze „la judecata Principatului sau la altă judecată, ci numai la prefectul regal”⁹⁸, sau dacă pricina valora mai mult de 200 florini, una din părți putea să fie judecată „în *Apelatio*” la Cameră⁹⁹.

Din puținele informații pe care le avem pînă în prezent, să vedem cum erau reglementate anumite pricini cînd „erau de competența negustorilor locului” și care erau relațiile în acest sens cu autoritățile locale din Sibiu. În „Protocoalele primăriei din Sibiu”, la care ne vom referi în continuare, găsim la 19 ianuarie 1694 următoarea consemnare: delegația negustorilor greci din Sibiu este îndemnată, în sedința senatului sibian, ca în locul judecătorului pe care l-au ales, contrar obiceiului, din rîndul grecilor brașoveni, să fie ales unul din compania sibiană¹⁰⁰. Cercetînd documentele companiei din această perioadă constatăm că negustorii companiști nu numai că nu l-au revocat pe judele Dimitrie Nicolaos Nannu, ales la 6 ianuarie 1694, dar l-au și reales și la 6 ianuarie 1695.

⁹⁵ Hotărîrea este semnată de 18 negustori în frunte cu proestosul; B.A.R., ms. gr. 979, fol. 1.

⁹⁶ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 652.

⁹⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74^v și *Approbatæ*, titlul 52, articolul 1.

⁹⁸ Vezi, de pildă, regulamentul din 1691, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 96^v.

⁹⁹ Aprob. Const. P.I., Titl. 52, art. 1. B.A.R., ms., gr. 976, fol. 100 (regulamentul din 1695).

¹⁰⁰ Arh. St. Sibiu. Inventarul Protocoalele primăriei Sibiu 1521—1700, vol. IV, București, 1958, p. 180.

La 30 noiembrie 1694 vin în fața senatului sibian reprezentanții creditorilor poloni ai decedatului negustor Cosma Kiș și cer asociatului acestuia, Cosma Mucsa să le plătească datoriile. Acesta din urmă afirmă că pricina lui a fost judecată de guvernator și că în orice caz este de competența judecătorului grec (care nu putea fi decît al companiei). Senatul hotărăște că nu judecătorul grec are dreptul să judece această chestiune, ci numai senatul sibian sau guvernatorul¹⁰¹. În cele din urmă, la 13 ianuarie 1696, senatul se supune hotărîrii guvernatorului, care dă cîștig de cauză negustorului grec¹⁰². Tot în anul 1694, la 29 iulie, senatul sibian dă sentința în procesul dintre pastorii Valentin Kisling din Șelimbăr, Ioan Long Martin Klein și Ioan Beazner, cetățeni ai Sibiului, pe de o parte, și negustorul grec Cosma Toma și „societatea” negustorilor greci din Sibiu, pe de alta, pentru unele datorii neplătite¹⁰³. În același an, la 17 septembrie, în fața senatului din Sibiu, și la cererea comandantului militar al orașului, zece negustori greci garantează pentru negustorul grec Andrei Banghi care este învinovățit că ar fi ajutat unui căpitan sîrb să evadeze din arest¹⁰⁴.

Se pare că toate aceste procese sînt judecate conform „ordonanței” lui Gheorghe Bánffy, guvernatorul Transilvaniei, din 7 aprilie 1694, potrivit căreia compania greacă nu avea dreptul să intervină în procesele altor negustori și să folosească căi ilegale. Judele și judecătorii companiei au dreptul să hotărască diferite pedepse. Dar în cazul în care un membru al companiei se judecă cu „altă companie”, acesta să se prezinte întîi la scaunul judeului și dacă nu este mulțumit, pe cale legală să facă apel în fața guvernatorului¹⁰⁵. Această decizie a lui Bánffy va fi citată și în diploma Mariei Tereza din 1747. Cu acest prilej se vor preciza drepturile judecătorului și ale juraților, ca și dreptul de apel la Camera aulică¹⁰⁶.

În condica de procese a companiei din Sibiu găsim cîteva cazuri de pricini rezolvate între companiști și persoane ce nu făceau parte din companie. De pildă, în 1737, la 27 aprilie, are loc un proces între Gheorghe Plonț, cetățean al Sibiului, și Hristu Ioannu din pricina a 38 ocale de marfă care nu fuseseră bine cîntărite, afirmă Hristu, de Iacob Sonka la Bistrița. I se cere lui Hristu Ioannu să clarifice problema pentru „mulțumirea”¹⁰⁷ postăvarului. La 23 iunie a aceluiași an se prezintă din nou la judecată Hristu și postăvarul. Se hotărăște ca la tîrgul de la Mediaș, unde îl vor întîlni pe Sonka, să se rezolve definitiv datoria¹⁰⁸. La 7 septembrie 1744 s-au prezentat în fața tribunalului negustorul armean Marcos Botoșanul din Gherla și companistul Nicolas Mărgăriti. Armeanul a cumpărat la Sibiu 60 de boi de la Nicolas și acesta din urmă nu a plătit „regia” (τὴν ρηξίαν) spre paguba armeanului. Tribunalul hotărăște ca Nicolas să plătească *Kumerkiul* pentru cei 60 de boi, adică 76, 80, fl.¹⁰⁹.

Din exemplele pe care le-am dat și pe care le-am socotit ca fiind cele tipice (am lăsat deoparte procesele de calomnie, injurii, scandaluri etc.),

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 181.

¹⁰² *Ibidem*, p. 181.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 181.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 182.

¹⁰⁵ Arh. St. Sibiu, cutia I, doc. nr. 26.

¹⁰⁶ *Ibidem*, L.G., doc. nr. 62.

¹⁰⁷ διὰ κοντενταλόγησιν (!); B.A.R., ms. gr. 979, fol. 10.

¹⁰⁸ *Ibidem*, fol. 1^v.

¹⁰⁹ *Ibidem*, fol. 21.

se poate constata că hotărârile adunării generale a companiștilor, sintetizate în regulamentele de funcționare ce reprezentau și norme de lege (νόμος), citate la procese, erau puse în practică. Dacă judecătorul este nelipsit la judecată (cu excepția cazului când era împrieinat), prezența juraților în totalitatea lor se pare că nu era indispensabilă. Aceasta se poate vedea și din numărul juraților care iscăleau procesul-verbal al judecății. În schimb, mai ales pentru veacul al XVIII-lea, în marea majoritate a cazurilor este semnalată prezența (prin iscălitură) a căpitanului, la care se adaugă uneori specificarea : „ca reprezentant al întregii companii”.

Cel ce chema în judecată depunea o plîngere, de obicei denumită „protestație” (προτεσταλογία). Uneori aceasta se redacta înaintea procesului, așa cum am avut ocazia să constatăm mai sus, în prezența proestosului și a unu-doi jurați. În proces se prezentau dovezi, mărturii scrise (ὁμολογίες) sau scrisori cu mai multe semnături. În caz că acestea nu existau erau prezentați martorii¹¹⁰, care erau fie membri ai companiei, fie din afară¹¹¹. Din desfășurarea proceselor reiese că exista preocuparea de a se face o judecată dreaptă, fără părtinire, chiar atunci când printre împrieinați erau proestosul (ca Gheorghe Manolis), vreun pîrgar sau notarul companiei (ca Ioannis Adamis). Impresia noastră este că în cazul unei judecăți cu cineva din afara companiei se adopta o atitudine de împăciuire. În sentințele tribunalului, revin adesea cuvintele : „evitarea scandalurilor” sau pentru „mulțumirea” comunității. Uneori se evocă și „legile vilaietului”¹¹².

3. *Căpitanul companiei*. În prima parte a capitolului al treisprezecelea al condicii ms. 976 este expus, așa cum am văzut mai sus, modul în care se făcea alegerea proestosului. La aceasta se adaugă în partea a doua a titlului „și despre oficiul Apocrisariului, adică al Căpitanului Exoterei”¹¹³. Se impune încă de la început să explicăm unii termeni. Căpitanul Exoterei (nume sub care era desemnată compania, adică „al celor veniți din afară”)¹¹⁴ mai este denumit și *apocrisario* (ἀποκρισάριο). Termenul grecesc se traduce prin : ambasador (al curții bizantine), trimis, secretar, crainic, reprezentant¹¹⁵. În capitolul amintit se dă următoarea explicație : „O altă orînduială care să se păstreze în mijlocul nostru este aceea ca, atunci cînd se făcea adunare pentru unele probleme și nevoi, s-a găsit drept ca unii negustori sau frații din afara tribunalului să aibă un prim ales dintre ei. Apocrisarios sau ambasador este altfel numit căpitan, ca să transmită părerile și cererile Exoterei către judecători și cei doisprezece pîrgari, și de asemenea cererile juraților să le comunice Exoterei”¹¹⁶. În continuare se arată că la 7 ianuarie 1655 conducătorul companiei, kir Panos Ioannu, împreună cu toți jurații, au hotărît ca de

¹¹⁰ Ibidem, fol. 2.

¹¹¹ Ni se pare interesant de semnalat că în procesul de moștenire dintre Safta, soția lui Sauli Contari, și Costas Luca Rusos (din 2 martie 1738) se prezintă ca martori: Atanasie Vistierul, semnat în grecește, și Fierea Brătoianu, logofăt la Vistierie, iscălit în românește; ibidem, fol. 14.

¹¹² Cum se face la 9 noiembrie 1737, ibidem, fol. 13.

¹¹³ Καὶ περὶ τοῦ ὀφικίου τοῦ Ἀποκρισαρίου ἔται καπετάνων τῆς ἐξωτερῆας, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 78^v.

¹¹⁴ ἔξω = afară.

¹¹⁵ Vezi și D. D. Dimitriacos, Νέον ὀρθογραφικὸν ἐρμηνευτικὸν λεξικόν, Atena, 1964.

¹¹⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 78^v.

la această dată la adunarea companiștilor pentru alegeri să fie votat și apocrisariul sau căpitanul. Votul să se facă cu știrea juraților și proestosului, propunându-se două-trei nume și dintre acestea „...să se voteze unul cu știrea juraților și a conducătorului pe care-l vor voi amîndouă părțile în mod pașnic, ca să nu se facă scandal și tulburare”. În încheiere se precizează că aceste hotăriri s-au luat în fața adunării și ele trebuie să fie făcute cunoscute tuturor companiștilor¹¹⁷.

Cu toate că această hotărîre se ia în 1655, în actele companiei abia la 7 ianuarie 1681 se consemnează prima alegere de căpitan. Prin votul proestosului și al celor doisprezece jurați a fost ales căpitan al palicarilor Ioannis Conti (zis și Teleki Iangis)¹¹⁸. Alegerea căpitanului se făcea odată cu cea a proestosului, la unul, doi sau trei ani, așa cum se poate constata din lista căpitanilor Companiei grecești din Sibiu, stabilită de noi¹¹⁹. Dacă în 1684 alegerea căpitanului s-a făcut de către proestos și jurați, la 9 ianuarie 1689 se arată că „a fost votat, cu părerea unanimă, căpitan al palicarilor Exoterei”¹²⁰ kir Dimas Evstasiu. Aceste două formule vor reveni alternativ sau concomitent de fiecare dată cînd se fac alegeri de căpitani. La 4 ianuarie 1700, se consemnează: „Au votat mai sus-numitul arhon proestosul nostru Stathis Dumitru Safranghis, împreună cu jurații și cu ceilalți palicari, pentru funcția de căpitan pe kir Kalokiriaki Tipogopoulos¹²¹. Aceeași formulă este folosită și în ianuarie 1717, cînd Gheorghe Manolis, numit și Horvat, este ales căpitan al companiei¹²².

În „lada” companiei Ioan Adamis a găsit „o foaie” pe care a notat: „Despre cum să depună jurămint Apocrisariul sau căpitanul palicarilor Exoterei”. Este redat un fel de „formular” potrivit căruia căpitanul se obligă să transmită „afară palicarilor tot ce ar cere judecătorul și jurații, și să nu schimbe în nici un mod sau înșelăciune cuvintele acestora și ceea ce-mi va ordona Exotera de asemeni să spun înăuntru”. Atribuțiile căpitanului erau deci acelea de a transmite hotărîrile conducerii companiei, dar și cererile companiștilor. El trebuia să vegheze la executarea diverselor pedepse hotărîte de tribunal și proestos, să strîngă gloabă, să ducă la închisoare pe vinovați, să ajute la menținerea ordinii în companie. Așa cum am mai arătat, semnătura căpitanului figura și la sfîrșitul proceselor-verbale ale judecătoriei, uneori adăugîndu-se: „în numele companiei”. Un caz mai deosebit avem în anul 1732. La 10 ianuarie epitropul căpitanului Hristos Ioannu (deci și căpitanul putea să-și lase un înlocuitor-epitrop), împreună cu întreaga Exoteră, cheamă în judecată pe Iovanis Andreu. Potrivit obiceiului se face un „protest” în scris în prezența proestosului¹²³. Căpitanul cere în numele companiștilor ca Iovanis să aducă mărturii sau martori în sprijinul „calomniei sale”, în caz contrar va fi pedepsit¹²⁴.

După plata datoriilor către companie, a așa-numitei „porții”, companistul primea un înscris cu *sigiliul căpitanului* și numai astfel avea dreptul să iasă din cetate. La 30 iunie 1739, proestosul Gheorghe

¹¹⁷ Ibidem, fol. 79.

¹¹⁸ Ibidem, fol. 31^v.

¹¹⁹ Vezi *op. cit.*, anexa III.

¹²⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 32.

¹²¹ Ibidem, fol. 35.

¹²² Ibidem, fol. 38^v.

¹²³ B.A.R., ms. gr. 979, fol. 2^v. Vezi și ms. gr. 980.

¹²⁴ Ibidem.

Manoli „a protestat” în fața tribunalului companiei împotriva lui Gheorghe Kiarțo, care fiind oprit „cu sigiliu”¹²⁵ să părăsească orașul, nu s-a supus căpitanului prin care i-a trimis înștiințarea¹²⁶.

Pe textul importantului regulament de funcționare al companiei din Sibiu din 7 ianuarie 1695, după semnăturile proestosului, ale pîrgarilor și ale altor negustori se adaugă la sfîrșit : „Kirghios Gheorghe Bikelis, căpitan al companiei, cu voința întregii Exotere iscălim și întărim cu toții cele de mai sus, și îmi pun sigiliul”¹²⁷. Dealtfel pe o serie de documente ale companiei apare semnătura căpitanului, la care se adaugă : „adeverește împreună cu toată Exotera”.

Deci căpitanul companiei avea obligația, pe de o parte să urmărească executarea pedepselor hotărîte de tribunal, iar pe de altă parte să transmită cererile sau nemulțumirile companiștilor conducerii, de aceea uneori este denumit și sol *πρεσβευτής*¹²⁸, reprezentant al tuturor companiștilor.

4. *Haragiarii companiei*. În aprilie 1653, cu obișnuita „voință unanimă” a negustorilor companiști, se hotărăște ca anual „să se orînduiască două nume destoinice (vrednice de încredere) ca să strîngă haraciul (τό χαράτσι), adică — adaugă documentul — „sumele pe care le vărsa ca dare”¹²⁹. Termenul turcesc care desemna impozitul pe cap de locuitor nemusulman a intrat și în vocabularul grecesc¹³⁰. În documentele companiei toate impozitele (dările) pe care trebuiau să le plătească companiștii sînt numite „haraciuri”. De aici, celor care strîngeau haraciul li s-a spus haragiari, termen și funcție create de companiștii sibieni.

Prin hotărîrea din 1653 haragiarii erau obligați să consemneze sumele încasate în două catastifuri : unul rămînea la ei, celălalt în „lada comunității”. Ambele catastifuri trebuiau prezentate anual, de Crăciun, cînd se dădea socoteală asupra sumelor încasate¹³¹. În același document haragiarii mai sînt numiți și „forologhi” (φορολόγοι)¹³², cei care strîng impozitele. Atunci cînd plecau din localitate erau obligați să lase un „epitrop” care „să dea socoteală” în locul lor. Dacă la raportul în fața companiei nu se prezentau nici haragiarii și nici epitropii lor, erau pedepsiți cu o gloabă de 100 groși sau 190 florini. Atunci cînd era nevoie, proestosul era obligat să le dea „ajutoare” (βοηθοὺς) pentru strîngerea impozitelor. Iar dacă proestosul avea nevoie de bani pentru nevoile comune ale companiei, haragiarii erau obligați să dea sumele cerute, dar să le înscrie în catastifuri și să le treacă în raportul anual asupra cheltuielilor.

Primii haragiari aleși au fost Stoianis Stathi și Stathis Nicos Papa „ca să adune darea pînă în anul viitor”¹³³. La sfîrșitul capitolului XV al condicii se spune : „Numele celor care au fost făcuți haragiari în decursul vremii le-am notat după consemnarea alegerii proestoșilor plătiți”¹³⁴. În capitolul următor al condicii este dat „modelul” după care trebuiau

¹²⁵ μέ τήν βούλαν.

¹²⁶ B.A.R., ms. gr. 979, fol. 102.

¹²⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 103.

¹²⁸ πρεσβευτής = ambasador, sol, purtător de cuvînt.

¹²⁹ B.A.R., ms. gr. 980, fol. 17^v.

¹³⁰ K. Koukkides, *op. cit.*, p. 197.

¹³¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 80. Documentul este transcris în condică la capitolul XV intitulat *Despre haragiari și anemus* (Διά τοὺς χαρατζαρέους καὶ διὰ τοὺς Ἀνεμούς).

¹³² φόρος = impozit.

¹³³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 80^v. Se folosește și termenul dare (τό δόσημον) alături de haraci și impozit.

¹³⁴ Ibidem.

să depună jurământ haragiarii, așa cum făceau și „ceilalți oficiali ai companiei”. După obicei, ei jurau să fie credincioși și cinstiți, să servească compania „cu frica lui Dumnezeu”¹³⁵.

La 7 ianuarie 1655, adunarea companiștilor hotărăște să fie orânduți haragiari care să strângă *anemii*¹³⁶. *Ανεμος* se traduce prin *vînt*. Iată definiția care se dă în condica companiei acestui impozit: „Anemus spuneau înaintașii noștri tuturor străinilor, și aceluia care nu erau stabili în companie, care să fie găsiți în prezent cu avutul lor, ei se duc și vin nepăsători și mulți lipsesc și numai la târguri se arată ... Aceștia să li se ia darea cuvenită (*ἀρμόδιον δώσιμον*)”, așa cum a fost „împu-ternicită” compania prin diferite patente date de principii Ardealului¹³⁷.

Potrivit aceleiași hotărâri proestosul trebuia să vegheze, ca haragiarii aleși să depună jurământ și să le dea „țidule” (*τζεδούλαις*) celor care și-au achitat darea. Fiecare negustor ce-și plătea impozitele trebuia să primească o asemenea țidulă, regulamentul interzicînd ca doi sau trei oameni să primească o singură țidulă. Acestea trebuiau semnate de proestos și nu de haragiar; în caz contrar erau pedepsiți atît haragiarul, cît și cel care primea o astfel de țidulă. „S-a legiferat de noi toți”, spune mai departe condica, „ca judecătorul și haragiarul să consemneze toți banii adunați”¹³⁸. Se dă și un model¹³⁹ al țidulei, care trebuia să cuprindă: numele celui care a plătit, apoi numele proestosului, locul, anul, luna și ziua în care a fost scrisă. Trebuie să precizăm că haragiarii doar „execu- tau” stringerea impozitelor. Cuantumul lor era stabilit de doi sau trei jurați, de trei „palicari din Exoteră” și de proestos¹⁴⁰.

Alegerea haragiarelor se făcea de obicei odată cu cea a proestosului și nu anual cum lasă să se înțeleagă hotărîrea din 1651. Se consemnează laconic, după alegerea proestosului și completarea locurilor rămase vacante de jurați, și alegerea celor doi haragiari. Desigur că sînt și cîteva abateri de la această regulă, în decursul unui secol. Dacă comparăm lista proesto-șilor cu cea a haragiarelor¹⁴¹ Companiei grecești din Sibiu vom constata că în marea majoritate a cazurilor alegerile se făceau la aceeași dată pentru ambele funcții.

Pentru a primi socoteala sumelor incasate sau vărsate de haragiari, companiștii se întruneau în adunări speciale, dînd o importanță deosebită acestei operațiuni. După cum mărturisesc documentele companiei, catastrofele haragiarelor din veacul al XVII-lea s-au pierdut și găsim numai unele însemnări sporadice, copiate de pe diferite documente, în ms. gr. 975. În schimb, pentru secolul al XVIII-lea avem condica ms. gr. 977, dar mai ales condica ms. gr. 980, care consemnează cu regularitate dările de seamă făcute de proestoși și haragiari în problemele financiare. Fiecare dare de seamă începe cu formula: „Ne-am adunat noi cinstiții negustori

¹³⁵ Ibidem, *τὰ χάρτζια* avea și sensul de cheltuieli pentru întreținerea familiei, a casei. Vezi glosarul din *Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιάτιστης* *εἰς* 3 vol. de documente sub redacția lui N. I. Pantazopoulos și D. Turkas-Papasthatis, Salonic, 1974, p. 206.

¹³⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 81.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Ibidem, fol. 81^v.

¹³⁹ Iată formularul obișnuit: „Prin porunca celui mai preamărit dintre noi, Domnul (*Αὐθέντα*), la noi flecare s-a socotit dator să achităm total darea impusă, aducem la cunoștință prin prezenta dovadă, pe cel x numiți ... a plătit bani” (ibidem).

¹⁴⁰ Vezi, de pildă, Regulamentul din 1695, ibidem, fol. 101. În regulamentul se folosesc termenii „porție” (*πόρτζιον*), dări (*δοσήματα*) și haraciuri (*χαράτζια*).

¹⁴¹ Vezi O. Clancil, *op. cit.*, anexa II.

ai companiei care ne găsim aici acum... și arătându-se catastrofurile asupra banilor luați și dați, a ieșit socoteala exactă și adevărată... și se scriu cele de mai sus spre dovada urmașilor". Urmează semnătura proestosului și a pîrgarilor. Uneori haragiarii „dau socoteala” numai în fața proestosului și a pîrgarilor, probabil fiind dificil să se întrunească anual în acest scop adunarea companiștilor. Alteori, înainte de alegeri, raportau împreună cu proestosul asupra modului în care au utilizat banii, dar de astă dată în fața întregii companii¹⁴².

În documentele companiei găsim o singură încercare a „cumerki-arului” Horvath Andreas de a impune companiștilor să ia „sigiliul și semnătura sa” (adică ținutul care-i purta semnătura). Aceasta a determinat protestul tuturor negustorilor ce se aflau la Mediaș, la 6 martie 1669; ei aleg doi oameni care să meargă la principe pentru a-i prezenta situația. Companiștii se împotrivesc imixtiunii lui Horvath, care le creează numai „greutăți și pagube”. Cer ca lucrurile să rămână ca pînă la acea dată, adică haragiarii Companiei grecești din Sibiu „să primească sigiliu de la proestoși nu de la altcineva”¹⁴³, motivînd că în schimb ei aduc o contribuție serioasă la suma plătită de Principat ca haraci tureilor.

5. *Adunarea generală a companiștilor.* Atît din regulamentele de funcționare, cît și din alte documente, pe care le-am folosit în capitolele și paragrafele anterioare a reieșit foarte clar rolul deosebit al adunării tuturor negustorilor în organizarea și buna funcționare a companiei. Formulele folosite sînt: „adunarea tuturor negustorilor” (σύναξις παντῶν τῶν πραγματοευνάδων), „voința comună (κοινὴ γνώμη) a noastră a tuturor”, „compania” (κομπανία), „frăția” (Ἀδελφώτητα). „Exotera” (ἔξωτέρα)¹⁴⁴, „Voxo” (Βόξο) sau „Sinedrion”¹⁴⁵ (Συνέδριον) (în traducere exactă „întrunire”, termen folosit încă din prima adunare a companiștilor din 6 ianuarie 1638).

Companiștii sînt desemnați prin termenii „pragmatevtes” (πραγματευτές), în traducere vinzător ambulant, de mărunțișuri¹⁴⁶ „frați” (ἀδελφία), sau, de cele mai multe ori, „palicaria” (παλικάρια), care înseamnă „flăcăi”. Preferința pentru ultimul termen se datorează probabil faptului că, pînă în 1746, negustorii companiști nu aveau voie să-și aducă familiile în Transilvania, din care cauză o mare parte dintre ei nu erau căsătoriți¹⁴⁷.

Așa cum am mai remarcat, prima condiție pentru a intra în companie era aceea de a plăti „porția” cuvenită. Apoi negustorul trebuia să depună un jurămint și să se oblige să respecte „legămintele și legile companiei”¹⁴⁸, care, după cum am văzut în capitolul anterior, erau numeroase. Abaterile erau pedepsite de la caz la caz, după gravitate, ajungîndu-se pînă la scoaterea din companie. Dar aceste „legi și legămintele”, pe care noi le-am numit regulamente de funcționare ale companiei, erau aprobate de adunarea tuturor negustorilor, unele articole fiind

¹⁴² Vezi B.A.R., ms. gr. 980.

¹⁴³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 83—83^v.

¹⁴⁴ Ibidem, fol. 26^v—27.

¹⁴⁵ Ibidem, fol. 27.

¹⁴⁶ Deși știm că le era interzis comerțul ambulant, cu amănuntul.

¹⁴⁷ Negustorii din Epir, Macedonia și Thessalia plecau din Transilvania de obicei la sf. Gheorghe și se întorceau la sf. Dumitru sau la Crăciun. Alții reveneau acasă după ce se îmbogățeau, după 5—20 de ani. Cf. D. Popovici, *op. cit.*, p. 85 și Ap. Vacalopoulos, *Ἰστορία τῆς Μακεδονίας*, p. 35—36.

¹⁴⁸ Vezi capitolul III al condiției (B.A.R., ms. gr. 976).

cerute de un grup mai mare sau mai mic de companiști. Alegerile diferitelor organisme ale companiei se făceau în adunarea tuturor negustorilor existenți în acel moment în Transilvania. Proestosul și haragiarii făceau rapoarte periodice în fața aceleiași adunări. Toate hotărârile importante privind buna funcționare a companiei se luau tot cu voința unanimă „a tuturor negustorilor”. La un moment dat, în anul 1680, se vorbește de „adunarea noastră a tuturor negustorilor din Ardeal”, atunci când se constată dezordinile din companie și se iau hotărâri importante pentru curmarea lor¹⁴⁹. Procesele se desfășurau în fața companiștilor, dar ei nu participau la pronunțarea sentinței, fiind nevoiți chiar să părăsească sala în timpul deliberării. De asemenea, efimerii companiei erau dacă nu aleși, în orice caz confirmați de adunarea companiștilor.

O condiție importantă a existenței și a bunului mers al Companiei grecești din Sibiu era menținerea egalității între membrii ei, asigurarea unui echilibru în desfășurarea activității lor comerciale. Ca urmare, în arhiva companiei găsim unele *limitări*, în parte ca răspuns la cereri insistente sau chiar dispoziții ale autorităților locale¹⁵⁰, în parte izvorâte din necesitatea internă de a menține un echilibru între membri. Încă de la primele hotărâri ale Companiei, din anul 1639, se subliniază că ele au fost luate de comun acord, „cu voința comună”, în adunarea tuturor companiștilor. La alegerea proestosului, a pîrgarilor, a căpitanului, toți membrii companiei aveau dreptul să-și spună cuvîntul.

Preocuparea companiei de a păstra egalitatea între membrii săi reiese și din modul în care erau tratați în tribunal și în relațiile cu conducerea, din limitele impuse proestosului în dubla sa calitate de jude și conducător al companiei, din modul de comportare în relațiile cu negustorii companiști. De asemenea, se constată efortul conducerii companiei de a aplica legile în mod egal pentru toți membrii săi.

O importanță deosebită se acorda participării egale a tuturor membrilor companiei la plata haraciului și a altor obligații bănești. Achitarea sumelor pentru sarcinile fiscale ale companiei constituia îndatorirea principală a fiecărui membru. Se întocmeau tabele cu numele companiștilor și cu suma, „porția” (πόρτιον), dată sau datorată, proporțională cu cantitatea mărfurilor aduse sau — cum se spune în documente — cu „încărcăturile”. Atît în regulamentul din 1666, cît și în cel din 1695 se arată modul în care erau fixate impozitele¹⁵¹. Aceeași problemă este reluată și mai clar în regulamentul din 1746. „Porția noastră — se spune în articolul al XIII-lea — să o vărsăm drept (echitabil), s-o plătim așa cum este în „sirmighé”-ul pe care îl are și după negustoria pe care o face, și potrivit cu încărcăturile cu marfă pe care le aduce și le vinde”¹⁵².

Desigur că toate aceste măsuri luate de companie pentru a împiedica realizarea unor cîștiguri de către unii companiști în dauna altora

¹⁴⁹ Ibidem, fol. 87^v—88.

¹⁵⁰ Încă de la înflințare, compania a avut relații încordate cu autoritățile din Sibiu. Există numeroase plîngerî adresate guvernului Transilvaniei și apoi curții de la Viena, mai ales de sași, dar și de compania grecească. Vezi în acest sens capitolul *Relațiile celor două companii cu puterea centrală și cu autoritățile locale din Transilvania* din lucrarea de față.

¹⁵¹ „Iar atunci cînd este vărsată porția sau altă dare mică, haraci, este prezent proestosul nostru acolo cu pîrgarii și cu toată compania, să scrie ce să dea fiecare membru și să scoată afară, și așa să spună, cu teamă de Dumnezeu, și după cum îl vor găsi, așa să-l scrie darea sa”, B.A.R., ms. gr. 976, fol 122^v.

¹⁵² Ibidem, fol. 102.

nu se referau nici un moment la o eventuală egalizare de venituri ale companiștilor. Unii dintre membrii companiei sînt menționați în documente cu titulatura de „arhontis”. Că la sfîrșitul veacului al XVII-lea, și mai ales în cel de al XVIII-lea, unii negustori companiști acumulasera venituri considerabile reiese din măsurile luate în regulamente, precum și din alte hotărîri ale adunărilor companiștilor. Vom da un singur exemplu : în adunarea negustorilor din 19 decembrie 1725 se cere ca drepturile să fie respectate de „...noi toți ca necesare și drepte, să le păstrăm neschimbate, atît cei mai bogați, cît și cei mai de jos, ca să domnească dreptatea în comunitate...”¹⁵³. Dealtfel, chiar și în listele cuprinzînd „porția” plătită de fiecare negustor al companiei se observă diferențe foarte mari, care sînt și mai evidente atunci cînd se adaugă și numărul transporturilor.

În ceea ce privește numărul negustorilor care făceau parte din companie și deci formau adunarea generală, este greu de stabilit cu exactitate. Aceasta se datorează în primul rînd fluctuației permanente a companiștilor, care plecau pentru o perioadă, chiar și cei care ocupau diferite funcții, în ținutul lor de baștină, dar și faptului că pentru secolul al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea nu s-au păstrat tabele cu numele celor ce-și plăteau contribuția la companie. La un moment dat se vorbește de „cei o sută negustori ai companiei”, dar nu avem alte informații care să confirme această cifră. De obicei procesele-verbale și hotărîrile companiei erau semnate de proestos, jurați, căpitani, uneori și de alți negustori. De pildă, importantul regulament din 7 ianuarie 1695 este semnat de 32 de negustori și de căpitanul care reprezenta „voința tuturor din Exoteră”.

Din datele pe care le-am putut extrage din documente aflăm că în anul 1651 cei 30 de negustori „care s-a întîmplat să fie prezenți” semnează o hotărîre, iar „ceilalți toți au întărit-o”; în 1669 în condica companiei găsim 15 nume; în 1687 — 44; în 1691 — 26; în [1715 — 42; în 1716—22; în 1726—26 și în 1728—22¹⁵⁴. Un prilej care ne oferă posibilitatea să aflăm numărul din acel an al companiștilor este catastiful din 1703 care îi cuprinde pe cei 70 de negustori au împrumutat bani guvernului Transilvaniei¹⁵⁵. Datele nu sînt întotdeauna concludente. De pildă, aflăm că în 1714 un număr de 20 de negustori companiști țineau boltă la Sibiu¹⁵⁶. În același an un număr de 20 de negustori, împreună cu căpitanul, semnează o hotărîre prin care se angajau să-l sprijine pe proestosul Thodis Stamu în înlăturarea neregulilor și dezordinii din companie, propunîndu-se chiar pedeapsa cu închisoarea¹⁵⁷. Comparînd cele două liste, constatăm că numai cîteva nume figurează în ambele documente. Începînd cu anul 1731 avem o condică specială¹⁵⁸ care înre-

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem, fol. 79^v, 83^v, 89^v, 97^v, 105—105^v, 107^v, 113, 116^v, 162—162^v.

¹⁵⁵ Ibidem, fol. 107^v—169. Dintr-un document ce se află în Arhiva Națională a Ungariei reiese că în 1702 erau la Sibiu 108 greci (O. Füves, *op. cit.*, p. 22).

¹⁵⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 12^v.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ B.A.R., ms. gr. 980.

gistrează dările vărsate de negustori, după care am extras datele următoare :

Anul	Numărul negustorilor	Suma încasată
1731	36	1 104 fl.
1732	34	932 fl.
1733	47	924,40 fl
1734	48	108,42 fl.
1737	50	2 586,77 fl.
1738	53	1 384 fl.
1739	57	1 590 fl.
1740	44	1 117 fl
1742	36	1 106 fl.
1743	41	1 317 fl.
1744	38	1 075 fl.
1745	44	1 158 fl.
1746	45	953 fl.

Pe baza datelor oferite de condica nr. 980, N. Camariano¹⁵⁹ prezintă un tabel cu numărul negustorilor și sumele plătite de aceștia, pe care l-am completat cu noi date¹⁶⁰ și l-am prezentat în capitolul al VII-lea. Desigur că nici aceste date nu sînt complete, pentru că, așa cum reiese din actele companiei, nu toți companiști se prezentau la timp pentru a-și achita datoriile. Putem, de pildă, controla datele din anul 1745. La 21 decembrie Societatea de comerț din Sibiu se plînge la Viena de numărul „în prezent” mare al comercianților greci cerînd reducerea lui¹⁶¹, or, din lista celor care și-au achitat „porția” aflăm că în 1745 erau doar 44 de companiști.

6. *Grămăticul, secretarul sau notarul companiei.* Primul grămătic al Companiei grecești din Sibiu a fost Panos Ioannu care, așa cum ne mărturisește el însuși, a copiat, începînd cu anul 1652, într-o condică¹⁶² diferite documente ale Companiei grecești din Sibiu, procese-verbale ale tribunalului companiei, regulamentele de funcționare, listele membrilor companiei cu dările pe care trebuiau să le achite și alte însemnări privitoare la viața și activitatea companiei. Așa cum am relatat și în capitolul anterior, în cele două prefețe la „cărțile” condicii Panos Ioannu explică de ce era absolut necesar să existe un grămătic sau secretar al companiei¹⁶³.

În anul 1696 la 6 ianuarie, cu prilejul alegerii proestosului, pirgarilor și a efimeriului se adăuga : „Și prin votul nostru al tuturor a fost poftit kir Panos Evstathiu [numit de obicei Senior Panos] ca notar al companiei negustorilor...”¹⁶⁴. Este pentru prima oară cînd se pomeneste de funcția de notar al companiei, precizîndu-se și faptul că a fost ales de către toți companiștii. La 9 ianuarie 1719, tot cu prilejul alegerilor „generale”, se consemnează : „Grămătic al companiei, sau simplu zis notar, a fost numit și votat kir Iannakis Adamis din Alvanitohari, pentru întocmirea și scrierea documentelor care se vor impune ca necesare cinstitei companii”¹⁶⁵. Ioannis Adamis a copiat integral, adăugînd și alte documente, condica lui Panos Ioannu într-o nouă condică, denumită de el codex

¹⁵⁹ N. Camariano, *La Compagnie des marchands grecs de Sibiu ...*, p. 212.

¹⁶⁰ B.A.R., ms. gr. 980, fol. 7—11^v.

¹⁶¹ Arh. St. Sibiu, fond. Actele Magistraților, doc. C/193.

¹⁶² B.A.R., ms. gr. 975.

¹⁶³ Ibidem, fol. 12.

¹⁶⁴ Ibidem, fol. 33^v—34.

¹⁶⁵ Ibidem, fol. 38^v—39.

(ms. gr. 976), iar în celelalte trei condicii (ms. gr. 977, 979, 980) sînt numeroase pagini scrise de el¹⁶⁶.

Companiștii acordau o mare însemnătate funcției de secretar sau notar și consemnării de către acesta a hotărîrilor, regulamentelor și impozitelor și în general a întregii activități a companiei. În capitolul XVIII al codexului se vorbește despre felul cum „din vechile legăminte ale înaintașilor noștri, din vechime, cele mai multe s-au pierdut”¹⁶⁷. Se scrie că în ianuarie 1655 „s-au gîndit și au examinat” negustorii faptul că multe vechi legăminte ale companiei s-au împrăștiat și altele s-au pierdut, fiind scrise pe hîrtii diferite și nu într-o „carte legată”. Este transcris în condică și un „protest”, făcut pe o foaie de grămăticul companiei, către proestosul Thodis Stathi, prin care se aduce la cunoștință că acea condică avea 185 de pagini numerotate și că îi lipsește șase foi (începînd cu pagina 6). Se cere ca cel care le-a rupt sau tăiat „să aibă a da socoteală în fața temutelor judecăți ale marelui Dumnezeu, în cazul că nu va mărturisi acum, deoarece le-a rupt fără știrea comunității”¹⁶⁸. Se instituie chiar și o amendă pentru cei care vor îndrăzni să rupă documentele companiei și îndeosebi codexul ei.

7. *Epitropul bisericii*. În sfîrșit, o nouă funcție, instituită abia la 27 aprilie 1721, este aceea de epitrop al bisericii. În condica companiei se notează: „Prin votul comun al actualului proestos kir Costa Zahu și al tuturor cinstiților negustori din companie adunați, a fost recunoscut ca epitrop al bisericii noastre, adică gociman, kir Gheorghis Manolis Horvathis...”¹⁶⁹. Se dau indicații epitropului cum să chivernisească și să „înmulțească” sumele pentru folosul companiei. Apoi se adaugă: „care oficiu nu eram obișnuiți să-l avem pînă acum, dar cu voința comună l-am considerat ca necesar comunității, și de aceea l-am notat în condică spre amintire”¹⁷⁰. După cum se observă este utilizat și termenul gociman pentru a-l indica pe epitrop, formă adeseori folosită în actele bisericii ortodoxe din Transilvania.

Mai sînt cunoscuți ca epitropi ai bisericii companiei, în afară de Gheorghe Manolis (1721—1727), Anastasie Ștefan între 15 februarie 1727 și 19 aprilie 1732, ca apoi să urmeze Eleutherie Anghelu, între 1732 și 1740. Această nouă funcție a fost creată deoarece sumele date obișnuit pentru biserică și mai ales donațiile deveniseră numeroase și se simțea nevoia administrării lor. În această perioadă încep discuțiile pentru construirea unei noi biserici în Sibiu¹⁷¹. Se pare că și „casa” (lada) cu avutul companiei era păstrată în biserică.

B. Organizarea administrativă a Companiei Grecești din Brașov

Așa cum am mai arătat în capitolul anterior, pentru Brașov nu dispunem de regulamente de funcționare ca pentru compania din Sibiu și nici de o arhivă așa de bine organizată. Vom încerca din documentele

¹⁶⁶ Asupra personalității învățatului grămătic, care va ocupa și diferite funcții de conducere în companie, vom reveni. În septembrie 1737 îl găsim pe Ioannis Adamis ca jurat.

¹⁶⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 82.

¹⁶⁸ Ibidem, fol. 175^v.

¹⁶⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 39^v—40.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, p. 2.

pe care le avem la dispoziție — destul de numeroase, dar mai mult însemnări dezordonate asupra diferitelor sume încasate de companie pentru haraci și peșcheșuri — să desprindem modul în care era organizată compania din Brașov.

1. *Starostele*. La 1 ianuarie 1683 în condica companiei, după enumerarea negustorilor care-și plăteau „porția”, se adaugă că aceasta se întâmpla în timpul cînd era staroste Panaiotis Gurzula. Următorul staroste, amintit la 1686, este Mihalîs Piroș din Serres, iar la 12 aprilie 1687 este amintit ca staroste Gheorghe Licos. Dar abia începînd cu anul 1693 aflăm din condica companiei modul în care era ales starostele și atribuțiile acestuia, printre care și aceea „cîte datorii vor mai fi de astăzi înainte să le noteze...”¹⁷². Anunțîndu-se alegerea, la 1 ianuarie 1693, ca staroste a lui kir Mihalîs din Serres, se indică „să plătească toate datoriile către oraș”¹⁷³.

Alegerile aveau loc de obicei la începutul anului (ianuarie, februarie, aprilie), dar uneori s-au făcut și în iulie—august, așa cum reiese din lista staroștilor companiei alcătuită de noi¹⁷⁴. Începînd cu 2 februarie 1691, alegerile s-au făcut anual, cu excepția anilor 1702—1703 și 1713—1719, după care intervin, așa cum vom vedea în cele ce urmează, unele schimbări în obiceiurile statornicite pînă la acea dată în companie. Starostele era ales de adunarea tuturor companiștilor „celor mari și celor mici” prin strigăte (xpάζοντες), se spune în condică¹⁷⁵.

Cînd la 25 ianuarie 1695 bașa Grigore Caplanoglu este ales staroste se pune în vedere că atunci cînd se va duce „în ținutul său” (εις τὸν τόπον τον), să lase în locul lui „un palicar”¹⁷⁶. De asemenea, „să nu facă singur vreo judecată, ci în prezența palicarilor”¹⁷⁷. Ca și la Sibiu, la o nouă alegere fostul staroste trebuia să dea socoteală în fața adunării tuturor negustorilor. Redăm, de pildă, procesul-verbal al alegerii starostelui din 7 ianuarie 1696: „Amintim că s-au întrunit toți negustorii, mici și mari, la arhon kir Kaplanis, fost staroste, și au primit socoteala de la kir Kaplanul: cu toții, mici și mari, după aceasta au pus staroste pe kir Mihalîs Piroș și apoi au ales și jurați...”¹⁷⁸. Mihalîs Piroș este printre puținii care se intitulează „starostele romeilor”.

La 1 februarie 1698 asistăm pentru prima oară la alegerea consecutivă a aceleiași persoane în funcția de staroste¹⁷⁹. Cu acest prilej condica înregistrează că Bașa Leca dă socoteală adunării pentru cît a primit și cît a cheltuit în vremea în care a fost staroste¹⁸⁰. Uneori, între data în care fostul staroste dă socoteala și alegerea celui nou trec cîteva zile, așa cum se întâmpla de pildă în ianuarie 1699 (socoteala la 21 ianuarie, alegerea la 24)¹⁸¹. La fiecare alegere se repetă formula: „A dat starostele nostru socoteală negustorilor companiei”¹⁸². În 1702—1703 staroste este

¹⁷² Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 14.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Vezi *op. cit.*, anexe.

¹⁷⁵ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 21. Acest obicei reiese și din alte documente ale companiei.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ibidem. fol. 26. Vezi și B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 131.

¹⁷⁹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 28^v.

¹⁸⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 12—13; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 135, p. 1.

¹⁸¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 31.

¹⁸² Ibidem.

Licos Papazoglu care conduce compania timp de doi ani fără să fie reales, iar la 2 decembrie 1703 dă „socoteală” negustorilor companiști¹⁸³.

Din relatările documentelor constatăm în primul rînd că se aplică hotărîrea luată de companie încă de la începutul existenței, ca în cazul plecării sale starostele să lase ca înlocuitor la companie un epitrop. Pe un document din 25 martie 1700 găsim semnătura: „Theodosios, epitrop al starostelui”¹⁸⁴. De asemenea se mai constată că funcția de staroste începe să fie retribuită. Încă din 1696 găsim un tabel cu porția dată companiei de fiecare negustor, în care se spune că proestosul Mihalis — observăm că începe să se folosească și denumirea de proestos — împreună cu „tovarășul său” trebuie să plătească porția „de 80 fl. ... din care i-au plătit palicarii 30 fl.”¹⁸⁵. La 31 martie 1706 „palicarii companiei” au promis starostelui Grigore Hristocokis că dacă se va strădui pentru interesele companiei îi vor plăti jumătate din porția sa¹⁸⁶. La 19 aprilie 1707, cînd adunarea negustorilor îl realege staroste pe bașa Grigore Hristocokis din Trapezunt, „palicarii” îi plătesc jumătate din haraci (τὸ χάρᾱτοι). La 1 aprilie 1709 Hristocokis este reales din nou staroste (pînă în anul 1715)¹⁸⁷. Este primul caz în istoria companiei în care aceeași persoană, fiind foarte „energetică și cinstită” și străduindu-se pentru interesele colectivității, este realeasă succesiv mai mulți ani.

Cu prilejul alegerii lui kir Pantazi, „fruntaș și conducător al companiei” (ἀρχηγός καὶ κηβερνήτης τῆς κομπανίας), la 8 aprilie 1717, se stabilește: „... și pe cine hotărăște compania să se ducă la Sibiu, oricui i se va porunci, să nu se împotrivească cu nimic și cine se va împotrivi să fie poftit să dea companiei 50 fl.”¹⁸⁸. În 1719 este ales staroste Nicolau Petre, care este desemnat și cu titlul de proestos. La 15 martie 1726 acesta dă socoteală companiștilor: „și au fost mulțumiți palicarii de activitatea sa, atît cît s-a îngrijit de companie, șapte ani...”¹⁸⁹.

Nu găsim nici o explicație pentru faptul că din 1725 pînă la 8 mai 1739 nu se mai fac alegeri în compania din Brașov, funcția de staroste avînd-o în tot acest timp Antonie Simeon din Trapezunt¹⁹⁰. La 20 iulie 1741 se spune în condică: „... am învrednicit pe bașa Stamos Costa ca proestos al nostru, al cinstitei companii a negustorilor romei din Brașov pentru un an...”¹⁹¹, iar în septembrie 1742 a fost primită „... demisia lui bașa Stamo, fost staroste al companiei. Nemaivînd să mai fie staroste s-a dus la Sibiu și a rămas compania fără staroste”¹⁹². Explicația acestui incident se găsește în faptul că Stamos Costa din Arvanitohori, proestos al companiei din Sibiu între 1731 și 1735, în urma unor conflicte avute cu companiștii sibieni, după cum se poate vedea din procesele pe care le are la tribunalul companiei, se înscrie în compania din Brașov, ajungînd și staroste¹⁹³, pentru ca mai tîrziu să se reîntoarcă la Sibiu. Și alți companiști sibieni apar uneori ca membri ai companiei din Brașov, dar Stamos Costa este unicul care a ocupat și funcția de staroste-proestos la ambele

¹⁸³ Ibidem, fol. 35—37.

¹⁸⁴ Θεοδοσῆς ἐπιτροπὸς τοῦ σταροστα, B.A.R., fond, Bis. gr., MDCC I, doc. 6.

¹⁸⁵ Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 42.

¹⁸⁶ Ibidem, fol. 45.

¹⁸⁷ Ibidem, fol. 47^v.

¹⁸⁸ Ibidem, fol. 53.

¹⁸⁹ Ibidem, fol. 54.

¹⁹⁰ Vezi anexa II, în O. Cicanci, *op. cit.*

¹⁹¹ Arh. Bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 54^v.

¹⁹² Ibidem, fol. 62.

¹⁹³ Ibidem, fol. 68.

companii. Cu prilejul alegerii lui Costa Stamos ca proestos al companiei din Braşov se precizează : „să lucreze pentru fraţii săi cu dreptate după jurământul pe care l-a dat când s-a prezentat, şi au găsit cu cale să-i dea pentru strădania sa un salariu de 120 fl. ungureşti, iar pentru servitorul pe care îl avea pe lângă el ca ajutor 20 fl. ungureşti”¹⁹⁴. Când este reales, la 8 ianuarie 1743, lui Hariton Hagi Hristu i se stabileşte un salariu de 50 fl. ungureşti „ca să lucreze cu frica lui Dumnezeu un an pentru companie”, iar pentru servitorul său se fixează salariul de 16 fl. ungureşti. Toţi negustorii companiei îi promet „deplină ascultare, iar dacă vreunul dintre ei se va împotrivi ordinii stabilite, starostele să-l pedepsească „după vina acestuia”¹⁹⁵.

Pe lângă sarcinile mai sus menţionate, starostele avea obligaţia de a încasa şi amenzile. De pildă, în august 1706 un companist rupe sigiliul „lăzii comune” a companiei şi ia o sumă de bani. Negustorii l-au găsit vinovat şi l-au amendat cu 40 fl. Pe aceeaşi pagină a condicii, după relatarea celor de mai sus, se adaugă : „Am primit şi am luat eu, starostele Grigore, de la Levteris cei 40 fl.”¹⁹⁶. În continuare condica înregistrează şi alte procese, după care se notează că amenzile aplicate au fost încasate de staroste. În comparaţie cu proestosul din Sibiu, cel din Braşov avea mai multe obligaţii (printre care şi aceea de a strânge dările). De aceea, probabil pentru a-l cointeresa, companiştii i-au oferit unele avantaje materiale.

2. *Juraţii*. Odată cu starostele, aşa cum am avut prilejul să vedem într-un capitol anterior, erau aleşi şi şase juraţi „oameni cinstiţi, care au jurat să apere dreptatea, să nu facă hatîr (χάτηρι) sau părtinire, nici daruri, nici fratelui sau prietenului, sau tovarăşului său, ci numai cu frica lui Dumnezeu să facă dreptate...”¹⁹⁷. Documentul din 12 martie 1689 precizează că în cazul în care un jurat trebuia să plece să-şi facă „negustoria lui”, să fie obligat să lase „om în locul său”, cu ştirea proestosului, iar în caz contrar, va plăti o gloabă de 40 fl. În 1697 sînt realeşi cei şase juraţi din anul 1696, de loc din Trapezunt, Constantinopol, Arvanitohori¹⁹⁸. Se specifică iar că dacă vreunul pleacă acasă, trebuie să lase pe altul în locul său. „Juraţii trebuiau să dea toate dările aşa cum plătesc toţi palicarii şi să plătească just”¹⁹⁹. La 1 februarie 1689 odată cu starostele se aleg juraţii (ὁμοσπόμενοι) de loc din Nicopole, Trapezunt, Arvanitohori²⁰⁰. Aşa cum se poate observa, de cîteva ori se indică locaţiile de unde erau, aceleaşi de unde provenea probabil majoritatea companiştilor în acel moment.

Ca şi la Sibiu, de la o vreme juraţii mai sînt aleşi odată cu starostele. La 1 martie, condica companiei notează : „...şi au fost mulţumiţi palicarii, mici şi mari, şi au făcut pe başa kir Theodosie staroste şi pe lângă el se vor găsi foştii juraţi, pentru orice fel de nevoie şi judecată”²⁰¹.

În primele acte ale companiei găsim dări de seamă asupra unor procese din care desprindem şi cum decurgeau ele. Un document din 12 aprilie 1683 ne dezvăluie că judecata se făcea în faţa adunării negus-

¹⁹⁴ Ibidem, fol. 50^v.

¹⁹⁵ Ibidem, fol. 60^v.

¹⁹⁶ Ibidem, fol. 42^v.

¹⁹⁷ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 98.

¹⁹⁸ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 26.

¹⁹⁹ Ibidem, fol. 28^v.

²⁰⁰ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 135.

²⁰¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 37.

torilor, erau aduși martori pentru stabilirea adevărului — în cazul de față era vorba de insulte —, căpitanul companiei avînd sarcina de al pedepsi pe vinovat²⁰². În același an se hotărăște că pentru neprezentarea la judecată se vor aplica amenzi²⁰³.

Cele mai frecvente pricini de judecată erau: *neplata datoriilor, certurile, insultele, bătăile*. La 1 noiembrie 1686 Xenis și cu Licos Papazoglu de la Serizi „au făcut socoteala înaintea noastră și nainte căpitanul nigotitorilor și nainte jupanului Mihali Piroși și nainte oricui, și ne-a socotit cu bumbacul de la Sichișoara...”²⁰⁴. În cazul în care se vor pîri reciproc, se angajează să plătească fiecare „Craiului” 200 fl.²⁰⁵. În aprilie 1694 este pedepsit un negustor pentru că a vîndut un sac de lînă. Companiștii l-au obligat să-și ia lîna înapoi și să întoarcă banii celui care o cumpărase²⁰⁶. Uneori erau confiscate marfa și banii negustorului inculpat, în special atunci cînd acesta vindea fără știrea companiei²⁰⁷. Pentru 50 aslani se judecă Gheorghe și Manolis la 15 mai 1697 (se pare întovărășiți). Manolis a depus mărturie că ginerele său Dimitrie ar fi pierdut acești bani la Constantinopol, dar nu a fost crezut și a fost supus la o amendă de 200 fl.²⁰⁸. La 18 august 1697 Piroși Mihalis a vîndut unui meșter lînă, iar ce i-a mai rămas a păstrat-o pentru el. Neavînd dreptul, a fost adus la judecată, unde a negat că a oprit-o (ὀπρίσε), totuși a fost pedepsit cu o amendă de 50 fl.²⁰⁹. La 29 august 1706, toți negustorii companiei, mari și mici, s-au strîns și au judecat pricina lui Levteris, care a luat 150 fl. din lada companiei fără să spună și a plecat la Constantinopol. A fost amendat cu 40 fl.²¹⁰. Fiind chemat de companie, la 17 august, la conacul starostelui „și nevenind la judecată i-au pus palicarii amendă 12 florini, pe care i-a încasat starostele Grigore”²¹¹. La 3 august 1709 Ianaki este pedepsit (cu 12 fl.) pentru că i-a luat niște saci cu lînă lui Teodosie, ca să-i facă rău. Cu acest prilej remarcăm și formula folosită „l-a găsit starostele negustorilor vinovat”²¹².

Pentru certuri și injurii companiștii sînt pedepsiți cu amenzi, așa cum avem cîteva cazuri în 1693²¹³ și 1694²¹⁴. La 13 ianuarie 1711 kir Hristu Constantinopolitanul, ginerele lui Florea Sasul, și kir Andreas Trapezuntianul au venit în fața companiei și a starostelui Grigore și s-au împăcat. Cu acest prilej s-a hotărît ca de acum înainte, cel ce vorbește urît împotriva altcuiva, ca și cel ce aude și nu spune companiei, să fie amendat cu 100 fl.²¹⁵. Astfel la 13 august 1711 este pedepsit cu amendă

²⁰² N. Iorga, *op. cit.*, p. 4; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 68.

²⁰³ Prima oară 50 fl., a doua oară 100 fl., iar a treia oară 300; B.A.R., fond. Bis. gr. MDCC, doc. 68.

²⁰⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 4—5.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 5.

²⁰⁶ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 20.

²⁰⁷ În aprilie 1694 Mihnea din Șistov întovărășit de Dimitrie îl reclamă pe Calanis că l-au prins vinzînd marfă. I-au luat 6 fl. și alte mărfuri pe care le-au dat companiei; *ibidem*.

²⁰⁸ *Ibidem*, fol. 30.

²⁰⁹ *Ibidem*, fol. 35.

²¹⁰ *Ibidem*, fol. 42^v. Același Levteris este judecat la 11 septembrie 1706 fiindcă a vorbit de rău compania în tîrg.

²¹¹ *Ibidem*, fol. 41^v τρεπεμέ (cereme) = amendă nejustificată, pagubă nedreaptă (vezi K. Koukkidis, *op. cit.*, p. 183).

²¹² *Ibidem*, fol. 45.

²¹³ De pildă, la 12 februarie 1693 pentru injurii și certuri se aplică o amendă de 25 florini, B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 119, p. 48.

²¹⁴ În 1694 se aplică o amendă de 40 florini, Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 24^v.

²¹⁵ *Ibidem*, fol. 48.

un pirgar pentru că „a spus cuvinte urite”²¹⁵. De asemenea pentru bătăi se aplicau amenzi între 6 și 20 fl.²¹⁷.

O importantă hotărîre ia compania în anul 1695, la 4 august, cînd toți negustorii decid : „cine se ceartă în afară, în Turcia, să nu aibe voie să se ducă la alt judecător să se judece, ci să vină să se judece în fața companiei. Și cine nu se va executa să vină să se închine la preaslăvitul Apari Ștefan, mare vameș și să dea 200 fl.”²¹⁸. La 5 martie 1700, în urma celor două plîngerii Gheorghe cel Mic și Sava Ghițu, care s-au bătut, martorii adevăresc că Gheorghe are dreptate, și Sava plătește gloaba de 20 fl. În hotărîre se adaugă : „...și care dintre cei doi se va adresa (va suplica) în Turcia sau Valahia și se va face pagubă să plătească 200 fl. celor care vorbesc urît la adresa companiei în Turcia, așa cum s-a întîmplat cu unul dintre companiști la Nicopole”²²⁰. La 20 iulie 1741 în adunarea de alegeri starostele hotărîște că negustorul care se duce la altă judecată decît cea a companiei să fie pedepsit cu 24 fl. birșag²²¹.

Interesante ni se par a fi angajamentele scrise, care au urmat probabil unei hotărîri judiciare. Astfel este cea a lui Costa Nicolau, din 4 august 1739 : „Eu, mai jos numitul, dau prezenta mărturie și scrisoare de legămînt în fața cinstitei și privilegiatei companii și mă angajez că dacă voi necinsti vreo persoană din companie, mică ori mare, așa cum am greșit mai înainte și am necinstit cîteva vrednice de cinste, mă angajez să plătesc companiei 24 fl. nemțești amendă”²²². Iată că se introduce, în afară de amendă, o recunoaștere scrisă a greșelii, ca și un angajament prin care vinovatul se obligă ca în caz de repetare a greșelii să plătească amendă²²³.

În condica companiei sînt consemnate cîteva procese, cum sînt cele din februarie 1704 și 3 august 1709, în care doi companiști sînt judecați și amendați pentru că în loc să vină la „tribunalul companiei” s-au dus și s-au plins, primul vameșului Nicos Pano, iar al doilea a luat „sigiliu de la judele Brașovului”²²⁴. O altă judecată este aceea între un companist și vameșul cetății Brașovului. Documentul care o consemnează ni se pare a fi important atît pentru faptul că ne înfățișează prima judecată al cărei rezultat este consemnat în limba română, cît și pentru formulele folosite, ca de pildă „carte de judecată”. Iată ce ne spune documentul din 2 februarie 1727 : „Adică noi neguțători cari ne aflăm de la compania Brașovului, dat-am cartea noastră la mina dumnealui jupanului Ceapoe vel vameș de la cetatea Brașovului, precum cere dumnealui de la noi niguțătorii judecata care face pentru cinste dumnealui avînd dumnealui cu Niadelco Hagi giudi pentru 4 puncturi, cari ponos lui Niadelco la Sibiu și noi am întrebat pe Niadelco pentru ce și cu a cui învățătură a făcut acesta ponos...”. Neguțătorii au constatat că vameșul are dreptate și au hotărît ca Niadelco „să-și plătească limba cu 20 florini pentru cinste dumisale. Vel vameșul de la cetatea Brașov, să dea 12 florini birșag

²¹⁶ Ibidem, fol. 49.

²¹⁷ Pentru bătăi 12 fl., pentru lovire la cap 20 fl., iar pentru stricarea hainelor 6 fl., ibidem, fol. 32^v și 37^v.

²¹⁸ Ibidem, fol. 24^v.

²¹⁹ Ibidem, fol. 37^v.

²²⁰ Ibidem, fol. 50

²²¹ Ibidem, fol. 45.

²²² Semnează opt martori. Printre aceștia este și Hristos Vasiliu „supraveghetor al companiei”, care mărturisește că „a scris cele de față”.

²²³ B.A.R., fond Bis. gr., MDCC IV, doc. 18.

²²⁴ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 37 și 45.

companiei că ce n-a dat știre companiei"că a mers la Sibiu ²²⁵. Urmează iscăliturile companiștilor.

3. *Căpitanul companiei*. Funcția de căpitan este creată încă din primii ani de existență a companiei. Din documentul din 12 aprilie 1683, de mai multe ori citat, aflăm că cel care trebuia să aplice hotărîrea luată de tribunal era căpitanul companiei, care era trimis „cu peceta județului la conacul impricinatului”²²⁶. Judecata se făcea în fața starostelui și „înaintea căpitanului și negustorilor...”²²⁷. La 16 iunie 1716, după ce se consemnează în condică alegerea proestosului Pantazi, se adaugă: „...a găsit de cuviință compania să pună pe kir Iovan Sirbul din Turnu căpitan, pentru a se strădui pentru companie și a lucrat acesta 4 luni și au fost mulțumiți palicarii de dinsul”²²⁸. În 1728 apare în condică prima însemnare în limba română, și anume se amintește că a fost ales căpitan jupan Hristo Hrisafi și „i-au dat catastiful ca să strîngă banii”²²⁹. Acestea sînt informațiile sporadice pe care le avem asupra alegerii și atribuțiilor căpitanului. El lua deci parte la judecățile tribunalului, executa hotărîrile acestuia, ca apoi, în secolul al XVIII-lea, să strîngă contribuțiile companiștilor. Părerea noastră este că spre deosebire de Sibiu, în compania din Brașov funcția de căpitan nu era permanentă și de aceea starostele trebuia, așa cum am văzut, să strîngă amenzile, impozitele etc.

4. *Adunarea negustorilor companiști*. Un rol deosebit de important îl avea în compania din Brașov adunarea negustorilor „celor mici și celor mari”. Toate hotărîrile importante se luau în adunarea negustorilor companiști, iar procesele se desfășurau obligatoriu în fața companiei. Adunarea negustorilor companiști îl alegea „prin strigăte” pe starostele companiei, care după terminarea mandatului dădea socoteală în fața acesteia asupra modului în care a administrat banii și în general bunurile companiei. De pildă, la sfîrșitul anului 1693 „au socotit palicarii catastihul și au primit socoteală” de la staroste, căruia i se indică „să noteze cu de-amănuntul ... toate sumele primite sau cheltuite”²³⁰. Marea majoritate a documentelor cuprinse în arhiva Companiei grecești din Brașov, ce se află la B.A.R., sînt însemnări și socoteli asupra sumelor primite de la companiști și apoi plătite ca impozite, dar mai ales ca „peșchesuri” autorităților locale sau centrale.

În afară de formula foarte des uzitată de „adunarea negustorilor” sau „a palicarilor”, „a celor mici și celor mari”, compania din Brașov mai este desemnată și cu denumirea de „frăție” (Ἀδελφότητα). De pildă, în ianuarie 1705 într-o scrisoare se vorbește de „întreaga frăție” sau de „comunitate” (κοινότητα), iar într-un document din 1 august 1726 se spune: „s-a adunat frăția comunității și au găsit că este bun”²³¹ și au ales ca proestos pe Nico Simeon Trapezuntiotul”²³².

Spre deosebire de compania din Sibiu, unde adunările negustorilor, prilejuate mai ales de alegeri, se făceau în majoritatea cazurilor în luna ianuarie, la Brașov, așa cum se poate vedea și din listele staroștilor, ele nu erau legate de o perioadă anume a anului. În orice caz la Brașov se

²²⁵ B.A.R., fond. Bls. gr. MDCC, doc. 33.

²²⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 4; B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 68.

²²⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 4–5.

²²⁸ Arh. bls. Sf. Treime Brașov, Codex A, fol. 52.

²²⁹ Se adaugă în josul paginii: „Și am scris eu Ioan Saronacul ot Putna”, *Ibidem*, fol. 54^v.

²³⁰ *Ibidem*, fol. 14.

²³¹ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC I, doc. 51, p. 1.

²³² Arh. bls. Sf. Treime, Codex A, fol. 54.

convoca mult mai des adunarea negustorilor, căci conducerea companiei, nefiind așa de bine organizată ca cea din Sibiu, era obligată să o consulte tot timpul. Credem că o altă explicație ar fi aceea că la Brașov companiștii aveau dreptul, cel puțin după cum reiese din diploma din 16 septembrie 1701, să-și cumpere case, grădini, ogoare și să aibă familie în Transilvania, așa că negustorii companiști erau mult mai prezenți în cetate sau în Schei. Așa cum vom vedea în continuare, avem documente care ne vorbesc de căsătorii între companiști și localnici. De asemenea în compania de la Brașov erau mai mulți români, fie din Transilvania, fie din celelalte două țări române²³³, și deci companiștii puteau fi adunați mai ușor.

Dar să dăm câteva exemple, pe lângă cele de mai sus, asupra modului cum se desfășurau aceste adunări. La 13 august 1710 „au chemat palicarii pe arhon kir bașa Gligoris, staroste, și a dat socoteala desăvirșită tuturor negustorilor ce se aflau de față și noi toți am fost mulțumiți de precinstitul arhon...”²³⁴. Iar atunci când se face alegerea starostelui, de obicei se precizează că „s-a făcut cu voința tuturor negustorilor”²³⁵. Sau la 8 ianuarie 1719 „s-a adunat comunitatea companiei și a găsit cu cale să pună staroste și l-au pus pe preastimatul kir Nicolau Petru”²³⁶. Dealtfel în veacul al XVIII-lea termenul de „comunitate” este tot mai des folosit²³⁷.

În cazul în care starostele (sau epitropul său) era plecat pentru o perioadă mai îndelungată, iar compania era obligată să plătească anumite impozite, lada (λάδα)²³⁸ companiei se deschidea în fața negustorilor companiști²³⁹. Tot în adunarea companiei erau consemnate bunurile (marfa sau banii) și datoriile ce rămineau în urma decesului vreunui companist. Acestea se scriau în condica companiei, și erau contrasemnate de staroste și jurați²⁴⁰.

Intrarea în companie era condiționată de plata unei contribuții bănești, necesară achitării impozitelor și altor cheltuieli ale companiei, contribuție cunoscută și consemnată în documente sub denumirea de „porție” (πόρτιον). În momentul în care nu-și plătea porția negustorul respectiv era scos din companie. La achitarea contribuției amintite, mai cu seamă în secolul al XVII-lea, sint menționate separat numele și sumele plătite de străinii (ξένοι) care, temporar, beneficiau de privilegiul companiei în schimbul unui impozit²⁴¹. Unele nume din aceste liste de străini le întâlnim în anii următori printre membrii companiei din Brașov. Remarcăm că printre „străini” erau și negustori greci, alături de armeni, evrei, bulgari. La 14 august 1688, pe lângă cei 35 de negustori ai companiei care-și achitau „porția”, găsim încă 21 însemnați pe o listă cu titlul: „de la străini, aspri pe care i-au luat”²⁴², sau la 22 ianuarie 1698 un document consemnează: „amintim despre a ceea ce stringem de la străinime” (ξένους). Cei 10 contribuabili sint din Trapezunt, Arvanitohori, Chi-

²³³ Vezi capitolul *Structura etnică a companiilor grecești din Transilvania*.

²³⁴ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 49^v.

²³⁵ La 10 ianuarie 1715 condica relatează: „Ne-am adunat noi membrii companiei duminica ... și l-am făcut pe Sava Trabezundiotul staroste ... ca să lucreze la companie așa cum au lucrat și cei dinaintea lui și încredere în Dumnezeu și noi să ne plecăm onorabilității”; ibidem, fol. 51,49, 5.

²³⁶ Ibidem, fol. 53^v.

²³⁷ Vezi condica companiei și B.A.R., fond Bis. gr., MDCCIV, doc. 8.

²³⁸ Uneori l se spun și συνρούμι = ladă.

²³⁹ Ca de pildă la 12 martie 1706. Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 40^v.

²⁴⁰ Vezi, de pildă, discuția asupra datoriilor rămase de la kir Andreas, ibidem, fol. 51^v.

²⁴¹ Asupra acestei probleme vom insista în capitolul *Structura etnică* ....

²⁴² B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 90.

provă și Pecs. Găsim și numeroși armeni, evrei, români și greci, așa cum întâlnim și în listele companiștilor din Sibiu ²⁴³. Interesant este angajamentul scris pe care-l ia la 26 octombrie 1692 un negustor: „Adeveresc eu kir Alexis Lazaru că am făcut înțelegere cu cinstiții palicari negustori ai companiei din Brașov... și să fiu obligat să dau în fiecare an, după dorința mea, atîta timp cît voi face negustorie...” 30 fl. anual”. Angajamentul, făcut și în numele „tovarășilor săi”, prevede ca în cazul încălcării regulilor companiei, sau atunci cînd va merge în altă parte la judecată să plătească 30 fl. ²⁴⁴.

În ceea ce privește *numărul* membrilor companiei din Brașov, pe baza listelor cuprinzînd porția achitată de fiecare companist anual excludîndu-i pe „străini”, am stabilit următoarele cifre, pe care le socotim însă aproximative: în 1683 erau 37 de membri, în 1684 tot 37, în 1687—53, în 1688—35, în 1689—37, în 1691—16, în 1694—31, în 1696—29, în 1697—27, în 1698—34, în 1700—38, în 1703—31, în 1705—1706—31, în 1708—36, în 1716—20, în 1717—18, în 1718—26, în 1720—28, în 1722—31, în 1732—25, în 1739—22, în 1742—18, în 1743—23, în 1744—28, în 1745—16.

Se poate constata că pînă la 1708, de cele mai multe ori numărul companiștilor depășea cifra de 30, ca după aceea să scadă. Între 1747 și 1752 numărul negustorilor companiști se află în jurul cifrei de 21. Deși se vorbește tot timpul de „compania romeilor”, totuși cei mai mulți dintre ei poartă nume românești, iar condica companiei este scrisă în chirilică ²⁴⁵. Deși fluctuația membrilor companiei brașovene era mai mare decît a celor din Sibiu, din motive deja arătate, deși regulamentele erau mai puțin precise și rigide în primirea negustorilor în companie ei sînt solidari în apărarea intereselor companiei. Am vorbit despre modul în care se percepea contribuția fiecărui companist și despre explicația care se da faptului că de la „cei mici” se ia „o porție” mai mică decît a „celor mari”. În schimb în hotărârile adoptate de companie se specifică acordul „celor mari și celor mici”. De asemenea, erau amendați toți cei ce vorbeau de rău compania „în tîrg” sau în altă țară ²⁴⁶.

5. *Ispravnicul*. Hristul Vasiliu, nume adeseori întâlnit în diferitele documente ale companiei din Brașov începînd cu anii 30 ai veacului al XVIII-lea, care scria și în grecește și în românește, are la un moment dat funcția de supraveghetor (ἐπιτηρείτης) sau ispravnic. Într-un document grecesc din 4 august 1739 (mai sus citat), după ce mărturisește că el a scris textul respectiv, adaugă că este „supraveghetor al companiei” ²⁴⁷. La 15 martie 1736, la sfîrșitul unui document românesc este notat: „și am scris eu Hristu Vasile ispravnicul companiei streine și martor” ²⁴⁸. Hristu Vasiliu apare semnat astfel pe mai multe documente. Nu avem alte informații asupra momentului înființării acestei funcții și nici asupra atribuțiilor ispravnicului.

6. *Ceașul*. La 6 martie 1716 „s-au adunat compania să-l facă pe Costa ceaș, să circule, să vadă pe la negustorii străini ce marfă aduc,

²⁴³ Ibidem, doc. 136. Începînd cu luna septembrie 1748 în condica companiei se scrie mai mult în românește.

²⁴⁴ Ibidem, doc. 50.

²⁴⁵ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 65—72.

²⁴⁶ Ibidem, fol. 33.

²⁴⁷ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC IV, doc. 8.

²⁴⁸ Ibidem, doc. 5.

și să se ducă la palicari să le spună". Pentru această muncă i se dau anual 40 groși²⁴⁹. Este pentru prima oară când se vorbește de instituirea funcției de ceauș și de atribuțiile acestuia. Dar în listele impozitelor plătite de companiști găsim încă la 2 aprilie 1692 pe Gheorghe ceaușul, care plătește 10 fl. „haraci” companiei²⁵⁰. În 1699 este pomenit din nou într-un document privind o sumă de bani pentru un serviciu făcut companiei²⁵¹. La 1 februarie 1697 printre cei ce plăteau „porție” companiei era și Dimo ceaușul²⁵². În 1699 i se dă lui Dimo ceaușul (Δίμο Τζαούσι), pentru a merge la Sibiu, suma de 7 fl. și 14 bani²⁵³. Că ceaușul era membru al companiei este deci clar, nu știm însă dacă înainte de hotărîrea consemnată de condica companiei din 1716, ceaușul era salariat al companiei sau primea numai anumite sume pentru unele servicii aduse acesteia. Din 11 iunie 1741 ni s-a păstrat un „contract” al lui Grigore Vasiliu : „Dau prezenta în mina negustorilor cinstitei companii, precum m-au angajat acest an pentru 60 fl. ungurești. Și eu să circul să urmăresc pe negustorii străini, cîți vin cu marfă, și cîți voi scoate să-i aduc la casa companiei...²⁵⁴. Adaugă că a primit din salariu suma de 30 florini. De asemenea în alte cîteva documente din această epocă, printre cheltuielile companiei apare și salariul pentru ceauș (ρόγαν τοῦ τζαούσι)²⁵⁵.

²⁴⁹ Arh. bls. Sf. Treime, Codex A, fol. 52.

²⁵⁰ B.A.R., fond Bls. gr. MDCC, doc. 115.

²⁵¹ Ibidem, doc. 148.

²⁵² Arh. bls. Sf. Treime, Codex A, fol. 29.

²⁵³ B.A.R., fond. Bls. gr. MDCC, doc. 148, p. 3.

²⁵⁴ Ibidem, MDCC V.

²⁵⁵ De pildă ibidem, MDCC V, doc. 2.

RELĂȚIILE CELOR DOUĂ COMPANII CU PUTEREA CENTRALĂ ȘI CU AUTORITĂȚILE LOCALE DIN TRANSILVANIA

Într-un capitol anterior am făcut o succintă prezentare a modului în care sînt reflectate în regulamentele de funcționare a celor două companii de comerț relațiile cu puterea centrală. Reluînd această problemă, vom stăruia asupra relațiilor pe care le-au avut companiile din Sibiu și Brașov cu principele și guvernul Transilvaniei, într-o primă etapă, apoi asupra celor statornicite cu autoritățile de la Viena, după instaurarea dominației austriece, precum și cu autoritățile locale din Sibiu și Brașov.

1. Privilegiul de întemeiere acordat de Gheorghe Rákóczi stabilea că membrii companiei din Sibiu aveau dreptul să-și aleagă un conducător, dar numai „cu încuviințarea și aprobarea prefectului transilvănean”¹. Companiștii aveau dreptul să se judece la tribunalul lor chiar și cu negustorii străini de companie, iar „dregătorii și magistrații vreunui loc” nu aveau voie să-i rețină sau să-i „tragă la judecată”. Dar dacă negustorii „greci foloseau violența împotriva unui nobil sau al unui membru al altei stări aflătoare din cele trei națiuni ale regatului”, aceștia puteau fi băgați la închisoare de magistratul sau dregătorul din locul unde „grecul va fi prins”².

Într-una din condicile Companiei grecești din Sibiu este consemnat în anul 1636 modul în care negustorii companiști s-au angajat să rămînă credincioși principelui Transilvaniei și „țării sale și să păstreze legile sale”³. În articolul al doilea al privilegiului din 1636 se precizează condițiile în care erau obligați să-și desfășoare activitatea negustorii străini, libertățile acordate, dar și limitările de care trebuiau să țină seama. În încheierea textului privilegiului se preciza că acesta a fost acordat „...tuturor și fiecăruia din grecii amintiți și moștenitorilor lor, și tuturor urmașilor lor”⁴. În virtutea acestei precizări, în toate cererile companiei din Sibiu adresate oficialităților din Transilvania și mai tîrziu celor de la Viena va fi invocat privilegiul princiar din 8 iulie 1636. Printr-un nou privilegiu, din 29 decembrie 1642, Gheorghe Rákóczi reconfirmă pe cel acordat cu cîțiva ani mai înainte. Probabil că această nouă confirmare se impunea în urma opoziției unei mari părți a Dietei și a repetatelor

¹ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 651.

² *Ibidem*, p. 652.

³ B.A.R., ms. gr., 976, fol. 74.

⁴ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 652.

plingeri ale sașilor sibiieni, mai cu seamă după ce, începînd din anul 1638, compania din Sibiu începe să funcționeze ca o asociație de negoț bine organizată.

Un moment important pentru existența și activitatea Companiei grecești din Sibiu este adoptarea în ianuarie 1653 a primului cod de legi din Transilvania, *Approbatæ Constitutiones*, care conține și un paragraf referitor la negustorii străini. Adoptîndu-se principiul desfășurării libere a comerțului, se preciza totodată că „existența demonstrează că circulația liberă în țară a grecilor, armenilor, sirbilor, bulgarilor, dalmaților și aceloră de alte neamuri care obișnuiesc să vină și să se ducă mai cu seamă în țara turcească pentru a face comerț este cînd spre folosul, cînd spre paguba țării”⁵. De aceea se lăsa la latitudinea principelui și a consiliului princiar să hotărască dacă negustorii mai sus-pomeniți puteau să practice liber negoțul sau să fie opriți vremelnice, fără să se aștepte, așa cum se obișnuia, decizia Dietei. Această prevedere a primei legi codificate a Transilvaniei va fi de mare importanță pentru negustorii grupați în cele două companii, deoarece, pe baza ei, principele și consiliul său vor putea deseori să contracareze ostilitatea aproape permanentă a Dietei față de companiști. Dealtfel, chiar în preambulul privilegiului din 1636 se motivează acordarea lui ca urmare a nedreptăților săvîrșite negustorilor „greci” la stringerea hirului, iar în textul privilegiului se adaugă „mișcați de propria noastră rațiune și totodată împinși la aceasta de intervenția personală făcută în acest scop pe lîngă noi de unii credincioși nobili ai consiliilor noastre...”⁶. Ca urmare, în regulamentele adoptate de compania din Sibiu, numele principelui, față de care se angajau să nu comită vreo trădare, era de obicei asociat cu „sfatul său”⁷.

Textul *Constituțiilor aprobate* preciza, în trei puncte, regimul negustorilor străini: 1) să nu circule pe căi și pe cărări interzise, ci numai pe drumurile mari ale țării; 2) să plătească tricesima cuvenită; 3) să se ocupe numai de comerț, să nu facă spionaj ori să poarte corespondență în acest scop, încălcarea acestei prevederi fiind pedepsită cu *decapitarea* și *confiscarea averii*. La acestea se adaugă obligația ca, în caz de litigiu cu vreun locuitor al țării, să se prezinte, dacă erau stabiliți în țară, în fața instanțelor judecătorești de care aparțineau, iar dacă erau veniți vremelnice, în fața judeului Companiei grecești de la Sibiu⁸. În ambele cazuri, dacă nu erau mulțumiți de judecată puteau să facă apel la dregătorul princiar care stringea dările. De fapt prin aceste dispoziții se reluau prevederile articolului întii al privilegiului din 1636. Toate cele trei articole sînt traduse și transcrise în condica Companiei grecești din Sibiu la capitolul „Legi și legăminte”, trimițîndu-se la „*Approbatæ*, partea a treia, titlul 52, articolul întii”⁹.

Relațiile stabilite între principe și consiliul său și compania din Sibiu în 1653 se vor perpetua pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, chiar

⁵ *Approbatæ Constitutiones*, în *Corpus Juris Hungarici*, vol. VII, Budapesta, 1900, p. 129.

⁶ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 653.

⁷ De pildă, în primul articol al regulamentului companiei din 1666, negustorii companiști se angajează „să cînstim și să-l pomenim pe Principele nostru și Sfatul său și în același timp să nu-l vorbim de rău oriunde am merge...”, B.A.R. ms. gr. 976, fol. 84–84^v.

⁸ *Approbatæ Constitutiones*, p. 130. Vezi și L. Demény, *Regimul negustorilor străini din Transilvania*, în „*Studii*”, XXVI, 1973, 2, p. 288.

⁹ Textul din condica companiei l-am redat în traducere românească în capitolul al 3-lea al lucrării de față.

și după instaurarea dominației austriece. Regulamentul din 1695, în primul său articol, precizează că pe „domnul și suveranul acestui loc, adică al Ardealului, și pe tot strălucitul său sfat și nobilimea sa, să nu-i blamăm, nici aici și nici în alt loc...”¹⁰. În afară de interesul prezentat de comerțul oriental și mai cu seamă de veniturile importante obținute prin vămi, impozite etc., principele și membrii consiliului său obțineau și substanțiale venituri personale de la negustorii companiști. Pe lângă „daruri”, uneori de valoare ridicată, pe care le obțineau de la companie și care sînt deseori înregistrate în documentele sale, principele lua jumătate din sumele rezultate din amenzile aplicate companiștilor. Astfel, la 4 ianuarie 1655 compania din Sibiu hotărăște ca cei ce sînt prinși — „chiar și cei din Turcia” se subliniază în text — „că nu vind în piață cu toată lumea, ei pe ascuns, să plătească gloaba de 200 fl. și o sută de florini și jumătate din marfă să fie date principelui”¹¹. O serie de articole din regulamentele companiei precizează că din amenda aplicată o parte revine principelui¹².

Privilegiul acordat de Dieta Transilvaniei la 10 octombrie 1678 și confirmat de principele Mihail Apafi la 4 noiembrie 1678 stabilea obligațiile bănești ale Companiei grecești din Sibiu, dar și ale „grecilor din Brașov”, care aveau dreptul la un conducător al lor, ce trebuia „să adune și să administreze” contribuțiile negustorilor. Totodată se preciza ca dările extraordinare pricinuite de război să fie hotărîte numai de Dietă, iar „controlorii sînt obligați prin jurămint la o dreaptă percepere și administrare”¹³. În mai mare măsură decît la compania din Sibiu, în documentele companiei din Brașov sînt consemnate numeroasele daruri acordate de conducerea companiei principelui și consiliului său. Și negustorii brașoveni vărsau principelui o parte din amenzile încasate. Așa, de pildă, starostele, căpitanul și negustorii companiei din Brașov hotărăsc la 1 noiembrie 1686 ca în cazul în care doi împicinați „se pîrăsc” unul pe altul, să dea „birșag Craiului” 200 fl. fiecare¹⁴, ceea ce reprezenta o sumă importantă.

Instaurarea dominației austriece avea să sporească pentru cele două companii numărul contribuțiilor, dar privilegiile acordate anterior vor fi menținute, întărite și chiar sporite. O delegație a negustorilor din compania Sibiului este trimisă la 7 noiembrie 1697 la Viena și Pecs ca să obțină un privilegiu, „separat al companiei” de la împăratul Leopold. Printre cererile formulate de companie, a șasea se referă la dreptul de a avea tribunale proprii, „iar nobilii să nu strice Privilegiul nostru pe care ni l-a dat vilaietul, așa încît să nu prindă oamenii noștri și să încalce tribunalul nostru”¹⁵.

Diploma acordată de Leopold la 12 septembrie 1701 precizează că negustorii greci erau supuși direct Camerei și Tezaurariatului imperial. Scaunul lor de judecată făcea apel la jurisdicția camerală și tezaurială¹⁶. Într-un document ce precede diploma leopoldină, și anume din 7 aprilie

¹⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 99.

¹¹ Ibidem, fol. 78—78^v.

¹² De obicei atunci cînd amenda este maximă, adică de 200 fl. se precizează că 100 revin companiei și 100 principelui.

¹³ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, p. XXVII și urm.

¹⁴ Ibidem, p. 4—5.

¹⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 190.

¹⁶ *Hurmuraki*, XII, p. VII.

1694, guvernatorul Gh. Bánffy ordonă companiei grecești (nu se specifică la care din companii se referă) să nu intervină în procesele negustorilor și să nu folosească mijloace ilegale. Judele și judecătorii companiei au dreptul să-i pedepsească pe companiști, chiar dacă se judecă cu altă companie. Întii companistul trebuia să se prezinte la judele său și doar dacă nu era mulțumit să facă apel la principele guvernator¹⁷.

Și în diploma acordată de Leopold I la 16 septembrie 1701 companiei din Brașov se stabilea că în cazul în care „grecii” erau apăsăți de contribuții „sau au de suferit în alte pricini, pot face apel la Tezaurariat și la Camera aulică”. Negustorii greci sint asigurați de protecția imperială „înăuntru și în afara provinciei”. Deosebit de însemnat ni se pare a fi articolul prin care se interziceau sever injuriile și silniciile aduse negustorilor greci brașoveni, în aceeași măsură „în care sint interzise împotriva militarilor, înalților funcționari și nobilimii”¹⁸. Aceasta ne arată cât de mult a crescut importanța socială a negustorilor greci, dacă avem în vedere asprimea cu care erau pedepsiți prin privilegiul din 1636 pentru „violență în vreo cauză” împotriva nobilimii sau altei stări a celor trei națiuni privilegiate.

Autoritățile de la Viena vor acorda în continuare, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, companiilor grecești din Transilvania o serie de privilegii, sau le vor confirma pe cele date în decursul veacului al XVII-lea. Interesul pe care-l prezenta comerțul oriental pentru curtea de la Viena și incapacitatea negustorilor austrieci (așa cum reiese din diferite rapoarte adresate Curții) de a face față concurenței de pe piețele orientale au avut un rol hotărîtor în acordarea acestor privilegii. De asemenea, trebuie să amintim aici că negustorii greci erau prezenți la Viena în număr mare, aveau putere economică și importante relații, întreținute prin daruri substanțiale la Curte.

Carol al VI-lea avea să confirme privilegiul de întemeiere acordat de Mihail Apafi negustorilor greci din Brașov în 1678¹⁹. Neaducînd nimic nou față de diplomele leopoldine, privilegiul lui Carol le întărește pe cele acordate anterior, princiare sau imperiale. Numeroasele plîngerii ale sașilor adresate Curții de la Viena împotriva negustorilor ziși greci nu au nici un efect, ci dimpotrivă. De pildă, la 8 martie 1726, guvernatorul Transilvaniei cere ca administrația orașului Sibiu să se informeze asupra foloaselor pe care le aduce compania grecească și să le mențină privilegiul acordat de împărat²⁰. La 19 mai 1740, prințul Labkovicz, generalul comandant al Transilvaniei, ordona ca grecii din Sibiu să fie lăsați să-și vîndă mărfurile în toată țara la bilciuri și să fie scutiți de încartiruirea unităților militare. Nerespectarea acestei dispoziții, obținută de la guvernator de Gheorghe Horvath, judele grecilor din Sibiu în această perioadă, va fi aspru sancționată²¹.

În majoritatea cazurilor, guvernatorii Transilvaniei soluționează reclamațiile în favoarea negustorilor „greci”. De pildă, la 3 august 1742 guvernatorul Transilvaniei dispune să se mențină vechile privilegii acordate companiilor grecești, deoarece acestea plătesc dările ce li se impun²².

¹⁷ Cople maghiară făcută la Viena la 28 iunie 1747, Arh. St. Sibiu, Cutia I, doc. 26.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ B.A.R., fond. BIs. gr., MDCC II, doc. 39.

²⁰ Arh. St. Sibiu, fond. Comp. grecească, cople maghiară, cutia II, doc. 49.

²¹ Ibidem, doc. 50, cople latină.

²² Ibidem, doc. 58, cople latină.

În documentele companiei din Sibiu, dar mai ales ale celei din Brașov, sînt consemnate sume de bani sau mărfuri (covoare, stofe, alimente etc.) pe care cele două companii le ofereau în dar principelui, guvernatorului, nobililor sau altor funcționari ai administrației centrale din Transilvania sau de la Viena.

Desigur că nu am epuizat exemplele pe care le-am putea da asupra hotărîrilor autorităților din Transilvania și de la Viena (principele și sfatul său, guvernatorul sau Curtea de la Viena). În diferite paragrafe ale lucrării vom reveni asupra unor decizii ale acestora referitoare la cele două asociații de negoț în legătură cu alte aspecte ale activității companiilor din Sibiu și Brașov.

2. Atitudinea Dietei Transilvaniei față de negustorii străini, în general, și de cele două companii grecești, în special, reflectată în hotărîrile dietale, constituie un aspect important al relațiilor ce au existat cu puterea centrală. Încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și mai ales la începutul celui de-al XVII-lea, ca urmare a numeroaselor plîngerii ale negustorilor transilvăneni și mai ales ale sașilor, adunările Dietelor iau o serie de măsuri care limitează comerțul negustorilor „greci”²³.

Călăuzindu-se după principiul, consemnat de Dieta din 1653 în *Constituțiile aprobate*, că negustorii greci, ca și alți străini (armeni, sirbi, bulgari, dalmăți), fac comerț „cînd spre folosul, cînd spre paguba țării”²⁴, în diferitele adunări ale Dietei se iau hotărîri contradictorii uneori în favoarea, alteori împotriva negustorilor greci. Este greu, de multe ori, să desprindem din aceste hotărîri dietale care din ele se referă la negustorii greci în general și care la cele două companii privilegiate. De pildă, Dieta întrunită la Gherla între 3 și 8 septembrie 1657 a hotărît să ridice suma contribuției negustorilor străini²⁵. După cum se poate observa, nu se indică separat compania sibiană. La Dieta din 5 iulie 1660, ținută la Sighișoara, se exprimă nemulțumirea față de contribuția negustorilor greci la vistieria țării și se hotărăște, pentru prima oară în istoria Transilvaniei, să se întocmească o evidență a averii negustorilor greci, din care fiscul să ia a zecea parte²⁶. De astă dată se specifică faptul că hotărîrea se referă la grecii stabiliți în țară, cei veniți temporar urmînd să plătească 1% în plus față de tricesima ce se lua din valoarea mărfurilor vehiculate prin Transilvania. În această ultimă categorie se încadrau, probabil, negustorii companiști.

După constituirea companiei „privilegiate” (formulare folosită adeseori în actele oficiale) de la Sibiu, care trebuia să se supună hotărîrilor cuprinse în privilegiul de întemeiere, dietele discută mai puțin problema negustorilor greci. Desigur că această situație se datora și existenței unor articole speciale referitoare la negustorii străini în *Approbatæ*, a căror aplicare era supravegheată de administrația Transilvaniei. Dieta întrunită în februarie-martie 1663 hotărăște ca negustorii străini să plătească o dare anuală de 5 taleri. Sumele trebuiau achitate judei companiei din Sibiu, care le preda vistieriei. Se adaugă că acestei hotărîri trebuie să i se supună toți negustorii greci, indiferent dacă erau sau nu membri ai companiei sibiene. Companiștii plăteau o sumă globală, fiecare

²³ Vezi I. Lupaș, *Măsuri legislative luate în Dietele ardeleni contra grecilor*, loc. cit.

²⁴ *Approbatæ Constitutiones*, în *Corpus Juris Hungarici*, vol. VII, p. 130.

²⁵ *Ibidem*, vol. XII, p. 445.

²⁶ *Ibidem*, p. 445—446.

contribuind potrivit cu normele stabilite de ei. În aceeași adunare a Dietei se hotărăște ca de expedierea banilor pentru „haraci” să se ocupe un negustor grec priceput²⁷. Dietele din anii următori (1664, 1665, 1667, 1669) se vor ocupa numai de cuantumul dărilor ce trebuiau achitate de negustorii străini.

Discuțiile ce s-au purtat în diferitele întruniri ale Dietei din anul 1672, legate de proiectul întemeierii unei companii orientale, vor fi deosebit de importante pentru existența Companiei grecești din Sibiu. Odată cu înființarea companiei proiectate urma să se pună problema retragerii privilegiilor acordate companiei sibiene. Dacă la început majoritatea membrilor Dietei acceptă cu entuziasm să sprijine proiectul prezentat de Nicolae Bethlen, mai tirziu, datorită substanțialelor daruri primite (consemnate în documentele companiei din Sibiu), o parte din nobili revin asupra hotărârii adoptate în octombrie 1672²⁸. Cunoscuții negustori greci înnoțiți Ioan Pater și Andrei Horvath intervin în favoarea conaționalilor lor, care-i mituiesc pe nobilii cu influență în Dietă, ca Stefan Apor, Mikes Kelemer, Teleky și pe însuși principele Transilvaniei²⁹. În Dietele din anii 1673—1674 problema negustorilor greci este din nou discutată și se indică sumele ce trebuiau achitate de compania din Sibiu, ca și de necompaniști³⁰. Iar în Dietele din 1675—1676 se constată și se condamnă iarăși faptul că negustorii greci, armeni, turci „circulă liberi prin țară”, dar, totodată, se consideră drept abuz încercarea breslei blănarilor din Brașov de a-i obliga pe negustorii greci care intră prin Țara Birsei să-și desfacă mărfurile la Brașov.

Rezultatul discuțiilor din Dietele Transilvaniei declanșate de proiectul întemeierii unei companii orientale a fost în cele din urmă, am putea spune, favorabil negustorilor greci. Companiei din Sibiu nu i se retrage privilegiul acordat de Gheorghe Rákóczi, ci, mai mult decât atât, Dieta întrunită la Alba Iulia la 1 octombrie 1678 acordă un al doilea privilegiu, de astă dată grecilor din Brașov, pentru a se constitui într-o companie de comerț, iar la 4 noiembrie al aceluiași an principele Mihail Apafi dă o scrisoare de întărire a acestui privilegiu.

Tot în adunarea Dietei din octombrie 1678 se hotărăște întocmirea unei liste complete a tuturor negustorilor greci ce se aflau în diferite localități ale Transilvaniei, cu excepția celor cuprinși în companiile de la Brașov și Sibiu. Din discuțiile purtate în Dietă în anii 1678—1682 reiese că această listă nu a fost întocmită (în 1679 se cerea să fie trecuți în tabel și negustorii armeni, sirbi și „de alte neamuri”). Ele au continuat până la sfârșitul veacului al XVII-lea, de astă dată referindu-se în mod cert la negustorii greci neorganizați în companii.

După instaurarea dominației austriece în Transilvania, problema negustorilor greci este de obicei ridicată de sași, ale căror reclamații adresate guvernatorului Transilvaniei sau autorităților de la Viena se înmulțesc. Punerea în discuție a reclamațiilor sașilor, mai ales ale celor făcute de Societatea de comerț din Sibiu, se amină de la o Dietă la alta. Singurul rezultat, în parte datorat războiului austro-turc, este ordinul

²⁷ B.A.R., fond. Bls. gr., doc. nr. 9.

²⁸ *Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae*, XV, p. 317—318.

²⁹ Vezi în acest sens și cronică lui Bethlen Miklós L. Demény, *Regimul negustorilor străini în Transilvania*, p. 292—294.

³⁰ *Ibidem*, p. 338.

guvernatorului Haller din 1738, reînnoit în mai 1739, prin care se pune în vedere Magistratului din Sibiu ca „grecii, românii, armenii și evreii, care vin din țările vecine și care umblă cu mărfuri prin sate, să fie sever supravegheați pentru că fac spionaj pentru turci”³¹.

Autoritățile austriece iau măsuri pentru a-i sili pe negustorii străini să renunțe a fi supuși turci, obligându-i să-și aducă familiile în țară. Acțiunea începe în Banat, unde autoritățile dau ordin judei companiei grecești din Timișoara să pună în vedere membrilor săi care își au familiile în Turcia să și le aducă în țară înainte de 1 martie 1740. În caz contrar, vor fi opriți de a face comerț cu amănuntul și nu vor avea dreptul să aibă depozite în oraș³². La indicațiile autorităților din Viena, Dieta ungară din 1741 votează articolul XXIX prin care se hotăra ca toți negustorii greci, armeni și sirbi, veniți din Imperiul otoman, care s-au așezat în țară cu familiile lor într-unul din orașele regale sau pe moșiile nobililor, să fie considerați cetățeni și să aibă deplină libertate de comerț; cei care nu întrunesc aceste condiții nu vor putea să facă comerț decît cu mărfuri turcești³³. Aceste norme sînt impuse apoi de Maria Tereza în Ungaria, Banat și Transilvania, iar autoritățile sînt îndemnate să le respecte cu strictețe. Curtea de la Viena, care suferise o grea lovitură pentru economia imperiului prin pierderea Sileziei, se străduia să aibă controlul asupra acestor negustori greci care aveau un rol important pe piața orientală, dar și în Europa Centrală (Leipzig, Breslau)³⁴. Companiștii din Sibiu, care nu-și aduseseră încă familiile, insistă în anul 1742 ca diploma leopoldină să fie reconfirmată. În anul 1747 îi adresează Mariei Tereza un *Supplex libellus Graecorum Cibiniensium*. Invocînd toate privilegiile obținute în decursul a mai bine de un veac, negustorii din compania din Sibiu cer: libertatea comerțului în Transilvania și în toate provinciile Imperiului austriac, la toate bileciurile, obligîndu-se în schimb să achite tricesima; protecție împotriva abuzurilor autorităților și nobilimii, autonomie în rezolvarea problemelor lor juridice și administrative; respectarea vămii impuse și dreptul de a avea locuri de comerț în Sibiu, ca și libera practicare a ritului oriental în oraș³⁵. Maria Tereza se adresează guvernului, cerînd informații în vederea ratificării cererii companiei grecești de a i se confirma privilegiile avute³⁶. Cu toate acestea, atît compania din Sibiu, cît și cea din Brașov, vor primi o nouă diplomă imperială abia la 3 august 1777. Începînd cu această dată în cele două companii intrau numai grecii care deveneau supuși austriei și în decurs de șase luni își aduceau familiile în Transilvania.

Pînă în 1777, și în orice caz pînă în momentul în care ne oprim cercetarea, anul 1746, intrarea în companie nu era condiționată de luarea supușeniei austriece. În 1741—1742 se pune pentru prima oară această problemă, se discută la Viena, se recomandă cu stăruință în Diete, dar nu se condiționează intrarea în cele două companii de stabilirea definitivă

³¹ I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei*. p. 160.

³² *Ibidem*, p. 160—161 și D. I. Popovici, *Aromânii ca negustori în secolele XVII și XVIII în Serbia și Austro-Ungaria*, București, 1934.

³³ *Corpus Juris Hungarici*, Budapesta, 1901, vol. VII, 1740—1835, p. 36—37; Ch. Cluhandu, *Comercianții greci în părțile Ungariei și în special în finutul Ardealului*, loc. cit.; I. Moga, *op. cit.*, p. 161.

³⁴ Vezl, de pildă, Gh. Netta, *op. cit.*

³⁵ Arh. St. Sibiu, fond. 2—G, nr. 62.

³⁶ *Ibidem*.

în Transilvania, deși găsim numeroși companiști care-și aduseseră familiile în țară.

Un alt aspect al poziției Companiei grecești din Sibiu, față de autoritățile centrale este *participarea unor reprezentanți ai companiștilor la Dietele Principatului*. Nu avem informații precise asupra condițiilor acestei participări, dacă luau parte la toate adunările Dietei sau erau invitați numai atunci când era pusă în discuție problema negustorilor „greci” sau când compania avea de prezentat vreo plîngere sau cerere. Dat fiindcă în majoritatea Dietelor se discutau chestiuni legate de negustorii străini, termen prin care erau desemnați și companiștii, delegații lor trebuie să fi fost prezenți destul de des la adunări. În acest sens interpretăm și articolul XVIII din primul regulament al companiei sibiene, din anul 1666³⁷. Companiștii din Sibiu propun pentru a participa la Dieta din anul 1692 patru reprezentanți³⁸, care trebuiau să ceară autorităților să interzică armenilor de a circula și a vinde prin sate în afara zilelor de tirg³⁹. Prin regulamentul din 1695, era amendat cu 40 florini cel ce refuza să meargă la Dietă⁴⁰.

În afară de însemnările care indicau banii cheltuiți cu acest prilej, nu avem alte informații asupra participării reprezentanților companiei din Sibiu la Dietă. Sigur este însă că și înainte și după incorporarea Transilvaniei la Imperiul austriac, compania își trimitea reprezentanți la Dietă, ei avînd probabil regim de invitați. Se pare că acești reprezentanți erau de obicei demnitari ai companiei. Din regulamentul din 1695 reiese că pentru membrii companiei participarea la Dietă în urma desemnării la adunarea companiștilor era obligatorie. Însăși consemnarea acestei participări în regulamentele de funcționare confirmă obligativitatea ei. Și în documentele companiei din Brașov sînt notate uneori sumele cheltuite la Dietă. Pe lingă faptul că negustorii companiști jucau un rol important în organizarea comerțului oriental, ei erau tolerați și încurajați de autoritățile Transilvaniei și de cele de la Viena și pentru că constituiau o importantă sursă de venituri pentru fisc.

Tributul anual al companiei din Sibiu era stabilit de guvernul Transilvaniei. În preambulul privilegiului de întemeiere se spunea că una din rațiunile pentru care a fost acordat este că negustorii greci au îndurat „felurite neplăceri, nedreptăți și pagube cu prilejul strîngerii și chiverniseli birului datorat nouă în fiecare an după lege și obicei”⁴¹.

Încă de la întemeierea sa, în adunările companiei din Sibiu se alegeau și cite doi haragiari care trebuiau să stringă dările. În arhiva companiei nu am găsit documente din veacul al XVII-lea care să precizeze sumele impuse membrilor săi. Datorită evenimentelor politice care au loc în deceniul al VI-lea al veacului al XVII-lea (războaiele lui Gheorghe Rákóczi al II-lea cu polonii și tătarii), principele Transilvaniei, convocînd Dieta la Gherla în septembrie 1657, hotărăște mărirea contribuției. Grecii trebuiau să plătească o sumă fixă: cei din Oradea 1 000 taleri, cei din Transilvania 2 000 taleri⁴². Principele Transilvaniei Ioan Kemény, care

³⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 85.

³⁸ Ibidem, fol. 94^v.

³⁹ Ibidem, fol. 95.

⁴⁰ Ibidem, fol. 100.

⁴¹ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 652.

⁴² Evreii 100 taleri. *Monumenta Comititalia*, vol. XIII, p. 527.

nutrea o profundă antipatie față de negustorii străini⁴³, ordonă ca oamenii fiscului trimiși să ridice impozitele de la greci să fie ajutați prin toate mijloacele să-și îndeplinească datoria⁴⁴. La Dieta din februarie-martie 1663 se hotărăște ca fiecare negustor grec, indiferent dacă face sau nu parte din companie, să plătească anual 5 taleri judei companiei din Sibiu⁴⁵. Următoarele Diete din anii 1664—1667 hotărăsc ca membrii companiei să plătească o sumă globală. Dieta din 1668 hotărăște ca negustorii greci să strângă, prin Compania grecească de la Sibiu, suma de 2 000 taleri⁴⁶. Dieta din ianuarie 1669 decide ca cei 60 de negustori greci care fac parte din compania sibiană să plătească suma de 600 taleri, iar restul pînă la 2 000 (adică 1400 taleri) să fie strinși de la ceilalți negustori străini: greci, sirbi, armeni, evrei și alte neamuri⁴⁷. Funcționarii fiscului se străduiesc să pună în aplicare hotărîrea, dar unele abuzuri îi nemulțumesc pe companiști. Ca urmare, adunarea companiștilor întrunită la Mediaș la 6 martie 1669 alege doi oameni care să meargă la principe să-l roage ca haragiarii companiei să primească sigiliu (cei ce plecau din cetate trebuiau să aibă o dovadă de la haragiarii companiei că și-au plătit dările⁴⁸) de la judele lor și nu de la kumerkiarul Andrea Horvath (deși Horvath era grec de origine)⁴⁹. De fapt prin această cerere companiștii sibieni doreau să-și păstreze deplina autonomie în stringerea dărilor, fără controlul autorităților. Dieta din noiembrie 1671 îl desemnează pe Andrei Horvath ca dregător al principelui care să strângă darea de la „grecii” stabiliți în diferite orașe și localități, rămînînd pe mai departe obiceiul ca de achitarea impozitelor de către membrii companiei să răspundă judele lor⁵⁰.

La Dieta de la Alba Iulia din 10 octombrie 1752, recomandîndu-se grecilor să nu se amestece în nici o acțiune împotriva statului, se stabilește creșterea cuantumului dării plătite de aceștia de la 2 000 la 2 500 taleri⁵¹. Nu știm dacă această hotărîre s-a pus în practică și dacă s-a stabilit o creștere a contribuției ce revenea Companiei grecești din Sibiu. În Dieta întrunită la Alba Iulia la 1 octombrie 1678 se hotărăște ca negustorii companiei din Sibiu să plătească 600 taleri imperiali, iar cei din Brașov, care primea aprobare să se constituie în companie, 300 taleri imperiali⁵². Iar grecii și armenii din Gherla și din ținutul Hunedoarei trebuiau să achite sumele datorate „tricesimetarului coroanei”. Și ceilalți negustori străini erau obligați la plata dării și tricesimei, pe care o dădeau și companiștii la vamă⁵³.

Chiar de la instaurarea dominației austriece în Transilvania negustorii străini s-au bucurat de protecția administrației centrale. În tratatul încheiat la Blaj în 27 octombrie 1687 între generalisimul Carol de Lorena,

⁴³ În *Memoriile* sale vorbește de „dăunătorea” națiune a grecilor care se înmulțesc „amenințător” în toată Transilvania, ca și armenii și evreii.

⁴⁴ Arh. St. Sibiu, cutia I, doc. 38, copie maghiară.

⁴⁵ *Monumenta Comititalia*, XIII, p. 222.

⁴⁶ Ibidem, p. 401.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Regulamentul din 1690 stabilea că cei care ieșeau pe poarta cetății fără să-și plătească dările erau pedepsiți cu gloaba de 26 fl. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 90^v.

⁴⁹ Ibidem, fol. 83—83^v. Prin cumerkiar companiștii desemnau pe dregătorul care era însărcinat cu stringerea dărilor.

⁵⁰ *Monumenta Comititalia*, vol. XV, p. 257.

⁵¹ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă, cutia I, doc. 28, copie maghiară.

⁵² În însemnarea bulgară din 1678 se vorbește de „300 groși grecești” (B.A.R., fond Bls. gr., MDCC., doc. 65).

⁵³ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, p. XXVIII.

în numele lui Leopold, și principelê Apafi, se prevedea ca libertatea comerțului să nu fie restrinsă nici în Transilvania, nici în părțile anexe : grecilor, armenilor sau altor negustori să nu li se pună piedici în drumurile lor⁵⁴. La cîteva săptămîni de la încheierea acestui tratat și anume la 20 noiembrie 1687, 43 de negustori greci întruniți la Mediaș hotărăscă să-l delege pe Palko Theodoru din Arvanitohori, proestosul companiei din Sibiu, ca să înfățișeze cererea lor „Principelui și Vilaietului” ca să li se facă „o cît de mică scădere a birului”, obligîndu-se ca pînă la tîrgul din Sibiu de la Crăciun să nu se mai ducă la alt tîrg, ci în primul rînd la Sibiu și apoi la Brașov, iar cei ce nu vor respecta această hotărîre să fie amendați cu 200 florini (din care 100 fl. se dădeau principelui)⁵⁵.

În anul 1700 negustorii aparținînd companiei din Sibiu trimit în dar la Viena, prin Evstatie Panos, 500 aslani pentru a scoate un privilegiu de la Leopold I⁵⁶. Ei reușesc să obțină diploma leopoldină din 12 septembrie 1701, potrivit căreia compania din Sibiu trebuia să dea Tezaurului imperial 1 000 florini anual, dar era scutită de alte sarcini fiscale sau de ajutoare militare⁵⁷. Cu toate acestea, în timpul evenimentelor militare din Transilvania din 1704—1705, companiei din Sibiu i s-au impus sarcini bănești suplimentare, dar în urma memoriilor adresate, nobilimea Principatului îi dă asigurări scrise că banii vor fi restituiți⁵⁸. Astfel, se poate constata că în cele din urmă privilegiile acordate sînt respectate, chiar în momente financiare grele și în condiții de război. La 17 februarie 1710, guvernatorul Bánffy ordonă Companiei grecești din Sibiu să plătească darea la care a fost impusă, în caz contrar va recurge la forță și la pedepsirea companiștilor. Din același „ordin de execuție” se constată că sînt comercianți care nu aparțin nici unei companii și nu plătesc impozite, iar alții se sustrag de la plata dărilor. Se ordonă companiei grecești să acorde asistență funcționarilor fiscului în această problemă⁵⁹. Iată deci un alt aspect al relațiilor companiei cu autoritățile transilvănene în legătură cu obligațiile fiscale.

Pînă în anul 1731, cînd dările anuale ale companiei din Sibiu încep să fie înregistrate într-un catastif aparte (condica nr. 980 ce se păstrează la B.A.R.), lipsesc informații precise asupra sumelor strînse de companiștii sibieni, sau asupra celor achitate autorităților centrale sau locale. În 1712, cînd era proestos Hristafi Palati din Melenic, compania a fost impusă de principe la dări grele. Deoarece o parte din catastifuri s-au pierdut și ca urmare unii negustori au fost nedreptățiți, fiind siliți să dea mai mult decît se cuvenea, se hotărăște ca fiecare companist să mărturisească sub prestare de jurămint ce posedă și să-și dea „porția” și alte dări în consecință⁶⁰. În 1716 compania hotărăște ca „...fiecare cu jurămint să mărturisească în fața persoanelor alese ce au, cîți bani face negustoria în Principatul acesta, fie cu ale sale, fie cu mărfuri străine; și pentru dare am ales dintre noi pe cei doi pîrgari”⁶¹. Înainte de anul 1731 mai avem unele

⁵⁴ I. Lupaș, *Sfîrșitul suzeranității otomane în Transilvania*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției de istorie*, seria III, tom. XXV, nr. 19, București, 1943, p. 817—818.

⁵⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 89.

⁵⁶ Ibidem, fol. 164.

⁵⁷ *Hurmuzakt*, XV/3, p. 1488.

⁵⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 167^v—169.

⁵⁹ Arh. St. Sibiu, fond Compania grecească, cutia I, doc. 47, fol. 1—2, cople maghiară.

⁶⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 104—104^v.

⁶¹ B.A.R., ms. gr. 977, fol. 22.

informați în diferitele condicii ale companiei asupra dărilor încasate. Sumele pentru fisc variau între 400 și 600 fl. iar cele către Principat între 600 și 800 fl.⁶² În condica 980 avem, începînd cu 1731, tabele anuale cu sumele strinse de la negustori, fără a se indica însă cît se dădea fiscului și cît guvernatorului (vezi tabelul de la cap. IV al prezentei lucrări).

3. În scrisoarea de întărire a privilegiului acordat grecilor din Brașov de Dieta de la Alba Iulia din 4 noiembrie 1678 Mihail Apafi condiționa întemeierea companiei de plata anuală a 300 taleri, adăugînd că aceasta se face „pentru mulțumirea Porții”⁶³. Dieta avea de asemenea dreptul să hotărască dări extraordinare în caz de război, dar atunci cînd suma depășea cu mult impozitul, banii erau cu vremea restituiți.

Începînd cu anul 1687, arhiva companiei din Brașov păstrează tabele cu banii încasați de la negustori pentru a plăti „porția Vilaietului”: 1 776 aslani în 1687⁶⁴, 1 000 florini în 1688⁶⁵. La 1 ianuarie 1689 se plăteau 1 500 groși Principatului⁶⁶. Arhiva companiei din Brașov conține aproape pentru fiecare an documente în care sînt notate sumele „vărsate ca porție” de negustorii companiști. Dar nu știm în ce măsură sumele încasate corespund cu impozitele ce trebuiau să le plătească fiscul imperial și guvernul Transilvaniei. Un moment dificil pentru compania din Brașov pare a fi anul 1693, cînd companiștii împrumută 600 fl. pentru a-și plăti darea⁶⁷. În anul 1700, 38 de negustori ai companiei brașovene strîng suma de 1 160 fl.⁶⁸. Diploma leopoldină prevedea în articolul 8 ca taxele să fie moderate, astfel încît negustorii greci să poată plăti noua tricesimă. La 28 februarie 1701 starostele companiei plătește Principatului porția de 1 208,38 fl. ungurești⁶⁹, iar în socoteala pe care starostele o dă companiei, pentru doi anii la 28 decembrie 1703 se notează: „pentru dări și alte cheltuieli ale companiei s-a strîns suma de 2 735,26 fl.”⁷⁰. Pe o listă de „socoteli” (nu prea ordonat scrisă) sînt înșiruiți cei ce și-au plătit „porția” pentru anii 1705—1706; totalul este de 808 fl., suma luată de la fiecare companist fiind proporțională cu numărul transporturilor făcute⁷¹. Pentru următorii doi ani — 1707—1708 — din socoteala prezentată adunării companiștilor de starostele Grigore, la 1 aprilie 1709, reiese că au plătit porția de 1 325 fl.⁷².

Documentele ce se referă la impozitele ce trebuiau plătite autorităților transilvănene și austriece nu sînt, de cele mai multe ori, precise. Nu putem urmări modul în care erau ele percepute și nici sumele ce trebuiau achitate de compania din Brașov⁷³. Se pare că dificultățile finan-

⁶² B.A.R., ms. gr. 980, fol. 5.

⁶³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 2—3.

⁶⁴ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 82.

⁶⁵ Ibidem, doc. 87.

⁶⁶ Ibidem, doc. 91.

⁶⁷ Arh. Bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 34.

⁶⁸ B.A.R., MDCC I, doc. 3, p. 1.

⁶⁹ Alți 1 208 fl. ungurești sînt cheltuiți pentru diverse nevoi ale companiei, Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 31.

⁷⁰ Ibidem, fol. 39^v.

⁷¹ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 58, p. 1—3.

⁷² Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 46^v.

⁷³ S-au păstrat, de pildă, acte și însemnări pentru anii 1715—1716. O chitanță din 13 iulie 1715, semnată de principele Transilvaniei, adevărește că *Companiae Graecorum Coronensis* a plătit pentru iarna anului 1715 impozitul de 125 fl. La 25 septembrie 1715 Ștefan Kornis se adresează companiei cerînd să plătească alți 600 fl. B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 30 și 21 originale cu pecete roșie; doc. 23, original cu pecete roșie.

ciare, pricinuite de războaiele pe care Imperiul austriac le purta în această perioadă, se repercutează și asupra companiei brașovene. La 25 ianuarie 1716, Ștefan Kornis se adresează din nou Companiei grecești din Brașov cerându-i suma de 200 fl.⁷⁴ Iar la 3 februarie al aceluiași an o „assignatio” pentru 100 fl. are o însemnare în limba greacă, din care reiese că s-au plătit 126 fl. comisarului⁷⁵. În unele documente sînt consemnate eforturile depuse de companie pentru a strînge sumele cerute⁷⁶. În decembrie 1718⁷⁷ apare o nouă cerere a lui Ștefan Kornis pentru 150 fl. Datorită acestor impozite grele și situației de nesiguranță în care se desfășura comerțul în acești ani, numărul companiștilor scade foarte mult⁷⁸.

Pentru anul 1742 avem pentru prima oară însemnate toate dările pe care Compania grecească din Brașov le-a predat. Iată-le așa cum apar ele într-un document⁷⁹:

„Porția cea mare	348 fl.
Pentru cătane	.98,70 fl.
Pentru magazine	90 fl.
Haraciul de Paști	25 fl.
<hr/>	
Total :	561 fl.”

În anul 1743 se notează că 23 de negustori au adunat 371 fl. ungu-rești, din care sumă s-a dat porția de 250 fl. ungurești⁸⁰. Apoi pînă în anul 1748 nu mai avem însemnări asupra sumelor achitate de compa-niști. Între 1748 și 1750 condica companiei notează că porția era de 110 fl. nemțești (132 fl. ungurești) sumă strînsă de la 8—9 negustori⁸¹. Precum se vede sumele plătite ca impozit de către compania brașoveană variaua de la an la an, iar în condițiile crizei economice și instabilității

⁷⁴ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 27, original cu pecete roșie.

⁷⁵ Ibidem, doc. 29, copie.

⁷⁶ Ibidem, doc. 31.

⁷⁷ Ibidem, doc. 32, original cu pecete roșie.

⁷⁸ De pildă, la 8 ianuarie 1717, cînd este ales ca proestos Hrisafis Palati, acesta „cerce-tează și confruntă” chitanțele și diferite însemnări și constată că suma strînsă pentru impozit era de numai 54 fl. (B.A.R., ms. gr. 977, fol. 18). La 12 februarie al aceluiași an Ștefan Kornis cere companiei 120 fl. Pe cerere este notat în grecește: „a venit comisarul de la cin-stitul guberniu pentru darea Vilaletului de 120 fl. pe care i-a vărsat Compania” (B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 34, originalul latin cu pecetea roșie și cu însemnări grecești). Într-o socoteală făcută de Ștefan Kornis pe o copie a actului din 20 februarie 1717 se indică suma de 250 fl. plătită în două rate: 150 și 100 fl. (ibidem, MDCC III, doc. 12, p. 2—3). În 1723 impozitul către Principat se stabilește la 200 fl., plătit în două rate anual (ibidem, doc. 15; s-au strîns 230 groși). Așa va rămîne pînă la 26 septembrie 1729, cînd Ștefan Kornis cere, pentru anul 1730, 300 fl. (ibidem, MDCC IV, doc. 10, original latin din 13 iunie 1737). Din documentele pe anii următori relese că suma anuală a impozitului se stabilise, pînă în 1738, la 300 fl. (ibidem, doc. 11, original latin din 13 oct. 1737). Pentru 1738 Ștefan Kornis cere tot 300 fl. În 1739 Compania grecească din Brașov dădea pentru porție guvernului 421 fl. (ibidem, doc. 16, p. 1., la 4 oct. 1739 se strînge de la negustorii companiei 314 fl. (doc. 20), ca în anul 1741 să se revină la suma de 200 fl. (Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 57^v). La 15 noiembrie al aceluiași an 15 negustori ai companiei reușesc să adune numai 120 fl. ungurești (ibidem, fol. 55^v—56). În cursul anului 1742 se strînge porția de mai multe ori (ibidem, fol. 59—99^v), totalizîndu-se suma de 629 fl. (B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCV, doc. 12, pl. 1).

⁷⁹ B.A.R., fond Bis. gr., MDCCV, doc. 12.

⁸⁰ Ibidem, doc. 20, p. 2.

⁸¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 69—70^v.

prețurilor din cursul veacului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea ⁸² este greu de evaluat valoarea reală a impozitelor plătite de cele două companii.

O deosebită importanță în cercetarea activității propriu-zis comerciale a celor două companii o are examinarea relațiilor care au existat de-a lungul a mai bine de un veac între Compania grecească din Sibiu, mai întâi, iar apoi și cea din Brașov și autoritățile locale din cele două cetăți ale Transilvaniei.

1. La Sibiu își aveau sediul Universitatea săsească, autoarea a numeroase plângeri împotriva negustorilor „greci”, adresate Dietei încă înainte de întemeierea companiei grecești. În Arhivele Statului din Sibiu am găsit *Statuto Specialia Lieberae Regiae Civitatis Cibiniensis Unanimo Consensum Amplissi Senatus*. Primarul, judele regal, consulul și consiliul municipal stabilesc în 1631 „înaltele și importante articole privind Sibiul și locuitorii săi”. Constatind că „națiunea dăunătoare a grecilor s-a înmulțit peste măsură nu numai în Transilvania, ei străbat întreaga țară și o cercetează cauzându-i mari pagube, ba ei s-au stabilit și în orașul nostru, obținând libertăți prea mari, făcând negoț după bunul lor plac, fără nici un fel de jenă, spre marea pagubă și dezavantajul orașului, locuitorilor și negustorilor”; amintind că s-au făcut numeroase plângeri împotriva acestor negustori care au fost „miluiți” cu privilegiul de negoț liber din partea răposaiților regi, hotărâsc: „Pentru ca să prevenim și să înlăturăm nenorocirile și pagubele pricinuite de acești negustori greci, noi am decis — în parte prin voi, în parte prin înțelegeri ⁸³ amicale — următoarele articole, că, dacă grecii sau alți oameni vor veni aici din nou, sau prin Turnu Roșu cu mărfuri sau bunuri spre a le depozita, ei vor trebui să plătească vamă obișnuită Zwanziger (al douăzecilea) și să nu le mai tănuiască, ci să le expună în bolți publice 14 zile după orășeni și meseriași. . . Pe deasupra, grecii să nu-și ducă mărfurile în case sau hanuri pentru a fi vindute aici, și nici să-și scoată mărfurile din oraș și nici să le vîndă pe sub mînă; cînd ar dori grecii să-și introducă în oraș mărfurile să li se dea voie, dar să nu li se permită să-i înșele pe orășeni și meșteru-gari”⁸⁴. Aceasta era poziția autorităților locale și reglementările impuse negustorilor greci cu cinci ani înainte de întemeierea Companiei grecești de la Sibiu. Ele vor fi menținute în linii mari, așa cum reiese atît din actele Universității săsești, cît și din regulamentele de funcționare a companiei, ca și din hotărârile adunării negustorilor, pînă la sfîrșitul perioadei de care ne ocupăm.

Privilegiul din 1636 acordă companiei dreptul de a avea tribunalul său care să judece litigiile ivite între companiști, ca și cele cu „grecii străini” (de companie). Dregătorii și negustorii „vreunui loc” nu aveau dreptul să rețină sau să judece vreun companist la stăruința altui grec „fie el transilvănean, fie chiar străin”. Numai în cazul unui litigiu cu

---

⁸² Vezi R. Mousnier, *op. cit.*, p. 149 și urm.

⁸³ Arh. St. Sibiu Compania greacă, cutia I. Traducerea din germană o datorăm cercetătorului Adolf Armbruster de la Institutul de istorie „N. Iorga”.

⁸⁴ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 257.

un nobil al celor trei națiuni, procesul era judecat de negustorul sau drogătorul locului unde s-a produs infracțiunea. Cîteva documente din anul 1694 evidențiază modul în care erau puse în practică prevederile privilegiului de întemeiere⁸⁵.

În articolul al doilea al privilegiului din 1636 se specifică faptul că „negustorii greci au puterea deplină de a neguțatori liber, de a vinde și astfel de a-și face orice alșveris al său, cu lucrurile sale neguțătorești, oricare ar fi ele necuprinse în numărul stabilit și cui, fie de o valoare mai mică de 100 dinari... ”⁸⁶. Aveau dreptul să vîndă „în toate tîrgurile săptămînale, în orice loc din stăpînirea noastră, ținute după obicei timp de trei zile înainte de ziua tîrgului sau după libera spargere a pieții, rămîbind totuși neatînse privilegiile tîrgurilor și ale locurilor unde acestea se țin...”⁸⁷. Privilegiul hotărăște ca negustorii greci să nu întîmpine „vreo împiedicare de la vreun oficial sau magistrat al locurilor”⁸⁸.

După apariția *Aprobatelor*, cu amintitele prevederi referitoare la negustorii greci, la 4 octombrie 1656 se adoptă *Statuta Civitatis Cibiniensis de mercatoribus graecis*, discutate în ședința senatului din 20 octombrie a aceluiași an. Se hotărăște că negustorii greci care stau tot anul la Sibiu, „bucurîndu-se de drepturi ca și indigenii”, vor plăti pentru prăvăliile închiriate de la oraș anual 50 fl., iar cei care nu vor plăti vor avea dreptul să vîndă numai 14 zile înainte de bilci și 14 zile după și nu vor putea să închirieze locuințe pentru mai mult timp. După ora 8 erau interzise circulația pe străzi și petrecerile. În piață nu aveau voie să cumpere cu carul și să ofere prețuri mai mari ca sibienii⁸⁹. În activitatea lor comercială negustorii companiști vor ține seamă de aceste „statute”, prevederile lor fiind cuprinse în diferitele regulamente de funcționare a companiei din Sibiu.

În articolul al doilea al regulamentului din 7 ianuarie 1666 se indică : „...cu cetățenii să nu ne certăm, nici în tîrg, nici la conacuri și bolți”⁹⁰. În articolul XIX al aceluiași regulament, avîndu-se în vedere recomandările primăriei orașului, se prevedea : „În stradă companiștii să nu se certe, nici arme să nu scoată unul împotriva altuia, în caz contrar să fie pedepsiți cu gloaba așa cum se prevede și în anii trecuți”⁹¹. Alte două articole ale regulamentului pedepseau cu 60 fl. gloabă pe cei care luau băieții localnicilor și-i „învătau” în bolțile lor⁹², și pe cei care luau bani de la localnici și le cumpărau marfă din străinătate⁹³. Aceste probleme sînt reluate în hotărîrea adunării negustorilor companiei din 9 ianuarie 1681, adăugîndu-se că negustorii companiști nu au voie să ademenească localnicii de pe stradă sau să le ia banii înainte de a le da marfa⁹⁴.

Companiștii se angajaseră încă din 1687 să-și vîndă mărfurile în primul rînd la Sibiu și Brașov și apoi la alte tîrguri⁹⁵. Prin hotărîrea

⁸⁵ Arh. St. Sibiu, Protocoalele Primăriei Sibiu, vol. IV. p. 181, 225, 253, 257, 259.

⁸⁶ Th. Bodogae, *op.cit.*, p. 258.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ I. Moga, *op. cit.*, p. 156–157, nota 1; Arh. St. Sibiu, fond. Compania grecească, cutia I, doc. 5 și 36.

⁹⁰ Gloaba era de 12 florini; B.A.R., ms. gr. 976, fol. 34–34^v.

⁹¹ *Ibidem*, fol. 85.

⁹² *Ibidem*, Articolele 10 și 11 prevăd reglementări cu privire la băieții de prăvălie și la slugile folosite la bolți.

⁹³ *Ibidem*, fol. 85^v, articolul XXII.

⁹⁴ *Ibidem*, fol. 87; gloaba era de 60 fl.

⁹⁵ *Ibidem*, fol. 88–89^v.

adunării companiștilor din 1692 erau pedepsiți sever cei care vindeau în Principatul Transilvaniei în afara tirgurilor, sau în alte orașe, în afară de Sibiu și Brașov. Pe lingă gloaba ce i se aplica contravenientului, în articolul întâi al hotărârii se prevedea : „cine se abate de la acest legământ să fie dat afară din companie”⁹⁶. Același articol mai fixa o amendă de 200 fl. pentru cel care vindea pe ascuns la conacul său și în bolta sa⁹⁷. Cu aceeași amendă și în plus cu anatema era pedepsit prin articolul al doilea al aceluiași regulament cel care avea „tovărășie cu vreun autohton (ἐντόπιος) și se va adevăra că nu face parte din compania noastră, deci să plătească dări ca noi”⁹⁸. În articolul X al regulamentului de funcționare al companiei din Sibiu din 7 ianuarie 1695 se precizează că dacă „vreun companist ia bani de la localnici ca să-i facă tirguiele în Turcia, Lehia sau Germania, va fi aspru pedepsit cu amenda maximă de 200 fl. și darea afară din companie”⁹⁹. Observăm că cele mai severe pedepse și cele mai mari amenzi erau aplicate în cazul nerespectării unor reguli impuse în primul rând de autoritățile locale ale cetății Sibiului, unde Universitatea săsească supraveghea cu atenție desfășurarea activității companiei.

Invocînd privilegiile din 1623, 1630 și 1656, Compania grecească din Sibiu cere guvernatorului Multgos Groff Göner Raskos să ridice ordinul de interdicție privind cumpărarea direct din piață a griului, finului, nutreului etc., astfel încît să nu fie siliți să cumpere de la particulari. Își motivează cererea astfel : nu se consideră străini, deoarece muncesc pentru prosperitatea țării și a orașului ; alimentele le cumpără de la cetățenii orașului Sibiu, aceștia cîștigă de pe urma lor ; guvernatorul precedent a administrat fără această interdicție ; în sfîrșit, compania aduce o contribuție de 500 fl. anual¹⁰⁰.

În conflictele dintre companie și municipalitate adeseori revine problema drepturilor și îndatoririlor negustorilor companiști în exercitarea comerțului în piețele cetății. În anul 1705 guvernatorul trimite comisarului pieței cele două articole ale statutului orașului, referitoare la negustorii greci. La punctul 8 se prevedea că grecii nu au dreptul să cumpere ovăz luni, ci numai marți, și nu mai mult de 1—2 saci ; în celelalte zile pot cumpăra de la locuitori ; griu nu aveau voie să cumpere deloc, iar în cazuri extreme, autoritățile vor putea să le repartizeze griu ; nu aveau voie să-și aducă vin propriu, nici să taie porci, ci să cumpere de la măcelării ; nu aveau voie să cumpere pe stradă pește, raci, găini etc., ci numai în piață. Grecii, armenii, polonezii, alte nații — se spune la punctul 17 — care nu sînt în compania grecească, dar sînt totuși supuși acesteia¹⁰¹, dacă nu se vor prezenta în fața comisarului pieței, li se va confisca marfa¹⁰².

În 1710 fruntașii politici ai orașului și cîțiva negustori sași hotărăsc înființarea la Sibiu a unei „companii comerciale”¹⁰³, „Societates merca-

⁹⁶ Ibidem, fol. 93.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem, fol. 93. v

⁹⁹ Ibidem, fol. 100.

¹⁰⁰ Arh. St. Sibiu, fond. Compania grecească, cutia I, doc. 29 și 31.

¹⁰¹ Deoarece plăteau impozitele judei companiei, așa cum hotărîse guvernul Transilvaniei.

¹⁰² Arh. St. Sibiu, fond. Compania grecească, cutia I, doc. 2, fol. 1.

¹⁰³ Vezi I. Moga, *op. cit.*, p. 107.

toria Cibiniensis", în ale cărei statute se cerea excluderea negustorilor greci, evrei, bulgari și români din orașele zise săsești¹⁰⁴. Dar cele 22 articole ale statatelor vor fi confirmate, după insistențe și memorii repetate, abia în 1748, un rol important jucind în această amânare și Compania grecească din Sibiu. Imediat după înființarea ei, Societatea de comerț din Sibiu avea să trimită cu insistență o serie de memorii guvernatorului Transilvaniei și Curții de la Viena, îndreptate împotriva negustorilor străini în general și companiei grecești privilegiate și concurente, în special. La 3 ianuarie 1712 Societatea de comerț trimitea Magistratului din localitate un memoriu, cerind remedierea unor abuzuri comise de concurenții străini, restringerea comerțului ambulant și evidența exactă a membrilor companiei grecești¹⁰⁵. La 29 aprilie 1718, Societatea de comerț adresează Magistratului sibian un memoriu prin care cere ca acesta să permită desfacerea mărfurilor comercianților străini numai trei zile în timpul bilciurilor; după scurgerea acestei perioade să sune clopotele pentru încetarea vinzării. Magistratul nu permite folosirea clopotelor în acest scop, dar anunță că inspectorul tirgului va fi obligat, pîntr-o anexă la regulament, să atragă atenția comercianților străini ca exact după trei zile de la deschiderea bilciului să oprească desfacerea mărfurilor¹⁰⁶.

La 27 martie 1725, consilierul Bacssner trimite un memoriu Cămarerei aulice austriece, în care propune reorganizarea totală a comerțului, referindu-se în special la negustorii străini¹⁰⁷. Faptul că discutarea acestui memoriu s-a amînat (el reprezenta punctul de vedere al sașilor) ne dovedește că negustorii greci nu puteau fi excluși din comerțul Transilvaniei pentru că se bucurau de sprijin la Viena. Compania grecească din Sibiu face și ea în decursul anului 1726 diferite reclamații. La 15 august 1726, se adresează guvernatorului, reclamînd Magistratul Sibiului că le impune noi restricții, cu toate că ei plătesc taxe în rînd cu sibienii. Magistratul răspunde că plîngerea grecilor este neîntemeiată și că se aplică numai statutul din 1656¹⁰⁸. În același an Compania grecească din Sibiu se adresează Magistratului cerînd voie să cumpere grîu, ovăz, alimente pe piață și nu de la particulari, deoarece companiștii plătesc atît dările către stat, către notabilitățile orașului, cît și vama de 3% și chirie pentru locurile unde stau¹⁰⁹. Cere, de asemenea, să se permită celor căsătorîți să cumpere grîu și să-și facă piine în cuptoarele vecinilor, pe bani, să deschidă noi prăvălii, motivînd că ei plătesc și, prin urmare, orașul cîștigă. Compania cere să rămînă în vigoare statutele și privilegiile acordate înaintașilor lor¹¹⁰. Cu aceleași cereri, se adresează și guvernatorului, reclamîndu-l pe Magistratul orașului că nu le dă voie să cumpere nutreț în zilele de tirg de la cei din afară, ci numai de la cetățenii

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ Arh. St. Sibiu, fond. C, doc. 22. La 6 noiembrie 1712 Societatea de comerț respinge punctul de vedere al secretarului aulic de război care susține că „cu cît sînt mai mulți comercianți, cu atît va fi mai bine pentru provincii”. Invocînd privilegiile acordate sașilor și ungurilor, demonstrează că negustorii străini și mai ales greci împiedică „prosperitatea țării”, *ibidem*, doc. 31.

¹⁰⁶ *Ibidem*, doc. 63.

¹⁰⁷ I. Moga, *op. cit.*, p. 147 și urm.

¹⁰⁸ Se cere satisfacție pentru afirmațiile calomnioase ale grecilor, Arh. St. Sibiu, Compania grecească, cutia I, doc. 8.

¹⁰⁹ *Ibidem*, doc. 51.

¹¹⁰ *Ibidem*, doc. 55.

Sibiului, deși companiștii și-au îndeplinit întotdeauna obligațiile, plătind contribuția fixată de guvern, taxa anuală camerală, chiria cuvenită orașului pentru prăvălii și locuințe și tricesima mărfurilor importate. Se spune în încheiere: „În multe țări am umblat, dar nicăieri n-am văzut ca negustorii să plătească atâtea contribuții și totuși să nu fie liberi să-și cumpere cele de trebuință hranei”¹¹¹.

Societatea de comerț din Sibiu trimite în 1742 la Viena o copie după privilegiul negustorilor sași în care se prevede că negustorii greci ai „așa-ziselor companii grecești”, nu au voie să facă comerț cu mărfuri occidentale¹¹². La 2 martie 1743 Magistratul orașului Sibiu roagă Cancelaria aulică a Transilvaniei să sprijine la Curte petiția Societății de comerț, prin care aceasta arată că grecii din compania grecească fac negoț și în afara bilciurilor și în timpul întrunirii Dietelor, deși nu au indigenatul în Transilvania. Grecii, ca supuși turci, au dreptul să facă comerț numai cu mărfuri orientale, cu ridicata, dar ei vind și mărfuri apusene, cu amănuntul¹¹³. La 27 aprilie al aceluiași an, Societatea de comerț adresează un memoriu împăratului, plângându-se împotriva negustorilor străini, printre alții greci, care adună averi și apoi pleacă în Turcia¹¹⁴, de unde nu se mai întorc. Aceeași societate se plînge la 21 decembrie 1745 la Viena, cerînd ca numai cetățenii orașului și membrii societății să poată face comerț în oraș și în afara bilciurilor, ca numărul comercianților greci — „în prezent 52” — să fie redus și să facă comerț numai cu mărfuri orientale, iar românii să fie îndepărtați de tot¹¹⁵.

2. Pentru Compania grecească din Brașov, spre deosebire de cea din Sibiu, în privilegiul de întemeiere nu găsim nici o normă de reglementare a relațiilor cu cetatea. Regulamentul din 12 aprilie 1683 hotăra că negustorii companiști nu au voie să ia bani de la localnici și să le aducă marfă¹¹⁶, iar cine va transmite în afara companiei informații precum că membrii săi fac afaceri în cetate era pedepsit cu amenda maximă de 200 fl., sumă care era dată principelui¹¹⁷. Pentru sfîrșitul scolului al XVII-lea avem puține documente referitoare la relațiile companiei din Brașov cu cetatea. O neînțelegere (nu se pronunță nici o hotărîre judecătorească) ivită între Grigore croitorul și Simeon din compania brașoveană, care trebuia să-i dea celui dintîi pinzeturi în valoare de 400 fl., se soluționează, în urma poruncii guvernatorului, astfel: cei doi să plătească suma cuvenită¹¹⁸. În arhiva Magistratului din Brașov se găsește o cerere a grecilor din Schei din anul 1700, prin care aceștia solitică practicarea liberă a meseriilor și alte „ușurări”¹¹⁹. Nu știm în ce măsură acești „greci din Schei” erau companiști.

Data fiind lipsa actelor oficiale care să reglementeze relațiile dintre companie și cetate (lipsa regulamentelor în această perioadă nu ni se pare deci întîmplătoare), diploma acordată de împăratul Leopold la

¹¹¹ I. Moga, *op. cit.*, p. 155.

¹¹² Arh. St. Sibiu, fond. Actele Magistraților, doc. 169.

¹¹³ Ibidem, fond. C, doc. 183.

¹¹⁴ Se dă exemplul unui negustor din „ținutul Veneția”, care în 1742, după 20 de ani de comerț, a plecat pe ascuns cu 60 000 fl., fără să plătească nici o contribuție orașului sau fîscului, ibidem, doc. 186.

¹¹⁵ Ibidem, fond. Actele Magistraților, doc. 193.

¹¹⁶ Călcarea hotărîrii se amenda cu 60 fl.

¹¹⁷ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 51.

¹¹⁸ Arh. bis. Sf. Trelme, Codex A, fol. 37.

¹¹⁹ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, doc. nr. 3.

16 septembrie 1701 apărea ca o necesitate. În articolul întâi al diplomei se notează că grecii, ca și românii, locuiesc în suburbiul Brașovului numit Bolgarseg „fără nici o contrazicere cu cetatea Brașovului, unde ei au făcut case și și-au înmulțit familiile prin căsătorii, au practicat o economie alodială, au dobândit averi și ogoare, fără prejudicierea drepturilor și legilor cetățenești și deoarece împăratul află că li se contestă acestora libertatea să-și construiască case splendide, mari și somptuoase, să restaureze ruinele din apropiere, după necesitatea suburbiului Bolgarseg, în care sint restrinși să trăiască laolaltă, li se permite construirea de case (care să nu fie aproape de ziduri, ca să nu le dăuneze), să cumpere terenuri și case în suburbii și ogoare pe teritoriul brașovean”, fără a încălca dreptul cetățenilor „care se bucură de dreptul de indigenat”¹²⁰. Atunci cînd Magistratul considera, în caz de neînțelegeri, că grecii sînt nedreptățiți, aceștia puteau face recurs la „Tezaurariat, și respectiv la Comitele națiunii săsești”¹²¹. Iată o primă mare deosebire între drepturile, și deci posibilitățile, companiștilor brașoveni, cărora li se permitea să posede avere imobilă (case, ogoare etc.), și cei de la Sibiu, unde, sever supravegheați de Universitatea săsească, membrii companiei nu aveau uneori nici libertatea de a închiria o locuință. De asemenea, grecii brașoveni aveau dreptul să se căsătorească cu „cetățeni din suburbii” chiar dacă erau de alt rit.

Articolul doi al Diplomei leopoldine stabilește poziția negustorilor greci în cetatea Brașovului și relațiile lor cu autoritățile locale. Negustorii greci din Brașov aveau „libertatea să introducă în cetate vinurile lor”¹²², să le păstreze acolo, aducînd la cunoștința judeului”. Acest lucru li se va permite și în viitor, dacă garantează că nu vor prejudicia dreptul de circumscripție al orașului. Nimănui nu-i era oprit să ducă vinuri în afara cetății, dar vinzarea la casele lor era permisă numai în anumite luni, pe baza unei cereri depuse la Magistrat¹²³. Astfel, în unele documente ale companiei din Brașov găsim situații cînd negustorii vînd vin, sau plătesc „peșcheșuri” pentru a obține de la Magistrat acest drept. Prin articolul șapte li se permitea negustorilor greci să „fiarbă” vin, rachiu și bere pentru uz domestic și pentru nevoile altor cetățeni din suburbii, dar nu pentru negoț. Articolul trei al diplomei aprobă obiceiul cetățenilor Brașovului de a anunța prin tragerea clopotului libertatea de tîrg, adică de a permite cumpărarea de grîu, orz și alte alimente atît cetățenilor orașului, cit și grecilor. Înainte de tragerea clopotului, nici cetățenii orașului nu aveau voie să cumpere, pînă cînd judecătorii tîrgului nu făceau achizițiile pentru necesitățile orașului¹²⁴. Dintr-o serie de tabele din arhiva companiei reiese că negustorii companiști se aprovizionau la aceste tîrguri cu cele necesare, fără a avea dispute cu autoritățile locale, cum se întîmpla la Sibiu.

În articolul al patrulea se face pentru prima oară distincția între grecii care locuiau în suburbii și aveau dreptul să vîndă „cu măsuri mici” și ceilalți „străini”, care au voie să vîndă numai *en gros*. Prin

¹²⁰ Ibidem, B. 94, și în *Industria textilă* . . . , p. 58—59.

¹²¹ Ibidem.

¹²² La Sibiu companiștii, așa cum am văzut mai sus, nu aveau voie să vină cu vinul lor, ci trebuiau să cumpere de la cetățenii orașului.

¹²³ *Industria textilă*, p. 58—59.

¹²⁴ Ibidem.

articolul al șaselea negustorii greci erau scutiți de sarcinile țărănești și de caii de poștă „pentru ca să aibă destui cai necesari pentru comerțul lor”, în schimb erau obligați să suporte cheltuieli pentru hrana cailor diferiților funcționari, începînd cu guvernatorul.

Presupunem că hotărîrile Diplomei leopoldine au fost respectate de ambele părți, de vreme ce nu găsim decît rareori plîngerii, nici de o parte, nici de alta. În „ponoasele” negusturilor brașoveni din 6 august 1702, nemulțumirile erau legate mai cu seamă de felul în care se percepea vama la Bran la „marfa turcească”¹²⁵. Tot în legătură cu vama este și documentul din 20 februarie 1727, prin care jupan Capos, „vel vameș” la cetatea Brașovului, cere de la „noi nigustori judecată” cu Nedelco Hagi, care făcea „ponos la Sibiu”¹²⁶. Acest document oferă un exemplu de modul în care se judecau pricinile dintre un membru al companiei și un reprezentant al administrației locale.

Pe lingă „porția” ce trebuia dată fiscului și Principatului, stabilită prin diferite hotărîri, arhivele companiilor din Brașov și Sibiu conțin și un mare număr de însemnări referitoare la haraciul plătit de cele două companii. O serie de daruri (sau bacșișuri) către autoritățile locale și cele centrale apar în documente sub denumirea de „haraci” sau „peșcheș”¹²⁷. Avem liste cu cheltuielile companiilor, în bani și mărfuri (mai cu seamă la cea brașoveană), oferite diversilor demnitari¹²⁸, sumele date ca peșcheșuri depășind cu mult darea impusă de Principat și Curtea de la Viena. În orice caz, „lista” celor care primeau „daruri” (cu prilejul unor sărbători, al obținerii unor privilegii, al plății impozitelor) este impresionant de mare, de ele beneficiind o categorie largă, de la funcționarii mărunți pînă la guvernator și cei ce-l înconjurau.

---

¹²⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC I, doc. 37.

¹²⁶ N. Iorga, *Acte grecești*, p. 21–22.

¹²⁷ Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, doc. 59/9^v.

¹²⁸ La 20 iulie 1688, 16 greci din Schei și Sibiu și 16 din Brașov dau 157 aslani comandantului. Pe un document din 14 august 1688 sînt înșiruite o serie de nume: generalul Veterani, Apor Teleky, vameșul, postelnicul, generalul Caraffa etc., cărora pentru hrana cailor și pentru altele (ploconul vameșului, de pildă) li se da suma de 470 florini și 111 aslani.

STRUCTURA ETNICĂ A COMPANIILOR GRECEȘTI DIN TRANSILVANIA

Stabilirea originii etnice a membrilor companiilor grecești din Sibiu și Brașov este unul din aspectele cele mai dificile într-o cercetare asupra celor două asociații de comerț din Transilvania. Datorită unor realități istorice pe care le vom schița numai, elementele pe care ni le oferă documentele, dintre care enumerăm localitățile de unde proveneau companiștii, numele și chiar limba folosită de aceștia, nu pot fi argumente hotărâtoare în determinarea originii etnice a negustorilor din cele două companii transilvănene. Vom examina toate informațiile pe care le avem pînă în prezent, în încercarea de a elucida — uneori rămînînd doar în domeniul ipotezelor — această problemă deosebit de importantă în analiza formării viitoarei burghezii balcanice.

În unele cercetări realizate pînă acum fie asupra companiilor grecești din Sibiu și Brașov, fie în legătură cu prezența negustorilor balcanici în Transilvania, s-au făcut aprecieri asupra originii etnice a companiștilor. De fapt, discuția s-a purtat mai ales în legătură cu noțiunea de „negustor grec”, dacă ea are și un conținut etnic sau desemnează o anumită categorie de comercianți sud-est europeni.

D. I. Popovici, de pildă, arată că este foarte greu să se stabilească „în ce măsură românii au făcut negoț în Occident și în părțile noastre sub denumirea de greci”¹. După părerea sa, „cuvîntul « grec » nu numai în ramura sirbească, dar și în cea croată ba chiar și la poporul ungur, pînă nu demult, se aplica oricărei persoane care făcea negoț, fie ea albaneză, macedoneană sau aromână”². În cîteva lucrări, pe care le vom cita mai jos, Nicolae Iorga precizează că este greu să se facă distincția între negustorii greci și cei grecizați. Pe marginea documentelor publicate de Iorga (referitoare la Compania grecească din Brașov), ca și a izvoarelor maghiare, A. A. Mureșeanu ajunge la următoarea concluzie: „cuvîntul « grec » nu avea în secolul al XVIII-lea, în Ardeal, un înțeles național” și aceasta „ne-o spune istoricul maghiar de atunci Iosif Benkő scriind: poporul unguresc și românesc din Ardeal numește greci pe negustorii de orice nație”³. Ch. Ciuhandu opina că „sub denumirea de comercianți greci, care sînt menționați din vremuri vechi pînă și în legislația Ungariei

¹ I. D. Popovici, *op. cit.*, p. 17.

² *Ibidem*.

³ A. A. Mureșeanu, *Compania de comerț levantin de odinioară a Brașovului în lumina noilor documente publicate de D-l N. Iorga*, în „Țara Bîrsei”, an. V, nr. 3, 1933, p. 267.

de pe vremuri, și aveau drepturi bine definite în comerț și în viața socială, se ascundeau « frații macedo-români », sau și greci veritabili pe lângă aceștia, care aveau îndeletniciri comune: comerțul și aveau aceeași religie și limbă liturgică, cea grecească⁴. N. Camariano consideră că printre negustorii greci din Transilvania se găsesc mulți români, macedoneni, câțiva bulgari grecizați „care se considerau greci din pricina intereselor lor comerciale, la fel ca și românii din Transilvania sau din Principate care, prin religia lor, se simțau mai aproape de greci decât de sași și unguri”⁵. V. Papahagi socotește că în majoritatea cazurilor aromânii treceau drept negustorii greci și dă o serie de exemple în acest sens⁶. Prin „negustorii greci”, S. Goldenberg și M. Dan înțeleg pe cei din Turcia, adică — precizează autorii — pe cei din „Peninsula Balcanică și Asia Mică, greci, bulgari, sirbi, evrei, macedoneni, armeni din sudul Dunării, țările române și regiunea Mării Negre”⁷. Ocupându-se de rolul negustorilor din țările balcanice în viața economică a Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Lidia Demény consideră că noțiunea de „negustor grec” nu corespunde întotdeauna cu o realitate etnică⁸. Autoarea aduce în sprijinul afirmației sale o serie de exemple extrase din izvoare narative și documentare.

Istoriografia străină dă același conținut noțiunii de „negustor grec”. De pildă Anastasios Pallatidas, referindu-se la activitatea economică și culturală a comunităților grecești din Imperiul austriac, observa, în 1845, că ele erau eterogene și cuprindeau negustori veniți din Asia Mică și Europa (Epir, Thessalia, Macedonia, Tracia, Bulgaria și Dacia)⁹. Traian Stoianovich consideră că denumirea de greci desemnează negustorii balcanici ortodocși, adică: greci, vlahi, sirbi, bulgari și macedo-slavi¹⁰. Iar N. B. Tomadakis, într-un studiu asupra comunităților grecești din Austria, constată că datorită religiei comune prin denumirea de greci erau desemnați și sirbii, bulgarii și vlahii. Grecii „ca entitate națională și nu religioasă” erau mai puțin numeroși¹¹.

Acestea sînt doar cîteva opinii ale cercetătorilor care s-au oprit mai stăruitor asupra temei ce ne-am propus să analizăm, avînd la dispoziție documentele interne ale celor două companii grecești din Transilvania. Cercetările ce s-au făcut, îndeosebi asupra neoeleenismului, au scos la iveală cauzele care au dus la „noua diasporă grecească”, cum își intitulează Ap. Vacalopoulos un capitol din sinteza sa asupra istoriei Greciei. În veacul al XVI-lea, ne spune istoricul grec, se produce o mișcare a populației grecești spre nord-vestul și vestul Asiei, Asia Mică și Europa

⁴ Ch. Ciuhandu, *Comercianții greci în părțile ungurene și în special în ținutul Ardealului, în Frații Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vîrstei de 60 ani*, București, 1936, p. 229.

⁵ N. Camariano, *L'organisation et l'activité culturelle de la Compagne des marchands grecs de Sibiu*, p. 202.

⁶ Vezi, de pildă, lucrarea *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică și cu Veneția în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Revista Istorică”, an. XIX, nr. 4—5, București, 1933, p. 121.

⁷ M. Dan și S. Goldenberg, *Le commerce balkano-levantin*, loc. cit.

⁸ L. Demény, *Comerțul sud-dunărean al Transilvaniei în perioada Principatului autonom* (lucrări în ms.).

⁹ A. Pallatidas, *Υπόμνημα ιστορικών περί ἀρχῆς καὶ προόδου καὶ τῆς σημερινῆς ἀκμῆς τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐλληνικοῦ συνοικισμοῦ*, Viena, 1845.

¹⁰ T. Stoianovich, *The Consering Balkan Orthodox Merchant*, în „Journal of Economic History”, vol. XX(1960), New York, p. 234—313.

¹¹ N. B. Tomadakis, *Les communautés helléniques en Autriche*, Viena, 1952, p. 456.

(spre Italia, în special Venetia, Sicilia și Grecia continentală). Numeroși greci se așează în Crimeea, Caucaz și mai ales la Smirna, important centru comercial, iar de aici o parte emigrează spre Magnezia, Pergam, Propandea, Bitinia, Brusa, Carmania, Capadocia, Pont, Heracleea Pontică, Alexandria și Cairo¹². Alături de armeni și everi, negustorii greci, așezați în importante centre economice, vor juca un rol important în comerțul oriental.

Începînd cu sfîrșitul veacului al XVI-lea, dar mai ales în cel de-al XVII-lea, se înregistrează progrese însemnate în viața economică și socială a Peninsulei Balcanice. Se dezvoltă orașele, tirgurile, crește producția de mărfuri¹³. Ca urmare, această regiune intră în sfera comerțului european, negustorii balcanici sînt antrenați mai ales în comerțul de tranzit între Orient și Europa Centrală, fiind ajutați și de poziția geografică favorabilă a orașelor de pe rutele comerciale. În același timp, se produce în Peninsula Balcanică, în veacul al XVII-lea, o nouă mișcare de populație ale cărei cauze au fost studiate de istorici. I. Cvijić, de pildă, consideră că în ceea ce-i privește pe greci, se produce o „migrație comercială” ce poate fi asemuită cu cea elenică din vremea întemeierii coloniilor grecești din epoca clasică¹⁴.

De asemenea, istorici ca de pildă I. D. Popovici¹⁵, N. Iorga¹⁶, Ap. Vacalopoulos¹⁷, N. Svoronos¹⁸, T. Stoianovich¹⁹ etc. constată așezarea în principalele centre economice balcanice îndeosebi a negustorilor greci și aromâni. Totodată, numeroși negustori greci, sirbi, bulgari, albanezi și macedoneni emigrează spre țările ce făceau parte tot din sistemul economic și politic otoman, dar unde condițiile erau mai prielnice desfășurării activității lor comerciale, printre care cele trei țări române vor avea un rol deosebit²⁰.

Specialiștii au constatat totodată că cele mai importante centre economice din Peninsula Balcanică erau locuite de o populație destul de amestecată, care folosea adesea mai multe limbi. Ap. Vacalopoulos remarcă faptul că mulți greci din nordul Epirului și din Albania s-au așezat în răsăritul Rumeliei și mai ales în vechile orașe grecești din Bulgaria : la Filipopol de pildă, s-au stabilit o serie de greci veniți din Epir, Rhodos; albanezi, dar și greci, din Peloponez, Thessalia și Epir se

¹² Ap. Vacalopoulos, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, p. 62—98.

¹³ Vezi în acest scop comunicările prezentate la Colocviul AIESEE de la Venetia (27—30 mai 1971), publicate în volumul *Structure sociale et développement culturel des villes sud-est européennes et adriatiques aux XVIIe—XVIIIe siècles*, București, 1975, și studiul lui N. Todorov, *Sur quelques aspects du passage du féodalisme au capitalisme dans les territoires balkaniques de l'Empire ottoman*, în „Revue des études sud-est européennes”, tome I (1963), nr. 1—2, p. 103—136.

¹⁴ Împreună cu aromânii mai mult sau mai puțin grecizați „... ils renforcèrent alors les restes de leurs anciennes colonies sur le littoral pontique et albanais. Les principales de ces migrations commerciales furent, semble-t-il, celles des Grecs et des Aroumains le long des routes longitudinales de la Péninsule balkanique. Ils s'y installèrent dans toutes les villes, dans les villages propres au négoce, pénétrèrent jusqu'au Danube et franchirent même le fleuve”. I. Cvijić, *La Péninsule Balkanique. Géographie humaine*, Paris, 1918, p. 124.

¹⁵ *Op. cit.*

¹⁶ *Istoria comerțului românesc*, I, București, 1934; *Point de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient à l'époque moderne*, Paris, 1925 etc.

¹⁷ *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, Salonic, 1969 și *op. cit.*

¹⁸ *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris, 1956.

¹⁹ *Op. cit.*

²⁰ Vezi, de pildă, O. Cicanci, *Legături economice și politice ale țărilor române cu Orientul elenic în veacul al XVII-lea* (în ms.).

întilneau în Tracia. Lîngă Constantinopol se găseau sate de bosnieci, bulgari, dalmati, sîrbi, vlahi etc. În aceste condiții era firesc ca în astfel de așezări să se vorbească mai multe limbi, cea greacă însă avînd frecvența cea mai mare. Dacă la Halki, Ianina, Salonic se vorbea mai mult grecește, la Serres, Cavala, Constantinopol, Filipopol etc. alături de greacă se foloseau și alte limbi în relațiile comerciale. De exemplu la Serres se vorbea grecește și sîrbește²¹, iar în veacul al XVII-lea exista o școală grecească²². Mulți greci din nordul Epirului și vlahi din Albania s-au așezat lîngă Tirnovo întemeind importantul centru comercial Arvanitohori²³, de unde vor veni numeroși negustori în Transilvania, înscriindu-se mai ales în Compania grecească din Sibiu. Alex. Stojanovski arată, într-un studiu asupra orașelor macedonene în veacurile al XV-lea și al XVI-lea, că structura lor etnică era „foarte complexă”, atît înainte, cît și după cucerirea otomană. Salonicul a rămas și după cucerirea turcească populat în special cu greci, ca și alte orașe din sudul Macedoniei, cum sînt : Serresul, Zilna, Drama și Veria. De asemenea, aproape în toate orașele macedonene se găseau mici grupuri de populație albaneză și vlahă, iar de la sfîrșitul veacului al XV-lea, numeroși evrei (veniți din Spania, Italia, Franța, Germania și Portugalia) și armeni²⁴.

Sîntem departe de a fi epuizat considerațiile ce s-ar putea face asupra componenței etnice a centrelor economice balcanice ca rezultat al mișcărilor de populație ce s-au produs mai cu seamă în urma cuceririi turcești. Am dat cîteva exemple, alegînd acele orașe sau tîrguri din care venea majoritatea negustorilor companiști. În condițiile în care cercetările făcute pînă acum nu au clarificat pe deplin compoziția etnică a acestor centre balcanice, rămînînd numai la constatări generale, sarcina de a indica originea etnică a membrilor companiilor grecești din Transilvania este deosebit de dificilă.

Prezența negustorilor greci și balcanici în Transilvania este consemnată mai ales începînd cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea, numărul lor crescînd simțitor odată cu întemeierea companiilor comerciale din Sibiu și Brașov în secolul al XVII-lea. Arhivele celor două companii grecești din Transilvania ne dau posibilitatea să stabilim în parte localitățile de unde proveneau negustorii companiști. Așa cum vom vedea în cele ce urmează, acestea sînt centre importante din sud-estul Europei și Asia Mică, legate de comerțul oriental.

Pentru *compania din Sibiu* ne vom servi de diferitele ei condicii. Din păcate nu avem situația completă și exactă a numărului, numelui și cu atît mai puțin a localităților din care proveneau negustorii companiști din Sibiu. În tabelele cu numele proestoșilor, căpitanilor, pîrgarilor și haragiilor întocmite de noi pe baza documentelor companiei, apare uneori alături de nume, și localitatea din care provenea negustorul respectiv. Constatăm, de pildă, că marea majoritate a proestoșilor și pîrgarilor, căpitanilor și haragiilor proveneau din Arvanitohori și Melenic.

²¹ Ap. Vacalopoulos, 'Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, p. 80 și urm. și 337 și urm. și P. Th. Pénas, 'Ιστορία τῶν Σερρών, Atena, 1966.

²² Ap. Vacalopoulos, 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας, p. 396.

²³ Ἀρβανιτοχώρι — astfel denumit de greci. Suleiman Magnificul (1520 — 1566) îi scutește pe arvanitohori de impozite și le dă o serie de privilegii, care se perpetuează pînă la începutul veacului al XIX-lea, Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 362.

²⁴ Alex. Stojanovski, *La population dans les villes macedoniennes au XVe et XVIe siècles*, în volumul *La Macédoine et les Macédoniens dans le passé*, Skopje, 1970, p. 119 — 147.

Dar mai sînt, așa cum se poate observa tot din anexe, numeroși „demnitari” ai companiei sibiene despre care pînă în prezent nu putem ști de unde veneau. Totuși, faptul că proestosii și pîrgarii companiei din Sibiu sînt în majoritate din Arvanitohori și Melenic ne face să credem că numeroși negustori companiști proveneau din aceste localități și ca urmare în adunările generale alegeau în conducerea companiei pe cei de care erau mai legați prin interese.

Documentele nu ne dau liste anuale complete cu numele negustorilor companiști. Condicile companiilor înregistrează pe cei care ocupau anumite funcții, iar actele oficiale erau semnate în numele companiei tot de aceștia. La 7 ianuarie 1655 adunarea companiștilor hotărăște să se dea fiecărui negustor o „țidulă” în schimbul „haraciului” plătit. În condica companiei se dă un model de țidulă care cuprinde: locul nașterii, numele, anul, luna și naționalitatea²⁵. Dacă se vor descoperi în vreo arhivă măcar o parte din aceste țidule, se vor elucida multe probleme în legătură cu originea etnică a membrilor companiilor și cu localitățile din care proveneau. Pînă atunci vom încerca să extragem din documentele pe care le avem toate informațiile legate de tema noastră.

Din cercetarea documentelor putem constata fluctuațiile ce se produc anual în compania din Sibiu, negustorii companiști fiind foarte legați de localitățile de unde proveneau, unde-și aveau familiile și avutul. Pe unii dintre ei, după o scurtă absență, îi regăsim în documentele companiei²⁶. În alte documente (proces-verbale ale judecătoriei companiei, liste de danii etc.) copiate într-una din condicile companiei din Sibiu, ca și în catalogul celor 70 de negustori care au achitat suma de 2 400 fl. nemțești impusă companiei de guvernul Transilvaniei în 1707 întîlnim și nume la care se adaugă localitatea din care proveneau²⁷. Nicolae Iorga arată că în anul 1711 „grecii predominau la Sibiu”, dar în companie găsim și numeroși români, unii veniți din Țara Românească, ca și negustori de alte neamuri²⁸.

În veacul al XVII-lea, marea majoritate a conducătorilor companie erau în primul rînd din Arvanitohori și apoi din Melenic, iar în prima jumătate a veacului al XVIII-lea situația este asemănătoare. De pildă, în 1719, proestosul și cîțiva jurați sînt din Melenic, iar restul din Arvanitohori²⁹; în 1721, proestosul, un jude, căpitanul și cei doi haragiari sînt tot din Arvanitohori³⁰. De asemenea, între anii 1727 și 1729 conducătorii companiei sibiene sînt aleși în majoritate dintre negustorii din Arvanitohori. Ca și în veacul precedent, în momentul în

²⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 81—81^v.

²⁶ B.A.R., mg. gr. 976, fol. 29^v, fol. 30.

²⁷ Ibidem, fol. 37, 158—158^v—159, 162—163^v, 167^v—169.

²⁸ Coman Ocneanul (întîlnit și la 1703), Iangl (Γιαγγλι) Făgărășanul, Tănase Tătarul, Ion Popliceanul din Poplica, Iova Făgărășanul, Gheorghe Cucul, Dimitrie Moldoveanu, Ion Cazimir, Iordache Brașoveanul, Gheorghe Gurgiuveanu, Mantu Cîmpulungeanu, Matei Beligrădeanul, Nițu Palplomagiul, Duca Beligrădeanul, Antonie din Rîmnic, Palcu Florea (N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VIII); într-o socoteală 1712 — cu care prilej se constată pierderea catastifelor în care era însemnată porțla dată sau datorată de fiecare negustor — apar unele nume (Coman Ocneanul, de pildă) mai sus citate, ca și într-o hotărîre a companiei din 4 ianuarie 1714 semnată de 18 negustori (B.A.R., ms. gr. 976, fol. 104—104^v).

²⁹ Ibidem, fol. 100—100^v.

³⁰ Ibidem, fol. 38^v—39.

care proestosul pleacă, lasă un înlocuitor³¹. După 1740 la conducerea companiei apar și negustori din Ianina și Cozani³².

Deci pe baza tabelelor cu numele proestoșilor, pîrgarilor, căpitani-
nilor și haragiariilor, a unei serii de alte documente purtînd semnăturile
negustorilor ce formau conducerea companiei, ca și pe baza proceselor-
verbale ale tribunalului companiei (începînd cu anul 1721), în care sînt
pomenite numele împričinaților și uneori și localitatea de unde provin³³,
constatăm că negustorii ce făceau parte din Compania grecească din
Sibiu proveneau din *Arvanitohori*, *Melenic*, *Serres*, *Filipopol*, *Constanti-
nopol*, *Rahovița*³⁴, *Tîrnovo*, *Ianina*, *Cozani*, *Giurgiu*, *Rîmnicea*, *Cîmpulung*,
Oena, *Brașov*, *Făgăraș*, *Beligrad* (Alba Iulia) și *Moldova* (fără a se indica
localitatea). Desigur că din cauza informației lacunare aprecierea noastră
nu poate fi considerată definitivă și exactă, căci în izvoarele avute la
dispoziție nu este întotdeauna precizat *locul* din care provine *companistul*.
Ne putem totuși face o imagine de ansamblu asupra centrelor economice
din care veneau negustorii înscrși în compania din Sibiu, în majoritate
din Peninsula Balcanică, dar și din Țara Românească și Moldova.

Pentru *Compania din Brașov* s-au păstrat listele anuale cu numele
negustorilor care plăteau „porția Principatului”. Avem de asemenea posi-
bilitatea să stabilim numele proestoșilor companiei între 1683 și 1750
și localitățile din care provin. Pe baza acestor date am constatat că majo-
ritatea companiștilor sînt din Trapezunt, urmînd apoi Serresul, Arva-
nitohori și Constantinopolul. Condica companiei din Brașov înregistrează
în anii 1697 și 1698 modul foarte interesant în care se făceau alegerile
juzilor. După alegerea la 4 februarie 1697 a starostelui Liko Papazoglu,
se indică numărul de jurați ce trebuie aleși din fiecare localitate din care
— presupunem noi — provenea majoritatea negustorilor membri ai com-
paniei din Brașov³⁵. În anul următor, la 1 februarie 1698, este reales
Liko Papazoglu staroste și din lista localităților dispărea Constantinopo-
lul, fiind înlocuit de Nicopole, reprezentat însă de aceiași negustori³⁶,
ceea ce ne arată „mobilitatea” companiștilor.

Arhiva companiei din Brașov păstrează liste cu numele negustorilor,
în care uneori se indică și localitatea din care proveneau. Subliniem însă
că majoritatea negustorilor companiști nu poartă acest indicativ³⁷. Am
extras din aceste liste și din alte documente toate numele însoțite de pre-
cizarea localității de origine. Astfel constatăm că negustorii înscrși în
compania din Brașov proveneau din *Arvanitohori*, *Tîrnovo*, *Filipopol*,
Șistov, *Rusciuc*, *Nicopole*, *Melenic*, *Serres*, *Ianina*, *Cozani*, *Creta*, *Hios*,
Trapezunt, *Sinope*, *Constantinopol*, *Lipsca*, *Cernavodă*, *Giurgiu*, *Turnu*,
București, *Tîrgoviște*, *Călinești*, *Cîmpulung*, *Craiova*, *Slatina*, *Timișoara*,
Cluj, *Săliște*, *Reni* și *Moldova*³⁸.

Desigur că, așa cum anunțăm, aceasta reprezintă o parte foarte
mică în raport cu numărul companiștilor. De pildă, din cei 38 de negustori

³¹ Ibidem, fol. 41.

³² Vezi ibidem.

³³ În 1723 se judecă Costa Rusul și Gheorghe a lui Biclin (Μπικλιν) din Tîrnovo. B.A.R., ms. gr. 980, fol. 20^v.

³⁴ Proestosul ales la 7 ianuarie 1680 era Theodoras Pagunis din Rahovița (Ράχωβιτζι). B.A.R., ms. gr. 976., fol. 31.

³⁵ Arh. hls. Sf. Treime, Codex A, fol. 28^v.

³⁶ Ibidem, fol. 30^v.

³⁷ Vezi anexa din O. Cicanci, *Structura etnică* ....

³⁸ Ibidem.

care plăteau porția la compania din Brașov în 1683, numai la doi se adaugă localitatea de unde proveneau (din Șistov și Tirnovo). Dar, totodată, trebuie să remarcăm că în momentul intrării lor în companie negustorii sînt de regulă pomeniți împreună cu localitatea din care provin, pentru ca apoi să fie menționați numai cu numele ori numai cu prenumele. Uneori unui negustor îi este alăturată localitatea de baștină, apoi este înregistrat numai cu numele și prenumele, iar după cîțiva ani din nou este amintit orașul din care provine. Ca urmare, tabelul nostru din anexa citată (VII), departe de a fi complet, este totuși sugestiv, și împreună cu listele căpitanilor companiei furnizează noi date asupra originii etnice a negustorilor companiști. Spre deosebire de compania din Sibiu, în cea din Brașov se poate observa că, alături de negustorii proveniți din Peninsula Balcanică și din Țara Românească (în număr mai mare decît în compania din Sibiu), găsim și numeroși companiști care veneau din cunoscute centre economice din Asia Mică.

Numele pe care-l purtau companiștii poate constitui un argument dar nu hotărîtor, în stabilirea originiiilor lor etnice. Documentele din arhivele celor două companii menționează uneori alături de nume apartenența la un neam sau altul. Socotim că argumentul onomastic singur nu poate fi edificator. În primul rînd, datorită faptului că, chiar și în documentele interne ale companiilor, scrise de grămătici, numele apar într-o formă coruptă, după modul în care „înțelegea” cel ce scria să transpună în limba greacă nume străine. Cu atît mai mult sînt „deformate” numele în registrele vamale, unde se înregistrau așa cum le înțelegeau vameșii, cum „auzeau” ei. Lidia Demény a urmărit documentar cum negustorii balcanici, trecînd dintr-o țară în alta, își schimbau numele³⁹. În Transilvania, de pildă, ei adoptau pe cele cu rezonanță maghiară. Sînt cunoscute cazurile lui Ianoș Pater, Cristofor și Ioan Kiș, Gheorghe Horvath etc.⁴⁰. Așa cum vom vedea, unele vor figura și în documentele celor două companii transilvănene. De pildă, în 1673 este ales proestos al companiei din Sibiu Calo-Ianni Pater (Κάλο Γιάννη Πάτερ)⁴¹.

Primele nume consemnate în documentele companiei din Sibiu sînt ale judeului și celor doisprezece jurați aleși în anul 1639, înregistrați în condica companiei: Eustathios Placico din Arvanitohori — jude; Duca din Melenic, Stagios din Melenic, Nicos Papa, Zotos Nikokiritis, Hristos Datibani, Gheorghe Filipopolitul, Gheorghe Hagis, Curtis Stephan, Costas Zotu, Iseris Hoțiu și Kaloian Sișko⁴². Din ei, N. Iorga presupune că Eustathios Placico era sîrb sau bulgar, Duca bulgar sau aromân, Stagios din Melenic și Kaloian Sișko bulgari, iar ceilalți greci⁴³. Nici condica companiei din Sibiu nu este consecventă întotdeauna în redarea numelor membrilor ei⁴⁴. Din listele proestoșilor și pîrgarilor companiei din Sibiu, vom remarca între anii 1678 și 1714 o serie de nume cu rezonanță româ-

³⁹ Lidia Demény, *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danub effectué par la douane de Turnu Roșu en 1685*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. VII, 1968, nr. 5 și *Relațiile comerciale ale Transilvaniei în lumina veniturilor vamale din 1717—1724*, în „Studii”, tom. XXIII, 1970, nr. 5.

⁴⁰ Al. Lăpedatu, *Pater Ianoș*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903; Lidia Demény, *op. cit.*

⁴¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 158^v—159.

⁴² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 27^v.

⁴³ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VI.

⁴⁴ O. Cicanci, *op. cit.*

nească⁴⁵ : Constantin Vintilă, Duțu Mihai, Gheorghe Țipoaie, Constantin Niță, Nicu Teiu etc.

Înșiruirea numelor celor 70 de companiști care au plătit „porția” datorată guvernului Transilvaniei în 1703 ne îngăduie unele completări în această direcție. De pildă, aflăm că numelui de Cîrlan, întilnit anterior, i se adaugă Nicolae Duca. Apar nume noi : Manole din Rîmnic, Petre Vlădica, Barbu (Barbulos), Coman Ocneanul⁴⁶ (Coman Ocneanul apare într-un document din 1712 ca făcînd parte din conducerea companiei), Dima al lui Curcu, Anastasie Duțu, Iorgake Brîncoveanu⁴⁷ ; ei provin (credem noi) în majoritatea cazurilor din celelalte două țări române. Nicolae Iorga consideră că majoritatea numelor găsite într-un document al companiei din Sibiu din 1710⁴⁸ aparține unor români din Țara Românească și numai cîteva unor transilvăneni.

Într-o serie de liste de contribuabili, pe lângă numele obișnuite, mai apar : Hagi Stoian (Στογιαν), probabil bulgar, Teodor Tincu, Coman Răducanu, Nicu, Căminaru, Vasile Vaida (Βαϊδα), Drăghici (Ντραγίτζις), Stoica (Στοιχος)⁴⁹. În aceleași documente din anii 1731—1732, Dimitrie Moldoveanu semnează în chirilice⁵⁰. Două tabele cu „porția” companiei din anii 1731—1732 cuprind numele a 38 și respectiv 40 de negustori, dintre care amintim cîteva nume noi, ca : Gheorghe Albanezul (Αλβανήτις) și Grigore Țirizis (Τζιρζις), Manoli Ioanu Turnavitul și Coman Turnavitul⁵¹. Cîteva tabele din anii 1734, 1746 ne fac cunoscute alte nume noi⁵². Tot aici apare iar Dimitrie Moldoveanu, care în alte documente se iscălește românește. Dacă uneori Georgios Manolis semnează cu caractere grecești, de cele mai multe ori semnătura lui apare cu litere latine⁵³ ; după părerea noastră el este aceeași persoană cu George Venețianul, ceea ce ar explica și semnătura în alfabet latin. O serie de nume, ca Mărgărit Dumitriu de pildă, trebuie să fi aparținut unor aromâni, fapt explicabil dacă ne gîndim că erau originari din Arvanitohori.

Pentru compania grecească din Brașov, listele aproape anuale cu numele negustorilor contribuabili permit folosirea argumentului onomastic la clarificarea originii etnice a companiștilor. Uneori aceleași persoane apar în alte documente semnate în alt alfabet decît cel grec (chirilic sau latin). Publicarea integrală a documentelor companiei din Brașov va fi edificatoare în acest sens. Trebuie să avem însă în vedere faptul că majoritatea negustorilor balcanici angrenați în comerțul oriental știau grecește și, drept urmare, puteau să se iscălească și în grecește. În plus, față de compania din Sibiu, regulamentul celei brașovene admitea ca unii negustori balcanici care nu erau membri ai companiei să poată beneficia temporar de privilegiile acesteia, în schimbul unei taxe (așa-numita „porție”). Îi vom găsi uneori consemnați separat sub titlul de „străini” (ζένοι), iar alteori enumerați la un loc cu membrii companiei brașovene (unii dintre ei vor deveni cu timpul membri ai companiei).

⁴⁵ *Ibidem*, vezi anexa.

⁴⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 104.

⁴⁷ *Ibidem*, fol. 104^v.

⁴⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. VIII.

⁴⁹ B.A.R., ms. gr. 980, fol. 2—5^v, fol. 6^v—7 ; ms. gr. 977, fol. 25^v.

⁵⁰ B.A.R., ms. gr. 977, fol. 24.

⁵¹ B.A.R., ms. gr. 980, fol. 24.

⁵² *Ibidem*, fol. 8—8^v.

⁵³ De exemplu în 1725, B.A.R., ms. gr. 978, p. 8.

Cercetarea documentelor companiei și mai ales a listelor cu numele negustorilor care au plătit „porția” cuvenită principelui Transilvaniei, ne duce la concluzia că majoritatea companiștilor brașoveni erau greci sau macedoneni grecizați. Alături de ei figurează alți balcanici, ca și mulți români, mult mai numeroși decît în compania din Sibiu. Pentru anii 1683, din cei 38 de negustori care plăteau „porția” la companie, credem că Nicolae a lui Pirvan Țarălungă⁵⁴ era român. Îl vom întîlni în actele companiei și în 1689⁵⁵. În 1687 mai apar: Cernica (Τζερνίκα) Mihnea, Cazangiu, Gheorghe Ștreangu, Bulbul, Bicola Cucu⁵⁶. Printre numele negustorilor care, după un tabel din 1688, plăteau dările la companie sînt și cîteva românești: Constantin Bilbilea, Teodor al lui Urzilă (Ουρζοίλα), Gheorghită din Filipești⁵⁷. La aceștia se adaugă „cei ce se găsesc în Schei” și plătesc pentru caii comandantului anumite sume, cum este cazul unui Gheorghe Bucur și al unui Oprea, care apar apoi și în actele companiei⁵⁸.

Un membru permanent al companiei din Brașov, încă din primul an de funcționare, 1683, era Mircea (Μοίρτζοι). Într-o mărturie legată de o problemă bănească, din 21 ianuarie 1692, scrisă în românește, cu alfabet chirilic, se iscălește: „Eu Mircea am scris și mărturisesc”⁵⁹. În același document, alături de semnături grecești și slavonești, găsim și unele românești⁶⁰, după cum nume românești apar și în caractere grecești.

Multe din numele pomenite mai sus sînt în continuare și aproape regulat înscrise, cu diferite prilejuri, în documentele companiei din Brașov la începutul secolului al XVIII-lea. Alături de semnături grecești, între anii 1702 și 1704 apar și altele în chirilică: „Eu Nico sin Socoras” și „Stere martor”⁶¹. iar în anii 1705—1706 apare și un „Niță martor”⁶² (același care plătea porția la companie în 1698—1699). Pe lângă Chițu și Ion, în 1708 apare și Barbu (Παρπουλος) din Sibiu, precum și Popa Mircea din Civiti (Τζηδητη), iar Ιων adaugă în condică alături de semnătura sa „prezent”⁶³. În anii 1717—1718 apar un Duminică (Δομίνηκας) și un Constantin Crețisorul (Κρετζίσορου). Aceștia din urmă sînt români, ca și Dan (Δάνος) Giurgiuveanu, Stan din Giurgiu, Alexa Lazăr, Gheorghe (Ciocan, în alte documente) din Vilcea din 1739⁶⁴.

Alături de greci și români, compania din Brașov mai număra și numeroși sirbi și bulgari. Avem motive să credem că Dimitrie Cșena

⁵⁴ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 3.

⁵⁵ Ibidem, fol. 4; B.A.R., fond. Bls. gr. MDCC, doc. 82. Pe un Dumitru Țarălungă îl găsim în documentele companiei brașovene la începutul veacului al XVIII-lea.

⁵⁶ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 82.

⁵⁷ Ibidem, doc. 89.

⁵⁸ Ibidem, doc. 90.

⁵⁹ Mircea se iscălește în chirilică și în alte documente de la sfîrșitul sec. al XVII-lea; nu este însă aceeași persoană cu cel menționat de N. Iorga, *op. cit.*, p. 11, din februarie 1693.

⁶⁰ Constantin Giurgiuveanu, Costache Țîparul, Hristu Mutră, Ion Ciubăr etc. (vezi O. Cîncan, *op. cit.*).

⁶¹ Probabil Socora, grecizat Socoras, deși scris cu chirilice; B.A.R., fond. Bls. gr., doc. 29; într-un document din 10 octombrie 1704, alături de semnături grecești; Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 40.

⁶² B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC I, doc. 58. p. 3.

⁶³ Ιων s-ar putea să fie Ion Lazăr (sau Leza), Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 45; B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC III, doc. 12.

⁶⁴ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC III, doc. 4^a; ibidem, MDCC IV, doc. 16, 19, 20 și 21. Vezi și O. Cîncan, *op. cit.*, anexă.

Centrele din care provin membrii companiilor grecești din Transilvania (secolele XVII–XVIII)

(Ξενοῦ = străinu, în grecește) și Lică Papazoglu, membri ai companiei din anul 1683, erau sîrbi⁶⁵, așa cum Iovanco, Iovanis din Tirnovo și Nicila Pirvan menționați de documentele din același an erau, probabil, bulgari⁶⁶. Între anii 1687 și 1689 mai apar și alte nume sîrbești și bulgărești: Gligor Caplanoglu, Mihai Porosi, Dumitru Sistovli, Zolotoș, Hristu Shtiangi și Petru, iscăliți în slavonă⁶⁷.

Un document caracteristic pentru actele companiei din Brașov este cel din 21 ianuarie 1692, scris în românește și cu iscălituri în chirilică (Mircea, Petru, Nicula, Dumitru, Seha, Stogali, Palko, Nako, Poros, Ogialis)⁶⁸ și în greacă (Antonis, Simeon din Trapezunt, Milio Dumitriu)⁶⁹. Un alt exemplu de acest gen este oferit de documentul grecesc din 8 iulie 1694, unde alături de semnături cu caractere grecești (Theodosios Levteris, Hagi Ignatis, Manole Gheorghiu, Andreas Stomano, Panaghiotis a lui Simeon), pe care le întîlnim și în alte documente⁷⁰ apare și o semnătură slavă: Dimo Calis⁷¹. Pe Dimco și Stoiano Calis îi întîlnim și în documente mai tîrzii⁷².

Dacă majoritatea macedonenilor sînt greu de deosebit de greci, putem presupune totuși, de pildă, că Marin Stamo din Arvanitohori sau Mărgărit din Tirnovo erau probabil aromâni sau arvanitovlahi. Trăind cu familiile lor în diferite orașe sau ținuturi din Bulgaria, era firesc ca negustorii de origine greacă sau aromânească să adopte nume cu o rezonanță mai apropiată de aceea a populației în mijlocul căreia trăiau. De aceea, o atare posibilitate nu trebuie pierdută din vedere atunci cînd onomastica este folosită pentru determinarea originii etnice a negustorilor companiști. Un exemplu, amintit mai sus, este cel al negustorilor care, trăind în Transilvania, și-au maghiarizat numele sau au adoptat chiar nume ungurești. În ce privește numele românești, atunci cînd ele sînt însoțite și de localitatea de origine a purtătorilor lor (București, Craiova, Rîmnice etc.), putem presupune că este vorba chiar de români. În orașele și ținuturile Țării Românești erau, desigur, stabiliți și mulți negustori greci, dar de cele mai multe ori ei puteau fi deosebiți după nume. Oricum, argumentul onomastic nu va putea servi singur la stabilirea cu certitudine a originii etnice a membrilor celor două companii din Transilvania.

Limba în care sînt redactate documentele interne ale companiilor poate fi un argument important, deși nici acesta hotărîtor, în determinarea originii etnice a negustorilor companiști. Pentru că se simțea nevoia unei limbi „internaționale”, care să facă posibilă înțelegerea între negustorii angrenați în comerțul oriental, alegerea s-a oprit la greacă, ca limbă a bisericii ortodoxe ecumenice răsăritene și a școlilor patronate de ea. Dar alături de greacă, negustorii balcanici au folosit în relațiile lor comerciale sîrba, bulgara și româna. În ceea ce privește limba greacă, trebuie să remarcăm că negustorii foloseau greaca populară (δημοτική), deosebită de limba cultă, deoarece ea corespundea nivelului scăzut de

⁶⁵ Nestîind să semneze, ei pun degetul în dreptul numelui lor scris în slavonă, vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 6–7.

⁶⁶ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 3.

⁶⁷ B.A.R., fond Bis. gr., MDCC, doc. 84, 98, 93, 97; N. Iorga, *loc. cit.*

⁶⁸ B.A.R., fond Bis. gr., MDCC, doc. 113.

⁶⁹ Listele companiei pînă la această dată; ibidem, MDCC și MDCC I.

⁷⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 13.

⁷¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 45, p. 16–17.

⁷² O serie de alte exemple în acest sens pentru anii 1708–1746 în O. Clancii, *op. cit.*

instrucție al majorității negustorilor companiști. Totodată, se poate vorbi de formarea unui limbaj comercial (nu a unei limbi comerciale cum se afirmă — greșit, după părerea noastră — de către unii autori), prin împrumutarea unor termeni specifici comerțului din italiană mai cu seamă, dar și din turcă, căci nu trebuie să uităm că acești negustori proveneau din Imperiul otoman.

Documentele companiei din Sibiu sînt redactate aproape în exclusivitate în limba greacă. Datorită faptului că începînd cu 1655 compania sibiiană dispunea de un grămătic sau secretar, numit apoi și notar în documente, care de obicei era o persoană instruită, actele ei sînt transcrise corect în condici; nu știm cum vor fi arătat însă în forma originală (este vorba de cele datînd dinainte de 1655), adică înainte de a fi transcrise în prima condică (ms. gr. 976) a companiei. În orice caz, primul grămătic al companiei din Sibiu, Panos Ioannu din Arvanitohori, era un om instruit, așa cum reiese nu numai din modul în care a scris, dar și din felul în care a redactat cele două introduceri ale condicii. Al doilea grămătic cunoscut al companiei, Ioan Adamis, intilnit în actele ei cu începere din anul 1719, este autorul unei *Sintagme*, care îl arată un bun cunoscător al legislației din Transilvania, al istoriei sale politice.

Așa cum am mai avut ocazia s-o spunem, compania din Sibiu se compunea în cea mai mare parte din negustori greci sau macedoneni, grecizați, originari din diferite centre economice din Balcani, ca urmare, greaca s-a impus cu autoritate ca limbă de comunicare verbală și scrisă. Se constată, însă, că limba documentelor companiei din Sibiu este influențată, atît în ceea ce privește denumirea unor instituții (fapt poate firească), cît și în limbajul curent, de vocabularul românesc. Regulamentele companiei, precum și alte documente ne aduc o serie de exemple în acest sens.

Iată cîteva din ele, care ne apar edificatoare. În 1636, condica companiei, redînd rezumatul privilegiului de întemeiere acordat de Gheorghe Rákóczi, folosește termenii *κουμέρκι* (kumerkiul) sau *γκλωμπα* (gloabă)⁷³, încetățeniți în vocabularul instituțional transilvănean, și ca urmare adoptați de companie. Totodată, se folosesc concomitent, probabil pentru a ușura familiarizarea cu terminologia țării, termenii *Τζάρα* (țară) și *Χώρα* (țară, în greacă): *Πήγος* (rege) și *Πρίντζηπας* (principe); *τὸ δάμα* (vamă) și *τελωνίο* (vamă, în greacă)⁷⁴. În același timp se folosesc și termeni ca *τραδιτωρία* (trădare) și *ἀπρισμένο* (oprit). În terminologia transilvăneană, cuvîntul *ὀφείκιον* are sens de dregătorie, funcție⁷⁵, iar *πόρζιον* de impozit. Pentru desemnarea dietei se folosește cele mai deseori termenul unguresc *giulasi*⁷⁶; sfatul principelui este desemnat prin termenul unguresc *τανάτζι*, dar și prin cel de *Βοξο* (vox)⁷⁷. De la sași pare să se fi împrumutat obiceiul de a numi pe episcopul bisericii *Γκοτζημάνος*⁷⁸, termen uzitat și în actele bisericii române transilvănene. Turcismele sînt numeroase, și le-am semnalat în capitolele

⁷³ Documentele companiei folosesc verbul *νὰ γκλωπιζετε* = a amenda, termen slav, intrat în vocabularul românesc, vezi *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, p. 340.

⁷⁴ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74.

⁷⁵ Ibidem, fol. 39—40.

⁷⁶ Ibidem, fol. 85, de pildă.

⁷⁷ Ibidem, fol. 100^v.

⁷⁸ Ibidem, fol. 99.

anterioare. Observăm folosirea concomitentă a unor termeni ca : χονοράριου ήγουν τεσθήρι (onorar sau testiri)⁷⁹, sau πολγάριδε (pîrgari) paralel cu ώμοσυνέι (jurați)⁸⁰, deci atît termenul românesc, cît și cel grecesc ; de asemenea, στράταν (stradă) și δρόμον (stradă în greacă)⁸¹. Interesant de semnalat mai sînt și alți termeni, despre care este uneori greu de precizat dacă au fost luați din latină, italiană sau română. Iată cîteva exemple : ἀπελλάρει (apelează), περίκολο (pericol), ύποζάρουν (impoza)⁸², άμανέτι (amanet), εἶναι λίμπερος (este liber)⁸³. În unele hotărîri judecătorești din 1725—1726 băiatul de prăvălie este desemnat prin παιδι⁸⁴ sau φατούρος (fattur)⁸⁵. Reamintim aici că documentele interne ale companiei din Sibiu sînt scrise și semnate în greacă. Fac excepție de la această regulă iscălitura lui Georguis Manol, care apare pe multe documente în caractere latine, iar pe un proces-verbal de judecată de la 1 februarie 1723 sub forma : „Georgius Manol stero ta anothen”⁸⁶, ceea ce în greacă înseamnă „întăresc cele de mai sus”, precum și pe un document semnătura în chirilice a unui Petru Moldoveanu⁸⁷.

Arhiva companiei din Brașov furnizează date foarte interesante referitoare la limba folosită de negustorii companiști, atît pentru a comunica între ei, cît și la consemnarea diferitelor evenimente legate de viața companiei (organizarea judecăților, tranzacțiile comerciale etc.). Marea majoritate a acestor documente sînt scrise în greacă, dar avem și un număr însemnat de documente slavone, în redacție sirbească și mai ales românească. Aceasta ne îngăduie să presupunem existența unui număr destul de mare de negustori români și sirbi în companie.

Condica companiei brașovene își începe însemnările cu anul 1683. Pe prima pagină găsim un „titlu” agramat, redactat în limba greacă⁸⁸, urmat de un text slavon, care se pare că exprimă același titlu. Paginile următoare (2, 3 și 4) cuprind numele negustorilor care plăteau „porția” la companie. În anul 1684, se adaugă acelorași nume scrise în grecește mențiunea : για νεγουστορία (pentru negustorie)⁸⁹. Foile 4 și 5 cuprind o serie de mențiuni în slavonă, șterse ulterior. Din anul 1686, reîncep însemnările — privind alegerea starostelui, plata dărilor sau diverse judecăți — redactate în limba greacă. Concomitent, însă, găsim și însemnări și mai ales semnături slavone⁹⁰.

Pe la începutul veacului al XVIII-lea, după anul 1707, în condică apar diferite însemnări sau relatări în română⁹¹. De pildă, Iovan Sirbul din Turnu afirmă că el este cel care a scris în condică și că a luat darea „potrivit cu catastiful”⁹². În anii 1741—1746 regăsim însemnările românești⁹³, iar în perioada 1747—1749 condica companiei este *scrisă numai*

⁷⁹ Ibidem, fol. 123.

⁸⁰ Ibidem, fol. 121; de la ώμνέω = a jura.

⁸¹ Ibidem, fol. 76^v și 85.

⁸² Idem, fol. 110.

⁸³ Ibidem, ms. gr. 978, p. 12.

⁸⁴ Ibidem, p. 13.

⁸⁵ De la italianescul *fattorino* = băiat de prăvălie.

⁸⁶ B.A.R., ms. gr. 978, p. 10.

⁸⁷ ΠΙΤΡΩ ΜΟΛΔΟΒΑΝΣ.

⁸⁸ Vezi capitolul I, p. 7.

⁸⁹ B.A.R., ms. gr. 978, fol. 4.

⁹⁰ Ibidem, fol. 10, 13—14, 16—17, 18—24.

⁹¹ Anul 1707 (fol. 43); 1710 (fol. 49); 1728 (fol. 54).

⁹² Ibidem, fol. 54.

⁹³ Ibidem, fol. 57.

în românește. Găsim însemnat, la anul 1748, că la 21 mai „se scrie tot acum de la cine iaște și unde iaște din bani care ca staroste de la cei ce să scrie buni la companie, și de la cea care dau ajutor și de pomană”⁹⁴. Din documentele companiei din Brașov reiese că tocmai în acești ani ea a trecut prin unele greutăți create de fluctuația mai accentuată a membrilor săi, precum și de evenimentele politice în care era implicată atunci Transilvania. Ca urmare, în aceste vremuri tulburi elementul de bază al companiei era format, pe cât se pare, din negustorii deja stabiliți la Brașov (sau legați mai mult de acest oraș prin interesele lor) și în primul rînd de românii din Schei, care erau în măsură să asigure strîngerea impozitelor datorate fîscului. Așadar numele înscrise și limbajul folosit în condica companiei reflectau compoziția etnică a acesteia. O mărturie o constituie și angajarea unui „preot vlah” (βλαχικός παπάς) în 1746, care face „legămînt” cu negustorii companiei că va sluji „pînă va venia laltul”⁹⁵.

Alături de condică, și celelalte documente din arhiva companiei oferă exemple foarte interesante — am spune edificatoare chiar — în ceea ce privește amestecul de etnii care alcătuiau compania brașoveană. Ele prezintă o importanță deosebită pentru lingviști, în special pentru slavisti care se ocupă de această perioadă. Primul document care, împreună cu privilegiul de întemeiere, pomenește de existența companiei din Brașov este cel din 1678 și este scris în slavona românească — ne spun slavisti Constantin Velichi și Elena Scărlătoiu — pe baza variantei medio-bulgare⁹⁶. El se referă la trimiterea unei delegații de tîrgoveți brașoveni la principele Transilvaniei. Dacă în unele documente găsim cuvîntul românesc *țară* scris în caractere grecești, acest document slavon folosește termenul grecesc Χώρα (scris deci în greacă)⁹⁷. Documentul următor în ordine cronologică este din aprilie 1683: prima parte, scrisă în greacă, este urmată de un text slavon — bulgar, după opinia profesorului Ion-Radu Mircea — plin de denumiri românești de instituții, precum și de termeni turcești și sîrbești, semnăturile fiind sîrbești⁹⁸.

N. Iorga publică un document scris în românește; este vorba de un proces-verbal din 1 noiembrie 1686 consemnînd hotărîrea luată de companie în cazul care l-a opus pe Cșena lui Lica Papazăgului⁹⁹. Relatarea este „întărită” la sfîrșit de către cei doi împricinați, prin punerea degetului în dreptul numelor lor scrise cu caractere grecești¹⁰⁰. Un catalog scris în grecește dă numele negustorilor care și-au achitat dările la 14 noiembrie 1687. Pagina următoare cuprinde un catalog scris în chirilice¹⁰¹, care repetă majoritatea numelor figurînd în catalogul precedent, dar cu adaosuri de nume românești ca Bulbul, Cazangiul etc. La 18 august 1689, avem un zăpis prin care „negustori ot compania Brașovului...” împrumută 800 fl. pentru nevoile companiei, semnăturile fiind atît în caractere chirilice, cît și în caractere grecești¹⁰².

⁹⁴ Ibidem, fol. 64.

⁹⁵ Documentul românesc scris de preotul Comin la 1 octombrie 1746 (original cu pecete neagră) cuprindea și un rezumat în grecește, B.A.R., fond Bls. gr., MDCC V, doc. 53.

⁹⁶ Grămăticul, lipsit de instrucțiuni, scrie fonetic.

⁹⁷ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 49.

⁹⁸ Ibidem, doc. 68.

⁹⁹ În alte documente, el figurează sub forma Papazoglu, ca și în cele grecești Παπαζό-γλης. Iar Cșena = Ξένος = străinul, chiar în același document.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Acte românești*, p. 4—5; B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 75.

¹⁰¹ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 82. La 21 mai 1687 figurează o scrisoare cu originalul în română, adresată lui Ștefan, ibidem, doc. 78.

¹⁰² Ibidem.

Cîteva documente din 1693—1694 sînt scrise în slavonă, cu semnături în caractere grecești și în chirilice și cu „socoteli”¹⁰³ pe care N. Iorga le-a considerat greco-sîrbești. La sugestia lingvistei Elena Scărlătoiu, noi înclinăm să le considerăm slavo-românești, unele bazîndu-se pe slavona de redacție medio-bulgară, iar altele, avînd ca variantă secundară, pe cea de redacție sîrbă, cu vădite influențe lexicale și morfologice românești. Întîlnim aceeași situație și în anii 1695—1696 : documente grecești în majoritatea lor, avînd însemnări slave care de cele mai multe ori au fost șterse mai tîrziu¹⁰⁴, precum și însemnări românești¹⁰⁵. Exemple similare se pot da și pentru anii următori. Remarcăm că la începutul veacului al XVIII-lea mai apar și însemnări în germană, latină, maghiară ; de obicei, este vorba de chitanțe ce consemnau sume de bani împrumutate de companie, pe care se făceau însă adnotări grecești sau — foarte rar — sîrbești¹⁰⁶.

Desigur că șirul exemplor ar putea continua. Dacă am ales de preferință cîteva documente din anii 1693—1696, este fiindcă ni s-au părut caracteristice pentru amestecul de limbi balcanice din cadrul companiei din Brașov, amestec ce oglindește și compoziția sa etnică. Această situație, cu unele schimbări pe care le vom menționa mai departe, se prelungește pînă la mijlocul veacului al XVIII-lea. Transformările intervenite în acest răstimp privesc numărul însemnărilor slave în raport cu cele românești : în vreme ce primele devin mai rare, celelalte se înmulțesc. Chiar în actele scrise și semnate în greacă apar acum o serie de cuvinte românești. De pildă, cererile adresate guvernului Transilvaniei la 6 august 1702 sînt intitulate : „Ponoasele brașovenilor (τὸν βρασσοβάνων τὰ πονόσα)”¹⁰⁷. În textul „ponoaselor” întîlnim termeni ca : țidulă (τσιδουλα), interes (ηντερεσο). Data, care în secolul precedent era scrisă în greacă sau slavă, acum apare în latină¹⁰⁸ (formă împrumutată din documentele cancelariei transilvănene). Mai avem și alți termeni românești folosiți în texte grecești, de exemplu : πορούκα (poruncă), λαντούκα (lădiță)¹⁰⁹, κόπια (copie) și ηβητατζα [sic] (invitație) etc.¹¹⁰

Unele documente ale companiei menționează în veacul al XVII-lea pe un membru al ei, Mircea, care scria în românește. Mai tîrziu, în secolul următor (1728), apare jupan Hristea Vasile, care era căpitanul companiei, însărcinat cu stringerea dărilor, în care scop i s-a predat și „catastiful”¹¹¹. O „socoteală” redactată în românește, întocmită la 15 martie 1736 în prezența negustorilor companiei între jupan Iane Bulesa și jupan Docea Leon, se încheia astfel : „Și am scris eu Hristea Vasile ispravnicul companiei streine și notar”¹¹². La 29 martie al aceluiași an, într-un inventar de mărfuri vîndute de Andrei Saragia din Cîmpulung, care însă — după propria-i mărturie — făcea parte din compania din Brașov, găsim următoarele semnături : „Eu popa Teodor, duhovnicul martorilor, eu David

¹⁰³ N. Iorga, *op. cit.*, p. 11; B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC.

¹⁰⁴ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 127, 131.

¹⁰⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 12.

¹⁰⁶ De pildă documentul din 1 ianuarie 1702, B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC I, doc. 20, sau cel din 29 martie 1706, *ibidem*, doc. 29; N. Iorga, *op. cit.*, p. 20 și urm.

¹⁰⁷ Probabil de la termenul grec πόνος = durere; dar limba greacă nu-l folosește în sensul preluat de vocabularul românesc.

¹⁰⁸ B.A.R., fond. Bls. gr. MDCC I, doc. 28.

¹⁰⁹ *Ibidem*, doc. 58.

¹¹⁰ *Ibidem*, IV, doc. 16, p. 6.

¹¹¹ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 54.

¹¹² B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC IV, doc. 5.

Hagi Ianachi, martor, Γιώργος Νικολάου și Hristea Vasile ispravnicul companiei martor și *am scris*¹¹³. Alte documente dovedesc că românul Hristea Vasile știa grecește și se iscălea și în caractere grecești. Dealtfel și felul în care este redactat documentul vădește influența alfabetului grec, textul fiind plin de spirite și accente puse la întimplare.

Dar numărul sporit al textelor românești, atât în documente, cât și în condica companiei brașovene, nu elimină definitiv pe cele slave, care însă devin tot mai rare. În schimb, nu se pierde obiceiul de a se semna cu caractere aparținând diverselor alfabete. De pildă, pe o hotărâre din 25 martie 1737 în legătură cu „porția” ce trebuie plătită Principatului, redactată în grecește, semnăturile sînt grecești și chirilice¹¹⁴.

Alături de istorici, lingviștii vor găsi în documentele companiilor grecești din Transilvania date și elemente deosebit de importante pentru cercetarea evoluției lingvistice a popoarelor balcanice. Amestecul de limbi constatat în cadrul aceluiași document și chiar în aceeași frază ne sugerează anumite concluzii referitoare la originea etnică a membrilor companiei din Sibiu și, mai cu seamă, ai celei din Brașov. Reținem în acest sens observația lui Spiros Lambros, care arată că negustorii „greci” din Austria și Ungaria (dintre care mulți fuseseră membri ai companiilor transilvănene) vorbeau greaca, vlaha și, mai rar, albaneza, explicînd această poliglosie prin „amestecul din Macedonia”, de unde proveneau în majoritatea lor¹¹⁵. Studiul lingvistului Milivoje Pavlović, *Les Slaves de Sud d'après les faits de langue*¹¹⁶, relevă și el existența fenomenului de mixoglosie din Macedonia¹¹⁷. Ținînd seama de constatările celor doi autori citați, parcurgerea documentelor companiei din Brașov sugerează originea macedoneană a multor negustori companiști. În orice caz, pentru prezenta lucrare amestecul de limbi este argumentul cel mai însemnat în sprijinul existenței mai multor „naționalități” în sinul companiilor „grecești” din Transilvania.

Faptul apare dealtfel limpede confirmat de condica companiei din Sibiu, care, după ce reproduce conținutul privilegiului de întemeiere acordat de Gh. Rákóczi în 1636, adaugă la punctul al treilea următorul citat din legea cuprinsă în *Approbatæ*: „... toți ceilalți de alt neam (ἄλλόφυλοι) negustori care circulau în aceste părți ale Ardealului, adică vlahi, bulgari, armeni, toți aceștia sînt sub ascultarea companiei și judecătoria romeilor, adică grecilor”¹¹⁸. Probabil că introducerea „țidulei” pentru haraciul plătit la 7 ianuarie 1655, în care printre altele se notează și locul nașterii și „naționalitatea”¹¹⁹, este legată de apariția *Aprobatelor*. Iată deci că, încă de la începutul existenței companiei din Sibiu se face distincția între diferitele neamuri, naționalități ce o compun. Totuși, faptul nu ușurează prea mult sarcina clarificării originii etnice a membrilor

¹¹³ Ibidem, doc. 7.

¹¹⁴ Ibidem, IV, doc. 8.

¹¹⁵ Spiros Lambros, Σελίδες τῆς ἱστορίας, p. 269.

¹¹⁶ În volumul *La Macédoine et les Macédoniens dans le passé*, Skopje, 1970, p. 427 și urm.

¹¹⁷ Autorul ajunge la următoarea constatare cu privire la întreg spațiul din sud-estul Europei: „Realitățile etnice și istorice ale regiunilor balcanice indică principiul mixoglosiei, pentru înțelegerea proceselor izvorite din contactele de limbă”. Cf. M. Pavlović, *op. cit.*, p. 431.

¹¹⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74; *Approbatæ*, partea III, titlul 52, art. 1.

¹¹⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 81.

ei, deoarece documentele de care dispunem pînă acum ¹²⁰ nu conțin decît foarte rar această precizare.

Regulamentele și hotărîrile companiei din Sibiu dezvăluie în primul rînd modul de participare al localnicilor la activitatea acesteia, fără a-i neglija însă pe străini¹²¹. Să încercăm a preciza persoanele desemnate sub aceste denumiri. Încă din 1666¹²², regulamentele companiei interzic membrilor săi cumpărarea de mărfuri pentru localnici, iar în ianuarie 1691 se hotărăște categoric prin articolul doi: „Cine se va afla că are tovărășii cu vreunul din localnici (έντόπιον) și se va adevăra că nu face parte din companie, adică să plătească dări cu noi, să primească gloaba de 200 fl. și anatema noastră”. Iar dacă un membru al companiei cumpără marfă de la străini și nu dă înainte știre să plătească amenda de 200 fl. Reiese de aici că singura condiție pusă „localnicilor”, adică transilvănenilor, pentru a-i admite la comerțul companiei era plata „porției” cuvenite. Din formularea acestei hotărîri se poate deduce că în schimbul achitării acestei îndatoriri se puteau obține toate drepturile unui companist. În articolul V al aceleiași hotărîri se spune: „Orice străin vine din Turcia și nu face parte din companie și vinde mărfuri să plătească mai întîi companiei 100 fl.”¹²³. Ni se pare evident că nu solidaritatea de neam conta, ci solidaritatea în cadrul unei *asociații privilegiate*. Această situație este manifestată în tot cursul secolului al XVII-lea, fapt ce poate fi constatat în diferite împrejurări. Iată un exemplu: articolul XV¹²⁴ din regulamentul din 1690 conținea prevederi care aveau drept scop să împiedice concurența negustorilor armeni, care nu erau favorizați, dar nici îngrădiți de vreun privilegiu de asociație comercială¹²⁵. Notăm o mențiune interesantă de același gen din articolul XVI, care interzice vinderea cu preț scăzut chiar și „ungriților” (Ούγκριώτες)¹²⁶; cum acest termen este folosit o singură dată în actele companiei, nu știm cine puteau fi acești „ungriți”. În sfîrșit, ultimul regulament din veacul al XVII-lea al companiei sibiene (datat 7 ianuarie 1695) prevede măsurile ce se impun în caz de deces; aceleași dispoziții se aplică fie pentru „unii dintre noi, sau unui străin”¹²⁷.

De un deosebit interes ni se pare documentul din 8 mai 1703 publicat de N. Iorga și care începe astfel: „Noi toți negustorii greci și armeni [șters] ai Companiei Sibiului, împreună și cu toată Compania armenilor, care pe unde se află așezați, și cu alții care se află la Făgăraș, la Brașov, la Vasarhei, greci negustori, cine era în Ardeal, den legătura noastră supt mărturie credincioasă unii la alții precum să știe că, văzînd noi rele întîmplări ce s-au întîmplat la Ghidă Vasulău”¹²⁸. Semnăturile sînt grecești și armenesti, iar pecetea este cea a companiei grecești. Dealtfel, în ciuda unor reclamații reciproce, adresate autorităților centrale sau locale, „armenii” și „grecii” întrețineau frecvente relații de afaceri. Astfel, în 1705, an

¹²⁰ N-am găsit aceste „țidule” în arhivele cercetate.

¹²¹ Regulamentele din 1666 și 1690, 1691 (art. IV), B.A.R., ms. gr. 976, fol. 93—93^v.

¹²² Data primului regulament.

¹²³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 93—93^v.

¹²⁴ Ibidem, fol. 99.

¹²⁵ Privilegiul acordat armenilor pentru crearea unor companii de comerț datează din

1703.

¹²⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 99.

¹²⁷ Ibidem, fol. 100^v.

¹²⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 11—12.

foarte dificil pentru Compania grecească din Sibiu din cauza cererilor excesive ale armatei austriece, companiștii recurg la armeni pentru a obține surplusul de pinză necesară armatei. Adeseori condicile companiei, mai ales cele din 1705, cuprind mențiuni de felul: *πανή ἀπὸ ἀρμενῆδες* (pinză de la armeni)¹²⁹.

În urma evenimentelor politice¹³⁰, precum și a întemeierii în 1705 a Companiei armenilor, Transilvania atrage un nou val de negustori armeni ce se stabilesc aici. Compania grecească din Sibiu este nevoită să ia unele măsuri de apărare a intereselor sale, care se reflectă în regulamente și hotărâri. Astfel, adunarea companiei din 1723 hotărăște printre altele: „...să nu îndrăznească cineva să dea marfă pe datorie vreunui armean. Aceștia merg din loc în loc și strică tirgurile”; și același document constată: „noi romeii ne împușinăm”¹³¹. Articolul III al aceleiași hotărâri prevede: „Toți cîți sintem din companie să nu luăm bani de la localnici, sași și unguri și armeni sau și romei ca să le tirguim fie în Turcia, fie în Nemția”. Iar prin articolul IV se hotărăște: „Să nu se facă nici o tovărășie cu nici un sas, sau ungur, sau vlah, sau armean și simplu zis cu nici un negustor străin, dintre cei care nu vor să plătească dare la companie...”¹³². Așadar, încă o dată reiese clar că nu „naționalitatea”, ci numai achitarea impozitelor era criteriul după care se stabileau relațiile companiei cu celelalte „naționalități” și chiar cu grecii necompaniști. În același regulament din 1723 se revine și în alte articole asupra măsurilor de protecție ce trebuie luate de companiști împotriva acestor „străini” (*ξένους*). Negustorii membri ai companiei sibiene nu trebuiau să acorde acestor străini nici un fel de sprijin, nici în Transilvania și cu atât mai puțin în străinătate¹³³. Totodată se mai vorbește și de cei mai noi „negustori și tovarăși”¹³⁴. Cele citeva articole citate sînt de ajuns pentru a dezvălui tulburările intervenite în ritmul de viață al companiei ca urmare a evenimentelor politice. În aceeași ordine de idei, mai amintim o interdicție prevăzută în regulamentul de la 1723, prin care membrii companiei nu aveau voie să angajeze localnici ca băieți de prăvălie, ci „numai dintre noi, romeii”¹³⁵. Această interdicție este amintită și în 1740, la 9 aprilie, cînd se precizează că nu se poate folosi de către un companist „un băiat străin”, ci numai dacă este „fiu de romeu”¹³⁶.

Abia în ultimul regulament al companiei, adoptat în 1746, în care se acordă o mare importanță solidarității dintre companiști, apar și deosebirile de tratament dintre „naționalități”. În introducere se constată că „...în ultima vreme în orice mod și fel s-au înfipt cîțiva străini și de alt neam (*ἄλλοφυλος*) [sic!] în Compania noastră, cu toate că de la început erau numai romei curați (*αγρί*) [sic] și universali, și negustori străini, oameni din Turcia, mai ales localnici din această țară, care-și lasă propria patrie și locuința lor pentru ușurarea lor au intrat în companie și au început să-și facă de cap..., și prin comportarea lor... scan-

¹²⁹ B.A.R., ms. gr. 978, fol. 8—9.

¹³⁰ Răscoala curuților și intervenția trupelor austriece.

¹³¹ *ἡμεῖς οἱ Ρωμαῖοι ὀλιγοστεβομεν* (sic), B.A.R., ms. gr. 976, fol. 109—109^v.

¹³² Ibidem, fol. 111^v.

¹³³ „... acelora care după pacea ce s-a făcut nu se subordonează companiei, și plătesc unu la sută, și trec fără nici o dare...”, Ibidem, fol. 112.

¹³⁴ Ibidem, fol. 110^v.

¹³⁵ Ibidem, fol. 112.

¹³⁶ Ibidem, fol. 129.

dalizează și ne îngreunează [situația] tuturor, și cetățenii (οἱ καστρινόι) și localnicii”¹³⁷. În preambulul acestui regulament se aduc noi precizări : „Cîți sînt localnici din această țară, și pentru interesul lor au intrat în compania noastră...” sînt ținuți „să contribuie egal la dările companiei ca și noi străinii” (ξενιτικοί)¹³⁸. În articolul XII se hotărăște : „cine face tovărășie cu alți oameni străini, armeni, sau vlahi, sau bulgari, care nu sînt cu compania noastră, și nici nu ne dă nici o dare, sau cu vreun localnic sas, sau ungur... și le cumpără mărfuri este pedepsit”¹³⁹.

Am amintit de mai multe ori despre fluctuațiile ce se petreceau în rindul membrilor companiilor grecești din Transilvania și mai ales ai celei din Brașov. Tocmai datorită posibilităților mai largi, a libertății acordate negustorilor străini de a se așeza dacă nu chiar în cetate (deși sînt numeroase cazurile de acest fel), în orice caz în Schei, de a se înrudi cu localnicii, de a-și cumpăra bunuri imobile în Brașov, este foarte greu de deosebit membrii companiei de ceilalți negustori localnici. Cele patru categorii de greci brașoveni pe care le stabilește E. Pavlescu, care se referă la ultimele decenii ale veacului al XVIII-lea, erau : companiștii, cetățenii Brașovului (negustorii sau alte categorii de locuitori), negustorii străini în trecere pentru afaceri și cei așezați în Schei, înrudiți cu românii sau românizați¹⁴⁰. După părerea noastră aceste categorii nu se pot aplica întru totul secolului al XVII-lea. Dar așa cum am arătat mai sus, în regulamentul din 1746 găsim deja aceste patru categorii.

N. Iorga arată că la sfîrșitul secolului al XVII-lea scheienii se îmbogățesc prin negoț, în colaborare cu grecii și cu „cei cîțiva bulgari care, venind din Albania, din Macedonia, se așează în mijlocul lor înainte de cucerirea Ardealului de către austrieci”¹⁴¹. Citîndu-l pe Stinghe, Iorga¹⁴² arată că la începutul secolului al XVIII-lea mai multe scrisori sînt iscălite „de toți grecii și românii care locuiesc în fostul Schei al Brașovului”. Istoricul conchide că „în curînd și an de an tot mai mulți oaspeți din Balcani se împrietenesc, se înmulțesc, se unesc în afaceri de negoț și în revendicațiile politice cu scheieni mai înstăriți”¹⁴³.

Încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea negustorii bulgari împreună cu alți balcanici fac negoț în Transilvania. Amintim de asemenea că la sfîrșitul secolului al XVII-lea populație bulgară catolică din Chiprovăț, Zelesna, Copilovăț și Clisura se așază, venind mai ales de la Cîmpulung, în jurul Brașovului. Diploma leopoldină din 15 mai 1700 îi pune sub jurisdicția Camerei aulice și a fîscului, li se dau pămînturi cultivabile etc.¹⁴⁴. Pe lângă armeni și bulgari, au mai fost colonizați în Transilvania și sirbi, în vremea lui Carol al VI-lea¹⁴⁵. Ca urmare, uneori este greu să-i deosebim pe balcanicii deja stabiliți de mai multă vreme în Transilvania de cei nou veniți și nu știm dacă sub denumirea de bulgar, sirb sau albanez

¹³⁷ Ibidem, fol. 119^v—120.

¹³⁸ Ibidem, fol. 122.

¹³⁹ Ibidem, fol 123.

¹⁴⁰ E. Pavlescu, *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII—XIX)*, p. 58.

¹⁴¹ N. Iorga, *Studii și documente*, p. 319.

¹⁴² Vezi Idem, *Documente*, I, p. 22—23, 28.

¹⁴³ Idem, *Studii și documente*, p. 320.

¹⁴⁴ Vezi I. Moga, *Știri despre bulgarii din Ardeal*, în *Analele Institutului național din Cluj*, V, 1930.

¹⁴⁵ S. Iordan, *op. cit.*

(pentru că cea de negustor grec am văzut că nu corespunde unei realități etnice) este desemnat un negustor venit din Balcani, sau cei ce se aflau mai demult în Transilvania, începînd să se socotească „localnici”.

Să vedem în ce măsură actele companiei din Brașov reflectă această situație, sau dacă companiștii aveau conștiința originii lor etnice și acționau ca membri ai unui neam sau „nații”. La 12 aprilie 1683 în fața negustorilor companiei din Brașov se judecă Pețo cu Caplanoglu pentru că acesta din urmă a spus „vlah, și tu blestematule”¹⁴⁶. În 1699 apare într-un document un „vlah” (Βλάχος), fără o altă indicație, care-și plătea „porția” la companie¹⁴⁷ pentru 36 de încărcături. În primul caz s-ar putea să fie vorba de un aromân; în al doilea caz credem că este vorba de un român din Țara Românească. La 14 noiembrie 1687 era membru al companiei și-și plătea porția Iacov armeanul (Γιακοβο τον ἀρμένη)¹⁴⁸, care, afăm din alte documente, era din Făgăraș. Interesantă este lista din 20 iulie 1688 cu numele celor care plăteau anumite sume „pentru caii comandantului”: șapte nume cunoscute de „romei” (ῥωμαίη) (sic) din Sibiu¹⁴⁹; „cei ce se găsesc în Schei”¹⁵⁰ (negustori pe care-i vom întîlni într-un tabel cu numele companiștilor); armenii Vasile și Gașpar și „romeii brașoveni” (pe care de asemenea îi vom întîlni în listele de contribuabili ale companiei.) Îi enumerăm pe aceștia din urmă: Petre Sirbul, Caplan, Nicoltaş Mircea Mihalîs, Thalasinós bărinul și tînărul, Melos Dimitrios, Elevteris, Ianîtis armeanul, Oskanis, Similis, armeanul Xenos, un „alt armean”, Dimitrie Țărîlungă¹⁵¹. Chiar numai acest exemplu, din numeroasele care s-ar putea da, ni se pare edificator pentru modul în care înțelegeau negustorii companiștii să facă deosebiri între diferitele etnii ce se întîlneau la un moment dat în compania din Brașov. Din numele citate pînă acum observăm că negustorii prezentați ca „romei”, atît din Sibiu, cit și din Brașov, nu erau toți greci. Un tabel din 14 august 1688 cu numele companiștilor include printre cei 35 de negustori ce-și plăteau porția majoritatea celor din documentul mai sus-citat, specificîndu-se în plus numele altor cîțiva armeni. Într-o rubrică aparte se consemnează ceea ce s-a luat de la străini (τούς ξένους): Gheorghîță din Filipești, Conti, Dimitrie din Florența, Atanasie, care au venit cu căruțele, un armean din Rusciuc, un alt armean care era din Cantari (Κάνταρη), un baș Palko, un Silișteanul, „cei veniți din Tirnovo”, Sahtiangi din Sinope, Iani pađîșahul, Gheorghe din Filipopol, armeanul Tokatali, bătrînul Satiagi și Constantino, și alți doi armeni¹⁵². Vedem că printre cei considerați străini de companie și nu de țară era și baș Palco, cunoscut negustor care făcea parte din compania din Sibiu. La 22 ianuarie 1689 Sahtian Hristu din Sinope plătea darea la compania din Brașov¹⁵³. Dealtfel mulți din acești „străini” sînt viitori membri ai companiei.

¹⁴⁶ B.A.R., fond. Bîs. gr., MDCC, doc. 68; N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, doc. 3, p. 4.

¹⁴⁷ B.A.R., fond. Bîs. gr., MDCC, doc. 68; și în 15 martie 1700 apare un vlah care plătea împreună cu Simeon 102/30 groși, ibidem, MDCCI, doc. 3.

¹⁴⁸ Ibidem, MDCC, doc. 89.

¹⁴⁹ Constantin Mihu, Kiș Palco, Sagulis Tîparî, kîr Kostîs căpitanul, Zotos Tohangis, Constantin Tohangis, Comîsul Stolan.

¹⁵⁰ Dimitrie Nicolau, Giovanîs Făgărășanu, Stanis Țîțînă, Ioanîs Pîlneana, Ianotu (probabil din Ianina), Hagî Ghîcula, Isar Nicolau și Oprea

¹⁵¹ B.A.R., fond. Bîs. gr., MDCC, doc. 89.

¹⁵² Ibidem, doc. 90.

¹⁵³ Ibidem, doc. 93.

La 25 mai 1689 avem o „amintire asupra ceea ce luăm de la străini”, la câteva nume indicându-se că sînt bulgari sau armeni¹⁵⁴. La suma de 1 612 sfanți strînsă la 7 noiembrie 1691 colaborează „străini cu oameni ai companiei”¹⁵⁵. Și la 29 februarie 1693 se adună darea de la „membrii străini” (ξένους μεμπρον), printre care: Dumitru Giurgiuveanu, Neco din Nicopole, Panciu, Constantin din Giurgiu, Gheorghe albanezul, Marcu din Chiprovăț etc.¹⁵⁶ În februarie 1693 un Danos dă pentru bulgari (διὰ τοὺς βούργαρους) o sumă de bani companiei. Amintim și alți: „străini”: Diaconti, Ionuț, Leimarti, Latinul, Toma Banoti, Giurgiuveanul Sahtangi¹⁵⁷. În 1695, la 1 mai, se consemnează ceea ce se ia de la „membrii străini”: Giovanni Giurgiuveanul, Gheorghe Iovtioli, Hagi Iosifi din Alep (Χαλέπη), Roșul Giurgiuveanul, Bucureșteanul etc.¹⁵⁸ Într-un document din 4 februarie 1696 se pomenesc printre contribuabili Stoica din Schei și Șehiangiul bulgarul¹⁵⁹.

În prima jumătate a veacului al XVIII-lea apar în documentele companiei o serie de „nume” care uneori indică și etnia căreia îi aparține purtătorul său¹⁶⁰. Dar este greu de știut în ce măsură indicația că unul sau altul din membrii companiei sînt bulgari, sirbi etc. este reală. Uneori s-ar putea ca indicația apartenenței la un neam să se refere la ținutul din care provine. Foarte rar avem situații ca cea din 22 aprilie 1709 cînd, într-o însemnare, la numele Manolis Panaghotis din Melenic, Thinathis Gheorgula din Tîrnovo, Keriakos Sarpaevtimiu din Cozani se specifică: „Ρωμαίο τὸ γένος” (de neam romei)¹⁶¹.

Înainte de a formula unele concluzii, credem că este interesant să urmărim, în ordine cronologică, termenii folosiți atît de membrii companiei, cit și de autoritățile transilvănene sau austriece la desemnarea celor două companii, din Sibiu și Brașov. Privilegiul acordat de Gheorghe Rákóczi în 1636 este intitulat *Privilegium Universorum Graecorum in Regno Transilvaniae existentium*¹⁶². În anul 1655, grămaticul condicii Panos Ioannu vorbește de: compania și tribunalul romeilor (grecilor) (κομπανία καὶ κριτήριο τῶν Ῥωμαίων)¹⁶³. Diploma lui Leopold I din 12 septembrie 1701 se referă la „Societati Graecorum”¹⁶⁴. Într-un document din 1703 se amintește că Principatul a impus „Compania greacă din Sibiu” cu 2 400 fl.¹⁶⁵ Cu prilejul unei alegeri de proestos, făcută la 31 iunie 1715, este numită „Compania negustorilor romei ai Sibiului” (κομπανία τῶν πραγματοευτῶν τῶν Ῥωμαίων τοῦ Σιμπίνι)¹⁶⁶. În 1716 se vorbește de „negustorii romei ai Companiei Sibiului”¹⁶⁷. Diploma lui Carol al VI-lea din 1718 se referă la „Compania

¹⁵⁴ Constantin Abagiul, Milea Bulgarul, Hagi Giovanni, Pavel Bulgarul. Nicula a lui Costin, Opalia Apostol, Șahtangiul Nicolai Ghipurlis, Armeanul, Thalasinis, bătrînul tutungiu Gimitu; N. Iorga, *op. cit.*, doc. 7, p. 6–7; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 102.

¹⁵⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 13, p. 10.

¹⁵⁶ Ibidem, doc. 124.

¹⁵⁷ Ibidem, doc. 119.

¹⁵⁸ Ibidem, doc. 131.

¹⁵⁹ Ibidem, doc. 147.

¹⁶⁰ O. Cicanci, *op. cit.*

¹⁶¹ N. Iorga, *op. cit.*, doc. 31, p. 21.

¹⁶² Th. Bodogae, *op. cit.*, și B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 46.

¹⁶³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74^v.

¹⁶⁴ Hurmuzaki, XV, p. 1 487.

¹⁶⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 163^v.

¹⁶⁶ B.A.R., ms. gr. 977, fol. 19^v.

¹⁶⁷ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 104^v.

Graecorum Nostri Cibinii"¹⁶⁸. Magistratul Sibiului se adresează „*Companiae Mercatorum Graecorum Cibinii*"¹⁶⁹. Într-un document din 1727 se vorbește de „romeii companiei din Sibiu"¹⁷⁰. O excepție de la termenii obișnuiți pentru desemnarea companiei din Sibiu se face în 1721, când se vorbește de comunitate (κοινότητα)¹⁷¹.

Privilegiul de întemeiere al companiei din Brașov din 1678 vorbește de „*nostrus negotiatoribus graecis in dicta civitate nostro coronensi*"¹⁷². Documentul slavon din 1678 pomeneste de existența unei companii în Brașov. Primul document, în care apare denumirea de „Compania Brașovului” (Κομπανία τοῦ Πρασοβου) este condica ce începe cu anul 1683¹⁷³. Într-un document grecesc din 11 martie 1689 apare formularea „compania noastră” (Κομπανία μας)¹⁷⁴, care va fi cel mai frecvent folosită în diferite acte. În același an (1689) un document românesc începe astfel: „Noi niguțătorii ot companie Brașovului...”¹⁷⁵. Tot într-un document românesc, din februarie 1693, apare formularea: „noi nigotători den companie din Brașov...”¹⁷⁶. O altă denumire, foarte des folosită în documentele grecești, este aceea de „compania palicarilor” (Κομπανία τῶν Παλικάρων)¹⁷⁷, alături de „compania Brașovului” (Κομπανία τοῦ Μπρασοβου, (de pildă în 1694, 1695, 1709 etc.)¹⁷⁸. La 21 septembrie 1711 comisariatul Transilvaniei se adresează „companiei grecilor din Brașov”¹⁷⁹. În 1718, Carol al VI-lea întărește privilegiile anterioare pentru „*Compania Mercatorum Graecorum Coronensium*"¹⁸⁰. O serie de acte oficiale o denumesc: „Compania Graecorum Coronensis”¹⁸¹.

La 1 august 1726, pentru prima oară se pomeneste de „adunarea frăției comunității (ἀδελφότης τῆς κοινότητος)”¹⁸². Abia la mijlocul veacului al XVIII-lea se vorbește în documentele grecești de κοινότητα în loc de κομπανία ca pînă atunci, ceea ce reflectă procesul de formare a unei comunități în paralel cu asociația negustorească, proces ce se va încheia la sfîrșitul veacului al XVIII-lea¹⁸³.

O serie de acte, cum este cel redactat în românește în 1727, reia formula „noi neguțătorii care ne aflăm la compania Brașovului”¹⁸⁴. O nouă abatere de la denumirea obișnuită se face la 15 martie 1736, într-un document românesc care se încheia astfel: „Și am scris eu Hristea Vasile ispravnicul companiei streine...”¹⁸⁵. În anii următori se folosește frecvent „compania Brașovului”¹⁸⁶. La 15 august 1744 găsim formularea: „Cinstita

¹⁶⁸ Arh. Bisericii Negre, T. 6—7, nr. 144, p. 77.

¹⁶⁹ B.A.R., Arh. Bis. gr., MDCC II, doc. 39.

¹⁷⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 113.

¹⁷¹ Ibidem, fol. 40.

¹⁷² N. Iorga, *op. cit.*, p. 3.

¹⁷³ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 1.

¹⁷⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 5; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 68.

¹⁷⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 708; B.A.R., fond. Bis. gr., doc. 103.

¹⁷⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 11; B.A.R., fond. Bis. gr., doc. 118.

¹⁷⁷ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 128.

¹⁷⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 15, 16, 22; Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 47.

¹⁷⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 2.

¹⁸⁰ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 39.

¹⁸¹ Între 1712 și 1717, de pildă, ibidem, MDCC I, p. 5, 6, 8, 9, 10, 11, 1:

¹⁸² Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 54.

¹⁸³ C. Danileopolu, *op. cit.*, p. 159—212.

¹⁸⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 21—22.

¹⁸⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC IV, doc. 5.

¹⁸⁶ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 56^v, 60.

companie a romeilor, negustori ai Braşovului” (τιμιάς κομπανίας ρωμαίων πραγµατεντάδες τοῦ Μπρασοβου)¹⁸⁷. Un catastif al companiştilor din 28 mai 1744 poartă titlul : „al negustorilor companiei romeilor din Braşov”¹⁸⁸. În 1745 companiştii se intitulează : „cinstiţi negustori palicari din compania Braşovului”¹⁸⁹ şi „cinstita companie a romeilor”¹⁹⁰.

Fiind de acord cu cercetătorii care nu au dat un conţinut etnic noţiunii de „negustor grec”, ne-am străduit să extragem din documente acele date care ne-ar putea da indicii asupra originii etnice a membrilor celor două companii de comerţ din Transilvania.

Denumirea de companii greceşti se datorează în primul rînd limbii de comunicare folosită de companişti, cea greacă, care era limba bisericii ecumenice ortodoxe şi a şcolilor patronate de aceasta. În al doilea rînd, deoarece, credem noi, majoritatea negustorilor erau greci sau macedo-greci. În compania de la Sibiu erau cuprinşi mai ales greci şi vlahi grecizaţi, proveniţi în special din centre balcanice ca Serres, Melenic şi Arvanitohori¹⁹¹. Aşa se explică şi faptul că documentele companiei din Sibiu sînt scrise, aproape în exclusivitate, în limba greacă. În compania din Braşov erau înscrîşi negustori veniţi din localităţi balcanice, dar şi din importante centre economice din Asia (Smirna, Trapezunt, Sinope etc.). Nu întîmplător N. Iorga a numit-o „Compania de comerţ oriental din Braşov”.

Limbile în care sînt scrise documentele companiei reflectă şi componenţa lor etnică. În majoritate sînt greceşti, dar găsim şi numeroase documente redactate în limba română, ca şi în slavonă de redacţie sîrbă şi bulgară. Din compania din Braşov, mai cu seamă, făceau parte numeroşi români, care proveneau din Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Dar şi în compania din Sibiu, sever supravegheată de Universitatea săsească, intrau români, cei mai mulţi fiind, credem, din Transilvania. De pildă, într-o reclamaţie din 29 martie 1739 a Societăţii de comerţ din Sibiu „împotriva grecilor”, se constată că „...deoarece în Compania grecilor care au familie în teritoriile turceşti se află valahi şi sîrbi, care au familiile lor în oraş şi fac comerţ sub numele acestora, în decretul care se va emite să fie trecuţi şi aceştia...”¹⁹². La 21 decembrie 1745 aceeaşi societate cerea la Viena ca numărul comercianţilor greci să fie redus (de la 52) şi să facă comerţ cu mărfuri orientale, iar românii să fie îndepărtaţi de tot¹⁹³. Într-o altă plîngere din 11 martie 1746 Societatea de comerţ arată că grecii companişti s-au înmulţit „pînă la 50 de familii, între ei fiind şi arnăuţi şi valahi”¹⁹⁴. Prezenţa românilor transilvăneni în cele două companii dădea posibilitatea acestor reprezentanţi ai „naţiunii tolerate” să se bucure de însemnatele privilegii dobîndite de companie în decursul anilor, să practice negoţul în Transilvania şi să participe la

¹⁸⁷ Ibidem, fol. 62. Am reprodus textul din condică, cu greşell.

¹⁸⁸ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC V, doc. 31, p. 4.

¹⁸⁹ Ibidem, doc. 50.

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Interesant că în condica companiei din Sibiu se vorbeşte de Arvanitohori, indicîndu-se, în acest fel, de către cel doi grămăticl proveniţi din această localitate, locul de unde proveneau locuitorii săi. Vezi şi Ap. Vacalopoulos, 'Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, p. 362.

¹⁹² Arh. St. Sibiu, fond. Societatea de Comerţ, C. 114, copie în limba germană.

¹⁹³ Ibidem, C. 193.

¹⁹⁴ Ibidem, C. 194.

importantul comerț oriental. N. Iorga arăta că la sfârșitul secolului al XVII-lea scheienii se îmbogățesc prin negoț în colaborare cu grecii¹⁹⁵.

O serie de nume de companiști de la Sibiu sau mai ales de la Brașov, le găsim și în listele care indică pe membrii comunității grecești din Veneția. K. Mertzios a arătat (folosind documentele grecești din arhivele venețiene) că aceștia proveneau în mare număr din Epir¹⁹⁶. Astfel putem identifica localitățile de unde veneau acei companiști pentru care documentele companiilor nu indică locul de baștină. Strinsele relații cu comerțul venețian explică și numeroasele italianisme în limbajul comercial utilizat în cele două companii¹⁹⁷.

Pentru perioada de care ne ocupăm (1636—1746), cu excepția, într-o oarecare măsură, a ultimului deceniu, intrarea în companii nu era condiționată de originea etnică. Marea majoritate a companiștilor erau supuși otomani, iar unicul criteriu de primire în companie era plata impozitului stabilit (așa-numita porție). Ca urmare, negustorii „greci” erau împărțiți în companiști și străini. Începînd cu privilegiul de întemeiere acordat de Gh. Rákóczi în 1636, se făcea distincție între companiști și „grecii străini”. Și celelalte etnii ca armeni, evrei, vlahi se împărțeau în companiști și străini (cum se face de pildă în listele citate ale companiei din Brașov). Opoziția companiștilor din Brașov și Sibiu se îndrepta împotriva companiei privilegiate a armenilor și nu împotriva „nației”. Pentru membrii companiilor grecești din Transilvania, localnicii (români, unguri, sași) se împărțeau de asemenea în companiști, care plăteau impozit companiilor, și străini (printre numele companiștilor întâlnim câteva care ar putea fi săsești sau ungurești).

---

¹⁹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 319.

¹⁹⁶ K. D. Mertzios, *Μνημεία Μακεδονικῆς Ιστορίας*, Salonic, 1947; *Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικῷ Ἀρχεῖου XI* (1936), p. 215 și urm.; Ap. Vacalopoulos, *Δυτικομακεδόνες ἐπὶ Τουρκοκρατία*, Salonic, 1958, p. 11.

¹⁹⁷ Vezi glosarele alcătuite de: K. D. Mertzios, *op. cit.*, și V. Papahagi, *Aromânii mesopoliteni și comerțul venețian în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1935.

FORMELE DE DESFĂȘURARE A ACTIVITĂȚII COMERCIALE.

MĂRFURILE VEHICULATE DE NEGUSTORII COMPANIȘTI ȘI PREȚURILE LOR

A. Activitatea comercială a Companiei grecești din Sibiu

Privilegiul din 1636 acorda dreptul negustorilor companiști „de a neguțători liber” cu mărfuri turcești care nu aveau o valoare mai mică de 100 dinari în toate târgurile săptămânale din Transilvania, „după obicei timp de trei zile înainte de ziua târgului sau după libera spargere a pieții”...¹. În târgurile transilvănene sau la piața din Sibiu negustorii companiști erau obligați să vîndă mărfurile în șatrele și bolțile lor și nu pe stradă.

1. *Șatre și bolți*. Printr-o hotărîre din 3 ianuarie 1651 a companiei din Sibiu se stabilește că cei care nu ies cu mărfurile la piață, ci le vînd pe ascuns sau pe stradă, vor plăti o gloabă de 20 fl., iar în cazul în care nu achită amenda, vor fi trimiși la închisoare². La 1652³, în vremea președinției lui Duca Melenikiotul, se relatează că înainte de a se înființa tribunalul companiei existau numeroase neînțelegeri și certuri între negustori pentru bolți (μπόλτες), sau prăvălii (ἐργαστήρια) în fiecare târg al locului, ceea ce avea ca urmare urcarea prețului chiriei bolților și iscarea unor dușmănii între „frați”. De aceea s-a găsit cu cale „cu voința comună” a negustorilor să se creeze o regulă în ocuparea bolților, ca fiecare să aibă o boltă la fiecare târg și s-o păstreze în decursul unui an. Iar cine va ocupa bolta reținută de altul, făcînd să se ridice astfel chiria, va fi obligat să plătească gloaba de 60 fl. și va fi dat afară din boltă. Pentru a se ști cui aparțin și a nu se face încurcături, s-a luat cu același prilej hotărîrea ca numele tuturor deținătorilor de bolți să fie scrise în condică. În cazul în care „intrusul” nu vrea să părăsească bolta ilegal ocupată, va trebui să plătească și gloaba de 60 fl. și paguba produsă negustorului ce o închiriasse înainte, după cum va hotărî adunarea negustorilor. Hotărîrea devine legămint (δέσμημον) și proestosul trebuie să vegheze la respectarea lui, să fie drept și obiectiv pentru a nu „găsi localnicii motiv de scandal”⁴.

¹ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 652.

² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 79–79^v.

³ Vezi capitolul X, *Despre dezordinile ce se făceau pentru bolți și îndreptarea acestei situații*, ibidem, fol. 76^v–77.

La 7 ianuarie 1655 proestosul Panos Ioannu și consiliul (συμβούλιο) îi condamnă pe cei care vin cu marfă la târguri și vînd pe ascuns la conacurile lor sau pe stradă fără știrea cumerkiarului regal și a haragiilor. Se hotărăște ca cei ce vor veni cu marfă din Turcia să vîndă în piață⁵, la tîrg, la boltă, și dacă nu au bolti să facă șatră. Dacă nu vin la tîrg, să spună judecătorului companiei ce marfă au și de ce nu o vînd la tîrg. Contravenienții sînt amendați cu 200 fl.⁶

Prin boltă era desemnată fie taraba, de obicei acoperită, la care negustorii își vindeau în târguri sau piață mărfurile, fie prăvăliile închiriate în cetatea Sibiului în același scop. În piața mică a Sibiului, unde aveau voie să-și vîndă mărfurile negustorii companiști (și nu în piața centrală, din fața primăriei, unde-și desfăceau mărfurile „națiunile” favorite), s-au păstrat pînă astăzi aceste bolti, arcade sub care își instalau companiștii tejghelele și-și expuneau mărfurile.

Șatră, cuvînt de origine sud-slavă (de la șatîrŭ)⁷, era un fel de tarabă așezată în piața orașului sau la diferite târguri pe care-și desfăceau companiștii mărfurile. În aprilie 1681 se recomandă companiștilor care au o boltă să-și facă și o șatră „dintr-o scîndură mică”, iar cel ce nu are boltă din „două scînduri mici”⁸.

La 20 octombrie 1656 Senatul sibian hotărăște că negustorii care stau tot anul la Sibiu vor plăti anual pentru prăvăliile închiriate de la oraș 50 fl. Cei ce nu vor plăti, nu vor putea să-și închirieze locuință pentru mai mult timp (așa-zisul conac)⁹. Regulamentul din 1666 prevedea la punctul XIV ca „lehlizii”¹⁰ să fie obligați să facă șatră mai mică la târguri¹¹. „Preacinstiții negustorii romei ai Transilvaniei” cer proestosului la 7 ianuarie 1680 să se adopte noi regulamente referitoare la regimul vinzării mărfurilor. Companiștii cer ca cei care au loc de șatră în cetate sau la bilciuri să nu-l vîndă străinilor, ci numai grecilor care plătesc „haraci”¹². În anul următor, în amintita hotărîre din 27 aprilie 1681 se decide că în cetatea Sibiului nu are nimeni dreptul să țină două bolti, ci numai una, iar la bilciuri, companistul care nu-și folosește bolta, s-o dea celui care nu are, sau să nu o deschidă¹³. Se subliniază chiar că nici cel care plătește un impozit mai mare nu are dreptul să aibă mai mult de o boltă și o șatră. Iar cine plătește un impozit mai mic de 30 fl. să aibă dreptul numai la o boltă și nu la șatră¹⁴.

O serie de articole din regulamentul din 1690 se referă la regimul boltilor și șatrelor. Era pedepsit cu gloaba de 60 fl. cel care urca prețul chiriei la bolti, la conac sau cameră (articolul IX). Cine mergea la două târguri (ori trimitea oameni) era obligat să facă numai o boltă, sau șatră (articolul X). Nu aveau dreptul să umble cu marfă din boltă în boltă,

⁴ Ibidem, fol. 77.

⁵ Ἀγορά καὶ τὸ παζάρι.

⁶ 100 pentru principe și 100 pentru companie.

⁷ Termen folosit în Europa răsăriteană (în bulgară șatăr-tra, în sîrbă šator-tra), vezi H. Tiktin, *Rumänisches-deutsches Wörterbuch*, vol. III, București, 1912, p. 1371.

⁸ În caz contrar plătește 100 fl. gloabă. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 87–87^v.

⁹ Arh. St. Sibiu, cutia I, doc. 36, copie latină nr. 8 și I. Moga, *op. cit.*, p. 156–157, copie germană din 1737.

¹⁰ Λεχλῆδες — probabil negustorii veniți cu mărfuri din Lehia (Polonia).

¹¹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 85.

¹² Ibidem, fol. 80.

¹³ Ibidem, fol. 87^v. În caz de nerespectare se aplică gloaba de 100 fl.

¹⁴ Ibidem,

ca și pe la case, sau din loc în loc (articolul XII); cei ce încălcau această dispoziție plăteau 60 fl. gloabă¹⁵. Pentru anul 1690 s-a păstrat și o listă cu numele celor 17 negustori care „țineau” bolți la Sibiu¹⁶. Printre numele boltașilor remarcăm și pe cel al lui Dimitrie Nanu, proestosul din 1694, învinuit de autoritățile sibiene că este companist brașovean¹⁷. Și în regulamentul din 1695 se indică felul în care trebuie făcută șatra (dintr-o scîndură mică), adăugîndu-se că în cazul în care negustorul o face de dimensiuni mai mari, proestosul să-i „taie” șatra (articolul XX). Iar cine nu are boltă să-și facă șatră din două scînduri mici și nu mari. Dacă cineva își vindea locul de șatră și se dovedea acest lucru, trebuia să plătească gloaba de 40 fl. și i se strica șatra (articolul XXI)¹⁸. Toate aceste măsuri, adoptate de companiști în decursul anilor, aveau drept scop menținerea bolților și șatrelor, cu greu obținute de la autoritățile sibiene, în posesia companiștilor.

Negustorii companiști din Sibiu fac un „legămînt” la 4 ianuarie 1703: „Despre orînduirea bolților și despre faptul că nu trebuie să se vîndă marfă la conac”. Se notează de asemenea că în cetatea Sibiului compania are șapte bolți (față de 17 bolți cîte deținea în 1690), iar pentru fiecare din ele trebuie să se plătească anual o chirie de 50 fl. Se precizează că, acel companist care închiria o a doua boltă, era obligat să plătească anual companiei 25 fl. „așa cum a fost orînduit din timpuri vechi”¹⁹. S-a păstrat o listă din 4 ianuarie unde „se scriu numele celor ce țin boltă în Sibiu”, și anume a 19 negustori de la care Stoianis Tiedecos strînge bani²⁰ pentru chiria bolților, suma globală fiind achitată administrației orașului de către conducerea companiei.

O nouă hotărîre referitoare la problema bolților se ia în 1722, precizîndu-se că negustorii companiști au voie să aibă boltă numai în Sibiu și Alba Iulia; la Brașov, unde la această dată exista o altă companie, membrii companiei sibiene aveau voie să-și vîndă marfa numai la șatre, nu și la boltă²¹. Se stabilea că negustorii nu aveau voie să vîndă în afara bolții, iar atunci cînd mergeau la tîrg trebuiau să vîndă numai înăuntru sau în fața șatrei și nu era permis să-și trimită băieții de prăvălie cu altă marfă pe care s-o expună în altă parte, pe mese (ἐῖς σέ μάσας) sau lăzi (σέ λάδες)²².

În timpul Dietelor, companiștii aveau voie să-și construiască boltă și la Cluj. În 1732 Societatea de comerț din Sibiu protestează împotriva faptului că negustorii străini construiesc „barăci” la Cluj în afara perioadei în care se țin adunările Dietelor²³. La 11 martie se înregistrează o nouă plîngere a societății împotriva decretelor și regulilor care îngăduiau grecilor să aibă două „barăci” în timpul Dietei de la Cluj (armenii aveau dreptul la trei), ceea ce-i ruinează pe sași²⁴. Probabil că de aceea regulamentul din

¹⁵ Ibidem, fol. 90—90^v.

¹⁶ Ibidem, fol. 98.

¹⁷ Vezi paragraful privind proestoșii companiei din Sibiu.

¹⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 101—101^v.

¹⁹ Ibidem, fol. 103^v.

²⁰ Ibidem, fol. 12^v.

²¹ Ibidem, fol. 111^v. În caz de nerespectare, gloaba era de 60 fl.

²² Hotărîrea adoptată de companie poartă chiar titlul „Despre mese și lăzi” (Διά τὰς Μασας καὶ λάδες), ibidem, fol. 110.

²³ Arh. St. Sibiu, fond. Compania greacă, doc. C/194.

²⁴ Ibidem.

1746 sancționa sever (amendă 200 fl.) pe cei care deschideau două bolti la Sibiu. În articolul zece se prevede că „cine este prins că ține boltă în alt loc sau cetate, sau țară, și vinde marfă fără țîrg, în afara celor din Sibiu, Brașov și Alba Iulia și în timpul Dietei”, este amendat cu 200 fl. Se reiau problemele mai vechi (din secolul al XVII-lea): chiria boltilor (art. VIII); vinzarea mărfurilor, ce trebuia făcută numai la bolti (și nu în fața boltii); amendarea cu 6 fl. a celor ce deschideau boltile într-o zi de sărbătoare sau duminică, ori vindeau pe ascuns (art. XX)²⁵ sau după ce s-a înnoptat, la lumina luminării; se preciza că acestea sînt obiceiuri aduse din alte locuri și interzise aici (art. XXI). În dările de seamă ale proestoșilor sînt menționate sumele plătite de companie pentru bolti.

2. *Tîrguri*. Înainte de întemeierea companiei din Sibiu, negustorii numiți greci aveau voie să facă comerț de tranzit, li se stabileau locuri de depozit și, în localitățile hotărîte de principii Transilvaniei, aveau dreptul să-și desfacă produsele în anumite condiții (cu numeroase limitări). Autoritățile Sibiului, de pildă, făceau cunoscut, printre altele, în anul 1631, că negustorii greci, ca și alți străini, trebuiau să-și depoziteze mărfurile la Sibiu, să plătească obișnuita „zwanziger” (al douăzecilea). Aveau dreptul, de asemenea, să-și depună mărfurile în anumite bolti la 14 zile după orășeni și meseriași. Nu le era permis să facă comerț ambulant sau să-și scoată mărfurile din oraș²⁶.

Privilegiul din 1636 le-a permis negustorilor greci să participe la toate tîrgurile săptămînale și la bilciuri, dar numai trei zile înaintea începerii tîrgului și trei zile după „spargerea” lui²⁷. În 1656 primăria orașului Sibiu hotărăște ca cei care nu au prăvălie închiriată de la burg să-și vîndă mărfurile numai 14 zile înainte de bilci și 14 zile după²⁸. Dealtfel această hotărîre va fi citată adeseori de ambele părți în conflictele continue ce vor avea loc între companiști și sași.

În documentele companiei, pentru desemnarea pieței sînt folosiți termenii: ἀγορά, παζάρι și πανηγύρι. Termenul „pazari” (de la turcescul παζάρ, care se traduce prin piață) este sinonim cu grecescul ἀγορά. Într-un document din 7 ianuarie 1655 se folosesc ambii termeni, și cel grecesc și cel turcesc²⁹: ἀγοράν ἤγουν εἰς τὸ παζάρι³⁰, adică piață. Πανηγύρι se traduce prin sărbătoare și indică în cazul nostru tîrgul prilejuit de o sărbătoare. Acest obicei³¹, de a face mai ales în centre comerciale, cu prilejul unor sărbători, tîrguri care țineau cîteva zile sau săptămîni îl întîlnim la Constantinopol, Adrianopol, Filipopol, Ianina, Salonic, Smirna, Damasc, Alep etc.³².

Așa cum am arătat, și dreptul de participare al companiștilor la diferitele tîrguri din Transilvania era reglementat și supravegheat cu strictețe de autoritățile locale. De pildă, în hotărîrea luată de companie

²⁵ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 121^v—122.

²⁶ *Statuta Specialia Liberae Regiae Civita Cibiniensis*, Arh. St. Sibiu, cutia I, 13 martie 1631.

²⁷ Th. Bodogae, *op. cit.*, p. 632.

²⁸ Arh. St. Sibiu, cutia II, doc. nr. 5. O copie din 1737 publicată și de I. Moga, *op. cit.*, p. 156—157.

²⁹ La Smirna, de pildă, erau folosiți ambii termeni pentru a desemna tarabele desoperite, așezate temporar la încrucișarea de drumuri. Vezi F. K. Falbou, *Τσαρσιά και παζάρια στη Σμύρνη*, în „Μικρασιατικά Χρονικά”, X (1963), p. 334—349.

³⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 78.

³¹ Ale cărui începuturi le găsim în Bizanț.

³² F. K. Falbou, *op. cit.*, p. 336—337.

la 7 ianuarie 1680 se spune : „Cu părere unanimă au hotărît, că cine dintre noi se duce fără târg (Χωρίς παναγορεύει) să vîndă marfă fie într-o cetate, fie într-o țară, adică zilnic, în afară de Brașov și Alba Iulia, și cu prilejul Dietei, oriunde s-ar face...” este pedepsit cu o amendă de 200 fl.³³. Va fi de asemenea amendat și cel care știe că un companist se abate de la această hotărîre și nu spune³⁴.

Vinzarea la tîrguri, atît de importantă pentru activitatea companiei, dar care întîmpina opoziția negustorilor transilvăneni, este în repetate rînduri discutată în adunări, uneori adăugîndu-se că s-a discutat cu toți negustorii greci ce se află în Transilvania. La 20 noiembrie 1687 are loc la Mediaș o întrunire a negustorilor companiști, care hotărăsc să trimită la principe o delegație pentru a cere micșorarea impozitelor; în schimb se angajează solemn că pînă la tîrgul Sibiului de la Crăciun nimeni nu se va duce la nici un tîrg, „nici să vîndă undeva fără tîrg, în cetăți și țări, ci numai în Sibiu, ca și mai înainte, și la Brașov...”. Cine nu se va supune la această hotărîre va plăti 300 fl., porția principelui și a țării, și 300 fl. companiei, amenzi neobișnuit de mari. Compania interzicea membrilor săi să dea altcuiva marfa s-o vîndă³⁵. Nu știm în ce măsură este respectată această hotărîre. Prin regulamentul din 1690 se interzicea companiștilor să meargă la trei tîrguri (de sărbători), ei fiind admiși numai la două³⁶. Adunarea companiștilor din 21 ianuarie 1691 ia măsuri severe împotriva celor care fără „panaghiri” vindeau mărfuri în Principat, în alte locuri decît în Sibiu și Brașov. Vinovatul este anatemitizat și scos din companie, pedeapsă amintită pentru prima oară³⁷.

O altă măsură luată de autorități pentru reglementarea participării negustorilor companiști la diferitele tîrguri este cea de la 29 aprilie 1718, cînd Societatea de comerț din Sibiu cere Magistratului sibian să permită străinilor să-și desfacă mărfurile numai trei zile după deschiderea tîrgului. Se răspunde că inspectorul tîrgului va veghea la respectarea acestei dispoziții³⁸. Nu știm dacă această hotărîre a fost pusă în practică. Din documentele companiei mai aflăm că în 1723 negustorii companiști au participat la tîrgul Sfinților Apostoli de la Mediaș³⁹.

Una din pricinile de continue neînțelegeri între companiști și sibieni era aprovizionarea membrilor companiei. Negustorii din companie cereau să aibă permisiunea de a cumpăra direct din piață grîu, ovăz⁴⁰, fin și diferite alimente⁴¹ și să nu fie siliți să le cumpere din prăvălii, după cum reiese din unele extrase din statutul comisarului pieței din 1708. În plîngerea Companiei grecești din Sibiu către guvernul Transilvaniei în 1726 se arată că Magistratul orașului nu dădea voie companiei să cumpere fin, ovăz, nici la tîrg, ci numai din cetatea Sibiului, deși companiștii plătesc taxă anuală către cameră, achită orașului chiria pentru prăvălie și locuințe

³³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 88^v.

³⁴ Ibidem, fol. 86.

³⁵ Ibidem, fol. 89.

³⁶ Ibidem, fol. 90^v.

³⁷ Ibidem, fol. 93.

³⁸ Arh. St. Sibiu, C/163

³⁹ Din hotărîrile adoptate de adunarea negustorilor companiști din 26 ianuarie 1723, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 109—109^v.

⁴⁰ Arh. St. Sibiu, cutia I, doc. 31.

⁴¹ Ibidem, doc. nr. 2, fol. 1.

și trigesima pentru mărfurile importate⁴². În memoriul de răspuns al Magistratului se argumentează că dreptul cetățenilor Sibiului de a ține târguri este străvechi și, potrivit acestuia, toate mărfurile aduse de greci din Turcia erau depuse la Turnu Roșu, de unde erau preluate de negustorii sibieni, care dădeau în schimb mărfuri apusene. Grecii nu aveau dreptul să pătrundă în țară pînă în secolele XVI—XVII cînd, datorită războaielor, a fost întrerupt comerțul cu Viena. Împuținîndu-se numărul negustorilor sibieni (din pricina ciumei din 1654) negustorii greci s-au așezat „provizoriu” în Sibiu, dar cu anumite îngrădiri, pe care acum refuză să le respecte⁴³. În 1729 Societatea de comerț din Sibiu, de astă dată, cere Curții de la Viena să limiteze vinzările negustorilor greci și străini numai la cele trei bilciuri anuale. Grecii, ca supuși otomani, să nu aibă voie să desfacă mărfuri occidentale, ci numai orientale și „en gros”, să vîndă numai în „barăci” (probabil se referă la bolți), pentru care se percepe taxă⁴⁴. Așa cum vom avea prilejul să mai arătăm, în cele mai multe cazuri Curtea de la Viena nu dădea nici o rezolvare acestor „plîngerî”. Dimpotrivă, de pildă la 19 mai 1740, generalul comandant al Transilvaniei îi acordă lui Gheorghe Horvath, judele Companiei grecești din Sibiu, protecția sa și le permite grecilor din Sibiu să-și vîndă mărfurile în toată țara. Se adaugă că nerespectarea acestei dispoziții va fi aspru pedepsită⁴⁵. În majoritatea cazurilor „plîngerile” sașilor se referă mai cu seamă la negoțul pe care negustorii greci îl făceau în cetate, la participarea acestora la două, în loc de trei târguri, cîte se făceau de regulă în fiecare an la Sibiu, sau la modul în care se desfăceau mărfurile în piață sau la boltă.

Deocamdată nu avem informații precise asupra târgurilor la care participau companiștii sibieni în Transilvania. Un exemplu asupra felului în care un companist își desfășura activitatea comercială este oferit de Siguli Stratu, unul dintre negustorii de frunte ai companiei din Sibiu, căpitan între anii 1696 și 1698 și proestos în anii următori. S-au păstrat catastifurile lui pe anii 1694—1697⁴⁶, din care aflăm unde, cum și cine făcea negoț. Siguli Stratu avea boltă la Sibiu⁴⁷, dar își desfăcea mărfurile și la târgurile din Aiud, Baia, Bistrița, Cetatea de Baltă, Făgăraș, Brașov, Cluj, Mediaș, Simeria, Sighet, Săbaleciu (Bihor), Tirgu Mureș. De asemenea, vindea și în Țara Românească, de unde cumpăra miere și vin. Făcea negoț mai ales cu mărfuri textile, pe care le aducea de la Brusa, Constantinopol și Slivno. Era și zaraf, trimițînd sume mari de bani la târguri (mai ales la Baia). La Sibiu, Siguli Stratu vindea mărfuri în cantități destul de mari și-și avea clienții săi. Dintre cei care apar frecvent în documente amintim: „armenii” Manu, Iacob, Vasile, Ștefan, Ioan, Teodor, Grigore Bucur (!). De asemenea apar des Miculea și Gheorghe

⁴² Ibidem, doc. 51 și 55; I. Moga, *op. cit.*, p. 153. Într-una din condicile companiei este înregistrată plîngerea companiei din 2 februarie 1727 împotriva sașilor din cetate, care-i împiedicau să cumpere alimente, fin, ovăz din târg și să coacă la cuptoare. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 173.

⁴³ I. Moga, *op. cit.*, p. 155—156.

⁴⁴ Arh. St. Sibiu, fond. Societatea de comerț din Sibiu.

⁴⁵ Îi scutește și de obligații față de armata austriacă, ca și de încartiruire militară. Ibidem, fond. Compania grecească, doc. 50.

⁴⁶ Inventariate de D. Limona, în *Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în sec. XVII—XVIII*. Documente din Arhivele Statului Sibiu, vol. I, București, 1966, p. 19 și urm.

⁴⁷ Potrivit „socotelilor” lui Țipoaic.

Colea din Făgăraș, Tănase Venețianul, aurarul Lucaci din Brașov, aurarul Colomarița, Istvan Deak din Aiud, Dimu Banoglu, Avram evreul din Sibiu, arhonții Apor și Iovan Golea din Făgăraș, Tănase Moldoveanul, meșterul Miciu, Ianos Suciu din Bistrița etc. La 12 mai 1695 Siguli Stratu primește de la Sichelii suma de 3 050 fl. ung.⁴⁸. Tot la Sibiu Siguli cumpără mărfuri turcești în valoare de 846,50 fl., la 28 august 1696⁴⁹, de la alți negustori companiști, ca de pildă Gheorghe Calovin, Constantinopolitanul. De asemenea, Siguli Stratu trimite mărfuri în diferite orașe din Transilvania prin salariatul său Panu (care îi aduce mărfuri de la Brașov și Constantinopol și devine apoi asociatul său), ori prin Dimitrie⁵⁰. Interesant de semnalat că Siguli Stratu îi dă la 10 iulie 1695 asociatului său Siguli Ioan 822 fl. ung. ca să dea „peșcheșuri” la Baia unor dregători (cămărașului, unui inspector etc.) și 100 fl. „pentru noua bucată de pământ”⁵¹, fapt mai puțin obișnuit, deoarece companiștii din Sibiu nu aveau dreptul să cumpere pământ. Tot de la Baia Panu cumpără mărfuri pe care le trimite lui Siguli Stratu la Sibiu⁵².

La Aiud, Siguli Stratu vinde pe datorie, iar cantitățile de mărfuri sînt destul de mari, ca și sumele încasate⁵³. O altă localitate unde trimite mărfuri Siguli Stratu era Clujul, clienții fiind armenii Grigore și Gheorghe Suți Belintini, Mihai, Teodori Ciceri, Iani sau „cizmarii din Cluj”, de la care avea de primit suma de 270 fl., se notează într-unul din catastifuri⁵⁴. La Mediaș la 18 noiembrie 1694 vinde marfă în cantitate mai mică⁵⁵, dar la 2 noiembrie 1694 avem o listă cu numeroase mărfuri trimise la Mediaș prin Dumitrache, probabil în vederea tirgului din 18 noiembrie⁵⁶. Tot la 2 noiembrie 1694 Siguli Stratu vinde o serie de mărfuri la Tirgu Mureș, lui Gheorghe și Bucur din Brașov, lui Suciu Martin din Citera și lui Mărgărit Stati Stavros. De asemenea, există o listă cu mărfuri în valoare de 1 013 fl. ung. expediați la Tirgu Mureș în vederea vînzării la 24 octombrie 1696⁵⁷. Siguli Stratu își mai desfășoară mărfurile la Brașov⁵⁸ și în alte orașe transilvănene, ca de pildă: la 25 noiembrie 1694 la Făgăraș⁵⁹, apoi la Simeria, la Bihor, unde la 5 septembrie 1696 trimite cu Panu marfă în valoare de 3 649,40 fl. ung.⁶⁰, sau la Cetatea de Baltă⁶¹. Cantitățile mari de mărfuri

⁴⁸ Arh. St. Sibiu, fond. Comp. gr. Sibiu, registrul 90, p. 3. La 15 aug. 1695 se notează că are de plătit 2 525 fl. lui: Panaloti Melechintotul, Hristu Ciop (?), Iorgu Kan, Gicli Polisomi, Theodoru Ciciu, kir Anastasi, Kir Nicu; ibidem, p. 8.

⁴⁹ Ibidem, registrul 85, p. 7.

⁵⁰ Mai rar și în cantități mai mici. Ibidem, registrul 85, p. 9. La Bistrița, Siguli vinde în cantități mici și de foarte multe ori pe datorie.

⁵¹ În total 922 fl. ung., ibidem, registrul 91, p. 11.

⁵² La 20 noiembrie 1696, de pildă, vinde la Sibiu mărfuri în valoare de 693,50 fl., de regulă mărfuri orientale.

⁵³ De pildă, la 5 octombrie 1694 îi vinde pe datorie lui Tănase Venețianul anglie roșie și verde în valoare de 1 058,50 fl. ungurești (care echivalează, se scrie în catastif, cu 127,20 fl., venețieni), de asemenea, lui Radu Brașoveanu, Giovani, Minu, Marto, Chiru, Mihoc, Istvan Deac. Ibidem, registrele 85, p. 2, și 89, p. 2.

⁵⁴ Ibidem, registrul 85, p. 2.

⁵⁵ Ibidem, registrele 89 și 91.

⁵⁶ Ibidem, registrul 85, p. 8.

⁵⁷ Ibidem, p. 5.

⁵⁸ Unde vinde logofătul Iovanos, lui bașa Isac, Anel Kalanar, aurarului Vasile, lui Matel Calamarița, etc. mai ales în lunile mai și octombrie ale anului 1696. Ibidem, registrele 89 și 97.

⁵⁹ Ibidem, registrul 89, p. 12.

⁶⁰ Ibidem, registrul 85, p. 1. Pentru mărfurile vîndute la Simeria și Sighet.

⁶¹ Ibidem, registrul 83, p. 1.

pe care Siguli Strati le desfăcea pe la diferite tirguri, ca și la bolta sa din Sibiu, erau aduse de la Brusa sau Constantinopol, principalii săi furnizori fiind, în afară de Panu, salariatul său, Hristu și Nedelcu⁶². De pildă, la 2 noiembrie 1694 și 12 februarie 1695 Siguli Stratu face însemnări în catastifurile sale asupra mărfurilor aduse de Nedelcu de la Brusa și de Hristu de la Constantinopol și împărțite cu Siguli Ion și Hristu la Tirgu Mureș și la Bistrița⁶³.

Schimbul monetar era de asemenea o îndeletnicire importantă a lui Siguli Stratu, sumele schimbate fiind uneori foarte mari⁶⁴. În localități ca Baia, Cluj, Sibiu, Siguli Stratu schimba diferite monede, de obicei florini ungurești. Dintr-o însemnare de pe un catastif din 12 mai 1695 reiese că au fost remiși în tirguri 23 863 fl. ung. în cinci rinduri. Din această sumă au luat, în calitate de asociați, Siguli Stratu 10 789 fl. ung., Todi Stamu 1 650 fl. ung., Stati 1 000 fl. ung., Ioan Siguli 10 429 fl. ung. și Ioanis 360,50 fl. ung.⁶⁵. De asemenea, Siguli făcea comerț cu rubine și smaragde și avea legături cu aurarii (cum este Lucaci din Brașov)⁶⁶. Împrumuta și bani, dar nu știm dacă și în ce condiții lua camătă.

Chiar și numai din cele relatate mai sus, putem să ne dăm seama de sumele foarte mari sau cantitățile apreciabile de mărfuri care erau vehiculate de unul din fruntașii Companiei grecești din Sibiu. Este interesantă însemnarea pe care o face Siguli Stratu⁶⁷, din care reiese că în 1695, la Tirgu Mureș, a dat cămării 2 507,85 fl. ung. și 10 fl. „porția”⁶⁸. Constatăm că proporția între mărfurile vândute și impozitul dat companiei este departe de a fi cea stabilită de regulamentele companiei. Deci, chiar dacă am avea liste complete cu „porția” plătită de companiști după „încărcăturile” aduse, nu am putea stabili cantitatea reală de mărfuri negociate pentru care nu există tabele⁶⁹. Urmărind activitatea comercială chiar și numai a unuia din membrii companiei din Sibiu (deoarece numai arhiva sa a fost găsită în prezent), ca și cantitățile de mărfuri și bani vehiculate, putem avea o imagine aproximativă asupra modului în care se desfășurau aceste operațiuni comerciale. Dacă am fi avut informații similare pentru toți negustorii companiști, am fi putut ajunge la concluzii deosebit de importante asupra a cât, unde și cum vindeau negustorii companiști în Transilvania. În orice caz, cantitățile de mărfuri trebuie să fi fost mari și sumele rezultate de asemenea. Ca urmare, plingerile sașilor și discuțiile din Dietă, precum că sume importante se scurgeau din țară, aveau o bază reală.

⁶² Vezi registrul 89, p. 19—24.

⁶³ Ibidem, p. 18.

⁶⁴ La Baia, unde Siguli făcea cu precădere operațiunile de schimb, trimite la 5 ianuarie 1695 prin Siguli Ioan 2 200 fl. ung. (schimbă mai ales zloți), la 12 mai 1695 prin Panu suma de 1 518 fl. ung. (schimbând zloși, triandari etc.) și la 16 iunie 1695, tot prin Panu, suma de 1 518 fl. ung. (schimbând zloți, triandari, aslanl.) La 10 septembrie 1695 primește de la Baia, prin Panu, suma de 2 951 fl. ung. rezultată prin schimburi monetare. Între 10 și 15 iulie 1695 Siguli Stratu primește de la Baia, Cluj, Sibiu sume varînd între 190 și 6 050 fl. pentru exarii schimbați. Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, p. 7.

⁶⁶ Ibidem, registrul 83, p. 6 și 9.

⁶⁷ Ibidem, registrul 89, p. 30. Pentru un cal plătește suma de 224 fl. ung.

⁶⁸ Asupra activității comerciale a lui Siguli Stratu vezi și P. Cernovodeanu, *England's trade policy in the Levant 1660—1714*, p. 100, 110, 114, 117, 118.

⁶⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 101, 110, 115. Regulamentele companiei stabileau ca porția să fie incasată „după negustoria” pe care o face fiecare sau după „încărcăturile” de marfă pe care le aduce fiecare companist.

3. *Tovărășii sau asocieri.* Pentru a-și desfășura în mai bune condiții activitatea comercială, mai cu seamă avînd în vedere faptul că mărfurile erau aduse din Imperiu otoman (din partea europeană, dar și din regiunile asiatice), negustorii companiști se asociau cîte doi sau trei. Întovărășiții plecau uneori împreună în călătorii mai lungi, alteori unul pleca să aducă marfa și celălalt o desfăcea în diferite tîrguri sau bîlciuri. Aceste asocieri erau foarte mult folosite de negustorii greci și balcanici legați de comerțul cu Veneția⁷⁰, dar și de negustorii din țările române⁷¹.

În documentele Companiei grecești din Sibiu găsim adeseori consemnate aceste întovărășiri (συντροφίες), fie cu prilejul plății „porției” („și cu tovarășul său”), fie cu prilejul unor proteste la tribunalul companiei, unde se înfățișau asociați între care interveniseră neînțelegeri. Compania ia unele hotărîri care reglementează relațiile dintre asociați sau pedepsește încălcarea de către una din părți a convenției inițiale. La 5 mai 1663 adunarea companiștilor hotărăște că acela dintre tovarăși (σύντροφοι) care după pornirea într-o călătorie își abandonează asociatul și se asociază cu altul, în altă țară sau oraș, este amendat cu 200 fl.⁷² La tribunalul companiei au loc o serie de procese între asociați și unele exemple au fost date cu prilejul cercetării modului în care se desfășurau procesele companiei.

Reconstituind (după informații „risipite” în condicii, catastifuri, documente etc.) modul în care funcționau aceste asocieri, care prefigurau „casele de comerț” de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, constatăm că doi sau trei negustori își uneau „capitalul”⁷³, cumpărau mărfuri (de obicei unul se ocupa cu cumpărarea, iar celălalt cu desfacerea mărfii), iar după vînzare, din suma rezultată plăteau impozitele, eventualele amenzi, își luau fiecare „capitalul” avansat, iar cîștigul îl împărțeau potrivit înțelegerii inițiale.

4. *Folosirea muncii salariate* în cadrul companiei este o altă problemă importantă ce reiese din lectura regulamentelor de funcționare (ca și din alte documente). Vom încerca să stabilim deosebiriile dintre diferitele categorii de salariați, care în documentele Companiei grecești din Sibiu au denumiri diferite: κοπέλι, δούλος παιδί, φατούρος.

Printre primele acte adoptate de companie în 1639, există unul care se referă la „Orinduiala servitorilor (κοπέλιων) și slugilor (δούλων)”⁷⁴. Condica înregistrează că „s-a făcut *Legămînt* sau lege, cu învoiala comună a noastră a tuturor, și s-a legiferat ca *servitorii* noștri să lucreze în ordine și cu rînduială pentru binele lor; mai întîi și la început doi ani fără salariu (ρόγαν) numai pentru lucruri și îmbrăcămîne, pînă să-și învețe treaba, după aceea cu leafă pînă la 10 groși. De asemenea și băieții (παιδιά) care lucrează la cai”⁷⁵. În cazul în care nu vor

⁷⁰ Vezi, de pildă, L. D. Mertzios, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας*, Salonic, 1947.

⁷¹ L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii”, XXI, 1968, 1, p. 35. În Moldova și Țara Românească asocierile dintre negustori se făceau prin punerea la un loc a banilor și mărfurilor celor două părți între care se împărțeau cîștigurile și pierderile. Cînd unul dintre asociați dispunea de mai multe posibilități, el dădea celuilalt o anumită cantitate de mărfuri pe care o vindeau împreună, urmînd ca după vînzare fiecare să-și primească contravaloarea mărfii respective.

⁷² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 82^v.

⁷³ Chiar așa în documente: καίφάλον = capital.

⁷⁴ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74^v.

⁷⁵ Ibidem.

munci tot timpul hotărît, își vor pierde leafa. Pentru ca vreunul dintre băieți să poată face negoț „de capul său”, trebuie mai întâi să aibă *cinci* ani de lucru, timp după care salariul îi crește la 113 groși. Iar atunci cînd vor face negoț pe cont propriu să înștiințeze proestosul și să plătească darea obișnuită (τεστῆρι)⁷⁶.

La 16 mai 1648, se face o nouă „înțelegere” în companie „asupra servitorilor și fatturilor” (φατούροι), anume să nu-i trimită pe străzi și la cumpărături⁷⁷. Vom reproduce prevederile înțelegerii, urmînd ca pe parcurs să dăm unele explicații asupra terminologiei folosite. „Pentru fatturi — se spune în textul înțelegerii — să nu aibă nimeni marfă, ci numai tovarăș cu știrea proestosului”⁷⁸. Se precizează din nou că „băieții care vor să facă negoț trebuie să dea testiriul de 5 florini” și — se adaugă față de hotărîrea din 1639 — să se facă „cu știrea negustorilor”⁷⁹.

În primul regulament al companiei, din 7 ianuarie 1666, întîlnim cele două categorii: *băieți* și *servitori*. În articolul X se spune: „Băiatul care vrea să învețe să vîndă în boltă, să aibă a lucra trei ani, fără salariu, și după aceea, cu doi sau trei negustori buni, să socotească stăpînul (ὁ Ἀγας) său cît prețuiește munca sa”⁸⁰. Următorul articol al regulamentului se referă la ambele categorii, hotărînd că servitorul și băiatul nu au voie să facă negoț, să devină „bașă”, dacă nu au un „capital” de 100 groși⁸¹. Un alt articol al regulamentului (IX) subliniază că „servitorilor celor mai vrednici care lucrează la cai să li se dea un salariu mai mare, de 12 groși”⁸².

Și în regulamentul din 1690, în articolul XIII, se fac noi precizări: „Salariul *servitorilor* și *lucrătorilor*”⁸³ între noi să nu-l mărim, să nu fie mai mare de 12 aslani pentru cei mai buni. Și pe stradă, dacă are băiatul bani, să nu facă tîrguiești cu ei stăpînul (*aga*) său...”⁸⁴. Aceeași dispoziție interzicea atragerea „fatturilor”, a băieților sau a „orice fel de om” care slujea la alteineva din companie⁸⁵. În cererile negustorilor din ianuarie 1691 se sugerează din nou că „băieții să nu facă negoț pentru stăpîn”, cu toate că primesc salariu de la el. Totodată se cere iar interzicerea ca *aga* să facă comerț cu banii servitorului său. Și într-un caz și într-altul, gloaba era de 100 fl.⁸⁶. Tot în adunarea din ianuarie 1691 se propune ca, în cazul în care servitorul „își trage stăpînul la judecată străină, să-și piardă salariul”⁸⁷. Precizări importante asupra regimului servitorilor și băieților de prăvălie aduce regulamentul din 7 ianuarie 1695. Din articolul XVI aflăm că servitorii (τά κοπέλια) care aveau capital participau la sfat (Βόζο) după obiceiul „vilaietului”⁸⁸. Un articol al regulamentului (XIII) interzicea băieților să-și facă îmbrăcăminte din „anglie” cu blană

⁷⁶ Ibidem, fol. 75: *tezkiré*, în turcește chitanță. Se dădea de către proestos celui care plătea suma fixată.

⁷⁷ Ibidem, fol. 74^v—75.

⁷⁸ Ibidem, fol. 76.

⁷⁹ Ibidem, fol. 76^v.

⁸⁰ Ibidem; sluga = δούλος, poate fi tradus și prin sclav sau servitor.

⁸¹ Ibidem, fol. 85.

⁸² Ibidem, fol. 84^v.

⁸³ δουλευτην, pentru prima oară se folosește acest termen.

⁸⁴ Ibidem, fol. 92—92^v.

⁸⁵ Ibidem, gloabă 60 fl.

⁸⁶ Ibidem, fol. 94.

⁸⁷ Ibidem, fol. 96^v—97.

⁸⁸ Ibidem, fol. 100^v.

de vulpe, ci numai din remec și sift⁸⁹. În caz contrar, să li se rupă hainele, pedeapsă aplicată dealtfel și celorlalți membri ai companiei, încă din 1690⁹⁰.

Din diferitele documente ale companiei: tabele de haraci sau de mărfuri, procese-verbale ale tribunalului etc. se poate urmări aplicarea în practică a acestor hotărâri. De pildă, în tabelele care consemnau „porția” negustorilor, proporțională cu veniturile lor, întâlnim și nume la care se specifică că este băiat de prăvălie sau servitor. Din numeroasele exemple pe care le-am putea da, ne oprim asupra celui mai des întâlnit în documente. Este vorba de „băiatul” Panu⁹¹, salariat al cunoscutului și bogatului negustor Siguli Stratu. Urmărindu-i activitatea după actele și registrele lui Siguli Stratu, vom vedea cum îi vor crește veniturile, cum va participa cu bani proprii la negoțul stăpînului și va deveni, cu timpul, membru cu drepturi egale al companiei din Sibiu. Condica companiei consemnează de asemenea că Panu era plătit de Siguli Stratu cu o leafă de 40 aslani ca să se ducă la Brusa, să facă cumpărături pentru stăpînul său. Considerind că salariul său este prea mic, Panu „a făcut tovărășie cu alții”, cu un salariu mai mare. Hotărîrea comună a companiei și a proestosului a fost următoarea: Panu să dea salariul înapoi, să fie dat afară din companie, iar cel care-l va primi ca salariat să plătească amenda maximă de 200 fl.⁹². Dealtfel, o serie de articole ale diferitelor regulamente prevăd aspru sancționarea de către tribunalul și conducerea companiei a unor asemenea cazuri. Regulamentele și hotărîrile adunărilor negustorilor companiști de la începutul secolului al XVIII-lea conțin și o serie de norme de comportare a stăpînului și servitorilor sau băieților de prăvălie.

O atenție deosebită acordau companiștii respectării obligației de a nu recruta băieți de prăvălie sau servitori din populația autohtonă. Citindu-se „legăminte și legi ale înaintașilor”, care apoi au fost scrise în codex, în 1723 și 1740 se hotărăște să nu se ia băieți de prăvălie sau fatturi dintre localnici, ci numai „copii de romei”⁹³. Regulamentul din 1746 sintetizează, ca și în alte probleme, hotărîrile luate anterior de companie cu diferite prilejuri și sub diverse forme. Trei din articolele sale se referă la băieți sau fatturi. De pildă, în articolul al IX-lea se interzice angajarea unor „băieți ai locului acestuia la boltele noastre ca fatturi cu socoteli, ci numai dintre noi, care să fie subordonați companiei, și cine va băga un băiat localnic sau străin, fără știrea proestosului, să fie amendat cu 60 fl.”⁹⁴. Următoarele două articole cuprind unele măsuri pentru apărarea intereselor băieților de prăvălie, care începuseră să joace un rol însemnat în companie. „Să nu îndrăznească vreunul din companie — se spune în articolul X — să țină doi și trei *băieți fatturi* în bolțile lor, sau mai mulți; așa cum au început acum noii negustori vlahi, care-i pun să păzească, afară și înăuntru, neomenos; și cu știrea proestosului nostru să-i fixeze salariu, cît prevede codexul...”⁹⁵. Iată așadar că regulamentele de func-

⁸⁹ Συφτι και Ρεμεκια, *ibidem*, fol. 100—100^v.

⁹⁰ Articolul XI al regulamentului din 1690. *Ibidem*, fol. 91^v—92.

⁹¹ Gheorghe Panu era din Cernavodă și participa activ la toate afacerile lui Siguli Stratu. Vezi Arh. St. Sibiu, registrul 91.

⁹² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 171—171^v.

⁹³ *Ibidem*, fol. 110 și 129.

⁹⁴ *Ibidem*, fol. 122.

⁹⁵ *Ibidem*.

ționare stabileau, alături de drepturile și îndatoririle băieților de prăvălie, ca și ale stăpînilor lor și autoritatea pe care conducerea companiei trebuia să o exercite asupra unora și a celorlalți și să „arbitreze” eventuale neînțelegeri.

Revenind asupra terminologiei folosite în documente pentru desemnarea categoriei de salariați ai companiei, enumerăm : în 1639 se vorbea de servitori, desemnați cu doi termeni, care în traducere înseamnă de fapt același lucru : δούλος și κοπέλι. Este folosit și termenul de băiat (παῖδι) care lucrează la cai, avînd același salariu, obligații și drepturi ca servitorul. În regulamentul din 1666, alături de servitor (κοπέλι) care lucrează la cai, apare și termenul de *băiat* (de prăvălie), în grecește παῖδι, care vinde la boltă, ambele categorii avînd dreptul să facă negoț dacă aveau un capital de 100 groși. Regulamentul din 1690 folosește un nou termen, cel de lucrător, (δουλευτάς), alături de cel de servitor, ca și cel de fattur (φατούρος), formă coruptă a italianescului fattorino⁹⁶ (băiat de prăvălie), sau de băiat (παῖδι). Următorul regulament, din 1695, nu aduce schimbări în terminologie.

Într-un document din 11 ianuarie 1696 se pomeneste de servitorul (ὕπηρέτης sau Σόλκα) Bălan, ce trebuia să primească 120 fl. pe an și mîncare pentru treaba făcută la companie. Credem că cei desemnați cu această nouă denumire făceau treburile casnice în gospodărie și nu erau antrenați în operațiunile comerciale.

În sfîrșit, regulamentele din prima jumătate a veacului al XVIII-lea folosesc denumirile de servitor (δούλος), fattur (φατούρος) și băiat (παῖδι). „Băiat” și „fattur” — observăm din contextul regulamentelor — sînt sinonime ale băiatului de prăvălie care vindea la boltă stăpînului sau era trimis de acesta să desfacă și să achiziționeze mărfuri în alte orașe și țări. Ei aveau un salariu fixat prin lege și dreptul de a participa la negoț în momentul în care stringeau un anumit capital. Servitorul (τὸ κοπέλι sau δούλος), care la un moment dat este denumit și lucrător (δουλευτάς), era folosit — după cum reiese din hotărîrile companiei, dar și din alte documente — pentru vinzarea mărfii la boltă, iar uneori și în treburile gospodărești ale companiei, aceasta fiind poate explicația faptului că se folosea italianescul „fatturos” și grecescul δούλος pentru a marca o oarecare deosebire față de ceilalți termeni. Ultimul este folosit mai ales în documentele veacului al XVII-lea și desemnează, credem, același gen de ocupații. Sigur este că se bucurau de același regim (salariu, drepturi) ca și băieții sau fatturii, fiind întîlniți cu aceeași denumire și în listele contribuabililor, deci luau parte cu capital propriu la activitatea comercială a Companiei grecești din Sibiu.

B. Activitatea comercială a Companiei grecești din Brașov

Pentru compania din Brașov, spre deosebire de cea din Sibiu, ne lipsesc regulamentele de funcționare sau documente din care să reiasă clar cum își desfășurau companiștii activitatea lor comercială. În schimb, din diploma leopoldină din 16 septembrie 1701, putem extrage unele

---

⁹⁶ Sau poate de la italianescul *fatturato* = lucrător. Amintim de asemenea că alt cuvînt din aceeași familie — *fattoria* — înseamnă casă de comerț în străinătate, gospodărie.

informații asupra libertăților, mai mari decât la Sibiu, pe care le aveau „grecii” din Brașov în activitatea lor comercială.

1. *Prăvăliile*. Prin articolul IV al diplomei leopoldine se prevedea că în caz de procese pentru prăvălii, acestea se vor atribui cu precădere cetățenilor, potrivit dreptului de indigenat, iar grecii care locuiesc în suburbiul Bolgarseg și sînt supuși contribuabili vor avea libertatea să vîndă cu măsuri mici „ceea ce li se va permite și în viitor”. De asemenea, vînzarea en gros se admitea și străinilor. Din articolul citat reiese clar că se consfințește o situație existentă. Este greu să stabilim care dintre companiști locuiau în „suburbii” și care veneau temporar la Brașov și se înseriau în companie. Credem că pe străinii din diplomă nu-i putem confunda cu cei desemnați astfel în documente (adică străini de companie). Se știe de asemenea că în toate Dietele Transilvaniei se interzicea „grecilor” comerțul cu amănuntul, compania din Sibiu fiind strict supravegheată de Universitatea săsească în acest sens. Dar din aceeași diplomă aflăm că grecii brașoveni, cel puțin cei din suburbii — despre care știm precis că făceau parte din companie — aveau dreptul să-și cumpere terenuri și „li se dă libertatea de a construi case”. Era firesc în această situație să li se permită să aibă prăvăliile lor.

Pînă în prezent numai într-un singur document (din 21 iulie 1742) se consemnează, alături de impozitele și peșcheșurile companiei, și suma de 90 fl. plătită pentru „magazie” (τὸ μαγαζί)⁹⁷. Să fie vorba oare de un depozit unde-și țineau toți companiștii mărfurile pe care le vindeau *en gros* (cum prevedea legislația Transilvaniei)? Oricum, suma ni se pare mare în comparație cu 50 fl. cît plăteau companiștii sibieni pentru prăvăliile închiriate în cetate.

Companiștii brașoveni făceau negoț mai ales cu lînă și bumbac și credem că erau principalii furnizori ai breslei postăvarilor din Brașov⁹⁸. Negustorii din compania din Brașov puteau să-și plătească contribuția datorată companiei cu bani și mărfuri. Așa, de pildă, într-o însemnare din 17 martie 1697 doisprezece negustori plătesc „porția” în florini, alții în lînă, bumbac, încălțăminte, piper etc., specificîndu-se alături valoarea în florini. Un document din mai 1701 înregistrează și sumele primite de staroste, în bani și mărfuri (bumbac, pinză, migdale, piper etc.), de la 31 de negustori. De pildă, de la Grigorie primește 32,80 fl. și 10 funți și 10 baloturi de pinză⁹⁹. Explicația acceptării „porției” în mărfuri se găsește în primul rînd în faptul că numeroasele peșcheșuri, date cu diferite prilejuri funcționarilor din administrația locală sau centrală, erau în majoritate plătite în mărfuri (așa cum reiese din numeroasele însemnări din arhiva companiei)¹⁰⁰.

2. *Tîrgul*. Printr-o hotărîre adoptată de companie încă din primii ei ani de existență — 12 aprilie 1683 — se interzicea membrilor săi să ia bani de la o persoană străină de companie pentru a-i aduce marfă¹⁰¹. Se aduceau cantități mari de lînă și bumbac, care erau vîndute probabil în tîrg sau la bilciuri. În 1699, 27 de negustori ai companiei aduceau 322

⁹⁷ Porția cea nouă 348 fl.; pentru cătane 98,70 fl.; pentru magazie 90 fl. și pentru haraci peștelui 25 fl. B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC V, doc. 12.

⁹⁸ În anii următori se primesc dări în bumbac, lînă, pinză, brîie, încălțăminte etc. Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 28, 37 și B.A.R., fond Bis. gr., MDCC, doc. 145.

⁹⁹ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC I, doc. 10.

¹⁰⁰ Vezi și capitolul V al prezentei lucrări.

¹⁰¹ Se aplica gloaba de 60 fl., B.A.R., fond. Bis., gr., MDCC, doc. 68.

funzi de bumbac. Pentru anii 1705—1706, sînt notate „încărcăturile” de marfă care „au venit în doi ani” și sumele primite de staroste ca impozit¹⁰². În 1707, cei 28 de negustori ai companiei din Brașov plătesc cîte 2 fl. impozit pentru fiecare încărcătură de lînă adusă¹⁰³. Aceeași taxă se aplică încărcăturilor de lînă aduse în aprilie 1708¹⁰⁴. La 1 ianuarie 1724 se notează „porția care ne-a venit de la vilaiet”, 240 groși, împreună cu diferite cheltuieli „care s-au pus pe încărcături”¹⁰⁵. Se constată că au fost 467 de încărcături aparținînd celor 12 negustori și „s-au pus 50 groși” impozit — spune documentul¹⁰⁶.

Diploma leopoldină permitea atît cetățenilor, cît și grecilor (acestora din urmă numai după ce aud sunetul clopotelor, obicei pe care autoritățile sibiene nu voiau să-l adopte) să cumpere orz, grîu și alte alimente din tîrg. În plus, negustorii greci aveau dreptul să-și aducă vinuri pentru consumul propriu, după ce primeau o aprobare de la judele lor (în traducerea grecească a diplomei se precizează că este vorba de judele proestos)¹⁰⁷. Aveau chiar dreptul să vindă vin dacă obțineau aprobarea Magistratului cetății.

Din unele informații (nu prea numeroase) aflăm că negustorii companiști participau și la alte tîrguri sau bilciuri în afară de cele din Brașov¹⁰⁸. Din „ponoasele brașovenilor” (august 1702) reiese că negustorii companiști frecventau bilciul de la Cîmpulung (Καμπολόγους τὸ πανηγύρι), de unde se întorceau cu marfă turcească. Ei se plîng de abuzurile săvîrșite de vameșul de la Bran, care-i reținea multă vreme” „... și-i împiedică să meargă la alte tîrguri”¹⁰⁹. Dintr-un document din 1693 aflăm că generalul comandant primea haraci 12,20 fl. ung. cu prilejul „tîrgului de primăvară” (πανηγύριον τῆς ἁρχῆς) (sic)¹¹⁰. Și în alte documente sînt date informații (uneori simple referiri) asupra participării la tîrguri în afara Brașovului, a diferiților companiști, în primul rînd la cele din Sibiu, Sighișoara etc.¹¹¹.

S-au păstrat catastifurile din anii 1703—1709 aparținînd lui Zotu, bogatul negustor grec din compania brașoveană. Avem o listă de mărfuri aduse de la Cîmpulung și date lui Petru Făgărășanu la 2 iulie 1703¹¹². La Brașov, Zotu îi dădea în 1709 mărfuri lui Gheorghe Manciu în valoare de 436 aslani¹¹³. În perioada amintită, Zotu a vehiculat o cantitate apreciabilă de mărfuri, împrumutînd și bani diferiților negustori¹¹⁴. Principalul său partener de afaceri era Petru Făgărășanu, cu care credem că a fost și asociat (întovărășit).

¹⁰² Ibidem, MDCCI, doc. 58.

¹⁰³ Ibidem, doc. 64. Printre care și Barbu (Μπάρπου) din Sibiu, care plătește 30 fl. Reiese că este membru al companiei și nu „străin”.

¹⁰⁴ Ibidem, doc. 68.

¹⁰⁵ Ibidem, MDCCIII, doc. 18.

¹⁰⁶ Ibidem, doc. 21.

¹⁰⁷ Ibidem, doc. 19^a.

¹⁰⁸ G. Penelea, *Les foires de la Valachie pendant la période 1771—1848*, București, p. 22. Joia Verde era unul din tîrgurile importante.

¹⁰⁹ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC I, doc. 37, p. 3.

¹¹⁰ Ibidem, MDCC, doc. 122, p. 4.

¹¹¹ De pildă MDCC, doc. 148, MDCCI, doc. 44, p. 2—3, și MDCCV, doc. 16, p. 4 etc.

¹¹² Arh. St. Brașov, Acte diverse, pachet 8, doc. nr. 825, p. 4.

¹¹³ Ibidem, pachet 9, doc. 1 003, p. 1.

¹¹⁴ Lui Petru Făgărășanu, la un moment dat asociatul său, lui Ianake etc. Ibidem, pachet, 8, doc. 825, p. 19.

3. *Tovărășiile sau înfrățirile.* Le întâlnim în compania din Brașov încă din primele documente (din 1683), funcționind pe aceeași bază ca și cele din Sibiu. Dar să dăm câteva exemple: între 22 ianuarie — 8 aprilie 1689 sînt menționați o serie de companiști cu „tovarășul său” (τὸ σύντροφον του)¹¹⁵. La 6 februarie 1694, starostele Mihali avea doi tovarăși: Antonis și Gligoris din Trapezunt. Erau amintiți cu „tovărășiile” de asemenea Guiungioglis, Matei etc.¹¹⁶. Iar în 1695, Papas Oglis cu tovarășul său Ghetō (Γετο) făceau negoț cu lînă și humbac¹¹⁷.

Era obligatoriu ca aceste asociații să fie declarate în fața companiei. La 10 octombrie 1704 Licos Papa, chemat în fața companiei pentru a recunoaște o „tovărășie nedeclarată”, neagă învinuirea, dar martorii o adevăresc. Pentru „minciună” este amendat cu 60 fl.¹¹⁸. Modul în care se făceau aceste asocieri reiese clar dintr-un document din 1709, în care este consemnată înțelegerea dintre Gheorghe Dimu Manciul (Μαντζούλος) și Gheorghe Petru Făgărășanul pentru a face negoț „în tovarășie.” Gheorghe Manciul pune 268,10 lei, iar Gheorghe Petru Făgărășanul 63 lei. Hotărâsc ca socoteala ciștigurilor sau a eventualelor pierderi să se facă în florini ungurești¹¹⁹. După vânzarea mărfii vor scoate mai întîi „capitulurile” (τὰ κεφάλια) investite, „cite au pus, și ciștigurile le vor împărți în două, iar pierderea o împart tot în două, frățește”. Au primit marfă de la Zotu în valoare de 141,80 lei¹²⁰. Asemenea asocieri între negustori găsim și în celelalte două țări românești. Din exemplele de asocieri între negustorii din Țara Românească pe care le dă Lia Lehr, constatăm că cel puțin una din părți era negustor grec sau companist¹²¹. Nu știm dacă asocierile între negustori s-au constituit în țările române sau au fost introduse de negustorii străini. Cert este că datorită specificului comerțului exercitat de negustorii companiști (aduceau mărfuri orientale pe care le preluau din anumite localități din Imperiul otoman, și deci trebuiau să parcurgă distanțe mari), pentru o mai bună organizare a tranzitului de mărfuri spre Europa Centrală, atît pentru transport, cît și pentru vânzare, au simțit nevoia asocierii. Obiceiul era foarte răspîndit la negustorii din Epir și Macedonia, legați de comerțul cu Veneția¹²².

4. *Munca salariată.* Pentru compania din Brașov informațiile asupra folosirii muncii salariate, fie în folosul companiei, fie de diferiți negustori, sînt sporadice. La 11 martie 1689 se vorbește de servitorul (τὸ κοπέλι) lui Coplan, care participă însă la plata impozitelor companiei cu o sumă destul de mare (cu 15 fl.)¹²³. Într-un raport pe care starostele îl face Adunării companiștilor, la 10 ianuarie 1694, asupra cheltuielilor companiei, este notată și suma de 24 fl. dată ca salariu (ρόγα) pentru servitorul de la cai. Un document din 28 august vorbește și de „copilul” (τὸ κοπίλιον)

¹¹⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 93 și 101.

¹¹⁶ Ibidem, doc. 128.

¹¹⁷ Arh. bis. Sf. Treime, Codex, A, fol. 25^v.

¹¹⁸ Ibidem, fol. 40.

¹¹⁹ Florinul echivalent cu 2,10 lei.

¹²⁰ Arh. St. Brașov, fond. Acte diverse, pachet 9, doc. 1003, original.

¹²¹ Un document din 20 noiembrie 1684 consemnează „o tovarășie” între Duca, negustor din București, și Static. Vezi și alte exemple în studiul Liei Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii”, XXI, 1968, 1, p. 34—35.

¹²² K. Mertzios, *op. cit.*, și M. A. Kalinderu, Τέσσαρες οἰκισμοὶ περὶ τῆς Σιάτισταν αἱ συντροφαὶ τῶν πραγματείας 1688—1700, în „Μακεδονικῇ Ζωῇ”, Salonic, 1972, p. 3—17.

¹²³ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 97.

bașei Gheorghiță și de băiatul (τό παιδί) bașei Anastasie ¹²⁴. Și alte documente de la sfârșitul veacului al XVII-lea vorbesc de „băieții” de prăvălie ai unor negustori. Într-un capitol anterior am arătat că unii staroști au cerut, ca o condiție a acceptării acestei funcții, să li se dea un salariu, precum și leafă pentru un servitor. Documentele companiei înregistrează plata unor salarii din casieria comună. De pildă, în 1716 se plătea salariu 530 groși lui Constantin ¹²⁵. Având însă puține informații de acest gen și lipsindu-ne regulamentele de funcționare ale companiei, nu putem avea o imagine clară asupra folosirii muncii salariate în compania de la Brașov. Desigur că așa cum s-a întâmplat și cu alte aspecte privind organizarea celor două companii, unele „obiceiuri” au fost preluate de la compania din Sibiu, dar la compania brașoveană nu putem diferenția cîteva categorii de salariați (băiat de prăvălie, fattur, servitor etc.) ca la compania din Sibiu.

1. Stabilirea listei de mărfuri importate, exportate sau tranzitate de companiile de la Sibiu și Brașov are o deosebită importanță pentru determinarea rolului jucat de acestea în viața economică a Transilvaniei, ca și în comerțul de tranzit spre centrul Europei.

Din discuțiile purtate în Dietele Transilvaniei și mai ales din hotărârile adoptate de acestea începînd cu sfârșitul veacului al XVI-lea aflăm că așa-numiții negustori greci aveau dreptul să facă negoț numai cu mărfuri „orientale” sau „turcești” cum mai sînt denumite acestea. Desigur că „limitațiile” nu sînt respectate întotdeauna de companiști și reclamațiile negustorilor sași, discuțiile purtate în diete, unele articole din regulamentele companiilor, ca și amenzile luate contraveniențelor sînt dovezi edificatoare în acest sens. De pildă, în regulamentul companiei din Sibiu, adoptat la 7 ianuarie 1666, prin articolul V se recomandă ca la „șatre” să se vîndă numai mărfuri turcești ¹²⁶. În 1691—1692, în adunările companiei sibiene se indica celor ce veneau cu mărfuri din Turcia și Lipsca să vîndă numai la boltă sau șatră ¹²⁷. În regulamentul din 7 ianuarie 1695 al aceleiași companii se atrage atenția că cel ce ia bani de la localnici să le cumpere mărfuri din Turcia, Polonia sau Germania este amendat cu 200 fl. și dat afară din companie ¹²⁸.

Și Compania din Brașov era obligată să vîndă numai marfă „turcească”. La 6 august 1702 companiștii brașoveni explicau în „ponoasele” adresate guvernului Transilvaniei modul în care plăteau cumerkiul pentru marfă turcească (τούρκικο τὸ πράμα) ¹²⁹.

În arhivele celor două companii s-au păstrat și unele liste de mărfuri. Din păcate nu avem liste anuale și ca urmare nu putem face statistici cu cantitățile de mărfuri vehiculate și nici nu putem urmări evoluția prețurilor. În afară de registrele lui Siguli Stratu ¹³⁰, membru de vază al companiei din Sibiu, în care sînt consemnate mărfurile, regiunile sau centrele comerciale din care au fost aduse, prețurile cu care erau vîndute în

¹²⁴ Arh. St. Brașov, fond. Compania greacă, doc. 88.

¹²⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 37^a.

¹²⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 84.

¹²⁷ Ibidem, fol. 93^v.

¹²⁸ Ibidem, fol. 95.

¹²⁹ Ibidem, fol. 100.

¹³⁰ Căpitan, în 1696—1697; proestos, jurat pe anii 1693—1698.

diferite orașe din Transilvania etc., în arhiva companiei din Sibiu s-au mai păstrat câteva liste de mărfuri și prețurile maxime impuse. Arhiva companiei din Brașov conține mai multe liste de mărfuri în care uneori sînt notate și regiunile din care erau aduse. S-au păstrat de asemenea „catastifele” pe anii 1702—1704 cu mărfurile vîndute sau cumpărate — cantitatea și prețul fiecăreia — de cunoscutul negustor și cămătar Zotu, membru al companiei din Brașov.

Am făcut această succintă prezentare a documentelor din arhiva companiilor din Transilvania, care menționează mărfuri și prețuri, pentru ca cititorul să înțeleagă de ce tabelele din anexă cuprind date numai pe cîteva ani. Am extras din materialul documentar numai acele mărfuri care sînt consemnate cu prețul respectiv. Desigur că și în alte documente sînt menționate diferite mărfuri, însă fără indicarea anului sau a prețului produsului. În mod deosebit documentele care specifică mărfurile sînt foarte prost scrise și ca urmare ne este uneori imposibil să descifrăm denumirea unora dintre ele¹³¹.

Din tabelele întocmite de noi (vezi anexa I¹³²) cu mărfurile mai frecvent întîlnite în documente se poate observa că marea lor majoritate poartă denumiri turcești. Le vom enumera în continuare, dînd și unele explicații.

Negustorii aparținînd companiei din Sibiu făceau comerț cu următoarele mărfuri: *birichezi*, era o țesătură din mătase, stofa *borele* se vindea cu bucata și, de obicei, împreună cu o pinză colorată și lucioasă folosită la căptușit și care apare în documente ca *bogasî-borele*. Tot o țesătură care se vindea cu bucata era și *cambuhanî*. *Cazipuri* era o țesătură care se întrebuinta, ca și *astarul*¹³³, la căptușit. *Citul* era un material ieftin de bumbac, înflorat și apretat. *Fachiolul* era o pinză de în foarte fină, care uneori purta și denumirea de *giulgiu*. Uneori găsim în documente și mărfuri denumite *fachiol negru* sau *faza fachiol* ori *faza de Brusa*; toate erau același gen de țesătură, dar de calitate superioară și de fabricație deosebită. *Hasaua*, o pinză de calitate superioară, apare și ca *hasa-lichipuri* sau *lichipuri*, la care se indică de cele mai multe ori că provine de la Constantinopol. Sau o mai găsim și ca *hasa cumaș*¹³⁴, stofă de bumbac, roșie sau albastră. O țesătură fină din lînă merinos era denumită *mermere* și se preciza de obicei că este bună, mijlocie sau adusă de la Constantinopol. *Mosulul*¹³⁵ era o țesătură de bumbac, lînă sau mătase subțire și străvezie, adusă de regulă de la Mosul. Este indicată uneori și cu denumirea de *muselină*, țesătură asemănătoare, dar care era adusă mai cu seamă de la Constantinopol. *Piharca* era o stofă de mătase cu bumbac, care apare în documente și sub denumirea de *enipiharcă* fiind aceeași țesătură, dar de alte dimensiuni (*eni* în limba turcă însemnînd lățime). Des întîlnită în documente este și *abaua* de diferite culori (roșie sau albă) și calități (bună sau de rînd). O serie de țesături cu denumiri orientale care s-au păstrat pînă în zilele noastre cum sînt de pildă *atlasul*, *chipurul*, *mohairul*, la care se adaugă *astarul*, de obicei folosit pentru căptușeli, sînt mai puțin

¹³¹ D. Limona remarcă în prefața *Catalogului* său că unele mărfuri cu denumiri turcești nu pot fi identificate. În tabelele din anexa I a prezentei lucrări mărfurile neidentificate sînt scrise în grecește.

¹³² Am folosit în unele cazuri glosarul întocmit de D. Limona în *Catalogul* citat. Turcologului Mustafa Mehmet îi datorăm traducerea unor termenii turcești.

¹³³ Era de mai multe categorii.

¹³⁴ Apare uneori și sub denumirea de *hasa mare*.

¹³⁵ Cel mai des întîlnit în documente este *mosulul roșu*.

frecvente în documentele companiei din Sibiu. În schimb, întâlnim cantități mari de *mătase*, roșie sau vișinie (*giuvizi*), bună sau obișnuită, și de *pînză îngustă sau groasă*. Țesăturile denumite *anglie* sau *francie*, care se produceau și în alte țări europene, sînt întâlnite în listele de mărfuri indicîndu-se și calitatea. De pildă, *anglia* era : roșie, *morico* (roșu închis) și verde. Paul Cernovodeanu precizează că stofa *anglie* vehiculată de negustorii companiilor transilvănene desemna de fapt postavul englezesc de calitate medie cunoscut sub numele de „londish cloth”, postavul *șai* constituia o contrafacere turcească a celui englezesc „shay”, iar *carasia* a stofei „kersey”¹³⁶.

În afară de țesături, companiștii sibieni mai vehiculau și alte mărfuri : *brîiele*¹³⁷ de lînă erau aduse de obicei de la Constantinopol, ca și *găitanele*, cum se numeau cordoanele de mătase. Găsim un mare număr de *tulpane leșești*, la care se specifică uneori că sînt aduse din „Lehia”. Din regiunile sud-est europene erau aduse pieile, de pildă *caramajinul*, piele vopsită în roșu închis. Pielea era desemnată cu termenul de *cultidii* la care se indica uneori : *cultidii-tuluc* (piele de vițel) sau piele galbenă sau verde. Se aduceau și cantități apreciabile de *arnici* și *ibrișin* (ață de mătase), sau bumbăcel pentru cusut, întâlnit în documente sub denumirea greacă de Νήμα (?)¹³⁸. Se mai aduceau de pe piețele orientale : *agrafe* (*harananu*)¹³⁹, *tîrpari*, *remec*, *cioltar* (pătură de postav care se pune sub șă), *prized* (lemn din Brazilia folosit la vopsit), *covoare* și *chelemuri* aduse în special de la Constantinopol, *dimii* din Larisa, *fote*, *blănuri albe*, *castor*, *beteală*, *testemele* etc.

Mărfurile cele mai des întâlnite în documentele companiei din Brașov sînt : *borele*, *birichezi*, *bogasi*, *cambuhanî*, *cit nemțesc*¹⁴⁰ și *rumeliot*, *piharcă* de mai multe categorii (*enipiharcă*, *octopiharcă*, îngustă, albă, durabilă, bună și de categoria a treia); *fachiol*, *lichipuri* (durabile, mici, trainice, cu marginea aurie); *hasa*; *mătase* (mijlocie sau îngustă); cantități mai mici de *francie*, *atlas*, *fit* și *fazza* de Brusa, *catifea*, *canava*; *paftale*; *tîrpasa*; *brîie*; *găitane*; *covoare* de toate dimensiunile; *plăpumi rumeliote*; *încălțăminte* (pantofi și papuci turcești); *bricege*, *săpun turcesc*, *hîrtie* pentru scris, *nasturi*, *fitile*, *guri de ham*, *oglinzi*, *piepteni*, *cuțite*, *lulele*, *ciubuce*, *pipe*, *basmale*, *ciorapi*, *ață*, *arnici* etc. În cantități apreciabile companiștii brașoveni vehiculau bumbac, lînă și, în special, alimente și mirodenii ca : *orez*, *cafea*, *piper*, *zahăr*, *șofran*, *scorțișoară* și *cuișoare*, *smochine* și *stafide*, *raci* etc.

Desigur că avem și documente pentru alți ani decît cei prezentați în tabelul din anexă, în care sînt menționate mărfurile mai sus citate — atît pentru compania din Sibiu, cît și pentru cea din Brașov — fără a se indica însă prețul. De pildă, la 10 septembrie 1695, printre mărfurile pe care Siguli Stratu le dădea lui Panu pentru a fi vîndute la Cluj figurează și 180 blănuri¹⁴¹. Iar printre mărfurile predate de același Siguli Stratu lui Dumitrache, la Mediaș, la 2 noiembrie 1696, găsim și 20 brîie de Melenic.

Din documentele cercetate de noi reiese că negustorii companiei din Brașov aduceau în mai mare măsură decît cei din Sibiu lînă și bum-

¹³⁶ P. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 112 și urm.

¹³⁷ Vezi anexa I. Uneori se specifică dacă sînt brune sau verzi.

¹³⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 107.

¹³⁹ Denumirea corectă *haannalel*.

¹⁴⁰ Erau două calități: bun și gros.

¹⁴¹ Arh. St. Sibiu, registrul 85, p. 11, 12.

bac, din care o mare parte era vîndută breslelor postăvarilor din Transilvania. De pildă, la 25 mai 1689 se ia porția de la „străinii” ce făceau parte din compania din Brașov : de la un bulgar care aducea bumbac și de la alții care aduceau piei (τομάρια), blănuri¹⁴². Condica companiei din Brașov consemnează că Piros Mihalis a vîndut unui „meșter” lînă¹⁴³. În 1699 un document al companiei brașovene consemnează 27 de nume de negustori și cele 152 de încărcături de bumbac aduse de ei¹⁴⁴. Dintr-un catalog cu mărfuri ce „au venit în doi ani” la companie (1705—1706), constatăm că din cele aproximativ 780 de încărcături, numeroase erau de bumbac și pinză¹⁴⁵. În 1707, începînd cu luna aprilie „vin la companie” 477 de încărcături de lînă, bumbac și piei¹⁴⁶. În aprilie 1708, 30 de negustori aduc 304 încărcături de lînă¹⁴⁷.

În 1716, cei 17 negustori „străini” din Creta, Constantinopol, Rusciuc, Giurgiu, Cernavodă aduc 136 de încărcături marfă¹⁴⁸, iar în 1717 negustorii companiști transportă, la 8 aprilie, 475 de încărcături și li se percep cîte 2 fl. ung. de încărcătură¹⁴⁹. La 8 aprilie 1718, 23 de negustori ai companiei din Brașov aduc 492 de încărcături și li se percep 984 fl. ung.¹⁵⁰. La 1 ianuarie 1724 se consemnează că la Brașov s-au strîns 236 fl. din taxele luate de la cele 118 încărcături aduse de negustorii companiști¹⁵¹.

S-ar putea crede că o cerceare a registrelor vamale ne-ar da o imagine mai exactă a cantității mărfurilor tranzitate sau vindute în Transilvania. Dar nu trebuie să uităm că nu toți negustorii care treceau prin punctele vamale de la hotarele Transilvaniei făceau parte din cele două companii. Pe de altă parte, uneori nu era declarată întreaga cantitate de mărfuri transportată, iar alteori erau ocolite punctele vamale¹⁵². Lidia Demény, prezentînd traficul comercial prin vama de la Turnu Roșu din anul 1685 între Transilvania și regiunile sud-dunărene, arată că mărfurile vehiculate sînt: mătase, mărfuri din Rumelia și Turcia, bogasiuri, bumbac, cordoane, coramejin, mărfuri din dantele colorate din India, diferite blănuri, catifea, tutun, șofran, lămii, cit, argintărie¹⁵³. Din cei 126 de negustori care au trecut vama de la Turnu Roșu în 1685, nici unul nu depășea 9 transporturi (încărcături), un număr foarte mic dacă îl comparăm cu cel consemnat în actele companiei de la Brașov amintite mai sus. În orice caz, mărfurile din registrul vamal sînt prezente și în documentele companiilor, dar la acestea se adaugă și altele. Într-una din condicile companiei din Sibiu s-au păstrat cantitățile de postav, remec etc. livrate diferitelor regimente austriece incartiruite în Transilvania. Numai în anul 1705 regimentele lui Banfy Neimberg, Tirheimb ș.a. cumpărau

¹⁴² Ibidem, p. 8.

¹⁴³ Adăugăm că adunarea companiei din Brașov de la 1 februarie 1698 consemnează prezența printre alte mărfuri a unei „icoane moscovite”.

¹⁴⁴ B.A.R., fond. Bls. gr., MDCC, doc. 102 și 135, p. 1.

¹⁴⁵ Ibidem, doc. 58.

¹⁴⁶ Ibidem, doc. 64.

¹⁴⁷ Ibidem, doc. 68.

¹⁴⁸ Ibidem, MDCC II, doc. 37^a.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem, MDCC III, doc. 4^a.

¹⁵¹ Ibidem, doc. 18.

¹⁵² Vezi plîngerile sașilor de pildă, și alte documente citate în capitolele anterioare.

¹⁵³ L. Demény, *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danube effectué par la douane de Turnu Roșu en 1685*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. VII (1968), nr. 5.

mărfuri în valoare de 17 587,26 florini ungurești, iar în 1707 de 2 117,13 florini ungurești, fără a mai socoti mărfurile date pe datorie¹⁵⁴. La acestea se pot adăuga și alte exemple, care ne dovedesc că mărfuri vehiculate de companiști nu erau declarate în totalitatea lor la vamă.

Marea majoritate a mărfurilor vehiculate de cele două companii erau aduse din Orient sau din sud-estul Europei. Companiile tranzitau și „mărfuri apusene”¹⁵⁵, cumpărate din Germania, Boemia și Polonia, cum erau: citul nemțesc, postavul, turbane leșești, coase, cuțite, seceri, plumb, vopsele, oțel, fiare de plug, beteală etc. Aceste mărfuri sînt adeseori întîlnite în documentele celor două companii din Transilvania. Uneori chiar și în regulamentele de organizare se menționează că negustorii companiști făceau cumpărături în Turcia, dar și în „Lehia și Nemția”. Iar în lista de prețuri stabilită de compania din Sibiu în 1715 figurează și „mătase prusacă”¹⁵⁶.

2. Adeseori alături de mărfurile enumerate în documentele celor două companii grecești din Transilvania sînt menționate și prețurile. Ca și în cazul mărfurilor, nu avem date care să ne permită să urmărim evoluția lor. Considerăm că este totuși interesant să vedem în ce măsură erau respectate prețurile maxime impuse de autoritățile transilvănene negustorilor companiști.

Se știe că încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd negustorii orientali încep să joace un rol important în comerțul Transilvaniei, Dieta stabilește locurile de depozitare și listele de prețuri. De pildă, la 20 aprilie 1627 Dieta Transilvaniei hotărăște să formeze o comisie pentru stabilirea prețului maximal la mărfurile aduse din Veneția, Silezia, Turcia etc.¹⁵⁷. În octombrie 1627 se consemnează într-un capitol aparte „Limitația mărfurilor aduse de negustorii turci, greci și evrei”, în total 150 de mărfuri¹⁵⁸. În 1686 Dieta stabilește iarăși o listă de prețuri maxime pentru mărfurile turcești¹⁵⁹. În condica companiei din 29 iunie 1715 se hotărăște ca marfa adusă din Turcia să fie vîndută la prețul stabilit, subliniindu-se că este interzis să se vîndă la preț mai scăzut, păgubindu-i astfel pe ceilalți companiști. Se dă o listă de prețuri, specificîndu-se că cel ce o va încălca va fi amendat cu 60 fl.¹⁶⁰. Aceasta este unica listă de prețuri maxime, impuse de compania din Sibiu membrilor săi, pe care o cunoaștem pentru perioada cercetată de noi. Pentru compania din Brașov nu am găsit o listă similară.

În tabelul 1 am extras prețurile mai frecvent întîlnite în documentele celor două companii pentru anii 1693—1707 la principalele mărfuri.

¹⁵⁴ B.A.R., ms. gr. 977, fol. 4—10.

¹⁵⁵ O „socoteală” vamală din vremea lui Constantin Brîncoveanu, din 1700, înregistrează mărfurile care treceau pe la schele și vadurile românești. „Marfa apuseană” adusă prin Transilvania cuprindea: postav subțire (*fain*), postav soi, sfoară, fiare de plug, coase, cuțite, seceri, ștreanguri, betele, oțel, argint viu, plumb, vopsele, chivere pentru ostași, spițerie, mazăre. „Marfa turcească”, socotită în poveri de Constantinopol, Adrianopol, Brusa, Sofia, Tirnovo, Rumella, Veneția, era: șofran, piper, orez, lămli, smochine, săpun, tutun, lulele, abale, chihlimbar, arnici, piei, săftlane, meșine, blănuiri, soroace și coropce etc.; în N. Iorga, *Studii și documente*, X, p. 14.

¹⁵⁶ Care se vindea cu 4 fl. ung. „litra”; B.A.R., ms. gr. 976, fol. 107.

¹⁵⁷ Monumenta comitalia, vol. VIII, p. 380—387.

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 442—447.

¹⁵⁹ *Ibidem*, vol. XV, p. 179.

¹⁶⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 107.

Tabelul 1

marfa	calitatea	unitatea de măsură	compania	anii	prețul
aba	de rind	bucată	Sibiu	1705	3,40 fl. ung.
	bună	„	„	„	4,30 fl. ung.
	roșie	„	„	„	4,80 fl. ung.
birichezi	mare	„	„	1693—1696	16,00 fl. ung.
	lat	„	„	„	15,00 fl. ung.
	—	„	Brașov	1703	între 6 și 15 groși
bogasi	—	„	Sibiu	1694—1695	2,40 fl. ung.
	—	„	Brașov	1703—1704	între 2,40 și 3 groși
	—	cotul	„	„	0,30 groși
borele	—	bucată	Sibiu	1695	2,5 fl. ung.
	—	„	„	1696	9 și 9,20 fl. ung.
	—	„	Brașov	1703	între 2,40 și 4 groși
	—	cotul	„	„	0,20 groși
cambuhani	—	bucata	Sibiu	1693—1696	între 7 și 7,50 fl. ung.
	—	cotul	„	1693	7,30 aslani
	—	bucata	Brașov	1703	7,00 groși
	—	cotul	„	„	3,60 groși
caramajin	—	turaua	Sibiu	1694—1696	între 15 și 20 fl. ung.
	—	„	„	„	6 aslani
cazipuri	—	bucata	„	1694—1696	între 7 și 8 fl. ung.
	bun	„	„	1694—1696	între 16—18 fl. ung.
cit	—	cotul	„	„	între 2,50 și 2,60 fl. ung.
	—	bucata	Brașov	1703	între 3 și 4 groși
	—	cotul	„	„	între 0,30 și 2,20 groși
	—	bucata	„	1689—1704	21 și 40 sau 43 fl. ung.
covoare	—	„	„	1722	10 aslani
	obișnuită	„	Sibiu	1694—1696	15 sau 16 fl. ung.
hasa	mare	„	„	„	30 fl. ung.
	—	„	Brașov	1703	între 18 și 30 groși
	—	cotul	„	„	3 groși

marfa	calitatea	unitatea de măsură	compania	anul	prețul
lichipuri	de la Constantinopol	bucată	Sibiu	1693—1696	3,40 sau 3,50 fl. ung.
	—	„	„	„	7 și 8 fl. ung.
	—	cotul	„	„	0,70 fl. ung.
	—	bucată	Brașov	1703	12,00 groși
	—	cotul	„	„	2,20 groși
mătase	obișnuită	litra	Sibiu	1694—1696	5,00 gl. ung.
	bună	„	„	„	6,00 fl. ung.
	—	„	Brașov	1703	între 2 și 8 groși
	—	„	diferite localități din Transilvania	1715	între 4,20 și 8,40 fl. ung.
mermere	—	bucata	Sibiu	1694—1696	între 6 și 8 aslani
	—	„	„	„	12,5 fl. ung. și 30 fl. ung.
mosul	—	„	Sibiu	1695—1696	3,60 și 4 fl. ung.
	alb	„	Brașov	1703	11,00 groși
	roșu	„	„	„	între 4 și 7 groși
	verde	„	„	„	între 2,50 și 2,70 groși
muselină	—	„	Sibiu	1695—1696	1,4 aslani
	—	„	„	„	4 și 6 fl. ung.
remec	—	cotul	„	1705—1707	între 2 și 2,40 fl. ung.
pinză	—	„	„	1705	0,16 fl. ung.
tulpane leșești	—	bucata	„	1694—1696	între 17 și 33 fl. ung.
	—	cotul	„	„	1 fl. ung.

Multe dintre mărfurile mai sus citate figurează și în lista de prețuri din 1715. Constatăm că unele dintre ele, ca de pildă birichezi¹⁶¹, lichipuri¹⁶², mătasea¹⁶³ și mosulul¹⁶⁴, au atunci aceleași prețuri ca în anii 1693—

¹⁶¹ Cu 15—16 fl. ung. bucata era vîndută de companiștii din Sibiu între anii 1693—1696, iar în lista din 1715 se stabilea prețul maximal de 16 fl. ung. bucata.

¹⁶² 7 și 8 fl. ung. bucata în anii 1693—1696 la compania din Sibiu și 8 fl. ung. în 1715.

¹⁶³ Între 5 și 6 fl. ung. litra în 1694—1699 și între 4,20 și 8,60 în 1715.

¹⁶⁴ Între 2,50 și 4,20 fl. ung. bucata în 1715 și între 3,60 și 4 fl. ung. în anii 1695—1696 la Sibiu.

1696. În schimb, la aba, de la 3,40 și 4,30 fl. ung. bucata în 1705, prețul scade la 2,55 fl. ung. în 1715, iar la cambuhanî de la 7 la 7,50 fl. ung. bucata în anii 1693—1699 la 2,55 fl. ung. în 1715. De asemenea, borelele se vindeau cu 2,50, 9 și 9,20 fl. ung. bucata în 1695—1696 și cu 1,80 fl. ung. în 1715.

Acestea sînt mărfurile mai frecvent înîlnite în actele companiilor grecești din Transilvania însoțite de prețul cu care se vindeau. La ele mai pot fi adăugate și altele, ca de pildă anglia, care se vindea cu 5,50 fl. ung. cotul în anii 1694—1695, francia, cu 4,40 sau 4,90 fl. ung. cotul în 1705—1707. Lîna și bumbacul, mărfuri adeseori înîlnite în listele de mărfuri ale companiei din Brașov, nu apar cu prețul lor (în afără de anul 1694, cînd la Brașov bumbacul se vindea cu 0,42 fl. ung. funtul). Companiștii brașoveni negociau și alimente, în cantități mai mari decît cei de la Sibiu, dar prețurile nu variază prea mult în timp. De pildă, între anii 1694 și 1724 prețul unei ocale de cafea este de 3 groși sau 2 aslani. Prețul piperului, în schimb, variază între 1 și 6 groși funtul între anii 1696 și 1708 etc.

Din informațiile pe care le avem pînă în prezent la dispoziție nu putem stabili nici cantitatea mărfurilor negociate de companiștii celor două companii și nici evoluția prețurilor pe întreaga perioadă la care ne referim. Desigur că nu putem afla nici volumul mărfurilor tranzitate spre Europa Centrală. Porția percepută de la fiecare negustor companist, de obicei proporțională cu marfa transportată, ne permite să tragem însă concluzia că aceștia vehiculau cantități apreciabile. Și avem motive să credem că negustorii companiști, ca și alți comercianți orientali, nu declarau toate mărfurile transportate. Ca urmare, chiar dacă am avea registrele tuturor punctelor de vamă ale Transilvaniei ar fi greu de stabilit cifra exactă a cuantumului de mărfuri vehiculate de negustorii numiți orientali, în general, și cu atît mai puțin de cei care făceau parte din cele două companii, de la Brașov și Sibiu.

3. Materialul documentar al celor două companii grecești, de la Sibiu și Brașov, ne permite să stabilim unele echivalente monetare. Ele sînt necesare în primul rînd pentru a putea să urmărim evoluția prețurilor. Negustorii companiei din Sibiu exprimau, de cele mai multe ori, valoarea mărfurilor vehiculate în florini ungurești, iar cei ai companiei din Brașov în groși. În unele documente găsim și echivalente monetare, de exemplu în registrele celor doi cunoscuți negustori, membri ai companiilor de la Sibiu și Brașov, Siguli Stratu și Zotu, care împrumutau sau schimbau bani atît unor persoane particulare, cît și unor oficiali. De pildă, Zotu împrumuta în 1699 cetății Brașovului 300 zloți¹⁶⁵, iar în 1702—1703 ei dau o serie de alte împrumuturi¹⁶⁶. Siguli Stratu, membru de seamă al companiei din Sibiu, era și un cunoscut cămătar. El schimba de asemenea diferite monede în florini ungurești la Sibiu, dar și în alte centre economice ale Transilvaniei, cum sînt Cluj, Bistrița, Făgăraș. Cetatea de Baltă, Tirgu Mureș. Echivalențele moneare consemnate în registrele sale ne-au servit ca material de bază în alcătuirea tabelului 2 care se referă la perioada dintre anii 1689 și 1709.

¹⁶⁵ Arh. St. Brașov, doc. 37.

¹⁶⁶ Arh. St. Sibiu, registrele 89, 90 și 91.

Tabelul 2

1689 1 ianuarie	450 groși = 100 fl. ung. ¹⁶⁷	
1694 5 octombrie	1 000 zloți = 1 200 fl. ung. ¹⁶⁸	1 zlot = 1,2 fl.
1695 1 ianuarie	500 zloți = 520 fl. ung. ¹⁶⁹ 440 zloți = 520 fl. ung. 30 zloți = 31,50 fl. ung. 100 zloți nemțești = 105 fl. ung.	
5 ianuarie	450 zloți buni = 540 fl. ung. ¹⁷⁰ 260 zloți buni = 273 fl. ung. 300 zloți buni = 436,25 fl. ung.	1 zlot = 1,2 fl. ung.
16 ianuarie	200 zloți = 240 fl. ¹⁷¹ 40 zloți = 42 fl.	1 zlot = 1,2 fl. ung. buni
16 februarie	800 aslani = 100 exari = 900 fl. ung. ¹⁷² 5 aslani = 12 fl. ung.	1 aslan = 2,4 fl. ung.
22 aprilie	370 zloți = 388,50 fl. ung. ¹⁷³	
5 mai	800 aslani = 1 312 fl. ung. ¹⁷⁴	
12 mai	1 000 zloți buni = 1 200 fl. ung. ¹⁷⁵ 850 zloți buni = 1 020 fl. ung. 1 pungă triandari = 122,50 fl. 1 pungă zloți = 315 fl. ung.	1 zlot = 1,2 fl. ung. buni
2 iunie	460 zloți inferiori = 483 fl. ung. ¹⁷⁶ 400 zloți inferiori = 420 fl. ung. 300 zloți buni = 490 fl. ung. 25 aslani = 10 galbeni nemț. 95 aslani = 92/4 litre zloți 60 aslani = 93 exari 60 zloți = 63 fl. ung. ¹⁷⁷	1 zlot inf. = 1,05 fl. ung. 1 galben = 2,5 aslani 1 aslan = 9,1 litre 1 aslan = 1,55 exari 1 zlot = 1,05 fl. ung. inf.
20 noiembrie	136 zloți = 143 fl. ung. 12 patente = 12 fl. 22 ³ / ₄ caragroși = 56,50 fl. ung. 21 fl. galbeni = 110 fl. ung. 300 triandari = 300 fl. ung.	1 zlot = 1,05 fl. ung. 1 caragros = 2,5 fl. ung. 1 galben (fl.) = 5,25 fl. ung. 1 triandar = 1 fl. ung.
16 decembrie	115 zloți = 120 fl. ung. 10 aslani = 22 fl. ung. ¹⁷⁸	1 zlot = 1,05 fl. ung. 1 aslan = 2,2 fl. ung.
1696 28 decembrie	122 ³ / ₄ caragroși = 318,50 fl. ung. 6 aslani = 13 fl. ung. 112 florini = 586 fl. ung. 20 patente = 24 fl. ung. 60 zloți mljloci = 63 fl. ung. 5 ³ / ₄ fl. = 21 fl. ung. 69 loturi de argint = 69 fl. ung. 13 loturi de argint = 13 fl. ung. 100 zloți = 105 fl. ung. ¹⁷⁹	1 caragros = 2,6 fl. ung. 1 aslan = 2,16 fl. ung. 1 fl. (galben) = 5,2 fl. ung. 1 zlot = 1,05 fl. ung. mljloci

¹⁶⁷ B.A.R., fond. bis. gr., MDCC, doc. 91.¹⁶⁸ Arh. St. Sibiu, registrul 89, p. 3.¹⁶⁹ Ibidem, p. 16–17.¹⁷⁰ Ibidem, p. 18.¹⁷¹ Ibidem, p. 25.¹⁷² Ibidem.¹⁷³ Ibidem, p. 33.¹⁷⁴ Ibidem, registrul 90, p. 1.¹⁷⁵ Ibidem, p. 34.¹⁷⁶ Ibidem, registrul 91, p. 5–7.¹⁷⁷ Ibidem, p. 7.¹⁷⁸ Ibidem, registrul 85, p. 7.¹⁷⁹ Ibidem, p. 6.

1697	100 caragroși = 125 aslani 82 sustaci = 82 aslani 22 triandari = 22 aslani 86 ² / ₄ caragroși = 122 aslani 22 litre zloți = 280 aslani ¹⁸⁰	1 caragros = 1,25 aslani 1 sustac = 1 aslan 1 triandar = 1 aslan
1699 25 martie	300 zloți = 315 fl. ung. ¹⁸¹	1 zlot = 1,05 fl. ung.
1704 4 februarie	4 caragroși = 10 groși 3 caragroși = 7,50 groși jumătate caragros = 1,20 groși ¹⁸²	1 caragros = 2,50 groși
1 august	1 fl. argint = 5 aspri ¹⁸³	
1709	5 litre triandari = 43 aslani 80 dramuri zloți = 8 ¹ / ₂ aslani 1 caragros împărătesc = 1 ¹ / ₂ aslani 5 groși = 5 aslani 2 litre 67 argint = 33 aslani 2 litre și 67 groși = 12 aslani 2 sfanți = 18 aslani ¹⁸⁴	1 gros = 1 aslan 1 sfanț = 9 aslani

Deși pentru o perioadă scurtă, în raport cu cea la care ne referim în lucrarea de față, am socotit că este util să culegem din documente toate informațiile care ne permit să stabilim echivalențe monetare. Unele sînt calculate de noi, altele sînt preluate întocmai din registrele celor doi cunoscuți negustori și zarafi Zotu și Siguli Stratu, deoarece ni se par deosebit de importante mai ales pentru secolul al XVII-lea, dată fiind lipsa lor atît în lucrările de specialitate referitoare la țările române, cît și în cele privind întreg spațiul european. Vuk Vinaver stabilește echivalențele dintre taleri reali și aslani pentru perioada 1640–1680 (dar nu pentru toți anii) în unele centre economice din sud-estul Europei (Constantinopol, Sofia, Rusciuc, Larisa, Belgrad, Sarajevo, Cosovo, Novi Pazari și Hertegovina) ¹⁸⁵. Dar echivalențele aproximative stabilite de Vuk Vinaver nu ne pot fi de folos deoarece, așa cum se poate constata din tabelele de mai sus, numai aslanii erau utilizați de companiști.

Știm de asemenea că de pildă Compania grecească din Sibiu schimba sumele ce trebuiau trimise ca haraci sau peșcheș la Constantinopol. În decembrie 1670 Dieta Transilvaniei hotărăște ca darea plătită de secuî în monede diferite, în contul haraciului, să fie adusă în ziua de sf. Gheorghe (23 aprilie) la Sibiu și predată judei companiei grecești, care trebuia să o schimbe în „bani de valoare”, pe care să-i predea apoi perceptorului general al dării pe țară ¹⁸⁶. Această operațiune va fi statornicită ca o practică permanentă prin Dieta din martie 1671 ¹⁸⁷. Constatăm de asemenea că unii companiști schimbau monede la tirgurile din cîteva orașe ale

¹⁸⁰ Arh. St. Brașov, doc. 86.

¹⁸¹ Arh. St. Sibiu, Acte din depozit II, nr. 637.

¹⁸² B.A.R., fond. Bis. gr., doc. 48, p. 2.

¹⁸³ Ibidem, ms. gr. 976, fol. 165.

¹⁸⁴ Arh. St. Brașov, Acte diverse, pachet 9, doc. 1003.

¹⁸⁵ Folosește adeseori informațiile date de Sacory. Vuk Vinaver, *Преглед историје новца у југословенским земљама (XVI–XVIII)*. *Исторически институт*, Belgrad, 1970, p. 161–162.

¹⁸⁶ *Monumenta comitalia*, vol. XV, p. 180.

¹⁸⁷ Ibidem, p. 190.

Transilvaniei. În ianuarie 1723 compania din Sibiu interzice membrilor săi (ca urmare a unei dispoziții a guvernatorului) să facă „zarafalik” (ζαραφλήκη), motivându-se că schimbarea monedelor duce la „urcarea monedei imperiale”¹⁸⁸. În condica companiei este redată traducerea (făcută de Ioan Adamis) textului „hotărîrii imperiale” din septembrie 1727, potrivit căreia era interzis tuturor supușilor (indiferent de clasa socială) să schimbe florini, caragroși și orice altă monedă de „aur sau argint bun” și să o scoată de pe teritoriul imperiului sau să aducă monedă „slabă” din afară. Cei ce aveau nevoie de monedă „bună” pentru negoțul din străinătate, trebuia să ia o aprobare de la Cameră, vameșii fiind obligați să facă un control foarte riguros pentru a nu se scoate și alte sume în mod fraudulos¹⁸⁹. În hotărîre se precizează că aceste regulamente au fost făcute de împăratul Leopold. În orice caz, companiștii erau chemați să le respecte, dar așa cum reiese din discuțiile purtate în Diete, se pare că adeseori se abăteau de la aceste reglementări.

---

¹⁸⁸ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 109.

¹⁸⁹ Se dau instrucțiunile vameșilor în acest sens și se indică pedepsele pentru contravenienți, *ibidem*, fol. 112^v–113^v.

**RUTELE COMERCIALE FOLOSITE DE MEMBRII
COMPANIILOR
DIN SIBIU ȘI BRAȘOV ȘI LOCURILE DE CUMPĂRARE
SAU DESFACERE A PRODUSELOR NEGOCIATE**

În mai multe scrieri din veacul al XVII-lea găsim informații asupra rutelor de comerț utilizate de negustorii care vehiculau mărfuri orientale, mai ales prin sud-estul Europei, spre centrul continentului. De pildă, în *Descrierea pe scurt a Țării Românești*, Locadello consemna în 1641 că negustorii turci, greci și albanezi, care exportau spre Constantinopol și Venetia¹ cereale, oi, boi, ceară și miere, foloseau următoarele rute: pe Dunăre și Marea Neagră pînă la Constantinopol, sau prin Zara și Spoleto la Venetia. Diplomatul italian Luigi Fernando Marsigli, în cunoscuta sa *Mappa Geographica facta in usum comerciarum... cum Imperio ottomano*, datînd de la sfîrșitul veclui al XVII-lea, indică existența următoarelor căi comerciale în spațiul sud-est european: Buda-Szeged-Arad-Lipova-Deva-Sibiu. De la Sibiu ruta comercială se ramifică în trei direcții: 1) către Turnu Severin-Nicopole prin defileul *Cîineni*; 2) către Brașov-Bran-Cîmpulung-Giurgiu (de la Giurgiu drumul trece prin Sliven către Adrianopol, de unde se ramifică spre Constantinopol și Salonic) și prin Pitești la București; 3) către Tirgu Ocna-Galați-Sfîntu Gheorghe-Marea Neagră². Th. Natinas ajunge la concluzia că negustorii din Macedonia și Grecia răsăriteană, care duceau mărfuri în Europa Centrală, porneau în caravane de la Siatista și Cozani, folosind ruta: Monastir-Skopje-Belgrad-Dunăre-Zemun-Budapesta-Viena³. Ap. Vacalopoulos stabilește că din importantul centru comercial Salonic porneau trei drumuri spre Ungaria și Austria, folosite indeosebi de negustorii balcanici care vehiculau mărfuri orientale. Primul trecea prin Bosnia, printr-o regiune muntoasă, care prezenta dificultăți și, ca urmare, era mai rar folosit de negustori. Al doilea prin Serres-Melenic-Sofia-Vidin-Orșova-Timișoara-Pesta-Viena. De la Vidin erau ramificații prin Țara Românească și Moldova. Al treilea drum trecea prin valea Strymoniului-Sofia-Niș-Belgrad. Istoricul grec consideră că drumurile prin țările române erau cel mai des folosite de negustorii ce se

¹ Locadello, *Descrierea pe scurt a Țării Românești*, în *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 34–35.

² Vezi P. Cernovodeanu, *Les marchands balkaniques intermédiaires du commerce entre l'Angleterre, la Valachie et la Transylvanie durant les années 1660–1714*, Sofia, 1969, p. 65.

³ Th. Natinas, *Οι μακεδόνες πραιματευτάδες εις τὰς χώρας Αύστριας καὶ Ούγγαρίας* Salonic, 1939, p. 11–12.

îndreptau spre centrul Europei⁴. Ap. Vacalopoulos prezintă și o hartă a Europei sud-estice și centrale, pe care sînt marcate rutele comerciale mai sus-citate, ca și toate ramificațiile utilizate de negustori (pe care nu le-am enumerat)⁵.

Folosind această hartă, ca și indicațiile autorilor⁶, să vedem, potrivit cu informațiile culese din documentele celor două companii, care erau rutele comerciale folosite de negustorii companiști spre Europa Centrală, deoarece mai ales în această direcție erau transportate mărfurile orientale negociate de cele două companii grecești din Transilvania. Pînă în prezent nu am găsit în documentele celor două companii indicații precise asupra rutelor folosite. Pentru stabilirea lor ne vom folosi de unele indicii ca: centrele de unde luau sau preluau mărfurile, punctele de vamă folosite, localitățile de unde proveneau companiștii, unde își aveau familiile și, de obicei, un asociat. Desigur că vom ține seama și de evenimentele politice din decursul secolului cercetat, evenimente care au determinat, în ultimă instanță, folosirea uneia sau alteia din rutele comerciale mai sus amintite⁷.

Se poate constata că mărfurile negociate de companiști proveneau mai ales din Peninsula Balcanică, din Imperiul otoman, în general, și din Venetia. În toate hotărârile autorităților locale și centrale reflectate cum am văzut în regulamentele celor două companii se specifică faptul că negustorii companiști aveau dreptul să facă negoț numai cu mărfuri orientale. Deci aceste mărfuri erau preluate din diferitele centre economice din sud-estul Europei (Ianina, Cozani, Salonic, Serres, Adrianopol, Filipopol, Sofia, Tîrnovo) sau erau aduse de la Venetia (prin Durazzo și Avlona), ori din Asia Mică (din Smirna, Trapezunt, Sînope prin Constantinopol)⁸.

În capitolul asupra apartenenței etnice a membrilor companiilor grecești din Transilvania am stabilit și locurile din care proveneau negustorii companiști. Din harta întocmită de Ap. Vacalopoulos se vede că aceste localități sînt cele mai importante centre economice din sud-estul Europei, așezate pe principalele rute de comerț. Deci cele două companii aveau reprezentanți în toate aceste centre, fie că erau membri ai familiilor lor, fie asociați, care facilitau transportarea mărfurilor. În condițiile în care transportul prin Marea Neagră⁹ și Polonia¹⁰ (prin Marea Baltică) a fost îngreunat datorită evenimentelor politice care au loc în veacul al XVII-lea, rutele din sud-estul Europei aveau o importanță deosebită.

⁴ Ap. Vacalopoulos, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, p. 351.

⁵ *Ibidem*, p. 358. Harta nr. 9 intitulată „Principalele drumuri de circulație ale grecilor către Ungaria, Austria, Valahia și Moldova”. Aceeași hartă și în *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, vol. II³.

⁶ Informațiile lor ni se par cele mai precise; sînt citați și de ceilalți autori care se referă la aceeași problemă.

⁷ Este posibil ca noi cercetări de arhivă să scoată la iveală date care să modifice punctul nostru de vedere referitor la rutele comerciale străbătute de companiști, deoarece așa cum am mai afirmat, informația noastră asupra acestei probleme este lacunară.

⁸ Vezi capitolul 7 și K. Mertzios, *Μνημεία* ..., Salonic, 1947.

⁹ Porturile din Marea Neagră aveau un rol foarte important în rutele comerciale care legau Asia de Europa.

¹⁰ Ca urmare a războaielor turco-polone din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, ruta comercială terestră între Turcia și Polonia, prin Moldova, este abandonată. Țara Românească începe să joace un rol important în comerțul de tranzit spre Europa Centrală. Vezi N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. I, București, 1925; P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, în *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, București, 1947, p. 107—129.

Punctele vamale prin care obișnuiau să treacă negustorii companiști nu sînt prea des precizate în documentele celor două companii. Publicarea registrelor vamale va aduce probabil noi precizări în acest sens. Recentele studii asupra vămii de la Turnu Roșu¹¹ ne îngăduie să constatăm prezența a numeroși negustori aparținînd mai cu seamă companiei din Sibiu în registrele acestui important punct vamal. Companiștii brașoveni foloseau mai ales vama de la Bran. Unele corespondențe sau mențiuni în diferite documente ne conduc la aceste concluzii. De asemenea companiștii foloseau și punctul de frontieră și deci vama de la Ciineni și uneori pe cea de la Cîmpulung.

Membrilor companiei din Sibiu li se pune în vedere încă din primii ani de activitate să nu călătorească sau să cumpere mărfuri de pe drumuri oprite și să plătească cîinstit vama¹². Într-o „conscriptie” ordonată de guvernatorul și directorul general din Sibiu la 3 august 1735 se spune printre altele că cei „adunați în companie” plătesc guberniului și Camerei tricesima și telonius¹³. „Ponoasele brașovenilor” din 6 august 1702 erau îndreptate împotriva cumerkiarului de la Bran, a abuzurilor săvîrșite de acesta cu prilejul înregistrării încărcăturilor de bumbac, lînă sau alte „mărfuri turcești”, în momentul cînd negustorii companiști veneau de la tîrgul din Cîmpulung. Companiștii brașoveni aduc la cunoștință autorităților că dacă nu se vor lua măsuri, ei vor folosi alt drum (ἄλλη στράταν)¹⁴, adaugînd că la asemenea abuzuri nu sînt supuși nici în Turcia, nici în „alte regate” (ἄλλα ρηγάτα)¹⁵. Dintr-o listă din 30 februarie 1705 aflăm de „orînduita vamă a Ciinenilor, ce se cuvine să ia vameșii de la povara de orice fel de lucru, ce a luat-o domnul Tănase Venețianul de la Vistierie”. Sînt înșirate mărfurile și „bani românești” cuveniți¹⁶. Corespondența companiștilor cu vameșii de la Cîmpulung ne îngăduie să conchidem că negustorii foloseau și acest punct vamal. Acestea sînt punctele vamale atestate documentar (pînă în prezent) prin care se intra în Transilvania, dar să vedem care erau rutele folosite de companiști pînă ajungeau la vamă.

Compania grecească din Sibiu, în care erau grupați mai ales negustori din Macedonia și Epir, era legată în special de Veneția¹⁷ (pe unii din ei îi găsim în listele comunității grecești venețiene) și de centrele economice din spațiul sud-est european. Mărfurile venețiene și orientale achiziționate de pe piețele italiene erau aduse (cu corăbiile italiene, engleze și franceze)¹⁸ la Durazzo, Avlona și Preveza (prin Corfu). De asemenea mărfurile italiene și cele orientale (aduse din Asia și Africa, mai ales din Alexandria) erau aduse pe mare sau uscat la Salonic. Din aceste centre erau preluate de negustorii balcanici, dintre care numeroși erau companiști, și împreună cu mărfurile provenite din regiunile sud-est europene (preluate din tîrgurile amintite într-un capitol anterior) erau transportate pe

¹¹ L. Demény, *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danube effectué par la douane de Turnu Roșu en 1685* și idem, *Relațiile comerciale ale Transilvaniei în lumina veniturilor vamale din anii 1717—1724*, în loc. cit.

¹² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 74—74^v.

¹³ Arh. St. Sibiu, Q, doc. 27.

¹⁴ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC I, doc. 37.

¹⁵ Ibidem, p. 4.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 14—15.

¹⁷ Vezi documentele publicate de N. Pantazopoulos și D. Tsourkas Papastathis, în Κώδιξ. Μητρόπολεως Σισανίου καὶ Σιάτειστος ἰζ-ἰθαι

¹⁸ K. Mertziou, op. cit.; Ap. Vacalopoulos, op. cit.; V. Papahagi, op. cit.

rutele : Ianina-Siatisa-Cozani-Salonic-Serres-Melenic-Sofia-Vidin- Craiova-Sibiu. Uneori de la Sofia se îndreptau spre Tirnovo (de unde proveneau numeroși companiști)-Rusciuc-Giurgiu. La Sibiu se ajungea fie prin Pitești-Cimpulung, fie prin București-Cimpina-Brașov. Tot de la Sofia se urma și o altă rută, începînd cu veacul al XVIII-lea : Vidin-Orșova-Timișoara-Pesta-Viena, cu varianta Sofia-Niș-Belgrad¹⁹. Mai ales după pacea de la Passarovitz din 1718 și deschiderea portului Triest, negustorii din Macedonia care făceau comerț cu Austria și Germania încep să folosească mai mult linia Belgrad-Zemun-Viena-Lipsca. Ca urmare, în 1719 ia ființă Compania orientală din Triest, în 1725 cea greco-sîrbească din Banat²⁰ ș.a., în care activau și o serie de negustori greci, așa explicîndu-se micșorarea numărului membrilor companiei din Sibiu.

Negustorii care făceau parte din Compania grecească din Brașov preluau mărfuri mai ales de la Trapezunt, Smirna și Sinope, foarte importante centre comerciale ale Asiei. La Smirna mai cu seamă își desfășeau mărfurile aduse din Occident sau colonii, companiile engleze, olandeze etc.²¹. O serie de asemenea mărfuri găsim și în documentele companiștilor brașoveni. Aduse de obicei la Constantinopol²², urmau apoi ruta Adrianopol-Filipopol-Sofia-Tirnovo-Rusciuc-București-Cimpina-Brașov. Or, într-un capitol anterior am arătat că localitățile din care proveneau membrii companiei din Brașov erau Trapezunt, Sinope, Smirna, Filipopol, Tirnovo, Sofia, Rusciuc și diferite localități din Țara Românească. Aceasta i-a determinat pe companiștii brașoveni să folosească tocmai ruta care trecea prin localitățile unde își aveau familiile, fapt de mare importanță pentru desfășurarea în bune condiții a negotului.

Dacă majoritatea mărfurilor vehiculate de membrii ambelor companii erau așa-zise „turcești”, uneori, atunci cînd se amintește și proveniența lor, se adaugă că sînt aduse din „Turcia”, dar și din Țara Românească și Moldova²³. De la Brașov și Sibiu — reiese din informațiile date de Marsigli — se mergea spre Deva-Lipova-Arad-Szeged-Buda-Viena. Din Transilvania se pleca și la tirgurile din Lipsca și Breslau²⁴, de unde negustorii preluau mărfuri zise „apusene” și le aduceau în Transilvania, Țara Românească și Imperiul otoman. De pildă, în 1731, negustorii greci, sași, și armeni din Transilvania se plîng împotriva sistemului vamal dezavantajos impus mărfurilor aduse de la Viena²⁵.

¹⁹ Consulul Franței la Salonic scria la 9 iulie 1691 că mărfurile aduse din Italia sau Alexandria la Salonic erau purtate spre Sofia-Niș-Belgrad-Budapesta, în S. Maximos, *op. cit.*, p. 76.

²⁰ S. Iordan, *op. cit.*, p. 65—66.

²¹ De pildă, Compania engleză a Levantului; mărfurile din colonii (scorțișoară, piper etc.) erau aduse de Compania Indiilor etc. În Imperiul otoman se achiziționau prin intermediul companiilor grecești din Transilvania, produse orientale, dar și românești ca: sare, ceară, cai, vite, piei de vite; vezi P. Cernovodeanu, *Relațiile comerciale ale Angliei cu țările române în perioada 1660—1714*; C. Verlinden, *Les routes méditerranéennes*, în „Bulletin AIESEE”, vol. XII, nr. 1, 1974, p. 27—42.

²² Vezi, de pildă, H. Ahrweiller, *Istanbul, carrefour des routes continentales et maritimes aux XVe—XIXe siècles*, în „Bulletin AIESEE”, vol. XII, nr. 1, 1974, p. 9—26.

²³ Vezi, de pildă, Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, 25^v, 37^v, Arh. St. Sibiu, fond Societatea de comerț din Sibiu, doc. C/65 și C/76. Vezi și socoteala vamală din 1700 citată în capitolul anterior.

²⁴ Cum reiese dintr-o serie de documente citate în capitolele anterioare, din regulamentele de funcționare sau din plîngerile sașilor.

²⁵ Arh. St. Sibiu, fond. Societatea de comerț, doc. C/120.

La sfârșitul veacului al XVII-lea, dar mai ales în cel de-al XVIII-lea, negustorii greci se înmulțesc în Ungaria și Austria și ca urmare se organizează în comunități sau în companii comerciale ale căror membri aveau legături cu negustorii greci din Transilvania. O. Füves arată că pînă în anul 1752 în Ungaria se înființaseră zece companii comerciale grecești²⁶. Harta prezentată de istoricul maghiar indică și rutele urmate de negustorii „greci” spre Viena²⁷. Füves ajunge la concluzia că majoritatea negustorilor greci așezați în Ungaria încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea erau în special din Macedonia, țările române, Venetia și Triest²⁸. Privilegiul acordat în 1668 de Leopold I negustorilor greci așezați pe domeniile coroanei²⁹, le permitea acestora să vîndă mărfuri din Imperiul otoman oriunde în Ungaria și oricînd, chiar și în afara țărilor, fără a atinge însă drepturile „țehurilor”. În 1690 se acordă un statut și negustorilor „greci” din Debrețin (erau mai ales greci și sîrbi), iar în 1725 celor din Tokaj³⁰. Statutele acestor companii aveau multe asemănări cu cele ale companiei din Sibiu.

Cercetînd arhiva Rákóczi din Budapesta, Sp. Lambros constată de asemenea prezența a numeroși negustori „greci” în Ungaria, organizați fie în companii comerciale, fie în comunități puternice. Urmărind și formarea comunităților grecești din Viena începînd cu veacul al XVIII-lea, istoricul ajunge la concluzia că acestea erau alcătuite îndeosebi din negustori din Macedonia și Epir. Ei aduceau în Austria și Germania mărfuri din Turcia (mai ales bumbac) și din Țara Românească³¹. N. B. Tomadakis socoate că majoritatea negustorilor greci instalați în veacul al XVIII-lea în Ungaria proveneau din țările române. Unii dintre aceștia se stabilesc apoi la Viena — unde în 1719 ia ființă Compania orientală austriacă, în care negustorii balcanici aveau un rol important —, rămînînd în strînsă legătură cu negustorii greci din Ungaria și țările române³². Din informațiile pe care le avem reiese că la mijlocul veacului al XVIII-lea, o serie de negustori ce fuseseră membrii ai companiei din Brașov făceau parte din comunitatea grecească din jurul bisericii Sfînta Treime din Viena³³.

Fiind încă din anul 1656 destul de numeroși în Boemia, negustorii greci formează în anul 1695 o companie la Libin³⁴. Companiștii din Sibiu aduceau mărfuri turcești și preluau din Boemia produse textile și de sticlă. La sfârșitul veacului al XVII-lea sînt semnați în Slovacia numeroși negustori din Epir, Macedonia și Thessalia, legați prin interese de afaceri cu cei din Ungaria, Austria și Transilvania³⁵. De pildă, în 1689, printre negustorii „orientali” veniți în Slovacia sînt și cîțiva negustori greci din Brașov și Satu Mare³⁶. La începutul veacului al XVIII-lea numeroși

²⁶ La Keskemet, Esék, Gyongyo, Eger, Miskolc, Tokaj, Dlóseg, Vilagusi, Pesta, Ujvidég.
²⁷ O. Füves, *op. cit.*, p. 21.

²⁸ *Ibidem*, p. 14.

²⁹ Cunoscut sub numele de „Statutul comercianților greci din nordul Ungariei”. Gh. Cluhandu, *op. cit.*, p. 233—234.

³⁰ *Ibidem*, p. 234.

³¹ Sp. Lambros, „Σελίδες” . . . , p. 265 și urm.

³² N. B. Tomadakis, *Les communautés helléniques en Autriche*.

³³ În arhiva companiei grecești, de la biserica Sf. Treime din Brașov, se află un registru în care este copiată corespondența din veacul al XVIII-lea dintre comunitățile grecești de la Brașov și Viena (inedite și neinventariate). Vezi și N. B. Tomadakis, *op. cit.*

³⁴ „Compagnia Greci Libinensi”. Sp. Lambros, *op. cit.*, p. 263.

³⁵ Anton Spiesz, *Die orthodoxen Handelsleute aus der Balkans in der Slowakei*, în „Balkan Studies”, Salonic, 1968.

³⁶ *Ibidem*, p. 395.

negustori greci sînt prezenți, cu mărfuri turcești, la tirgurile de la Breslau, Lipsca, Frankfurt, Colonia și Hamburg, de unde preiau mărfuri apusene pe care le tranzitează spre țările române și Turcia³⁷.

După 1718, cînd Austria ia în stăpînire Banatul, Oltenia și Serbia pînă la Timoc, aceste regiuni încep să aibă un rol important în comerțul de tranzit între Imperiul otoman și Europa Centrală. Belgradul, Timișoara și Craiova apar mai frecvent în documentele companiei din Sibiu și Brașov (unii companiști provin din aceste orașe). În 1719 negustorii bulgari și greci din Craiova primesc unele privilegii, se constituie în companii și depind de Camera aulică³⁸. În 1725 ia ființă Compania comercială sirbească din Timișoara (compusă din 75 de negustori sirbi și greci), care monopolizează comerțul cu Imperiul otoman³⁹. Acestea dovedesc că ruta comercială Timișoara-Zemun-Belgrad-Viena începe să fie mai des folosită chiar și de membrii celor două companii din Transilvania, care aveau legături cu negustorii din Banat și Oltenia.

Locurile de desfăcere a mărfurilor vehiculate de companiile grecești din Sibiu și Brașov sînt: diferitele tirguri din Transilvania, Europa Centrală (Ungaria, Austria și Germania), Moldova și mai ales Țara Românească și Imperiul otoman. Care era regimul impus negustorilor companiști în tirgurile din orașele transilvănene sau în piețele și prăvăliile din Sibiu și Brașov am arătat într-un capitol anterior. În tabelul anexat sînt indicate localitățile în care și desfăceau mărfurile negustorii companiști. Cele mai des pomenite sînt: Bistrița, Cluj, Mediaș, Tirgu Mureș, Aiud, Baia, Făgăraș și Cetatea de Baltă. Vorbind de diferitele rute comerciale folosite de negustori am indicat și principalele centre din Europa Centrală — Viena, Lipsca și Breslau — unde companiștii participau mai frecvent, alături de alți negustori orientali, la diferite tirguri. La acestea adăugăm că negustorii „greci”, în general, duceau și aduceau mărfuri din Polonia⁴⁰. De pildă, companiștii negociau mari cantități de turbane leșești. La înapoiere, Țara Românească era „prima piață de desfăcere” a mărfurilor apusene. Bilciurile de la Cîmpulung, Cîmpina și București sînt adeseori pomenite în documentele celor două companii, ca și mărfurile achizionate din țările române.

Companiștii luau parte desigur la principalele tirguri și bilciuri din sud-estul Europei — Salonic, Ianina, Adrianopol, Tirnovo, Filipopol⁴¹, Larissa, Tripolita, Mesalonghi etc. —, ca și la cele din Constantinopol. De obicei ele se țineau în lunile mai, august și septembrie. Aici se desfăceau în primul rînd produse din sud-estul Europei. Din corespondența consulilor Franței la Salonic dintre anii 1686 și 1721 aflăm că la tirgurile ce se țineau la Salonic se aduceau următoarele produse: tutun de mai multe categorii, lînă de bună calitate adusă mai ales din Tricala, Casandra, Volos și Sofia; bumbac, mătase din Zagora, Larisa și Hios; boga-

³⁷ Vezi I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul al XVIII-lea* și G. Netta, *Negustori orientali la Lipsca*, București, 1919.

³⁸ C. Papacostea-Danielopolu, *Le régime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne (1718—1738)*, RESEE, tom. IV, 1966, nr. 3—4, p. 475—490.

³⁹ S. Iordan, *op. cit.*, p. 66.

⁴⁰ Negustorii greci sînt prezenți în Polonia încă din veacul al XVI-lea. La începutul veacului al XVIII-lea la Poznan, Varșovia, Gdansk se înființează „frății” (ἀδελφότητες) care primesc o serie de privilegii. Deosebit de puternică era comunitatea grecească din Poznan. Vezi O! Ἕλληνες ἐν Πόλιν, în D.I.E.E., Atena, tom. IX, 1926, p. 580—585.

⁴¹ De unde proveneau și-și aveau familiile numeroși companiști.

siuri de diferite culori; piei (cele mai numeroase din regiunea Sofiei), ceară din Ianina, Țara Românească și Moldova, silitră etc. La acestea se adaugă: londrinele engleze și franceze; produse franceze aduse de la Constantinopol; ceasuri din Genova, zahăr, piper, mirodenii din Orient, mătase din Perisa, bumbac și orez de la Alexandria, vopsele și lemn din Brazilia, produse manufacturiere venețiene⁴² etc. La târgurile de la Ianina și Preveza negustorii greci cumpărau de la fracezi, a căror vase comerciale le foloseau adeseori, mătase de Lyon, pânză și londrine finisate în Franța⁴³. Din importantul centru comercial Melenic se cumpăra lână, piei și viermi de mătase ce se exportau în Austria și Franța. Negustorii melenichioți, printre care numeroși companiști, erau prezenți cu mărfuri la Viena, Pesta, Brașov, Sibiu, Timișoara, București, Giurgiu și Ruscuc⁴⁴. Toate produsele mai sus menționate, achiziționate din sud-estul Europei, sînt prezente în listele de mărfuri vehiculate de companiști.

De asemenea, negustorii aparținînd celor două companii participau la importantele târguri din Asia, cum erau cele de la Smirna, Trapezunt, Brusa, Damasc, Alep⁴⁵, de unde luau o parte din mărfurile negociate⁴⁶. De la Smirna cumpărau și mărfuri aduse de companiile engleze și olandeze. Spre sfîrșitul veacului al XVII-lea Salonicul începe să concureze Smirna. Reprezentanții Franței la Salonic informau Compania de negoț din Marsilia că amploarea pe care o luaseră târgurile din acest important centru economic grecesc îi nemulțumea pe englezi și olandezi, deoarece diminuea importanța Smirnei, unde își desfășeau produsele aduse din colonii⁴⁷. Dezvoltarea Salonicului ca centru economic și comercial⁴⁸ va fi în favoarea negustorilor greci și balcanici în general. Interesant că tocmai în această perioadă (sfîrșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea) apar în companii negustori din Salonic și Cozani (care beneficiază din plin de intensă activitate comercială a Salonicului)⁴⁹.

⁴² Vezi S. Maximos, *op. cit.*, p. 41. și urm. Sînt publicate în anexă, în traducere greacă, textele scrisorilor trimise de la Salonic de diferiți consuli ai Franței între anii 1686 și 1752.

⁴³ Vezi, de pildă, S. Borlos, *Τό ελληνικό έμπορικό ναυτικό τοῦ XVIII αἰῶνα*, Atena, 1946 și V. Kremidas, *Τό έμπόριο τῆς Πελοποννήσου στό 18 αἰῶνα* (1715–1792), vol. I, Salonic, 1972.

⁴⁴ Ap. Vacalopoulos, *Ίστορία τῆς Μακεδονίας*, p. 397–398.

⁴⁵ Brusa apare adeseori în documentele companiei, ca și mărfurile de Brusa, Smirna, Trapezunt, Sinope etc. Îndeosebi Pano, salariatul lui Stratu, mergea adesea la Brusa pentru mărfuri. Într-un document din 1 mai 1695, constatăm că din compania de la Brașov, făcea parte și Hagl Gișofi (Γισεωφη) din Alep, B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC., doc. 127.

⁴⁶ Filip K. Folba, *Τσαρσία καί παζάρια στὴν Σμύρνη*, în *Μικρασιατικά Χρονικά*, vol. X, Atena, 1963, p. 334–349.

⁴⁷ S. Maximos, *op. cit.*

⁴⁸ Istoricii greci subliniază rolul important pe care l-au avut eyrell veniți din Spania și Germania (cu legături strînse la Veneția, Genova, Amsterdam și orașele asiatiche) în dezvoltarea economică rapidă a Salonicului. Vezi, de pildă, Ap. Vacalopoulos, *Les villes grecques dans le cadre de l'Empire ottomans*, în „Bulletin AIESEE”, vol. XII, nr. 1, 1974, p. 73–75.

⁴⁹ Mulți negustori din Salonic și Cozani și alte centre economice, care se dezvoltă datorită negoțului cu Europa Centrală (din Macedonia occidentală, Slatista), sînt membri ai diferitelor companii sau asociații de negoț din Ungaria și Austria.

LEGĂTURILE CELOR DOUĂ COMPANII GRECEȘTI DIN TRANSILVANIA CU ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

În capitolul asupra apartenenței etnice a participanților la cele două companii din Transilvania am constatat că mulți negustori companiști, mai cu seamă ai companiei din Brașov, proveneau din Țara Românească și Moldova și se bucurau de privilegiile acordate companiilor. Constatăm de asemenea că și alți negustori „greci” sau români, care nu făceau parte din niciuna din cele două companii, aveau frecvente legături de afaceri cu acestea. Principalele rute comerciale — cel puțin pînă la 1718 — între Imperiul otoman și Europa Centrală treceau prin țările române. Din tirgurile Țării Românești și Moldovei erau cumpărate unele produse, purtate apoi spre Europa Centrală sau Imperiul otoman, iar negustorii companiști își desfășeau aici mărfurile orientale sau apusene.

Într-o serie de lucrări de specialitate, mai noi sau mai vechi¹, s-a ajuns la concluzia că negustorii balcanici, care dețineau locul principal în comerțul de tranzit dintre Imperiul otoman și Europa Centrală, participau intens și la tradiționalele schimburi comerciale care se făceau între cele trei țări românești, în care Sibiul și mai cu seamă Brașovul au avut un rol foarte important. O parte dintre acești negustori balcanici sau „orientali” erau grupați în companiile de la Sibiu și Brașov. Să vedem în ce măsură sînt reflectate aceste legături în documentele companiilor grecești din Transilvania.

1. În Compania grecească din Sibiu găsim, alături de români transilvăneni, și negustori români din Moldova și Țara Românească. Știm cu certitudine că din Moldova provenea Dimitrie Moldoveanu, singurul dintre membrii companiei din Sibiu care se iscălește în românește; din Țara Românească, cei mai mulți companiști veneau de la Giurgiu, Rîmnic, Cîmpulung și București. Printre semnatarii „legămîntului” adoptat de adunarea companiștilor din Sibiu la 20 noiembrie 1687 sînt și Radu Valahul (Ραδουλος Βλαχος), Preda Valahul și Vlad Valahul (Βλαδης Βλάχος) alături de alți români ca: Constantin Mihu, Coman, Dușan Mihu și Manole Daniel. Credem că Radu și Vlad erau din Țara Românească (Βλαχία) și de aceea numele lor era însoțit de precizarea βλάχος. Din catalogul celor 70 de negustori membri

¹ Șt. Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul, Sighișoara*, 1921; N. Iorga, *Istoria comerțului*, vol. I; L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea și Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*; P. Cernovodeanu, *op. cit.*; Tr. Stolanovich, *op. cit.*, Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*

ai companiei la 1703 aflăm că Coman era din Ocna, iar Luca și Antonie din Brîncoveni. În același catalog apare și un Iorgakis Brîncoveanu². Reamintim că „băiatul” Grigore din Valahia era angajatul companistului Constantinos Panaghiotis Copanu. Documentul din 8 iulie 1724 atestă că Constantin, feciorul popei Barbul din București, a slujit 16 ani la jupînul Grigorie, companist din Sibiu. Am văzut că la un moment dat și slujitorii erau socotiți membri ai companiei și, în anumite condiții, puteau face comerț pe cont propriu. Printre semnatarii unei „mărturii” în procesul dintre Grigore și Constantin apare Dumitru Moldoveanu și Radu Căminarul, care se iscălesc în românește³. Dimitrie Moldoveanu era asociat cu companistul Grigore din Sibiu și-i aducea, la 12 iunie 1728, în schimbul a 400 zloți, lină și postav de la vornicul Ilie Oteteleșteanu.

Printr-o „ordonanță” a lui Mihai Appafi din 1 martie 1668 se interzice „grecilor” să vîndă cu amănuntul. Compania ripostează că „negustorii ambulănți sînt sîrbi, români, munteni (*Racz, Olah, Munțean*) și alte neamuri, care nu vor să depîndă de judele grecesc”. Mihail Appafi ordonă ca fiecare comerciant să vîndă la locuința sa și la tirgul din localitatea unde s-a stabilit, așa cum fac grecii din Sibiu⁴. După cum am văzut în capitolele anterioare, în schimbul unei taxe, așa cum hotărau *Aprobatele* din 1653, negustorii de alte naționalități se puteau judeca la tribunalul companiei din Sibiu, bucurîndu-se de privilegiile acordate acestora. Hotărîrea mai sus citată se referea numai la acei negustori din Țara Românească care nu aveau „dreptul de tirg” — acea țidulă obținută în urma plății unui impozit companiei — dat de judele acestora și nu la cei care făceau parte din companie.

O serie de documente ne face cunoscută prezența unor companiști în celelalte două țări române, sau legăturile de afaceri pe care unii negustori din Țara Românească (fie greci, fie români) le aveau cu compania din Sibiu. De pildă, cunoscutul negustor Spiro Panu (Pepano) din București, călătorește în 1696 de mai mult ori la Sibiu luînd de la companiști postav și ceară pe care le exportă la Veneția⁵. La începutul veacului al XVIII-lea Ioan Mocskasi, inspecorul vămilor tricesimale din Transilvania, comunică negustoratului din Sibiu sancțiunile stabilite pentru comercianții care, trecînd în Țara Românească și Moldova, fac contrabandă cu pește, praf de pușcă, plumb turcesc etc. și cere să fie înștiințată mai ales compania din Sibiu despre aceste sancțiuni⁶. La 13 ianuarie 1721 se încheie la Sibiu un „contract” între „comercianții sași, greci și români („ziși transilvăneni”) din Făgăraș și Brașov, privitor la plecarea în comun la Lipsca, Breslau și alte tirguri, la plata vămilor, la acoperirea cheltuielilor și la comerțul cu Moldova și Țara Românească⁷. Iar la 29 noiembrie 1724 negustorii greci din Sibiu arată că nici unul din companie n-a trecut din Țara Românească în Transilvania fără a face lazaret și aduc carte de la vameșul și sătenii din Ciineni în acest

² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 88^v—89.

³ Alături de semnăturile lui Stamos Costas, epltrop al proestosului, și a ieromonahului Dionisios, în N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 24.

⁴ Arh. St. Sibiu, fond. Compania grecească, doc. 40, fol. 1—2.

⁵ N. Iorga, *Cîteva știri despre comerțul nostru*, p. 311.

⁶ Arh. St. Sibiu, Societatea de comerț, doc. 65.

⁷ Obligațiile și drepturile semnatarilor sînt expuse în nouă articole; ibidem, M. I., 16 (C.70).

sens⁸. Companistul Grigore din Sibiu avea legături de afaceri cu Lepădatul din Cîmpulung în anul 1725⁹. Dintr-un proces-verbal al tribunalului companiei din Sibiu din 29 ianuarie 1726 reiese că Alexis Lazaris, cunoscut companist, era salariatul boierului Ghenci Ferenczi (Γενει Φερεντζι), vameș la Boița (Μποίτζα) și cumpăra rachiu (ρακίιν) de la Alexandru Posta din Rîmnic¹⁰. Tot dintr-o judecată făcută la tribunalul companiei din Sibiu la 23 ianuarie 1731 constatăm că monahul Paisie Mihalakis Arvanitohoritul și Dimos Papadima¹¹ aveau legături cu boierul Băleanu din Țara Românească¹². Dimitrie Moldoveanu și asociatul său Nicos Kiru se judecă cu Ianaki Adamopoulos pentru 6 350 ocale tutun lăsat de cel din urmă la București¹³. În adunarea companiștilor din 9 ianuarie 1742 se constată că cei cițiva craioveni (μερικὸι κραιοδάνοι) strecurați în companie nu respectă hotărârile acesteia¹⁴.

Interesante ni se par a fi relațiile pe care compania din Sibiu le avea cu stolnicul Constantin Cantacuzino, ca și cu domnii Nicolae Mavrocordat și Constantin Mavrocordat. Stolnicul Cantacuzino se adresează la 15 noiembrie 1712 „preacinstiților și de folos negustori ai companiei ardeleni, cu cinste și cu toată fericirea, la Sibiu”. Din scrisoare aflăm că a intervenit pe lângă Hagi Giurcu, ce „fără dreptate și fără de noimă nedreptățește compania”. „Deci, cît pot ajuta, voi și sprijini compania. Pentru care iată ce am scris d-sale lui Șamuil Biro ca unul ce este cunoscut și prieten al meu, rugindu-l să sprijine compania negustorilor...”¹⁵, se spune printre altele în scrisoare. Termenii în care este redactată scrisoarea ne lasă să înțelegem că stolnicul Cantacuzino, conștient de utilitatea acestei companii, de la care avea probabil și unele avantaje materiale, înțelegea să intervină în favoarea ei chiar pe lângă autoritățile transilvănene.

Companiștii sibieni îl roagă pe Nicolae Alexandru Mavrocordat să intervină în conflictul lor cu Titeștenii (Τιτεστώνους). Domnul răspunde la 3 august 1725 preacinstitului staroste și celorlalți negustori ai companiei din Sibiu că i-a chemat pe vinovați la judecată și a hotărît să fie pedepsiți. Dar adaugă: „se cade ca și din partea voastră să se păstreze hotărele și vechile obiceiuri”¹⁶. La 20 octombrie 1739 compania din Sibiu făcea „mărturie” pentru căpitanul Manolis din Hios, care a fost „căpitan în Valahia, pus de domnul Valahiei”. Făcînd jurămint de supunere voievodului Constantin Mavrocordat, acesta îi încredințează o scrisoare în care vorbește de venirea lui Rákóczi, împreună cu tătarii, asupra Transilvaniei și Ungariei. Căpitanul Manoli este aruncat în închisoare deoarece a predat scrisoarea generalului Brașovului¹⁷. După cum știm din diplomele și regulamentele companiei din Sibiu, companiștii nu aveau dreptul să se amestece în treburile politice și în general nu se amestecau, dar făceau adesea serviciul de „curier”, purtînd scrisori mai

⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 26.

⁹ *Ibidem*, p. 27.

¹⁰ B.A.R., ms. gr. 978.

¹¹ Fatturul companistului Alivizl.

¹² B.A.R., ms. gr. 979, fol. 12.

¹³ *Ibidem*, ms. gr. 978, p. 13.

¹⁴ *Ibidem*, ms. gr. 979, fol. 20^v.

¹⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 18.

¹⁶ *Ibidem*, p. 28–29.

¹⁷ *Ibidem*, p. 39; *Hurmuzakt*, XIV, p. 1 094.

mult sau mai puțin importante, fapt menționat în câteva documente, unele deja amintite.

2. Sînt cunoscute legăturile comerciale tradiționale dintre Brașov și Țara Românească. La sfîrșitul veacului al XVII-lea numeroși negustori brașoveni, în special proveniți din Schei, se așează la Cîmpulung și Pitești și apoi se răspîndesc în Țara Românească, ajungînd la București, unde deschid prăvălii și fac „negot brașovenesc”, ocupîndu-se și cu zărafia. În 1707 negustorii brașoveni din București aveau un staroste și se bucurau de unele privilegii¹⁸. N. Iorga socotește că „din Ardeal nu veniseră încă acei companiști greci, bulgari, armeni organizați în companii (în afară de Caloiani Pater și Hagi Giurcu), ei făceau negot cu vite în Banat. Grecii care se aflau la Făgăraș, în Banat, la Vasarhei aveau și ei strînse legături cu Principatele, fără ca o situație legală să li se fi creat aici”¹⁹. În orice caz, la începutul secolului al XVIII-lea, negustorii scheieni, împreună cu companiștii brașoveni, mergeau la Graz cu boi cumpărați de la tirgurile Țării Românești. Tot împreună mergeau în Saxonia, la Veneția, Sliven și Constantinopol²⁰. Printre membrii Companiei grecești din Brașov găsim în 1692 „un negustor din Mangalia”²¹, în 1693 pe Dumitru și Constantin din Giurgiu²², în 1694, alături de Constantin din Giurgiu, apare și Ianaki Bucureșteanul; la 1 mai 1695 proestosul notează sumele luate de la „membrii străini” ai companiei, printre care amintește pe Iovan Giurgiuveanul și Țiton Pascale (Τζητόν Πασκαλι) din București²³, în 1696 îl găsim pe Matei din București și Constantin din Călinești²⁴, în 1697 pe Chiriță din Cernavodă, iar între 1698 și 1707 reapare Constantin din Giurgiu²⁵; în 1700 figurează Andreas Giurgiuveanul²⁶, iar în 1707 Constantin Giurgiuveanul²⁷; în 1702 Alexandru din Cîmpulung²⁸; în 1716—1717 Hristu Cernavodeanul și Savan Șerbul din Turnu²⁹; în 1724 Dumitru din Giurgiu³⁰; în 1739 Stan din Giurgiu, Stavru din Craiova și Gheorghe din Vilcea³¹; în 1747 Vasilache din Tirgoviște, Panos din Cernavodă, Teodoraki din Giurgiu, un „kir Giurgiuveanu”³², în 1742 Mihalache din Slatina și Stan din Giurgiu³³. Din Moldova credem că veneau, ca membri ai Companiei, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea: Lupu Moldoveanul, Petru Moldoveanu, Dimitrie Moldoveanu, pe care-l găsim și în Compania din Sibiu, și Gheciu Moldoveanu. Cîteva din numele citate par a fi ale unor negustori balcanici, dar majoritatea credem că sînt româ-

¹⁸ Erau scutiți de „toate hangaralele”, plăteau anual 1 000 taleri pentru haraci și cele trei vâmi, erau scoși de sub autoritatea starostelui și a judecătorului din oraș. În N. Iorga, *Istoria comerțului*, I, p. 308.

¹⁹ *Ibidem*, p. 309.

²⁰ Erau 1 000 de care și plăteau 20 000—30 000 fl. În N. Iorga, *Studii și documente*, X.

²¹ N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești*, p. 9.

²² *Ibidem*, p. 16.

²³ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 33^v—34; B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc.128.

²⁴ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC, doc. 311 fol. 27—27^v.

²⁵ *Ibidem*, fol. 31—39.

²⁶ *Ibidem*, MDCCI, doc. 3 și 4.

²⁷ *Ibidem*, doc. 26.

²⁸ *Ibidem*, doc. 37.

²⁹ *Ibidem*, MDCCIII, doc. 3^a și 4^b.

³⁰ *Ibidem*, doc. 17, p. 1.

³¹ *Ibidem*, doc. 16 și 19; N. Iorga, *op. cit.*, p. 23.

³² B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCV, doc. 6 și 7; Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol.

56^v—58.

³³ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCV, doc. 37 și 42.

nești. Desigur că în listele companiei din Brașov apar și nume neînsoțite de localitatea de unde proveneau purtătorii lor, care s-ar putea să fi fost fie greci, fie români din Moldova sau Țara Românească.

Unele informații documentare atestă legăturile de negoț care se stabiliseră între membrii companiei din Brașov și negustorii din celelalte două țări române. La 1 ianuarie 1689 în socoteala prezentată companiei de staroste figurează și suma de 7 120 fl. dată „băiatului care merge cu Constantin în Valahia fiind trimiși de conducerea companiei”³⁴. În 17 ianuarie 1697 compania trimite la Cîmpina vameșului Nicos 11 coți de pînză și alte 12 bucăți de pînză, 11 funți bumbac, zahăr, lămii etc³⁵. Conducerea companiei recomandă companiștilor plecați în Turcia și Țara Românească să nu „strice judecata făcută la Brașov”³⁶. Din „ponoasele brașovenilor” din 1701—1702 reiese că negustorii companiști mergeau în mod obișnuit la tirgul din Cîmpulung³⁷. La aceste „ponoase” este anexată o „mărturie” a lui Grigorie Alexandru din Cîmpulung, care trece prin vama de la Bran unde se dădea o țidulă de 60 bani³⁸ pentru cumerkion. Tot din textul „ponoaselor” reiese că negustorii companiști făceau negoț în „ținutul valah” (τὸν βλάχικον τὸν τόπον)³⁹.

Cunoscutul companist brașovean Zotu însemna în catastifele sale cantitățile de mărfuri aduse de la Cîmpina (la Sibiu) în anii 1702—1704⁴⁰. La 4 februarie 1704 starostele notează sumele plătite pentru diverse nevoi ale companiei, printre care și 16,62 groși ceașului pentru că merge în Moldova (Πογδανία)⁴¹. La 25 ianuarie 1709 Polihronie și Stratis, vameși la Cîmpina, scriu marelui județ al Brașovului în pricina lui Petru Papuros (probabil Papură), asociat al companistului Petru Moldoveanu, în legătură cu pînza cumpărată de aceștia, pe credit, la Ploiești⁴². Stavros Hristu și Gheorghe Mărgărit, membri ai companiei din Brașov, făceau negoț la Cîmpina și Tirgoviște în 1710 (luau austaci și argint pentru a-i schimba la Companie)⁴³. La 9 ianuarie 1717 în condica companiei este consemnat un proces din care reiese că Petros Hristu și kir Mogosi dăduseră lui Hristul să vîndă la București pistoale și alte mărfuri în valoare de 162 aslani⁴⁴. La 16 martie 1728 Dionisie Caracalis face o „mărturie” la București precum că a împrumutat 70 aslani de la Dimitrios Ghiorghiu. Martorii de la București sînt Constantinos Papazotu, Hristodulu Anastasiu și Paraschiv al lui Apostolu, care semnează în grecește⁴⁵. Aceste nume sînt întîlnite și în listele companiștilor.

La 5 septembrie 1733 Evstatiu Ioannu și fratele său Panos dau „o mărturie” la București în favoarea „cumantului” lor Ianache Papalexi, semnată de Evstatiu Ioannu, Stratis Panu, Sterea Papa, Steris

³⁴ Ibidem, MDCC, doc. 97.

³⁵ Ibidem, doc. 133.

³⁶ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 37^v.

³⁷ B.A.R., fond. bis. gr. MDCCI, doc. 37.

³⁸ Ibidem, p. 4.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Arh. St. Brașov. Acte diverse, pachet 8, nr. 825, p. 1—23. Zotu avea legături cu stolnicul Constantin Cantacuzino.

⁴¹ B.A.R., fond. bis. Sf. Treime, MDCCI, doc. 48, p. 1.

⁴² Arh. St. Brașov, fond Sterner, I, doc. 694.

⁴³ Ibidem, Acte diverse, pachet 9, nr. 3/1003.

⁴⁴ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 53^v.

⁴⁵ Arh. St. Brașov. Acte în depozit II, doc. nr. 1848.

Dumitru, Mihălțos Dimitriu, Hristu Vasiliu Cișmigi⁴⁶. La 24 decembrie 1733 Stratis Panu și fratele său Evstatiu Ioannu scriu generalului comandant al Brașovului precum că au avut datorii către Ianache Papalexi și s-au judecat la Craiova și apoi la Sibiu. Comandantul le permite să ridice de la bolta lui Papalexi din Brașov marfa sigilată, potrivit cu hotărîrea din „Valahia imperială” (καίσαρική Βλαχία). Desigur că este vorba de Oltenia, ce se afla în această vreme sub austrieci. Martori la Brașov au fost Panos Contoianis, Mogoș Vasile, Hristu Vasiliu (ispravnicul companiei din Brașov)⁴⁷. Adesea găsim aceleași nume de negustori companiști care depun mărturie în aceeași problemă și la București și la Brașov. Același Hristu Vasiliu împreună cu Iani Bulesa, Iovan Sirbul, Daniel Andrei, Docea Hagi Leon depun mărturie pentru „niște bumbac” al „preacinstiului nobil arhonte mare vameș al preainaltului principat al Ungro-Vlahiei, domnului Pantazi prietenul nostru . . . , iubitului patron, la București”⁴⁸. (Scrisoarea este dată soției sale, pentru că Pantazi era plecat pentru treburi la Craiova). Atît martorii mai sus citați, cît și Pantazi, erau sau fuseseră membri ai Companiei grecești din Brașov.

Petre Gheorghiu din București, care împrumutase bani companiei la 23 noiembrie 1744, scrie starostelui Stamos Costa că dacă companiștii nu-i vor plăti datoria va reține marfa companiei „care după cum se știe trece prin București”⁴⁹. Negustori din București ca : Nico Papa (care face comerț pentru Constantin Brîncoveanu), Manu Apostolu, Caraiani și Pilarino, Nicola Cara-Ioannu, Teodor Nicula, Spiro Panu, Sava Stoia, Dimitrie Bandu, Adam Demetriu, care făceau comerț cu ceară, piei etc. cu Venetia, după cum reiese din corespondența dintre 1695 și 1716⁵⁰, expediată de la București, erau membri temporari sau aveau legături de afaceri cu compania din Brașov. În listele companiștilor brașoveni îl întîlnim la un moment dat pe cunoscutul negustor Manu Apostolu, agentul comercial al lui Constantin Brîncoveanu, proprietarul unor prăvălii la București⁵¹. Prin intermediul lui Constantin Brîncoveanu avea legături comerciale cu Transilvania și mai ales cu Brașovul. La 1703 Cancelaria Transilvaniei înregistra dorința lui Constantin Brîncoveanu de a cumpăra bunuri în Transilvania și hotărîrea lui Manu Apostolos de a se așeza în această țară⁵². În anul 1711 Manu împrumută cetății Brașovului suma considerabilă de 1 000 aslani, din care la 25 februarie 1713 primește de la aga cetății, Samuil [Biro], 200 aslani⁵³. Dintr-un document din 13 decembrie 1708 aflăm că Manu Apostolu cumpăra 2 000 bucăți de postav (fabricat la Rucăr și Dragoslavele) pentru Constantin Brîncoveanu. Domnul Țării Românești avea o casă în Brașov, pe care n-o vrea legată cu „scheieni sau greci”, ci

⁴⁶ Χρήστου Βασιλίου Τζεσμετζή care scrie o copie. Arh. St. Brașov, Actele Magistratului, doc. nr. 13, p. 1 și nr. 59.

⁴⁷ Ibidem, Actele Magistratului, doc. 59 (1733), anexa 9 (duplicat în anexa 10). O traducere românească cu iscălituri în greacă, ibidem, anexa 4.

⁴⁸ B.A.R., fond Bis. gr., MDCCIV, doc. 5.

⁴⁹ Ibidem, MDCCV, doc. 35.

⁵⁰ N. Iorga, *Cîteva știri despre comerțul nostru*, p. 301.

⁵¹ Idem, *Istoria comerțului*, I.

⁵² Arh. St. Brașov, Acte diverse, doc. 256 (original).

⁵³ Hurmuzaki, XV/2, p. 1 520.

„slobodă” pentru că „noi nu sintem în rîndul mojişilor”⁵⁴. Această casă, care există şi azi pe strada Constantin Brîncoveanu din Braşov, este aşezată în cartierul locuit de companişti (unde aceştia şi-au construit şi o şcoală la sfîrşitul veacului al XVIII-lea). În arhiva companiei braşovene se află un inventar alcătuit la 30 iunie 1714, al bunurilor „mişcătoare şi nemişcătoare” din districtul Făgăraş care aparţineau prinţului Constantin Basarab Brîncoveanu ⁵⁵.

Aceste informaţii spicuite din documentele referitoare la cele două companii greceşti, ca şi altele pe care le-am citat în capitolele anterioare, ne arată în ce măsură negustorii companişti au avut un rol în menţinerea legăturilor economice dintre cele trei ţări româneşti, căci Moldova şi mai ales Ţara Românească nu erau pentru companişti numai „popasuri” pe ruta comercială din Orient spre Europa Centrală. Negustori companişti sau foşti membri ai companiilor se aşează mai cu seamă în Ţara Românească şi participă activ la comerţul dintre ţările române. Munteni, moldoveni şi dobrogeni erau membri ai companiei din Sibiu şi în număr mai mare ai celei din Braşov. Se confirmă astfel concluzia lui M. Dan şi S. Goldenberg potrivit căreia negustorii „balcano-levantini” (dintre care o mare parte erau companişti) din Transilvania din secolele XVI şi XVII au avut un rol important în strîngerea legăturilor economice dintre ţările române. Ei au orientat comerţul Transilvaniei spre Europa de sud-est, ceea ce a avut drept consecinţă strîngerea relaţiilor economice cu Ţara Românească şi Moldova, „premisă economică importantă pentru unirea celor trei ţări româneşti”⁵⁶.

---

⁵⁴ Arh. St. Braşov, Acte diverse, doc. 256 (original). N. Iorga publică un act al lui Constantin Brîncoveanu din 21 ianuarie 1694 prin care domnul Ţării Româneşti hotărăşte urmărirea lui Mihai din Serres, Mircea din Nicopole şi Grigore Caplanul, membri ai Companiei din Braşov, care săvîrşiseră un abuz luînd „porţie” pentru nişte rimători vinduţi de Peţo, sluga căpitanului Ivanco (din Ţara Românească). N. Iorga, *Acte româneşti şi cîteva greceşti*, p. 14—15.

⁵⁵ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCC II, doc. 18. Originalul în limba germană.

⁵⁶ M. Dan, S. Goldenberg, *Marchands balkaniques et levantins dans le commerce de la Transilvanie aux XVIe et XVIIe siècles*, p. 648.

VIAȚA SPIRITUALĂ A COMPANIILOR GRECEȘTI DIN SIBIU ȘI BRAȘOV

1. Începînd cu anul 1640 compania din Sibiu angajează un preot sau efimerios (ἐφημέριος) — așa cum este de cele mai multe ori denumit — cu un salariu de 100 groși pe an. Din scrisoarea adresată neguțătorilor „Frăției din Sibiu” de „părinții Sfintului Munte al Athosului” la 5 iulie 1640, aflăm că primul efimeriu trimis la cererea companiștilor a fost Serafim Ilaro de la mănăstirea Ivir¹. Din datele pe care le avem pînă în prezent la dispoziție, pînă în anul 1694 nu putem să stabilim o listă cu succesiunea efimerilor. Avem însă o serie de informații² care ne permit să constatăm că negustorii companiști au solicitat în continuare preoți de la diferite mănăstiri, dar nu a existat o reglementare asupra duratei rămîinerii lor la companie. Abia la 20 ianuarie 1694 companiștii sibieni fac un „legămînt”³ potrivit căruia efimeriul trebuia să rămînă la companie numai un an și să fie adus de la o mănăstire săracă⁴. Începînd cu această dată numele efimerilor sînt consemnate în condica companiei, permițîndu-ne să stabilim și succesiunea lor⁵. Între 1694 și 1704, cu prilejul obișnuitelor alegeri din cadrul companiei au fost desemnați și efimerii „de către proestos și toată compania”, cu specificarea că trebuiau să slujească un an, „după hotărîre”⁶. În 1704, însă, tot cu „voința tuturor” membrilor companiei, s-a căzut de acord să se abroge această hotărîre. Și astfel între 1704 și 1723 efimeriul companiei din Sibiu este Matheos din Pogoniana, iar între 1727 și 1733 Partenios Moraitis⁷. În 1731 se hotărăște ca efimeriul companiei să fie ales pentru doi ani⁸ și constatăm că această hotărîre este pusă în practică.

Reglementarea și respectarea hotărîrilor adoptate în legătură cu desemnarea și perioada de timp în care efimeriul slujea la companie avea importanță pentru menținerea ordinii și bunei înțelegeri între companiști. Desigur că efimerii erau aduși în primul rînd pentru a oficia

¹ Scrisoarea adresată proestosului și celor doisprezece jurați nominalizați în text este transcrisă în condica nr. 976, la fol. 75^v—76.

² De pildă, din testamentul preotului Panfil și din regulamentul de funcționare din 1666. Din alte documente aflăm că în anul 1673 efimeriul companiei era Levrentis din Ierusalim.

³ Δέσημον ἐκ συμφωνίας περὶ τὸν πόσον καιρὸν νὰ κρατοῦμεν τὸν ἐφημέριον.

⁴ Cel care se va împotrivi acestei hotărîri va fi amendat cu 50 fl. B.A.R., ms. gr. 976, fol. 98^v.

⁵ Vezi anexa II.

⁶ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 33—35.

⁷ Ibidem, fol. 98^v.

⁸ Ibidem, fol. 42, 42^v, 46.

serviciul religios în limba greacă înțeleasă de majoritatea membrilor companiei, aceștia trebuiau să-i acorde deplină ascultare, dar numai „în cele bisericești”. Articolul al treilea al primului regulament de funcționare a companiei prevedea ca efimeriului să i se dea „dreptul său cel orînduit, care s-a păstrat de la bătrîni” și toată cinstirea ce i se cuvine⁹. Prin salariul bun pe care îl acordau efimeriului, ca și prin unele danii, compania ajuta și mănăstirile de unde veneau aceștia. Companiștii își manifestau adeseori dorința de a ajuta¹⁰ mănăstirile din regiunile unde-și aveau casa și familia, și tocmai de aceea compania hotărăște schimbarea periodică a efimeriului, pentru a nu da naștere unor neînțelegeri. Cei mai mulți efimeri veneau de la mănăstiri din Athos: Xeropotam, Sf. Atanasie Vatoped, Ivir, dar și de la alte mănăstiri din Orientul ortodox, ca Prodrom (Serres), Sf. Petru (Arvanitohori), de la mănăstirile din Pogoniana, Rumelia, Moreea și Ierusalim.

Nu știm unde se oficia serviciul religios. N. Camariano presupune că diferite case închiriate erau amenajate în acest scop¹¹, dar nu avem informații documentare care să ne confirme această ipoteză. În anul 1673, cînd era proestos Caloianis Pater, ieromonahul Lavrentios de la Ierusalim slujea „în biserica din cetatea Sibiului”¹². Iar la 25 ianuarie 1690, companiștii fac mai multe donații¹³, „pentru biserica pe care o ținem cu chirie înăuntru Sibiului”¹⁴. Din textul citat reiese că este vorba de o biserică și nu de o casă închiriată, dar în lipsa altor informații rămînem doar în stadiul ipotezelor.

Existența unei biserici în care companiștii aveau voie, în schimbul unei chirii, să-și exercite cultul religios este importantă pentru evidențierea poziției pe care o avea compania în cetatea Sibiului. Se știe că sașii erau intoleranți în problemele religioase. Prin hotărîrea adoptată de Senatul Sibiului la 20 octombrie 1656 în legătură cu negustorii greci, li se interzicea „practicarea religiei grecești — pentru că aceasta nu este acceptată”¹⁵. La 12 ianuarie 1690, compania primește autorizația de a-și construi o biserică în afara Sibiului, la Bungard, cu condiția să plătească 100 fl. ungurești bisericii săsești¹⁶. Nicolae Iorga publică „izvodul” cu numele locuitorilor Bungardului care vînd „de bună voie, și cu știrea tuturor sătenilor” un loc¹⁷ ispravnicului „companiei niguțătorilor ot Sibiu”¹⁸. La 14 aprilie 1691 sînt notate sumele date de negustorii companiști pentru construirea bisericii „care s-a făcut în satul Bungard de piatră din teme-

⁹ Cei care nu-i acordau respectul cuvenit sau vorbeau în biserică erau amendați cu 3 florini. Ibidem, fol. 84—84^v.

¹⁰ De pildă, o serie de „ajutoare” pentru diferite mănăstiri din Orientul ortodox găsim în testamentul lui Zotu Μπαγκότζη din 11 ianuarie 1696. Sînt prevăzute sume destul de mari pentru Dionisie de la Sf. Atanasie, Macarios și Zorenos și pentru arhiepiscopul din Dipolita. Ibidem, fol. 186—186^v.

¹¹ N. Camariano, *op. cit.*, p. 219.

¹² B.A.R., ms. gr., 976, fol. 158^v—159.

¹³ În afară de proestos și companiști, printre donatori aflăm și pe Ioan Andrasi din Brașov, boieroaica Bălăceanca și doamna Maria, soția lui Ioan Șerban Volevod.

¹⁴ διὰ τὴν ἐκκλησίαν ὅπου κρατοῦμε νοίκιασμένη μέσα εἰς τὸ Συμπλί.

¹⁵ I. Moga, *op. cit.* p. 156—157; Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă, cutia I, doc. nr. 5, și doc. nr. 36.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, XII.

¹⁷ Lung de 70 stinjeni și lat de 13.

¹⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 5—6.

lie...¹⁹. Dintr-o listă întocmită la 8 septembrie 1692 constatăm că pe lângă danii pentru construirea bisericii se iau și sume din banii bolților. Alături de companiștii sibieni, printre donatori găsim și câțiva negustori din Ianina și Salonic, sau pe „dobrogeanul Paraschiv Ciobanul”²⁰. În anul 1746 biserica din Bungard este reparată, compania alocind o sumă în acest scop²¹.

2. Începînd cu anul 1721, Compania grecească din Sibiu își alege un epitrop²² care să-i administreze veniturile, destul de mari la începutul veacului al XVIII-lea. Epitropul sau gocimanul, cum i se mai spunea, nu era un simplu administrator al bunurilor și veniturilor bisericii din Bungard. El trebuia să „păzească” și „banii comunității și alți bani care privesc compania”, fiind indemnăt cu prilejul alegerii sale să facă eforturi de „a-i înmulți” în folosul companiei²³. Toate actele companiei, inclusiv condicile sale²⁴, sînt păstrate de epitrop la biserică. Nu întîmplător funcția de epitrop este deținută de membri de vază, cum este Gheorghios Manolis Horvathis și Eleverios Anghelu²⁵.

Activitatea epitropului în decursul a doi ani este consemnată cu grijă într-o condică specială. Cu prilejul noilor alegeri, epitropul trebuia să dea socoteala exactă a sumelor de bani primite sau cheltuite în interesul companiei. Aceste „dări de seamă” ne dau prilejul să aflăm unele aspecte ale vieții și activității companiștilor, care nu apăreau din alte documente ale companiei. Constatăm, de pildă, că sumele oferite de unii companiști sub formă de danii pentru biserica din Bungard sau pentru a fi trimise unor mănăstiri din Orientul ortodox erau destul de mari. Și dacă avem în vedere sumele și obiectele care apar în inventarul predat de vechiul epitrop succesorului său cu prilejul alegerii, constatăm că ele depășeau cu mult pe cele plătite ca impozit și de care companiștii se plîngeau că sînt prea mari pentru posibilitățile lor²⁶.

Epitropul începe să administreze și banii strînși din chirile bolților. De pildă, la 1742 compania îl numește pe cunoscutul negustor Alexis Lazaru „supraveghetor și iconom” care trebuia să folosească cei 480 florini ungurești adunați de la bolți „cum va socoti, să-i trimită la Lipsca sau în Turcia, sau în altă parte...”, să facă negustorie cu ei, dar să dea socoteală anual asupra modului în care i-a folosit, iar ciștigurile să le dea epitropului care păstra avutul companiei²⁷. Denumirea de supraveghetor sau iconom se dădea la 1737 epitropului Eleverios Anghelu²⁸.

¹⁹ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 162–162^v.

²⁰ Ibidem, fol. 163^v.

²¹ 147, 43 fl. B.A.R., ms. gr. 977, fol. 31.

²² Vezi capitolul IV, p. 86.

²³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 39^v–40.

²⁴ Cea mai veche condică a companiei, ms. gr. 975 din B.A.R., este denumită și Codi-cele din Bungard, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 89.

²⁵ Vezi anexa III.

²⁶ Epitropul Gheorghios Manolis, în socotelile pe care le prezenta companiei la fiecare doi ani, raporta următoarele sume de „bani peșini” rămași în casa comunității: 1723: 3 325 fl. ung.; 1725: 3 743 fl. ung.; 1727: 3 310 fl. ung. (B.A.R., ms. gr. 977, fol. 21^v–22); 1727–1732 (după ce se scad o serie de sume făcute danii): 2 362, 34 fl. ung.; 1732–1737: 1 890 fl. ung.; 1737–1740: 1 857 fl. ung.; 1740–1744: 2 012 fl. ung.; 1743–1744: 2 072 fl. ung.; 1744–1746: 2 105 fl. ung. (ibidem, fol. 25, 28^v, 29, 30).

²⁷ Ibidem, fol. 30. Vezi și fol. 30^v.

²⁸ Ibidem, fol. 28^v. Nu ne putem da seama dacă iconomul sau supraveghetorul era o nouă funcție creată. Probabil că cercetarea activității companiei din Sibiu după 1746 va aduce lămuriri în această problemă.

Companiștii erau foarte severi cu cei la care se constata cea mai mică neregulă în socotelile prezentate la adunarea tuturor negustorilor convocată în acest scop. O a doua adunare avea loc pentru a-l alege sau realege pe epitrop. Gheorghios Manolis, epitrop între anii 1721 și 1727, lăudat pentru că sporise „capitalul” (τὸ κεφάλιον) companiei, a fost înlocuit în 1727 pentru că cheltuisese 96 fl. pentru o călătorie „secretă” impusă de anumite interese personale, fără a înștiința compania. Este obligat să restituie banii noului epitrop Anastasie Ștefanu din Arvanitohori, care va lucra „benevol cinci ani, fără leafă...”²⁹. În 1737 sint aleși doi epitropi Elefterios Anghelu și Gheorghios Manolis³⁰, cel din urmă ocupînd concomitent și funcția de proestos al companiei. Importanța pe care o are epitropul în viața Companiei grecești din Sibiu în veacul al XVIII-lea o socotim a fi o urmare a transformării ei treptate în comunitate, cînd biserica începe să aibă un rol important. În ciuda interdicției de a se căsători și stabili în Transilvania, constatăm că o serie de companiști capătă acest drept. Unul dintre aceștia (care capătă și un titlu de noblete) este Gheorghios Manolis Horvathis, care încă de la începutul veacului al XVIII-lea are diferite funcții de conducere în compania din Sibiu, dar ocupă și dregătorii în Transilvania.

În anul 1723 se discută în adunarea companiei dacă este cazul să se mai mențină unele „reguli de bunăcuviință” stabilite anterior (nu se precizează cînd) referitoare la biserică: ca în față să stea femeile³¹ și nu cel ce ajunge primul; efimeriul să nu mai boteze sau să cunună fără aprobarea proestosului și a companiei pentru a nu-i supăra pe „preoții români” (ἑλᾶχοι παπάδες) și pe guvernator³². Cele relatate confirmă odată în plus părerea noastră că începînd cu veacul al XVIII-lea tot mai mulți membri ai companiei din Sibiu se stabilesc cu familiile în Transilvania (rămîne de văzut cîți își aduceau soții din locurile de baștină și cîți se căsătoreau cu românce). De aceea hotărîrea Mariei Tereza (din 1742) prin care negustorii greci primeau dreptul și chiar erau într-un fel obligați să se stabilească cu familiile în Transilvania statua o situație existentă deja³³. Dar nu toți companiștii erau interesați să-și aducă familiile în Transilvania, de aceea compania obține în 1742 reconfirmarea diplomei leopoldine din 1701, pentru a putea face apel la libertățile garantate prin ea³⁴. Dealtfel din reclamațiile sașilor reiese că numai o parte a companiștilor a respectat hotărîrea de a-și aduce familiile în Transilvania.

3. Înainte de anul 1733 nu am găsit consemnată, pînă în prezent, vreo informație asupra existenței unei biserici grecești la Brașov sau a unui preot grec. Se pare — și este firesc, dacă ne gîndim că numeroși români erau membri ai companiei — că negustorii companiști mergeau

²⁹ Ibidem, fol. 23—23^v.

³⁰ Vezi anexa III.

³¹ În regulamentul din 1746, în articolul XVII se indică care sint interdicțiile în ținuta vestimentară a companiștilor atunci cînd merg la biserică. În articolul XXII al aceluiași regulament se precizează că stranele vor fi ocupate în primul rînd de negustori „mai vechi” care „au luptat pentru biserică” și apoi de cei care sint noi veniți în companie, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 123^v și 124^v.

³² Ibidem, fol. 108.

³³ Protestul pe care compania din Sibiu îl face în 1731 în legătură cu intenția mitropolitului Transilvaniei de a le impune un preot român se face în numele negustorilor companiști și al soților lor, B.A.R., ms. gr. 975, fol. 119.

³⁴ I. Moga, *op. cit.*, p. 161.

la biserica românească din Schei ³⁵. La 17 mai 1733, ieromonahul Antim de la Xeropotam dă mărturie scrisă că a primit de la companie 25 groși, sumă care reprezenta salariul efimeriului pentru anul ce trecuse ³⁶. În anii următori, efimeriul companiei din Brașov primea ca salariu 20 fl. anual ³⁷. O reglementare a relațiilor dintre efimeriu și companie se face la 15 ianuarie 1741, când ieromonahul Serafim de la Sinai face un fel de contract cu negustorii companiști, care-i oferă un salariu de 60 fl. ung. pe an. Efimeriul se angajează că nu se va amesteca în alte treburi ale companiei, ci se va limita „să slujească numai biserica” ³⁸. Și nu se va ocupa de stringerea banilor pentru porție sau de alte chestiuni ³⁹.

În anii următori slujesc ca preoți la companie: Partenios în 1742 și Metodios în anii 1743—1745⁴⁰. La 1 octombrie 1746 compania este nevoită să angajeze un preot român (βλάχικο παπά), Coman, până când va veni un efimeriu grec ⁴¹. Într-un document din 16 martie 1737 se vorbește de bani adunați „pentru nevoile bisericii” ⁴², fără să se indice despre ce biserică este vorba⁴³. De asemenea, nici în alte „donatii” ⁴⁴ făcute pentru „trebuința bisericii” nu se vorbește de o biserică greacă. Începînd cu 20 iulie 1741 este ales și un epitrop al bisericii, proestosul Hariton Hagi Hristu, care împreună cu efimeriul Serafim trebuia să aibă grijă de „lada” companiei. Se pare că la un moment dat companiștii brașoveni, după exemplul celor de la Sibiu, „închiriaseră” o biserică în care oficia efimeriul grec, dar nu avem informații precise în acest sens pînă în anul 1752⁴⁵. Biserica greacă din Brașov „Sfînta Treime” se va construi abia la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

4. Cele două companii grecești din Transilvania întrețineau relații cu importante centre ale Orientului ortodox, atît prin efimerii care veneau, așa cum am văzut, din diferite mănăstiri, cît și prin alți înalți prelați ai bisericii răsăritene. Aceștia din urmă vizitau adesea Țara Românească și Moldova, unde obțineau ajutoare materiale de la domnii români. Era firesc ca patriarhii de Constantinopol, Ierusalim ș.a. să facă apel și la cele două companii pentru „eleimosini”. Astfel că între anii 1692 și 1698, Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, care a vizitat și cîteva orașe ale Transilvaniei, scria din București⁴⁶ și Iași⁴⁷, Adrianopol și Constantino-

³⁵ Vezi, de pildă, documentul românesc din 29 martie 1736, B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCIV, doc. 7, p. 4.

³⁶ Ibidem, doc. 19^b, p. 4.

³⁷ De pildă, într-un catastif „al cheltuielilor companiei” din 8 septembrie 1736 se notează că s-au dat 20 fl. efimeriului, ibidem.

³⁸ εἰς τὴν ὑπερρσίαν τῆς ἐκκλησίας.

³⁹ Contractul semnat de Hristu Vasile, Serafim, Anania Ieromonahul (Ἀνανία ἐρομόν-αχος) și Hagi Constantin, ibidem, MDCCV, doc. 4, Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 57.

⁴⁰ Ibidem, fol. 61^v. Methodius primește, pentru anul 1743, 70 aslanî.

⁴¹ Coman se „leagă” de bunăvoie față de negustorii companiei „că pînă va veni alt preot să slujească jumătate de an”, B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCV, doc. 53.

⁴² διὰ τὰ χρῆαν τῆς ἐκκλησίας.

⁴³ Arh. bis. Sf. Treime, Codex A, fol. 55.

⁴⁴ La 1 aprilie 1736 Gheorghe din Trapezunt donează 100 zloți cu condiția să fie folosiți numai pentru biserică, ibidem. Printre martori Calinic, efimeriul companiei.

⁴⁵ În arhiva companiei găsim un contract de închiriere prin care bijutierul Laurentius Bonches închiriază epitropiei Companiei grecești din Brașov o casă de piatră care urma să servească ca lăcaș de rugăciune și locuință pentru preoți, B.A.R., Arh. bis. gr. MDCCVI, doc. 20, orig. german (am folosit fișa inventarului Secției de manuscrise a B.A.R.).

⁴⁶ La 3 iunie 1692, în ianuarie 1698 și 16 martie 1698, N. Iorga, *Studii și documente*, XII, p. 3 și 8.

⁴⁷ La 11 noiembrie 1692, ibidem.

pol⁴⁸ negustorilor ce făceau parte din compania din Sibiu, cerându-le ajutoare. Același lucru îl fac și urmașii săi: Hrisant Notara, între 1713 și 1719⁴⁹, apoi Partenie⁵⁰, Meletie⁵¹ și Silivestris⁵². Meletie și Silivestris aveau chiar unele afaceri mărunte cu companiștii sibieni. Legături de „afaceri” cu compania din Sibiu aveau și alți prelați ai bisericii ortodoxe, cum era de pildă Calinic al Mirelor⁵³. De asemenea patriarhii din Constantinopol interveneau uneori în favoarea unor negustori companiști la autoritățile din țările române⁵⁴. Așa cum am văzut într-un capitol anterior⁵⁵, patriarhul din Constantinopol era chemat cu prestigiul său să întărească unele hotărâri luate de companie, cum era aceea a prețurilor maxime. Printr-o scrisoare adresată în 1732 mitropolitului Țării Românești, Ieremia, patriarhul Constantinopolului îi dezleagă pe aceia dintre membrii Companiei grecești de la Sibiu care nu încăleaseră invoiala⁵⁶ de obligația de a vinde blănuri și stoffe de mătase la prețul orinduit⁵⁷.

Compania din Sibiu, la rindul ei, va face daruri importante bisericii ortodoxe. La biserica din Bungard exista o cutie în care se strungeau bani pentru Muntele Athos. În anul 1726 Hrisant Notara primește de la companistul Ioanucie Nino o candelă de argint comandată de companie la Bratislava și care costase 1 140 fl. ung.⁵⁸.

Reprezentanții bisericii ortodoxe au încercat și prin intermediul companiilor și al efimeriului lor să împiedice unirea ortodocșilor români cu catolicii din Transilvania. Sint cunoscute strădaniile patriarhului Ierusalimului, Dositei, care vizitează atât Sibiul, cât și Brașovul, de a împiedica unirea. Dar mitropolitul Anastasie, împreună cu o parte a clerului român, acceptaseră unirea. Să vedem care era poziția companiei în această privință.

Efimeriul companiei grecești din Sibiu depunea după alegerea sa un jurămint în fața episcopului ortodox al Transilvaniei. Textul acestui jurămint a fost transcris într-una din condicile companiei. Printre altele efimeriul se angajează să nu se amestece în discuții religioase, să nu critice religia imperiului și religia românilor uniți⁵⁹. Întreaga companie garanta că efimeriul va respecta acest jurămint. Cu toate acestea, Grigorie de la Muntele Athos, preotul companiei sibiene, va fi întemnițat în 1746

⁴⁸ În anul 1696, *ibidem*.

⁴⁹ La 15 octombrie 1713 de la Tîrgoviște: la 17 ianuarie 1713 și 4 iulie 1713; *ἀπὸ Βλαχίας*, *ibidem*, p. 18, 20, 22.

⁵⁰ La 2 iulie 1723, *ibidem*, p. 22.

⁵¹ La 16 octombrie 1731, *ibidem*, p. 34.

⁵² La 16 mai 1732, *ibidem*, p. 35.

⁵³ Calinic scrie la 31 iulie 1742 Companiei grecești din Sibiu în acest sens, *ibidem*, p. 42. Se pare că era rudă cu Pater Ianos. La 30 august 1724 Nicolae Pater scria companiștilor din Craiova rugându-l să-l ajute pe episcopul Calinic. Același Nicolae Pater recomandă, la 16 februarie 1733, starostelui negustorilor greci din compania din Sibiu pe un călugăr de la mănăstirea Sf. Nicolae din Mira (din regluna Salonicului), de unde se pare că provenea familia Pater, *ibidem*, p. 25.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 48.

⁵⁵ Vezi capitolul VII.

⁵⁶ Invoiala era „de a vinde cu un singur preț statornicit blănuri și celelalte lucruri de mătase”, N. Iorga, *op. cit.*, p. 34.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Sau 712 aslani și cîntărea 7 ocale, B.A.R., ms. gr. 976, fol. 172.

⁵⁹ De asemenea, să fie credincios împăratului roman și Casei de Austria și principelui Transilvaniei; să respecte legile țării; să nu corespunde în secret cu țări străine împotriva împăratului; să nu se ocupe de probleme politice, ci numai de cele spirituale ale companiei etc., *ibidem*, ms. gr. 975, fol. 119. Vezi N. Camariano, *op. cit.*, p. 220.

sub acuzarea că face propagandă împotriva unirii și răspindește, în acest sens, cărți grecești și românești⁶⁰. Pentru perioada de care ne ocupăm nu cunoaștem asemenea cazuri. În schimb, Caloianis Peter, care a fost proestosul companiei din Sibiu între 1672 și 1674, persoană influentă în Transilvania, trimite o scrisoare mitropolitului Transilvaniei Atanasie⁶¹ în care îl condamnă pentru că a acceptat unirea⁶².

Efimerii erau legați prin jurământ că nu vor face propagandă anticatolică și nu-i vor critica pe uniți, totuși unele discuții trebuie să fi avut loc, așa cum reiese din „plingerea” adresată, la 9 aprilie 1741, de doi preoți din Bungard lui Ioan Inochentie Clain, vlădică al Făgărașului și al bisericii unite din Transilvania⁶³.

Pentru compania din Brașov nu avem informații precise asupra legăturilor pe care companiștii le întrețineau cu înalții prelați ai bisericii ortodoxe, dar în unele liste de cheltuieli sînt înscrise uneori și sumele dăruite locurilor sfinte; știm de asemenea, că unii patriarhi au făcut apel la compania din Brașov pentru „eleimosini”. În arhiva companiei se găsește o scrisoare adresată companiștilor de Partenie, patriarhul Ierusalimului, la 22 august 1742, în care își manifestă satisfacția pentru buna primire pe care i-au făcut-o preotului Parthenios, trimis de el la Brașov⁶⁴.

5. În anul 1656, senatul Sibiului interzicea negustorilor greci să deschidă școli, fie publice, fie particulare⁶⁵, dar în decursul veacului al XVII-lea companiștii sibieni nici nu aveau nevoie de școli, de vreme ce nu-și aduseseră familiile în Transilvania. La mijlocul veacului al XVIII-lea, odată cu stabilirea companiștilor în Transilvania și căpătarea cetățeniei austriece, începe și lupta pentru obținerea dreptului de a întemeia o școală greacă la Sibiu⁶⁶. Este posibil ca efimerii companiei să fi fost și „didascăli” ai copiilor companiștilor care își întemeiaseră o familie și se stabiliseră în Transilvania. Sintem siguri, în schimb, că acești efimeri, care veneau din diferite centre religioase și culturale ale Orientului ortodox, aduceau cu ei cărți și poate chiar manuscrise. În prologul la „Σύνοψις φυσιολογική”, sfîrșit abia la 9 mai 1709 la Sibiu, Ioan Adamis ne mărturisește că începînd cu anul 1706 efimerii companiei, Matheos din Pogoniana⁶⁷, i-a împrumutat numeroase cărți grecești și latinești, permițîndu-i să studieze filozofia, gramatica, fiziologia etc.⁶⁸. Compania din Sibiu avea o „bibliotecă” încă din anul 1661, cînd episcopul Leontios Pamfos⁶⁹ lasă companiei o serie de cărți, care sînt înregistrate într-una din condicile companiei⁷⁰. Alături de cărți religioase⁷¹, printre

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 52–53.

⁶¹ În anul 1698 Athanasie promisese la Mitropolia de la București, în fața lui Theodosie, mitropolitul Ungrovlahiei, și a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, că nu se va uni cu catolicii.

⁶² Al. Lepedatu, *op. cit.*, p. 307–308; N. Camariano, *op. cit.*, p. 234.

⁶³ Din scrisoare reiese că biserica grecească din Bungard era bogată nu numai în obiecte, dar avea și moșiși cumpărate de la Elena Maria Bălăceanca, N. Iorga, *op. cit.*, p. 41–42.

⁶⁴ B.A.R., fond. Bis. gr., MDCCV, doc. 23.

⁶⁵ Arh. St. Sibiu, fond. Compania grecească, cutia I, doc. 5 și 36.

⁶⁶ Începe să funcționeze probabil în anul 1766, N. Camariano, *op. cit.*, p. 235.

⁶⁷ Între anii 1704 și 1723.

⁶⁸ Biblioteca Națională a Greciei, ms. 5.8. 1182. Manuscrisul semnalat de Ioan și Alex. Sakkelion în *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνηκῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Atena, 1892, p. 214, nr. 1 182, pe care l-am cercetat în anul 1973.

⁶⁹ Însmormintat la Boița.

⁷⁰ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 150–150^v. Odată cu cărțile sînt donate numeroase obiecte de cult.

⁷¹ Două evanghelii, vechiul și noul testament, 1 apostol, 2 cărți ale lui Nichifor, un antologhion, o psaltire, un canon, un octoih, un paroclitic, un triod, un penticostar.

care cunoscuta Amartolon Sotiria, găsim și cărți laice. Astfel, este cronica lui Matei Cigala (Νέαν σύνοξιν διαφόρων ιστοριών), *Iatrosofia* (Ιατροσοφία) și o *Pedagogie* (Παίδαγωγία) și, în sfârșit, Βιβλιοπουλα τοῦ Μιχαήλ βόδα, la care este adăugat: καὶ ἄλο διβίο („și altă carte”)⁷².

Într-un Κατάσιχον⁷³ al cărților și obiectelor ce se găseau la biserica companiei din Sibiu la 3 octombrie 1742 — întocmit de Panaiotis Racoviță — găsim și alte cărți. Se notează, de pildă, că patriarhul Dositei al Ierusalimului dăruise companiei un volum din Τόμος Αγάπης, iar Hrisant Notara, un exemplar din Τόμος εἰρήνης. Nicolae Iorga pomenește de un *Catastif* al averii bisericii Companiei grecești din Sibiu, din 10 ianuarie 1738, pe care nu l-am găsit. Din notița publicată de Iorga reiese că la Biserica greacă exista și *Istoria patriarhilor din Ierusalim* a lui Hrisant Notara, ca și un exemplar al *Pravilei românești* (βιβλίον βλαχικόν ἡγουν νόμος)⁷⁴.

Este de presupus existența și a altor cărți⁷⁵, nu numai aduse de efimeri sau dăruite de patriarhi, dar și date de negustorii cu rol important în comerțul cu cărți și manuscrise, pe care le aduceau mai cu seamă din Orient. Așa cum am mai văzut prilejul să arătăm, primul grămătic al companiei din Sibiu, Ioannis Panu, s-ar putea să fie copistul unuia din manuscrisele cunoscutului roman *Stephanites și Ichnilates*⁷⁶, după un manuscris care nu s-a păstrat. De asemenea Ioan Adamis, al doilea cunoscut grămătic al companiei din Sibiu⁷⁷, prezent în Transilvania încă de la începutul veacului, era nu numai un stăruitor cititor al cărților împrumutate de la preotul companiei, dar și autor. În prologul la Σύνοψς φυσιολογικῆ, Adamis cu meticulozitatea grămăticului, care consemna cu grijă în condica scrisă de el⁷⁸ cele mai importante evenimente din viața companiei, descrie cînd și cum a reușit să alcătuiască această scriere. Aflăm astfel că, concomitent cu atribuția de grămătic sau cu altele avute în companie, își continuă și activitatea de negustor⁷⁹.

Breviarul fiziologic are două părți: teratologia (Τερατολογία) și fiziologia (Φυσιολογία) precedate de un „prolog” și o introducere asupra „istoriografiei”⁸⁰ folosite. Scrierea nu este o simplă compilație. Adamis citează o serie de autori începînd cu cei antici (Platon, Aristotel, Strabon etc.), iar apoi îi enumeră pe primii fiziologi. Își însoțește expunerea cu exemple din vremea sa, „culese” din diferite părți ale lumii. În acest scop folosește și unele „calendare” care circulau în această vreme⁸¹.

⁷² N. Camariano socotește că este vorba de ediția din 1638, de la Veneția, a poemului, lui Stavrinis, Ανδραγαθίας τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαήλ, Βοῖβονδα, *op. cit.* p. 210.

⁷³ Mulțumesc și pe această cale părintelui Th. Bodogae care mi-a pus la dispoziție copia ms. gr. ce se află în Arhiva Mitropoliei din Sibiu. În *Catastif* mai sînt notate o serie de alte cărți religioase, printre care amintim *Evanghelia* dăruită de Ninos Venețianul.

⁷⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 38 și Hurmuzaki, XIV/2, p. 1 080.

⁷⁵ Nu am reușit să facem investigații în Biblioteca Seminarului teologic din Sibiu, unde presupunem că se află multe cărți care provin din biblioteca companiei din Sibiu.

⁷⁶ B.A.R., ms. gr. 292; vezi și O. Cicanci, *Deux variants grecques de l'œuvre Stephanites et Ichnilates*, in „Revue des études sud-est européennes”, tom. X, nr. 3.

⁷⁷ Vezi capitolul III.

⁷⁸ B.A.R., ms. gr. 976.

⁷⁹ Astfel explică autorul de ce a avut nevoie de trei ani (1706—1709) pentru a-și termina scrierea. De cîteva ori a fost nevoit să se întoarcă în „patrie” pentru a-și rezolva unele probleme familiare.

⁸⁰ Adamis vorbește de „istoriografii vechi și noi”.

⁸¹ Citează de pildă, Καλεντάριον Τουρναϊωτικόν τῆς ἀπάνο Οὐγγαρία, pe care i-l dăduse prietenul său, cunoscutul companist Evstatios Dimitrie.

Atunci cînd traduce fragmente întregi din autori latini folosiți în greacă „apla”, arată că o face pentru a fi pe înțelesul „fraților” din companie. Paul Cernovodeanu ne semnalează că în anul 1760 Ioan Adamis traduce în neogreacă *Pax corporis*, aparținînd medicului transilvănean Ferencz Páriz Pápai (1649—1716) (tipărită la Cluj în 1690)⁸².

Am mai avut prilejul să vorbim de *Sintagma*⁸³ alcătuită de Ioan Adamis în 1760 la Sibiu. Originalul se află la Muntele Athos⁸⁴. Am folosit copia din anul 1779, ce se află în Arhiva bisericii Sfînta Treime din Brașov⁸⁵. În afară de o serie de diplome, decrete și legi redată în traducere greacă⁸⁶, dar pe care le putem găsi și în alte publicații, autorul face cercetări interesante asupra istoriei politice a Transilvaniei. De pildă, prezintă un scurt istoric asupra sașilor și secuilor din Transilvania, însoțit de textele statutelor lor⁸⁷. Scopul mărturisit al autorului este acela de a-i pune la curent pe companiști cu viața politică a Transilvaniei, cu legile țării.

Bogata bibliotecă a companiei și Bisericii grecești din Brașov conține un mare număr de cărți tipărite la Veneția și în Țara Românească în veacul al XVII-lea și la Viena în cel de-al XVIII-lea⁸⁸. Cele mai numeroase sînt scrierile religioase, la care se adaugă însă și o serie de lucrări laice (autori clasici, bizantini etc.). Este de presupus că ele au fost strinse de-a lungul anilor, și desigur că efimerii companiei, care veneau de la Athos sau Sinai, aduceau și cărți sau manuscrise, dintre care unele erau copiate de aceștia în decursul anilor⁸⁹. Stolnicul Constantin Cantacuzino îi scria în martie 1719 patriarhului Hrisant Notara: „o cărticică pe care Fericirea Voastră mi-a trimis-o de-a dreptul am dat-o domnului Zotu, cînd a plecat de aici pentru Brașov, ca să o copie”⁹⁰.

În actele companiei din Brașov găsim la sfîrșitul veacului al XVII-lea pe un Scarlatache Spandoni, pe care companiștii îl socoteau „prea învățat” (formulă care nu se folosea printre negustorii companiilor). Credem că este vorba de acel Scarlatache Spandoni, care, împreună cu Ioan Comnen, era dascăl al copiilor lui Constantin Duca⁹¹. S-a păstrat și o corespondență între Spandoni și Ioan Comnen, din care rezultă preocupările lor filozofice și teologice⁹². Spandoni corespundea și cu un alt învățat grec din

⁸² Este un manual de medicină generală, inspirat din culegerea *Ideea universae medicinae practicae* (Amsterdam, 1748), a medicului scoțian John Jonston, tradus în românește de negustorul sibian Dumitru Zamfirake, sub titlul *Meștesugul doftori* ...; vezi P. Cernovodeanu, *Scientific and cultural contacts between England and the Rumanian lands (1650—1720)*, în *Cultural contacts between England and the Rumanian lands (1650—1720)*, în „Rumanian Studies”, vol. II, Leiden, 1972, p. 99—100.

⁸³ Vezi capitolul 37.

⁸⁴ Doamna Despina Papastatis mi-a pus la dispoziție în anul 1973 la Salonic fotocopiile manuscrisului *Sintagmei*, dîndu-mi posibilitatea să constat că era originalul.

⁸⁵ Copiat la Brașov la 18 iunie 1779 de Gheorghe Nicolaidi.

⁸⁶ În 43 de capitole sînt enumerate legile Principatului Transilvaniei, însoțite de unele explicații.

⁸⁷ Numai capitolul asupra sașilor însumează 94 de pagini.

⁸⁸ De la Veneția și Viena sînt aduse și o serie de obiecte de cult și icoane. Negustorii companiei din Brașov făceau negoț cu icoane moscovite.

⁸⁹ Am cercetat o bună parte din cărțile acestei biblioteci, ce se păstrează la biserica Sf. Treime din Brașov, dar nu am găsit vreo notiță care să ne servească ca indiciu.

⁹⁰ *Hurmuzaki*, XIV/3, p. 88.

⁹¹ *Ibidem*, p. 774—775; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, p. 53.

⁹² B.A.R., ms. gr. 974, fol. 285. Vezi și O. Cicanci, P. Cernovodeanu, *Contribution, à la connaissance de la biographie et de l'œuvre de Jean (Hierothée) Comnene (1668—1719)*, în „Balkan Studies”, XII, 1, Salonic, 1971, p. 181.

Țara Românească, Iacov Pilarino, care avea legături de negoț cu negustorii ce făceau parte din compania din Brașov, așa cum am văzut în capitolul anterior. Se pare că între anii 1692 și 1711 Spandini funcționează ca profesor la Filipopol⁹³. Sigur este că în 1714 este cartophilax și mare retor la Constantinopol⁹⁴, de unde purta corespondență cu Hrisant Notara. În ce ne privește, credem că era folosit de compania brașoveană pentru redactarea corespondenței în limba latină cu autoritățile transilvănene și austriece.

---

⁹³ C. Evangelidis, *Ιστορία τῆς παιδείας ἐπὶ τὸν κορυφαίαν*, Atena, 1956, p. 78. Evangelidis socoate că în 1684 Spandonis era profesor de filozofie al Academiei din Constantinopol.

⁹⁴ *Hurmuzaki*, XIV/2, p. 857–858.

CONCLUZII

După ce am analizat toate aspectele privind organizarea și activitatea companiilor grecești de la Sibiu și Brașov, vom încerca să definim caracterul acestor două companii transilvănene, să arătăm ceea ce au ele comun sau le deosebește, ca și specificul lor față de asociațiile similare din Europa, să stabilim tipul căruia îi aparțin.

Să vedem în ce măsură companiile grecești din Transilvania corespund, prin structură și regim de funcționare, organizațiilor comerciale similare din Europa, precum și ceea ce au ele specific. Companiile grecești din Sibiu și Brașov erau asociații comerciale cuprinzând un mare număr de negustori, întemeiate prin privilegiile princiare confirmate de împărații austrieci. Ele aveau norme de funcționare — așa-numitele „legi și legăminte” — adoptate prin „voința comună” a tuturor membrilor companiei. Aceste caracteristici corespund și altor companii de comerț europene, întemeiate unele înainte, alte după înființarea celor din Transilvania. Să nu uităm că, la Sibiu, compania ia ființă în 1636, dată la care existau doar câteva companii engleze și olandeze.

Trebuie să remarcăm, în același timp, condițiile speciale de funcționare a celor două companii grecești. Membrii lor erau negustori proveniți din Imperiul otoman, supuși otomani, cel puțin pînă la 1746, dată la care se oprește cercetarea noastră. În momentul întemeierii celor două companii, Principatul Transilvaniei se afla sub suzeranitatea Imperiului otoman și, ca urmare, spre deosebire de companiile occidentale, cele din Sibiu și Brașov nu erau înființate și sprijinite de guvernul țării ai căror supuși erau — în cazul nostru de Poartă —, ci de principele Transilvaniei. După încadrarea Transilvaniei în Imperiul austriac, ele aveau să beneficieze de o situație specială, obținînd privilegiile din partea autorităților de la Viena, interesate în comerțul oriental chiar și în condițiile în care imperiul era în război cu Poarta, ai cărei supuși erau companiștii. La aceasta se adaugă și o anumită situație specifică Transilvaniei, decurgînd din existența „celor trei națiuni” privilegiate și îndeosebi din opoziția celei săsești față de companiile comerciale grecești.

Toate aceste împrejurări au contribuit, credem, la adîncirea caracterului deosebit, specific al celor două companii grecești din Transilvania, adăugînd funcției lor economice pe cea de comunitate.

După cum s-a văzut în diferite capitole ale lucrării, compania din Sibiu, preocupată de respectarea legilor Transilvaniei, încă în primele ei documente ținea să remarce că organizarea ei judecătorească, care-i conferea autonomia, este identică cu cea obișnuită în țara gazdă: tribunalul era alcătuit din 12 pîrgari sau asesori, în frunte cu judecătorul sau staroste. *Sintagma* lui Ioan Adamis din 1760 cuprinde, într-un capitol special, „obiceiurile țării legate de judecătorie”¹, iar Panos Ioannu, în prefața

¹ B.A.R., Arhiva bis. Sf. Treime Brașov, Σύνταγμα Νόμων Πολιτικῶν, p. 31–43.

la cartea a II-a din Codexul companiei sibiene (1655), subliniază că „...văzînd noi tribunalele locului și pe cei doisprezece asesori, care guvernau la judecăți”, s-a hotărît să facă o carte, în care să noteze normele de conduită orînduite de înaintașii învățați ai neamului și care să arate „drepturile fraților și negustorilor”, adăugînd : „...am judecat în sinea mea că, deoarece neamul nostru al grecilor sau romeilor era în trecut înclinat spre științe, scrieri și practici nobile... în prezent să nu imităm întru totul ordinea celorlalte națiuni”². Într-adevăr, companiștii vor adopta norme de viață și negoț specifice situației și activității lor. Am văzut totuși că judecătoriile transilvănene erau identice alcătuite. Vom întîlni și în Transilvania complete de judecată alcătuite din doisprezece jurați, uneori din șase, ca la compania din Brașov³. Dar nu numai în Transilvania, ci și în celelalte două țări românești întîlnim o organizare identică, ca de altfel și în alte regiuni sud-est europene. De pildă, în comunitatea din Serres, de unde proveneau numeroși membri ai companiei din Sibiu și apoi și ai celei din Brașov, la începutul secolului al XVII-lea se alegea „un consiliu” alcătuit din doisprezece membri (δημογεροντίας) aleși în adunarea „celor mici și celor mari”, în fața mitropolitului și arhontilor, reprezentanți ai breslelor din oraș. Conducătorul comunității era numit „protogheros” sau „proestos” și reprezenta interesele comunității în fața turcilor, stringînd în același timp impozitele proporțional cu veniturile fiecăruia etc.⁴. Într-un important studiu asupra „dinogherondiei” K. Lameras constată că, alături de funcția sa organizatorică, socială, ecleziastică, aceasta avea și drepturi judecătorești. Alegerile care se făceau la demogherondiile din Epir și Asia Mică (Trapezunt, Smirna, Cesarea, de unde proveneau unii din membrii companiilor) ne amintesc de felul în care se făceau alegerile în cele două companii transilvănene⁵. Sint folosite chiar și unele expresii asemănătoare, ca „alegera de către cei mici și mari”. Asesorii — se menționează în unele documente ale companiilor transilvănene — alcătuiesc „consiliul”, iar „porția” este proporțională cu venitul fiecărui negustor. Totodată, se remarcă modul specific în care la un moment dat se alegeau jurații la Brașov, ei reprezentînd principalele centre din care proveneau negustorii⁶.

După părerea noastră, în organizarea tribunalelor companiilor din Sibiu și Brașov era respectat „obiceiul locului”, care corespundea în același timp unor forme organizatorice obișnuite în locurile de baștină ale companiștilor. N. Pantazopoulos arată că corporațiile din Grecia, bazate pe autoadministrare, erau conduse de un proestos și un consiliu de 6—12 membri, aleși de adunarea generală⁷. În ceea ce privește procedura de judecată considerăm că este proprie companiilor din Sibiu și Brașov, alcătuită după o perioadă de experiență, și evident influențată de legile locului, ce trebuiau, în acest fel, respectate; același lucru apare evident

² B.A.R., ms. gr. 976, fol. 58.

³ Gremiul levantin avea șase asesori, E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 297.

⁴ P. Th. Pannos, *op. cit.*, p. 88 urîn.

⁵ K. Lameras, Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν Τουρκοκρατίας δημογεροντιῶν, în Μικρσιατικὰ Χρονικά, Atena, 1946, tom. III, p. 1—73.

⁶ Aceasta ne amintește de unele forme de organizare a Companiei moscovite a englezilor, întemeiată în 1555. Vezi Inna Lubienko, *Les relations commerciales et politiques de l'Angleterre avec la Russie*, Paris, 1923.

⁷ N. Pantazopoulos, *Community laws customs of western Macedonia under ottoman rule*, în „Balkan Studies”, Salonic, 2(1961) și D. Zakythionos, Η Τουρκοκρατία Εἰσαγωγή εἰς τὴν νεότερην ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, Atena, 1957, p. 31—36.

și în terminologie (gloabă, birșag etc.). Chiar dacă pentru compania din Brașov nu avem regulamente, constatăm din practica judiciară similitudinea cu cea sibiană. Să nu uităm că unii membri ai companiei din Brașov au venit de la Sibiu cu obiceiurile și experiența companiei de acolo.

Este dificil, de asemenea, să stabilim ceea ce era specific statutelor și regulamentelor companiilor grecești din Sibiu și Brașov, în comparație cu cele ale țeherilor transilvănene. Nu găsim, de pildă, asemănări cu statutul breslei papucarilor din Făgăraș, din 1588 (în nouă puncte), și nici cu cele săsești din veacul al XVII-lea⁸. Unele puncte sau articole asemănătoare — în esență, nu în formulări — sînt o urmare a privilegiilor și „ordonanțelor” autorităților centrale. Cel mai vechi statut al unei bresle din regiunea balcanică în timpul dominației otomane găsit pînă în prezent este cel al Corporației tăbăcarilor din Elbasan din anul 1657⁹. Z. Shkodra prezintă și alte regulamente sau „norme juridice scrise”¹⁰ în limba greacă, ale citorva bresle din Elbasan (începînd cu anul 1662). De asemenea, semnalează existența a două bresle negustorești la Berat (pe care-l socotește legat economic de Ianina) în veacul al XVII-lea. Din confruntarea informațiilor sale privind organizarea și funcționarea acestor bresle, prezentate pe scurt, cu cele pe care le avem în legătură cu cele două companii transilvănene, nu găsim asemănări. Totuși, avînd în vedere că unii companiști erau în relații sau proveneau din aceste centre economice, este normal ca ei să fie purtătorii unor influențe. Presupunem, de pildă, că funcția de ceauș este introdusă de companiștii aromâni proveniți din regiunile albaneze¹¹. De asemenea, ar fi posibil ca unii termeni italieni folosiți de companiști să se datoreze aceleiași influențe¹², dar în primul rînd legăturilor directe de comerț ale companiștilor cu Veneția. Într-unul din capitolele lucrării am arătat că la începutul veacului al XVIII-lea începe să fie folosit pentru desemnarea proestosului și termenul aromânesc *catin*, ceea ce ne indică prezența mai numeroasă a aromânilor în compania din Sibiu. Nu găsim asemănări nici între felul în care erau organizate esnafurile din Istanbul și cele două companii transilvănene¹³.

Socotim însă că modelul de organizare a celor două companii nu ca o comunitate, ci ca o asociație comercială, este cel al companiilor engleze și, în special, al Companiei Levantului, întemeiată în 1581, cu care companiștii transilvăneni aveau frecvente legături¹⁴. Se știe că în veacul al

⁸ Vezi statutul publicat de Adolf Armbruster în *Eine Kronstädter Bruderschaftsordnung aus dem 17. Jahrhundert in Forschungen zur Volks und Landeskunde*, vol. 13, nr. 2, Sibiu, 1970.

⁹ Descoperit într-o arhivă de familie și publicat de Z. Shkodra în „Studine historiks”, nr. 2/1965, nu ne-a fost accesibil pînă în prezent. Mă folosesc de informațiile lui Shkodra, din studiul mai sus citat.

¹⁰ Z. Shkodra, *op. cit.*, p. 158.

¹¹ Începînd cu secolul al XVII-lea, era un fel de curier al breslei.

¹² Z. Shkodra subliniază puternica influență italiană (mai ales venețiană) în structura, organizarea și terminologia breslelor din Albania; *ibidem*, p. 376.

¹³ R. Mantran, *La vie quotidienne à Constantinople en temps de Suleiman Magnifique et de ses successeurs (XV-e et XVII-e siècles)*, Paris, 1965, p. 119 și urm.

¹⁴ Spre sfîrșitul veacului al XVII-lea companiile grecești din Transilvania preluau mărfurile englezești din Levant și le tranzitau în Europa Centrală. Vezi lucrările citate ale lui P. Cernovodeanu. La 7 ianuarie 1684 condicarii companiei consemnează că Mihail Teleky trimite prin intermediul proestosului companiei din Sibiu și al negustorului Demetrios Nicolau 160 florini scoțianului (τοῦ Σκοτζίανου) cu care avea afaceri în Polonia; B.A.R., ms. gr. 976, fol. 181^v.

XVII-lea Levant Company folosea „agenți” greci în regiunea Mediteranei¹⁵. Este cunoscut faptul că Compania engleză a Indiilor din 1600 și cea olandeză, tot din 1600, au impus o formă organizatorică utilizată ulterior de toate companiile de comerț¹⁶. Să amintim câteva din elementele comune cu Compania Levantului: depunerea jurământului la intrarea în companie, autoguvernarea prin „majoritatea vocilor”, consiliul de conducere compus din guvernator și 12 asistenți, care fixa *tariful* mărfurilor și *calitatea* acestora, impozitele după venit fixate de adunare etc.¹⁷.

Deci, în organizarea companiilor grecești din Sibiu și Brașov, distingem următoarele caracteristici: organizarea judecătorească ținând seama și de legile locului, dar având o procedură proprie; un mod de organizare asemănător comunităților de baștină; o organizare comercială inspirată, credem noi, de Compania engleză a Levantului. Companiile grecești din Transilvania corespund tipului de societate reglementată¹⁸, în care fiecare membru trafica cu capital propriu, dar într-un cadru impus: prețul minimal, calitatea, limitarea concurenței etc. Prin celelalte caracteristici mai sus-pomenite, însă și datorită condițiilor speciale în care-și desfășurau activitatea, companiile grecești din Transilvania, comparativ cu asociațiile negustorești similare din Europa, au o organizare *specifică*, care în nici un caz nu este aceea a unei bresle negustorești. Desigur că cercetările viitoare atit asupra companiilor, cât și asupra breslelor balcanice, atit de puțin studiate pînă în prezent, ne vor permite noi precizări asupra tipului de companie căruia îi aparțin cele de la Sibiu și Brașov, asupra originii și funcționării lor.

La rîndul lor, cele două companii grecești din Transilvania au servit drept model unor asociații negustorești, de asemenea denumite companii, ce se vor întemeia în centrul și sud-estul Europei¹⁹ la sfîrșitul veacului al XVII-lea și mai cu seamă la începutul celui de-al XVIII-lea²⁰, dar nici una din aceste companii nu va cunoaște întocmai formele de organizare ale celor din Transilvania. Desigur că în veacul al XVIII-lea împrejurările economice și politice în care activau aceste companii erau diferite. Deveneau tot mai numeroase în sud-estul Europei asociațiile de doi-trei negustori, care au existat și în cadrul celor două companii, prefigurînd casele de comerț moderne.

Majoritatea membrilor celor două companii erau greci care proveneau mai ales din Epir și Macedonia, dar și dintr-o serie de alte centre grecești din sud-estul Europei sau din Asia Mică. Alături de ei își desfășurau activitatea și numeroși aromâni (care veneau din Grecia, Albania

---

¹⁵ A. C. Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford, 1935, p. 123; Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 192.

¹⁶ *Vezi Economie et sociétés préindustrielles*, tom. 2 (1650—1780), Paris, 1917, p. 115.

¹⁷ Savary, *op. cit.*, p. 527—529; A. C. Wood, *op. cit.*

¹⁸ *Vezi* clasificarea lui C. Mousnier în *Histoire générale des civilisations*, vol. IV, Paris, 1956, p. 247—248.

¹⁹ *Vezi*, de pildă, statutele companiilor grecești, din Ungaria: Tokay (1667), Debrecin (1690) etc.; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 229 și urm.

²⁰ Compania comercială din Sibiu alegea un consiliu compus din 6—8 membri în frunte cu judele, care reprezenta compania în fața autorităților, stringea impozitele, făcea recensămîntul membrilor săi, dădea autorizații companiștilor pentru executarea comerțului. Compania garanta uneori pentru membrii săi, D. I. Popovici, *op. cit.*, p. 91.

și Bulgaria), ca și români, sirbi, bulgari, albanezi, armeni și evrei. În veacul al XVIII-lea, odată cu întemeierea unor companii comerciale sirbești sau greco-sirbești, numărul companiștilor de origine sirbă scade. De asemenea, prin întemeierea companiei negustorilor armeni de la Gherla și în urma acordării unor privilegii negustorilor evrei, ei sînt din ce în ce mai puțin întîlniți în listele celor două companii. Un număr important de negustori greci și armeni întemeiază o serie de companii comerciale în Ungaria, iar alții, minăți de interese de afaceri, se stabilesc la Viena și Lipsca²¹. În schimb, numărul companiștilor români crește în ambele companii, dar mai ales în cea de la Brașov. Desigur că în „noul val”²² de emigrare a negustorilor greci și balcanici spre centrul Europei sînt antrenati și companiștii din Transilvania. Astfel că foștii membri ai companiilor de la Sibiu și Brașov sînt întîlniți în companiile din Ungaria sau în cele două comunități grecești de la Viena, în care sînt grupați — alături de greci — aromâni și sirbi.

La mijlocul veacului al XVIII-lea constatăm formarea unor comunități grecești în imperiul austriac și în orașele germane, în care erau cuprinși și foști companiști de la Sibiu și Brașov, comunități care sînt rezultatul activității comerciale a negustorilor greci și balcanici interesați în aceeași măsură ca și imperiul austriac în comerțul cu Orientul. Tocmai în această perioadă încep să se stabilească în Transilvania și negustorii companiști. Dacă companiștii brașoveni se „așezaseră” cu familiile lor în Scheii Brașovului încă de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, la Sibiu încep să-și aducă familiile abia în veacul al XVIII-lea. De aceea în 1723 compania din Sibiu este nevoită să adopte o hotărîre în ceea ce-i privește „pe cei căsătoriti” rezidenți (ρεζιδέντες) în orașul Sibiu (după modelul celor de la Brașov, se spune în hotărîre), obligîndu-i să se supună „străinilor” (ξενιτικοί) și recomandîndu-le „să țină cu compania”²³. Acum, socotim noi, începe să devină mai evidentă transformarea companiilor în comunități.

Cunoscînd structura etnică a celor două companii, este firesc să ne întrebăm ce rol au avut ele în viața economică și socială a sud-estului Europei? Istoriografia greacă ajunge la concluzia că îndeosebi activitatea comercială pe care au desfășurat-o negustorii din Epir și Macedonia în țările române și în Europa Centrală au avut efecte din cele mai favorabile în dezvoltarea unor centre economice cum erau Serres²⁴, Melenic²⁵, Cozani²⁶,

²¹ Vezi de pildă, N. S. Tomadakis, *op. cit.*; Ö. Füves, *op. cit.*; V. Popović, *Les marchands ottomans à Vienne en 1767*, în „Revue historique du sud-est européen, XVII (1946), nr. 3 - 4, p. 166 și urm.

²² Cauzele acestui nou val de migrație spre Europa Centrală sînt explicate de istorici greci tocmai prin interesele economice și prin faptul că averile acumulate de negustorii greci nu erau în siguranță în Imperiul otoman.

²³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 108 - 108^v.

²⁴ Serresul înregistrează progrese economice importante la sfîrșitul veacului al XVII-lea datorită comerțului cu bumbac pe care-l făcea cu Brașovul și Viena (St. I. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 48). Nicolae Mavrocordat dăruiește mitropoliei din Serres 360 groși, din care 250 se dau „dascălului” școlii din localitate (Ap. Vacalopoulos, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, p. 396).

²⁵ La Melenic se prelucrau piei care se exportau în Austria și Franța. Mulți negustori din Melenic se stabilesc la Viena, Pesta, Sibiu, Brașov, Timișoara, Rimnic, București, etc. (Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 21).

²⁶ Datorită comerțului cu Europa Centrală prosperă și Cozani, unde la 1745 se întemeiază o „școală a companiei” (Ap. Vacalopoulos, *Οἱ δουτικομακεδόνες ἀπόδημοι*, Salonic, 1952, p. 13; St. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 33).

Ianina, Castoria, Siatista²⁷ etc. în perioada 1600—1800, și în formarea burgheziei în aceste așezări urbane din spațiul elenic²⁸. Desigur că o examinare a dezvoltării economice a celorlalte centre din care proveneau companiștii ar putea să ne furnizeze informații interesante, în sprijinul acelorași teze. Dar și așa putem conchide că cele două companii de la Sibiu și Brașov au reprezentat forme de organizare economică și socială a negustorilor „interbalcanici” (cum îi numesc unii istorici ca Tr. Stoianovich, N. Svoronos²⁹ etc.), care au contribuit la formarea burgheziei balcanice naționale de la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Companiștii au avut un aport de seamă la activizarea comerțului de tranzit pe uscat, dintre Orient și Europa Centrală, având reprezentanți nu numai în cele mai importante centre din regiunea balcanică, dar și în punctele cheie de pe rutele comerciale spre Orient, cum erau: Smirna (pentru Anatolia și Marea Egee), Trapezunt și Sinope (pentru Marea Neagră). Totodată, negustorii companiști, preluând o serie de mărfuri din spațiul balcanic, au contribuit la dezvoltarea producției locale de mărfuri și au activizat comerțul exterior al regiunilor din sud-estul Europei.

Pentru istoria neoelenismului companiile de la Sibiu și Brașov au reprezentat etape în organizarea economică și socială a comunităților grecești din diaspora și în dezvoltarea burgheziei naționale. Asistăm la sfârșitul „Bizanțului după Bizanț” și la nașterea purtătorilor noii orinduirii. În acest sens este interesant de urmărit, de pildă evoluția terminologiei folosite de companiști. În decursul veacului al XVII-lea în documentele companiilor este des întâlnit termenul de „neam” (γένος)³⁰, moștenit de la Imperiul bizantin, termen care nu avea un conținut etnic, ci unul religios, reprezentând cristalizarea „conștiinței comune”³¹. D. Zakythinos socoate că burghezia din diaspora creează sistemul ideologic și spiritual al națiunii. Problema formării națiunilor balcanice nu este încă îndeajuns cercetată. De aceea socotim că este interesant să semnalăm istoricilor că în veacul al XVIII-lea, alături de „romei curați și universali”³², apare în titulatura companiei și termenul de „grec” („neamul romeilor și grecilor”). Considerăm că folosirea termenului de grec, ca și a celui de bulgar, sîrb și român (vlah), reflectă începutul procesului de formare a conștiinței originii etnice, corespunzător progresului economic și cultural înregistrat de negustorii balcanici în veacul al XVIII-lea. În regulamentul companiei de la Sibiu din 1746 se vorbește chiar de „obiceiuri naționale”³³.

²⁷ Din Siatista proveneau companiștii: Gheorghe Lazaris, Panaiotis Ioannu, Pantazis etc. Siatista cunoaște în această perioadă o puternică dezvoltare economică, care se datorește comerțului cu piei, blănuri, bumbac, mătase ce erau exportate în Europa Centrală (Ap. Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 13).

²⁸ Vezi lucrările lui Ap. Vacalopoulos și mai ales *Les villes grecques*, p. 76, și urm.

²⁹ S. Svoronos vorbește și de o „conștiință interbalcanică”.

³⁰ Ρωμαϊκὸν γένος sau ἡμετέρον γένος.

³¹ D. Zakythinos, Ρωμαϊκὸν γένος sau ἡμετέρον γένος, Atena, 1965, p. 38 și urm.

³² Arh. St. Sibiu, doc. 27.

³³ B.A.R., ms. gr. 976, fol. 123^v.

Desigur că o serie de probleme legate de originea etnică a membrilor companiilor grecești de la Sibiu și Brașov rămân neclarificate în stadiul actual al cercetării, dar important este faptul că și aceste companii, prin cadrul organizatoric oferit, au contribuit la dezvoltarea viitoarei burghezii balcanice. Încheindu-și *Tetrolgia* la 4 iunie 1710, Ioan Adamis preciza că a fost scrisă „în Sibiul Transilvaniei, unde străinii se simt tot atît de bine ca și în propria patrie și unde navigatorii își găsesc liman, iar negustorii cîștig, ca și scriitorii de cărți...”³⁴.

Credem, de asemenea, că cele două companii din Sibiu și Brașov, din care făceau parte și negustori din Moldova și mai ales din Țara Românească, au contribuit la activizarea comerțului exterior al celor două țări române și la menținerea legăturilor economice cu Transilvania. Negustorii români din Moldova și Țara Românească, ca membri ai companiilor, luau parte și la comerțul de tranzit dintre Europa Centrală și Orient, prin Țara Românească, mai cu seamă, trecînd, cel puțin pentru veacul al XVII-lea, principalele rute comerciale. Astfel că cele două companii au contribuit la lărgirea pieței noastre interne, dar și la introducerea și perfecționarea unor practici comerciale utilizate în comerțul internațional.

Pentru românii din Transilvania, companiile de la Sibiu și Brașov au însemnat în primul rînd posibilitatea de a face comerț (interzis pentru ei de cele trei națiuni favorizate). Apoi s-au bucurat de privilegiile importante pe care autoritățile transilvănene și cele de la Viena le-au acordat celor două companii, fiind angrenați în comerțul de tranzit și acumulînd capitaluri. Cercetarea activității ulterioare anului 1746 a celor două companii a arătat că, de pildă, o parte a burgheziei brașovene s-a format în compania de la Brașov³⁵. Negustorii companiști, ca și efimerii celor două companii, au introdus în Transilvania cărți și manuscrise grecești, latinești etc. Se știe că adeseori negustorii erau cei care vehiculau cărți între Veneția și Viena. Socotim că și companiștii, ca și preoții lor, proveniți din cele mai importante centre religioase și culturale din Orient, au fost purtătorii unor cărți și manuscrise care se găsesc și astăzi în bibliotecile și arhivele românești, dar și în cele de la Muntele Athos, Cozani³⁶ etc. (numeroase fiind scrise și tipărite în țările române).

Numărul mare de documente folosite ne-a permis clarificarea unor aspecte inedite privind organizarea și activitatea companiilor grecești de la Sibiu și Brașov. Descoperirea unor noi fonduri de arhivă va completa desigur multe din problemele puse în discuție, dar în stadiul actual al cercetării sperăm ca lucrarea de față să ofere date importante specialiștilor în istoria economică și socială a sud-estului Europei.

---

³⁴ Biblioteca Națională a Greciei, ms. 5.8.1182, fol. 514.

³⁵ Vezi lucrările citate ale lui Nicolae Iorga, Nestor Camariano, Cornelia Papacostea-Danielopolu etc.

³⁶ Pentru care avem informații sigure.

Compania grecească din Siblu

ABA

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1705	octombrie 2	98 buc.	3,40 fl. ung.	333,20 fl. ung.	Siblu	aba de rind
1705	" "	691 "	3,40 " "	2 349,40 " "	"	" " "
1705	" "	109 "	3,40 " "	370,60 " "	"	" " "
1705	" "	26 "	3,40 " "	88,40 " "	"	" " "
1705	" "	17 "	3,40 " "	57,80 " "	"	" " "
1705	" "	16 "	3,40 " "	54,40 " "	"	" " "
1705	" "	195 "	3,40 " "	663 " "	"	" " "
1705	" "	20 "	3,40 " "	68 " "	"	" " "
1705	" "	1 024 "	3,40 " "	3 481,60 " "	"	" " "
1705	" "	46 "	4,50 " "	207 " "	"	" bună
1705	" "	66 "	4,50 " "	297 " "	"	" "
1705	" "	6 "	3,40 " "	20,40 " "	"	" de rind
1705	" "	2 "	4,50 " "	9 " "	"	" bună
1705	" "	70 "	3,40 " "	238 " "	"	" de rind
1705	" 3	459 "	3,40 " "	1 560,60 " "	"	" " "
1705	" "	131 "	4,50 " "	589,50 " "	"	" bună
1705	" "	1 713 "	3,40 " "	5 864,20 " "	"	" de rind
1705	" "	5 "	3,40 " "	17 " "	"	" " "
1705	" 10	2 235 "	3,40 " "	7 599 " "	"	" " "
1705	" "	131 "	4,50 " "	589,50 " "	"	" bună
1705	" "	4 "	4,80 " "	19,20 " "	"	" roșie
1705	" "	1 024 "	3,40 " "	3 481,60 " "	"	" de rind
1705	" "	46 "	4,50 " "	207 " "	"	" bună
1705	" "	1 163 "	3,40 " "	3 954,20 " "	"	" de rind
1705	" "	66 "	4,50 " "	297 " "	"	" bună
1705	" "	214 "	3,40 " "	727,60 " "	"	" de rind
1705	" "	18 "	4,80 " "	86,40 " "	"	" roșie

ANGLIE (londish cloth)

1694	octombrie 5	136 $\frac{1}{4}$ coși	5,50 fl. ung.	749,38 fl.	Alud	fără altă mențiune
1694	" "	31 $\frac{1}{4}$ "	5,50 " "	171,88 "	"	anglie roșie
1694	" "	37 "	5,50 " "	203,5 "	"	anglie verde
1695	mai 22	2 $\frac{3}{4}$ "	5,60 " "	14 "	Brașov	anglie morico (roșu închis)

ARNICI

12 - c. 763

15

1693	februarie 12	60 turale	0,78 aslani	46,80 aslani	Bistrița	
1695	" "	5 buc	1,24 fl. ung.	6,20 fl. ung.	"	arnici mijlociu
1695	" "	2 "	1,25 " "	2,50 " "	"	
1695	" "	90 turale	0,77 aslani	69,30 aslani	"	aduse de la Constantinopol
1696	septembrie 5	36 "	1,40 "	50,40 "	Sibiu	
1696	octombrie 10	13 "	20 "	260 "	"	
1696	" "	10 "	15 "	150 "	"	

AȘTAR

1696	august 28	135 perechi	3 fl. ung.	405 fl. ung.	Sibiu	
1696	octombrie 10	45 "	3,50 "	157,50 " "	"	
1696	noiembrie 20	13 ³ / ₄ "	3,50 "	47,25 " "	"	
1696	decembrie 20	15 "	3,6 "	54 " "	"	

BIRICHEZI = țesătură de mătase

1693	februarie 12	13 coți	5 aslani	65 aslani	Bistrița	
1694	august 9	1 cot	16 fl. ung.	16 fl. ung.	Cetatea de Baltă	birichezi mare
1694	" 14	1 "	16 " "	16 " "	Bistrița	
1695	ianuarie 2	1 "	15 " "	15 " "	Brașov	
1695	" 15	3 coți	15 " "	45 " "	Alud	
1695	" 20	1 cot	15 fl.	15 fl.	Brașov	
1695	februarie 12	1 "	15 fl. ung.	15 fl. ung.	Bistrița	birichezi lat
1695	" "	21 coți	5 aslani	105 aslani	"	birichezi mare aduse de la Constantinopol
1695	iunie 2	1 cot	16 fl.	16 fl.	Cluj	
1695	iulie 24	1 "	22 "	22 "	Mediaș	
1696	septembrie 5	10 buc.	16 fl. ung.	160 fl. ung.	Sibiu	birichezi tralnice
1696	octombrie 10	8 coți	0,40 " "	3,20 fl. ung.	"	
1696	" "	8 "	16 " "	128 " "	"	
1696	decembrie 20	2 "	16 " "	32 " "	"	

BOGASIU-BORELE = stofă sau plină colorată și cu lustru, folosită la căptușit

1694	noiembrie 18	15 buc.	2,4 fl. ung.	36 fl. ung.	Mediaș	lipsește indicația borele
1695	ianuarie 15	4 "	2,5 " "	10 " "	Alud	
1695	mai 12	6 "	1,66 " "	10 " "	Sibiu	

177

BORELE = un anumit fel de stofă sau pînă

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1695	ianuarie 1	5 buc.	2,22 fl. ung.	11,10 fl. ung.	Sibiu	
1695	aprilie 22	4 „	2,5 „ „	10 „ „	„	
1695	„	2 „	2,5 „ „	5 „ „	„	
1696	octombrie 10	12 „	9 „ „	108 „ „	„	
1696	noiembrie 20	1 „	9 „ „	9 „ „	„	
1696	decembrie 20	3 ¹ / ₄	9,2 „ „	20,90 „ „	„	

BRÎIE

1693	februarie 12	126 buc.	0,34 aslan	42,84 aslan	Bistrița	brile de lînă
1693	„	1 „	1,4 „	1,4 „	„	briu de lînă
1694	noiembrie 2	1 „	12 fl.	12 fl.	Tirgu Mureș	
1695	februarie 12	6 „	1,8 „	10,80 „	Bistrița	
1695	„	189 „	0,33 aslan	69,37 aslan	„	Brîie de lînă aduse de la Constantinopol
1695	„	11 „	1,4 „	15,4 fl.	„	brile de lînă (cordon verde)
1695	aprilie 22	2 „	8,5 fl.	17 fl.	Sibiu	brile de lînă
1695	iunie 2	3 „	1 aslan	3 aslan	Cluj	
1695	„	1 „	43 fl.	43 fl.	„	briu (cordon) bun
1696	august 28	75 „	2,05 fl. ung.	153,75 fl. ung.	Sibiu	de lînă
1696	octombrie 10	60 „	1 „ „	60 „ „	„	de lînă
1696	„ 24	30 „	1 „ „	30 „ „	Cluj	
1696	noiembrie	28 „	1 „ „	28 „ „	Sibiu	
1696	decembrie 20	1 „	9,50 „ „	9,50 „ „	„	
1696	„	7 „	1 „ „	7 „ „	„	

CAMBUHANÎ

1693	februarie 12	7 buc.	1,3 aslan	9,1 aslan	Bistrița	
1694	octombrie 20	5 „	9 „	45 „	Brașov	
1694	noiembrie 18	2 „	7 fl. ung.	14 fl. ung.	Medlaș	
1694	noiembrie 25	4 „	7,5 „ „	30 „ „	Făgăraș	
1695	ianuarie 1	40 „	7 „	280 „ „	Sibiu	cu indicația cazipuri
1695	„ „	20 „	6,6 „ „			
1695	„ 15	7 „	7 „ „	132 „ „	„	„ „ „
				49 „ „	„	„ „ „
1695	februarie 12	75 „	1,8 aslan	135 aslan	Bistrița	aduse de la Constantinopol

CAMBUHANÎ

11

1695	aprilie 22	5 coți	6,4 fl. ung.	32 fl. ung.	Sibiu
1695	" "	5 "	6,2 " "	31 " "	"
1695	iunie 2	3 buc.	7 " "	21 " "	Cluj
1695	iulie 29	5 "	6 " "	30 " "	Mediaș
1696	septembrie 5	60 "	7 " "	420 " "	Sibiu
1696	octombrie 10	20 "	7 " "	140 " "	"
1696	" 24	5 "	7 " "	35 " "	Cluj
1696	decembrie 20	3 "	7 " "	21 " "	Sibiu

CARAMAJIN = piele vopsită în roșu închis

1694	septembrie 5	1 tura	19,50 fl. ung.	19,50 fl. ung.	Sibiu
1696	ianuarie	300 turale	6 aslani	1 800 aslani	"
1696	octombrie 24	8 "	15 fl. ung.	120 fl. ung.	Cluj
1696	" "	2 "	20 " "	40 " "	"
1696	noiembrie 20	2 "	15 " "	30 " "	Sibiu
1696	" "	4 "	20 " "	80 " "	"
1696	decembrie 20	1 tura	5 " "	5 " "	"

CAZIPURI = un anumit fel de țesătură

1694	august 14	5 buc.	8 fl. ung.	40 fl. ung.	Bistrița
1694	" "	3 "	8 " "	24 " "	"
1695	iunie 2	2 "	7 " "	14 " "	Cluj
1696	septembrie 5	40 "	8 " "	320 " "	Sibiu
1696	octombrie 10	5 "	7,50 " "	37,50 " "	"

CEADÎR = pinză de cort

1705	octombrie 2	38 buc.	11 fl.	418 fl.	Sibiu	bej
1705	" 3	252 "	0,32 "	80,64 "	"	"
1705	" "	147 "	0,32 "	47,04 "	"	"
1705	" "	212 "	0,32 "	67,84 "	"	"
1705	" 10	252 "	0,32 "	80,64 "	"	"
1705	" "	212 "	0,32 "	67,84 "	"	"
1705	" "	147 "	0,32 "	47,04 "	"	"

CHELIMURI

1693	februarie 12	3 buc.	2 aslani	6 aslani	Bistrița	
1694	august 14	1 fl.	6 fl. ung.	6 fl. ung.	"	mare
1695	februarie 12	5 "	2 aslani	10 aslani	"	aduse de la Constantinopol
1695	iulie 29	1 "	5 fl. ung.	5 fl. ung.	Mediaș	
1695	" "	1 "	5 " "	5 " "	"	
1696	august 28	2 "	4,50 " "	9 " "	Sibiu	

CIT = material ieftin de bumbac înflorat și aprelat

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1694	august 14	1 cot	16 fl. ung.	16 fl. ung.	Bistrița	
1694	" "	1 "	16 " "	16 " "	"	
1695	iunie 2	1 "	2,60 " "	2,60 " "	Cluj	
1695	" "	2 coți	2,50 " "	5 " "	Mediaș	
1696	octombrie 10	1 cot	25 " "	25 " "	Sibiu	bun
1696	" "	2 coți	10 " "	20 " "	"	"
1696	noiembrie 20	1 cot	10 " "	10 " "	"	"
1696	decembrie 20	1 "	18 " "	18 " "	"	

ENIPIHARCĂ = stofă de mătase cu bumbac (piharcă), dar mai lată

1693	februarie 12	8 buc.	0,5 aslani	4 aslani	Bistrița	
1694	noiembrie 18	10 "	2,85 fl.	28,50 fl.	Tirgu Mureș	
1694	" 25	4 "	3 fl. ung.	12 fl. ung.	Făgăraș	
1695	ianuarie 20	3 "	3 " "	9 " "	Brașov	
1695	aprilie 22	5 "	3 " "	15 " "	Sibiu	
1695	" "	10 "	2,9 " "	29 " "	"	
1695	" "	2 "	3 " "	6 " "	"	
1695	mai 12	1 "	30 " "	30 " "	"	
1695	iunie 2	3 "	2,80 " "	8,40 " "	Cluj	
1696	august 28	63 "	2,70 " "	170,10 " "	Sibiu	

FRANȚIE

1705	septembrie-octombrie	13 ³ / ₄ pile	[4,40 fl.]	—	—	fără preț
1707	septembrie 6	86 "	4,90 fl.	421,40 fl.	Sibiu	franție diferită
1707	" "	141 ³ / ₄ "	4,40 "	623,70 "	"	" "

GĂITANE = cordoane de mătase

1695	ianuarie 15	5 litre	5 fl. ung.	25 fl. ung.	Aiud	
1695	" "	3 "	5 " "	15 " "	"	
1695	iunie 2	3 "	5 " "	15 " "	Cluj	
1696	decembrie 20	14 "	0,17 " "	2,38 " "	Sibiu	

GHEARBICHIRII

1693	februarie 12	3 buc.	1,3 aslani	3,9 aslani	Bistrița	
1695	" "	1 "	1 fl. und.	1 fl. ung.	"	
1695	" "	3 "	4,3 " "	12,9 " "	"	
1695	" "	6 "	1,5 aslani	9 aslani	"	

HASA = pînză de calitate superioară

1694	august 9	2 buc.	15 fl. ung.	30 fl. ung.	Cetatea de Baltă	hasa lichipur (o anumită țesătură)
1694	septembrie 5	1 „	100 „ „	100 fl. „	Sibiu	
1696	„ 5	16 „	16 „ „	256 „ „	„	hasa mare hasa trainică hasa-cumaș (cumaș = stofă de bumbac roșie sau albastră)
1696	„ „	4 „	30 „ „	120 „ „	„	
1696	„ „	3 „	30 „ „	90 „ „	„	
1696	octombrie 10	10 buc.	16 „ „	160 „ „	„	
1696	„ „	8 „	30 „ „	240 „ „	„	hasa lichipur hasa trainică hasa cocomari
1696	„ 24	4 „	30 „ „	120 „ „	Cluj	
1696	noiembrie 20	1 „	30 „ „	30 „ „	Sibiu	
1696	„ „	1 „	16 „ „	16 „ „	„	

IBRISIN = ață de mătase

1695	februarie 12	4 litre	6 fl. ung.	24 fl. ung.	Bistrița
1695	aprilie 22	4 „	6 „ „	24 „ „	Sibiu
1695	„ „	1 literă	8 „ „	8 „ „	„
1696	septembrie 5	10 litre	6 „ „	60 „ „	„

KAMBILAHAN (καμπηλαγάν)

1705	octombrie 2	51 buc.	0,20 fl.	10,20 fl.	Sibiu
1705	„ 3	161 „	0,20 „	32,20 „	„
1705	„ „	89 „	0,20 „	17,80 „	„
1705	„ 10	212 „	0,20 „	42,40 „	„
1705	„ „	89 „	0,20 „	17,80 „	„

LICHIPURI = un anumit fel de țesătură

1693	februarie 12	10 coți	3,5 aslani	35 aslani	Bistrița	aduse de la Constantinopol
1694	august 14	2 „	7 fl. ung.	14 fl. ung.	„	
1695	ianuarie 11	5 „	0,70 „ „	3,50 „ „	Sibiu	
1695	februarie 12	1 „	7 „ „	7 „ „	Bistrița	
1695	„ „	15 „	3,40 aslani	51 aslani	„	
1695	„ 24	15 „	1 fl.	15 fl.	Baia	
1695	aprilie 22	1 „	8 „	8 „	Sibiu	
1695	mai 22	3 „	7 „	21 „	Brașov	
1695	„ „	3 „	6,3 „	18,9 fl.	„	
1695	iulie 29	11 $\frac{1}{2}$ buc.	7 fl. ung.	10,30 fl. ung.	Mediaș	
1696	decembrie 20	1 „	8 „ „	8 „ „	Sibiu	

MĂTASE

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1694	noiembrie 18	9 litre	5,50 fl. ung.	49,50 fl. ung.	Medlaș	
1694	" "	7 "	5,8 fl	38 "	"	
1694	" "	5 "	5,42 "	27,50 fl.	"	
1694	" 25	2 "	3,25 fl. ung.	6,50 fl. ung.	Făgăraș	
1695	ianuarie 15	3 "	5 "	15 "	Alud	
1695	" 20	3 "	5 "	15 "	Brașov	
1695	" "	3 "	5 "	15 "	"	
1695	februarie 20	1 literă	5 "	5 "	Baia	
1695	aprilie 22	6 litre	5,89 "	35,50	Sibiu	
1695	" "	11 "	5,30 "	58,30 "	"	
1695	" "	1 literă	6 "	6 "	"	mătase bună
1695	" "	3 litre	6 "	18 "	"	
1695	" "	9 "	5,25 "	47,25 "	"	
1695	mai 22	3 "	5,46 "	16,40 "	Brașov	
1695	" "	5 "	5,2 "	26 "	"	
1695	iunie 2	3 "	5 "	15 "	Cluj	
1695	" "	8 "	5 "	40 "	"	
1695	—	15 "	4,8 "	72 "	Medlaș	
1696	septembrie 5	80 "	5 "	400 "	Sibiu	
1696	octombrie 10	80 "	5 "	400 "	"	
1696	" "	10 "	10 "	100 "	"	mătase „guvizi”
1696	" 24	10 "	10 "	100 "	Cluj	
1696	" "	10 "	5 "	50 "	"	mătase obişnuită
1696	noiembrie 20	49 ³ / ₄ "	5 "	247,50 "	Sibiu	
1696	decembrie 20	11 "	5 "	55 "	"	
1696	" "	24 "	1 "	24 "	"	mătase verde

MERMERE = țesătură fină din lână merinos

1693	februarie 12	4 buc.	8 aslani	32 aslani	Bistrița	
1694	septembrie 6	1 "	55 fl. ung.	55 fl. ung.	Sibiu	
1695	ianuarie 15	4 "	7 aslani	28 aslani	Alud	
1695	februarie 12	7 "	6 "	42 "	Bistrița	
1695	" 24	4 "	12,5 fl. ung.	50 fl. ung.	"	aduse de la Constantinopol
1695	mai 12	" "	25 "	100 "	Sibiu	
1695	iunie 2	1 "	29 "	29 "	Cluj	
1695	" "	1 "	24 "	24 "	"	

MERMERE = țesătură fină din lână merinos

(continuare)

1696	septembrie 5	10 „	11 asl. sau 25 fl.	250 fl.	Sibiu	
1696	„ „	4 „	8 asl. sau 20 fl. ung.	80 fl. ung.	„	8 aslani = 20 fl. ung.
1696	„ „	5 „	30 fl. ung.	150 „ „	„	mermere <i>bune</i>
1696	octombrie 10	5 „	13,6 „ „	68 „ „	„	5 bucăți = 68 coți
1696	„ „	6 „	25 „ „	150 „ „	„	
1696	„ „	10 „	3 „ „	30 „ „	„	
1696	noiembrie 20	2 „	25 „ „	100 „ „	„	mermere <i>mijlocii</i>
1696	decembrie 20	5 „	1 „ „	5 „ „	„	

MOSUL = muselin, țesătură de bumbac, lână sau mătase foarte subțire și străvezie (de la Mosul)

1695	ianuarie 1	18 buc.	3,9 fl.	70,20 fl.	Sibiu	mosul roșu
1695	„ 20	1 „	4 „	4 „	Brașov	„
1696	august 28	6 „	3,60 „	21,60 „	Sibiu	
1696	septembrie 5	20 „	4 „	80 „	„	
1696	octombrie 10	72 „	4 „	288 „	„	
1696	noiembrie 20	7 „	4 „	28 „	„	
1696	decembrie 20	2 ¹ / ₂ „	4 „	10 „	„	

MUSELINĂ

1693	februarie 12	50 buc.	1,4 aslani	70 aslani	Bistrița	roșie
1693	„ „	31 „	1,36 „	43 ¹ / ₄ „	„	„
1694	octombrie 20	1 „	6 fl.	6 fl.	Brașov	
1695	ianuarie 20	1 „	4 fl. ung.	4 fl. ung.	„	roșie
1695	februarie 12	4 „	4,40 „ „	17,60 „ „	Bistrița	„
1695	„ „	46 „	1,4 aslani	65 ¹ / ₂ aslani	„	adusă de la Constantinopol
1695	„ „	3 „	4 fl. ung.	12 fl. ung.	Medlaș	
1695	februarie 26	1 „	4,20 fl.	4,20 fl.	Baia	roșie

PIHARCĂ = stofă de mătase cu bumbac

1694	noiembrie 25	4 buc.	3 fl. ung.	12 fl. ung.	Făgăraș	
1694	„ „	3 „	3 „ „	9 „ „	„	
1695	ianuarie 1	4 „	3 „ „	12 „ „	Sibiu	
1695	ianuarie 20	3 „	3 „ „	9 „ „	Brașov	
1695	februarie 12	13 „	2,69 „ „	34,97 „ „	Bistrița	
1696	ianuarie 20	3 „	3 „ „	9 „ „	Brașov	
1696	decembrie 20	2 „	4 „ „	8 „ „	Sibiu	

PÎNZĂ

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1705	octombrie 3	1 100 coți	0,16 fl. ung.	176 fl. ung.	Sibiu	îngustă și groasă
1705	" "	145 "	0,16 " "	23,20 " "	"	"
1705	" "	683 "	0,16 " "	109,28 " "	"	"
1705	octombrie 10	1 100 "	0,16 " "	176 " "	"	"
1705	" "	701 "	0,16 " "	112,16 " "	"	"
1705	" "	145 "	0,16 " "	23,20 " "	"	"

REMEC

1705	septembrie — octombrie	9 $\frac{1}{4}$ buc.	2,40 fl.	22,20 fl.	Sibiu	
1707	septembrie 6	29 "	2,40 "	69,60 "	"	remec bun
1707	" "	49 $\frac{1}{4}$ "	2,10 "	103,43 "	"	
1707	" "	65 $\frac{1}{4}$ "	2,35 "	153,34 "	"	bun
1707	" "	7 $\frac{1}{4}$ "	2 "	14,50 "	"	

TIRPASII

1693	februarie 12	120 buc.	0,18 aslan	21,60 aslan	Bistrița	
1695	" "	180 "	0,18 "	32,40 "	"	
1696	septembrie 5	26 "	0,50 fl. ung.	13 fl. ung.	Sibiu	

TULPAN LESESC

1694	august 9	2 buc.	22 fl. ung.	44 fl. ung.	Cetatea de Baltă	
1694	" "	1 "	30 " "	30 "	"	de Lehia
1694	" 14	2 "	27 " "	54 "	Bistrița	
1694	" "	1 "	17 " "	17 "	Făgăraș	
1694	" "	1 "	27 " "	27 "	Bistrița	
1694	" "	4 "	27 "	108 "	"	
1694	" "	1 cot	1 fl.	1 fl.	"	
1694	" "	1 "	2,50,,	2,50 "	Bala	
1694	" "	3 buc.	27 "	81 "	Bistrița	

Compania grecească din Brașov

BIRICHEZI

1703	aprilie 20	2 buc.	15 groși	30 groși	Brașov	durabile
1703	" "	3 "	15 "	45 "	"	"
1703	august 26	2 "	6 "	12 "	"	"
1703	noiembrie 4	4 "	13 "	52 "	"	"

BOGASIU

1703	aprilie 20	7 buc.	3 groși	21 groși	Brașov	
1703	" "	6 coți	0,30 "	1,80 "	"	7 piharci
1703	iulie 26	15 "	2,50 "	37,50 "	Cîmpulung	
1703	noiembrie 4	8 buc.	2,50 "	20 "	Brașov	octopiharcă
1704	octombrie 4	12 "	2,40 "	28,80 "	"	

BORELE

1703	aprilie 20	10 buc.	2,50 groși	25 groși	Brașov	borele-bogasi
1703	" "	9 coți	0,21 "	1,89 "	"	
1703	" "	6 "	0,20 "	1,20 "	"	
1703	iulie 26	28 buc.	2,40 "	67,20 "	Cîmpulung	11 piharci
1703	august 26	5 "	2,40 "	12 "	Brașov	
1703	noiembrie 4	6 buc.	2,70 "	16,20 "	"	

BRÎILE

1703	noiembrie 4	1 buc.	18 groși	18 groși	Brașov	de înălțase
1703	" "	1 "	10 "	10 "	"	"

BUMBAC

1694	ianuarie 4	12 funți	0,42 fl.	5,4 fl.	Brașov	
------	------------	----------	----------	---------	--------	--

CAFEA

1694	martie 10	$\frac{4}{2}$ funt	12 fl.	6 fl.	Brașov	
1704	februarie 4	1 oca	3 groși	3 groși	"	
1704	" "	1 "	3 "	3 "	"	1 fl. = $2\frac{2}{3}$ aslani
1722	august 1	1 "	2 aslani	2 aslani	"	
1722	august 22	1 "	2 "	2 "	"	peșcheșuri
1723	decembrie 10	$2\frac{1}{3}$ ocale	2 "	5 "	"	
1723	" "	$2\frac{1}{3}$ "	2 "	5 "	"	
1724	aprilie 4	3 "	5 "	15 "	"	pentru Dietă
1724	" "	20 "	0,9 groși	18 groși	"	
1724	" 5	3 "	5 "	15 "	"	
1724	" 24	2 "	7,59 "	15,18 "	"	
1725	" 10	1 oca	2 aslani	2 aslani	"	

CAMBUHANE

1703	aprilie 20	3 buc.	7 groși	21 groși	Brașov	cambuhane narangi
1703	" "	1,5 coți	3,60 "	5,40 "	"	
1703	august 26	3 "	7 "	21 "	"	
1703	noiembrie 4	13 "	7 "	91 "	"	

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1703	aprilie 20	4,5 coți	0,40 groși	1,80 groși	Brașov	cît bun
1703	" "	6 "	0,30 "	1,80 "	"	cît gros
1703	" "	8 "	0,40 "	3,20 "	"	cît nemînesc
1703	august 26	4 buc.	3 "	12 "	"	
1703	" "	37 coți	2,20 "	81,40 "	"	
1703	noiembrie 4	3 buc.	4 "	12 "	"	rumelot

COVOARE

1689	mai 9	2 perechi	43 fl.	86 fl.	Brașov	
1689	" "	1 buc.	21 "	21 "	"	
1689	" "	8 "	21 "	168 "	"	
1690	ianuarie 15	6 "	20 "	120 "	"	
1694	ianuarie 10	2 "	21 "	42 "	"	
1694	martie 10	2 "	21 "	42 "	"	
1694	decembrie 1	1 "	2 "	2 "	"	
1697	ianuarie 17	2 perechi	40 "	80 "	Sibiu, Cîmpina Alba Iulia	50 fl. = 262,50 groși
1704	februarie 4	1 buc.	20,85 groși	20,85 groși	Brașov	
1704	" "	1 "	1,40 "	1,40 "	"	
1722	august 1	1 "	10 aslan	10 aslan	"	

ENIPIHAR = Plharcă

1696	ianuarie 7	1 $\frac{1}{2}$ mîji=218 funți	0,40 fl.	87,20 fl.	Brașov	
1696	" "	3 funți	0,30 groși	0,90 groși	"	
1697	" 17	1 majă	43,50 "	43,50 "	Sibiu, Cîmpina Alba Iulia	
169[?]	—	60 funți	36 "	21,60 "	" "	
1703	mai 20	5 "	3 "	15 "	Brașov	
1703	" "	7 "	3 "	21 "	"	a treia categorie
1703	" "	32 "	3 "	96 "	"	
1703	" "	24 "	2 "	48 "	"	octoplharcă
1703	" "	1 buc.	2,70 "	2,70 "	"	
1703	" "	5 "	2,70 "	13,50 "	"	octoplharcă
1703	" "	22 "	2,10 "	46,20 "	"	octoplharcă îngustă
1703	" "	47 "	2,60 "	122,20 "	"	albă
1703	august 20	11 "	2,50 "	27,30 "	"	
1703	noiembrie 4	5 "	2,50 "	12,50 "	"	

1703	aprilie 20	33 coți	0,50 groși	16,50 coți	Brașov	îngust alb
1703	" "	50 "	0,40 "	20 "	"	
1703	" "	16 "	1 gros	16 "	"	
1703	" "	12 "	1 "	12 "	"	

GĂITANE

1703	aprilie 20	5 litre	6 groși	30 groși	Brașov
1703	" "	37 "	6,12 "	226,44 "	"
1703	" "	7 bucăți	0,50 "	3,5 "	"
1703	noiembrie 4	7 litre	6 "	42 "	"

HASA

1703	aprilie 20	1 bucată	30 groși	30 groși	Brașov	hasa lată
1703	" "	2 "	18 "	36 "	"	hasa piharcă durabilă, bună 40 piharci în două bucăți
1703	mai 20	10 coți	3 "	30 "	"	
1703	noiembrie 4	1 buc.	40 "	40 "	"	
1703	" "	2 "	30 "	60 "	"	
1703	" "	1 "	18 "	18 "	"	

ÎNCĂLȚĂMINTE

1692	aprilie 2	1 pereche	3 fl.	3 fl.	Brașov	pantofi papuci și ciorapi încălțăminte și rochii
1693	—	1 "	3 "	3 "	"	
1694	ianuarie 4	1 "	4 "	4 "	"	
1694	" "	1 "	2 groși	2 groși	"	
1694	" 10	1 "	2 fl.	2 fl.	"	
1694	decembrie 1	1 "	12 "	12 "	"	
1696	ianuarie 7	1 cîntar	6 zloți	6 zloți	"	
1696	" "	1 "	3 "	3 "	"	
1696	" "	1 "	4 "	4 "	"	
1703	iulie 26	18 perechi	2,10 "	37,80 "	"	
1704	februarie 4	1 cîntar	2,10 groși	2,10 groși	"	turcească
1704	" "	1 "	2,10 "	2,10 "	"	

LĂMÎI

1689	ianuarie 1	200 buc.	0,2 fl.	20 fl.	Brașov
1696	" 7	40 "	0,12 groși	4,80 groși	"
1699	—	12 "	1,60 bani	19,20 bani	Râșnov, Sighișoara
1699	—	30 "	0,12 fl.	3,60 fl.	Sibiu
1704	februarie 4	30 "	0,08 groși	2,40 groși	Brașov

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1708	decembrie 28	50 buc.	0,04 groși	0,20 groși	Sibiu	în interesul companiei 1 fl. = 2 ² / ₃ aslani peșcheș
1722	august 1	21 „	0,04 aslani	0,84 aslani	Brașov	
1723	decembrie 10	60 „	0,03 „	2 ¹ / ₄ „	„	
1724	aprilie 5	70 „	0,09 „	5,60 „	„	
1736	martie 29	25 ocale	28,25 groși	706,25 groși	Sibiu	

LICHIPURI

1703	aprilie 20	1 buc.	10 groși	10 groși	Brașov	tralnice mici durabile cu margine aurie mici
1703	„ „	14 coți	0,70 groși	9,8 „	„	
1703	mai 20	5 „	8 „	40 „	„	
1703	„ „	8 „	10 „	80 „	„	
1703	„ „	4 „	8 „	32 „	„	
1703	„ „	2 „	10 „	20 „	„	
1703	„ „	7 „	12 „	84 „	„	
1703	august 26	2 „	2,20 „	4,4 „	„	
1703	noiembrie 4	6 „	8 „	48 „	„	
1703	„ „	5 „	12 „	60 „	„	

MĂTASE

1703	aprilie 20	93 litre	5 groși	465 groși	Brașov	
1703	„ „	109 „	5 „	545 „	„	
1703	mai 20	4 „	8 „	32 „	„	
1703	„ „	150 „	4,90 „	735 „	„	
1703	„ „	2 „	8 „	16 „	„	
1703	iulie 4	31 „	5 „	155 „	„	
1703	noiembrie 4	82 „	4,20 „	344,40 „	„	
1703	„ „	24 „	2 „	48 „	„	
1704	ianuarie 20	7 „	7,50 „	52,50 „	„	

MIGDALE

1694	ianuarie 4	6 funți	3,60 fl.	19,60 fl.	Brașov	
1694	„ „	15 „	0,16 „	2,4 „	„	
1694	„ 10	6 „	0,60 „	3,60 „	„	
1694	„ „	3 „	2,5 „	7,5 „	„	
1694	„ „	6 „	2,26 „	13,56 „	„	
1708	decembrie 28	6 „	2,30 „	13,80 „	Sibiu	
1736	martie 29	56 ocale	0,48 „	26,88 „	„	

MUSULI

1703	mai 20	3 buc.	4,20 groși	12,60 groși	Brașov	de bucatar
1703	" "	2 "	11 "	22 "	"	albe
1703	" "	11 "	2,80 "	30,80 "	"	durabile
1703	" "	5 "	4 "	20 "	"	roșii
1703	iulie 26	10 "	2,70 "	27 "	Cimpulung	verzi
1703	" "	4 "	4 "	16 "	"	marcă
1703	" "	15 "	4 "	60 "	"	roșii
1703	august 26	5 "	2,20 "	11 "	"	roșii
1703	" "	2 "	0,60 "	1,2 "	"	verzi
1703	noiembrie 4	5 "	7 "	35 "	"	roșii
1703	" "	1 "	2,50 "	2,50 "	"	verde

NUCI

1689	ianuarie 1	1 oca	3 fl.	3 fl.	Brașov
1703	august 3	4 funți	6 groși	24 groși	"

OREZ

1689	mai 9	15 funți	0,12 fl.	1,80 fl.	Brașov
1692	aprilie 2	201 "	0,16 "	32,16 "	"
1694	ianuarie 4	25 "	4 bani	100 bani	"
1696	" 7	3 "	0,72 "	216 "	"
1697	" 17	1 majă	20,60 groși	20,60 groși	Sibiu, Cimpina, Alba Iulia
1699	—	144 funți	0,12 fl.	17,28 fl.	Râșnov, Shighișoara
1699	—	354 "	0,12 "	42,48 "	Sibiu
1703	iulie 25	200 "	12 groși	2400 groși	Brașov
1708	decembrie 28	8 "	0,22 "	1,76 "	Cimpina
1708	" "	10 "	12 "	120 "	Brașov
					Sibiu

1 cîntar = 90 funți
14,50 fl. cîntarul

PAFTALE

1703	mai 20	2 buc.	15 groși	30 groși	Brașov	mică
1703	" "	1 "	8 "	8 "	"	trainice
1703	" "	4 "	20 "	80 "	"	
1703	iulie 26	3 "	20 "	60 "	Cimpina	
1703	august 3	1 "	7 "	7 "	Brașov	

PIPER

Anul	Luna și ziua	Cantitatea	Prețul per unitate	Total	Localitatea	Observații
1696	ianuarie 7	1 $\frac{1}{20}$ măjl = 216 funzi	2,20 fl.funtul	4 363,20 fl.	Brașov	echivalență din document
1696	" "	3 funți	2,70 groși	8,70 groși	" "	
1697	ianuarie 17	7 măji	19,60 "	137,20 groși	Sibiu, Cîmpina Alba Iulia	
1699	—	66 funți	99 bani	6 534 bani	" "	
1699	—	210 "	1,02 fl.	214,20 fl.	Brașov	
1703	aprilie 20	3 litre	6 groși	18 groși	"	
1703	august 3	43 funți	1 gros	43 "	"	
1704	februarie 4	1 funt	4,36 groși	4,36 "	"	
1708	decembrie 28	7 funți	1,60 "	11,20 "	"	

SMOCHINE

1689	mai 9	12 funți	0,15 fl.	1,80 fl.	Brașov	amestecate cu stafide
1708	decembrie 28	20 "	0,2 groși	4 groși	Sibiu	stafide — smochine
1723	decembrie 10	16 ocale	0,56 aslani	8,96 aslani	Brașov	peșcheș
1736	martie 29	138 "	0,08 "	11,04	Sibiu	
1736	" "	300 păpuși	3,45 "	1 035 "	"	

STAFIDE

1689	ianuarie 1	20 funți	0,18 fl.	3,60 fl.	Brașov	
1689	mai 9	15 "	0,15 "	2,25 "	"	
1694	ianuarie 4	25 "	0,2 "	5 "	"	
1696	ianuarie 7	1 $\frac{1}{2}$ majă	36 "	54 "	"	
1699	—	152 funți	0,12 "	18,24 "	"	
1703	iulie 26	830 oca=227 funți	15 groși funtul	3 405 groși	Brașov	echivalență din document
1723	decembrie 10	11 oca	0,22 aslani	242 aslani	"	
1736	martie 29	2,90 kile	15 lei	43,50 lei	Sibiu	

ZAHĂR

1689	ianuarie 1	4 $\frac{1}{4}$ funți	0,74 groși	3,15 groși	Brașov	
1689	mai 9	4 $\frac{1}{2}$ "	0,7 "	3,15 "	"	
1694	noiembrie 10	6 "	70 bani	420 bani	"	
1703	aprilie 20	18 $\frac{1}{2}$ "	1 gros	18,50 groși	"	
1703	august 3	43 "	1 "	43 "	"	
1704	februarie 4	6 "	6,30 groși	37,8 "	"	
1722	august 1	2 căpățini	1,5 aslani	3 aslani	"	
1722	august 22	1 oca	1 aslan	1 aslan	"	
1724	mai 10	2 ocale	2 groși	4 groși	"	
1725	aprilie 10	1 oca	1 aslan	1 aslan	"	

ALTE ALIMENTE

1697	ianuarie 17	4 funți	6 groși	24 groși	Brașov
1703	august 3	6 „	6 „	36 „	„

CUIȘOARE

RACI

1694	ianuarie 4	4 funți	1 gros	4 groși	„
1694	decembrie 1	2 ocale	2,5 fl.	5 fl.	„
1698	ianuarie 1	7 ocale	1,70 fl.	11,9 fl.	„
1698	mai 9	3 „	2 „	6 „	„
1699	—	3 „	2,10 „	6,30 „	Rîșnov, Sighișoara
					Sibiu
					Sibiu
1708	decembrie 20	4 „	2,70 groși	10,80 groși	

RODII

1694	martie 10	4 buc.	6,24 fl.	24,96 fl.	Brașov
1698	ianuarie 7	2 „	2,40 groși	4,80 groși	„
1704	februarie 4	6 „	0,3 „	1,8 „	„

SCORTIȘOARĂ

1703	august 3	2 funți	6 groși	12 groși	Brașov
1703	aprilie 20	17 „	6 „	10,2 „	„

ȘOFRAN

1696	ianuarie 7	6 funți	16 aslani	96 aslani	Brașov
1697	„ 17	7 „	14,28 groși	99,96 groși	„
1703	aprilie 20	2 „	15 aslani	30 aslani	„
1709	septembrie 22	1 funt	5 groși	5 groși	„

STRUGURI

1696	ianuarie 7	12 buc.	0,15 groși	1,80 groși	Brașov	amari
1697	„ 17	1 majă	20,60 „	20,60 „	Sibiu, Cîmpina, Alba Iulia	

TUTUN

1703	iulie 26	10 ocale	1,50 groși	15 groși	Cîmpulung	turcesc
1708	decembrie 10	5 „	0,16 „	0,80 „	Brașov	—
1722	august 1	1½ „	0,66 „	0,99 „	—	—

ALIMENTE DIVERSE

1695	mai 22	1 literă	5,20 fl. ung.	5,20 fl. ung.	Brașov	brinză
1695	noiembrie 20	22 funți	1 „ „	22 „ „	Sibiu	piper
1703	august 3	4 „	6 „groși	24 groși	Brașov	nuci

Efimerii Companiei grecești din Siblu

1640, iulie 5	— Serafim Iviritul de la Sfintul Munte
1673	— Leventios Ierasolinitul
1694, ianuarie 6	— Efrim de la Xeropotam
1695, ianuarie 10	— Anastasios de la M-rea Prodrom (Serres)
1696, ianuarie 6	— Anastasios de la M-rea Prodrom
1697	— Ieremia de la M-rea Panaghias Diavuias
1698, ianuarie 9	— Ilarion de la Sfintul Mormint
1700, ianuarie 8	— Macarie Rumeliotul
1701, ianuarie 8	— Paisios Rumeliotul
1702, ianuarie 7	— Matheos de la M-rea Adormirea Maicii Domnului din Rahova
1704, ianuarie 5	— Matheos din Pogoniana
1708, ianuarie 17	— Matheos
1710, ianuarie 7	— Matheos
1712, ianuarie 12	— Matheos
1714, ianuarie 4	— Matheos
1714, ianuarie 8	— Matheos
1719, ianuarie 7	— Matheos
1712, ianuarie 1	— Matheos
1723, ianuarie 7	— Dionisos de la M-rea Vatoped
1725, ianuarie 7	— Dionisos
1726, mai	— Daniil Arabul de la Sfintul Mormint
1727, februarie 1	— Parthenios Moraitis
1729, ianuarie 4	— Parthenios Moraitis
1731, ianuarie 4	— Parthenios Moraitis
1733, ianuarie 8	— Leontios de la Vatoped
1735, ianuarie 4	— Leontios Vatopeditul
1737, ianuarie 10	— Callinicos de la M-rea Paraghios Sotirios
1740, ianuarie 5	— Arhimandritul Constantin de la M-rea Sf. Petru (Arvanitohori)
1742, ianuarie 4	— Iacovos Olimplotis, M-rea Sf. Treime (Osios Dionisiu)
1744, ianuarie 9	— Iacovos Olimplotis
1746, ianuarie 8	— Iacovos Olimplotis

Anexa III

Eptropii bisericilei Companiei grecești din Siblu

1721, aprilie 27	— Gheorghios Manolis Horvathis
1723, ianuarie 23	— Gheorghios Manolis
1725, februarie 2	— Gheorghios Manolis
1727, februarie 11	— Anastasios Stefanu Arvanitohoritul
1732, aprilie 19	— Constantinos Manolis din Melenic
1735, februarie 6	— Costas Mavrudi Stefanu Copanu
1737, septembrie 12	— Eleverios Anghelu și Gheorghios Manolis
1744, ianuarie 4	— Gheorghios Manolis
1746, martie 10	— Costas Stefanu

- Abagiul**, Constantin, 115.
Adam, Demetriu, 157.
Adamis, Ioan (Ianaki), 14, 26, 27, 33, 48, 54, 56, 59, 60, 66, 67, 106, 144, 165, 166, 167, 175.
Adamis, Panaghiotis, 47.
Adrianopol, 19, 124, 145, 146, 148, 150, 163.
Africa, 147.
Ahrweiller, Hélène, 23, 148.
Aiud, 22, 124, 125, 150.
Albania, 98, 113, 171, 172.
Alba Iulia, 18, 19, 22, 25, 31, 39, 43, 82, 85, 87, 101, 121, 122.
Alexandria, 8, 98, 148, 151.
Alexandru, din Cimpulung, 155.
Alep, 122, 151.
Alivizi, 56, 151.
Amsterdam, 151.
Anania, ieromonahul, 163.
Anastasiu, başa, 125, 134.
Anatolia, 171.
Andrasi, Ioan, 160.
Andreas, Giurgiuveanul, 155.
Andreas, Trapezuntiotul, 71.
Andreu, Iovanis, 60.
Andrecu, 21.
Anglia, 7, 23, 145, 148.
Anghelu, Eleutherios, 56, 67, 161, 162.
Antim, ieromonahul, 163.
Antonie, din Brincoveni, 152.
Antonie, din Rimnic, 100.
Antonie, din Trapezunt, 133.
Apafi, Mihail, 25, 37, 38, 43, 79, 80, 82, 86, 87, 153.
Apor, Golea, 125.
Apor, Ştefan, 40, 72, 82.
Arad, 145, 148.
Ardeal, v. Transilvania.
Aristotel, 166.
Armbruster, Adolf, 89, 171.
Arvanitohori (Alvanitohori), 14, 26, 28, 45, 47, 48, 66, 69, 70, 74, 86, 94, 100, 101, 102, 105, 106, 117, 160.
Asia, 7, 20, 117, 146, 147, 148, 152.
Asia Mică, 20, 21, 97, 99, 102, 146, 170, 172.
Atanasie, 114.
Atanasie, mitropolit, 165.
Atanasie, vistişul, 59.
Atanasiu, Dima Papa, 48.
Athos, muntele, 27, 49, 159, 160, 167, 175.
Austria, imperiul austriac, 7, 9, 12, 46, 88, 110, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 164, 169, 173.
Avlona, 146, 147.
Avram, evreul, 125.
Avranitis, Ioannis, 47.
Baia, 124–126, 150.
Bacalis, Stavros, 55.
Balcani (peninsulă), 8, 20, 97, 98, 102, 111, 146.
Banat, 83, 148, 150, 155.
Bandu, Dimitrie, 157.
Banffy, Gheorghe, 34, 58, 86.
Banffy, Neimberg, 137.
Banoglu, Dimu, 125.
Banoti, Toma, 115.
Barbu, din Sibiu, 103, 104, 132.
Barbu, popă (Bucureşti), 153.
Bathory, Ştefan, 18.
Bacssner, 92.
Bălan, servitorul, 130.
Bălăceanca, Elena Maria, 160, 165.
Băleanu, 154.
Belgrad, 21, 143, 145, 148, 150.
Bethlen, Gabriel, 21, 22.
Bethlen, Nicolae, 82.
Biclin, din Tîrnovo, 101.
Bihor, 125.
Bilbilea, Constantin, 104.
Bistriţa, 18, 20, 21, 58, 121–125, 141, 150.
Bitinia, 98.
Bizanj, 122.
Blaj, 85.
Boesku, Ştefan, 20.
Bodogae, Theodor, 22, 24, 28, 45, 57, 77, 78, 84, 89, 90, 115, 119, 122, 161.
Boemia, 17, 26, 137, 149.
Bogdan, 21.
Boiţa, 154.
Bolgarseg, v. Schei, 41.
Bonifaciu al IX-lea, 16.
Borios, S., 151.
Bosnia, 53, 145.
Botoşanul, Marcos, 58.
Bran, 95, 132, 145, 147.
Braşov, 7, 11, 13, 14, 16–20, 23–28, 38–42, 44, 67, 69, 70, 72–75, 79–83, 85–88, 90–96, 99, 101–103, 105, 107, 110, 111, 113–118, 121–125, 130–138, 140–141, 145, 148, 150–159, 162–165, 169–173, 175.
Brazilia, 136, 151.
Brincoveanu, Constantin, 138, 157, 158.
Brincoveanu, Iorgakis, 103, 152.
Brincoveni, 152.

- Brătoianu*, Fierca, 59.
Breslau, 83, 148, 150.
Brusa, 98, 124, 126, 129, 135, 136, 138, 151.
Bucur, Gheorghe, 104, 125.
Bucur, Grigore, 124.
București, 14, 102, 105, 115, 145, 148, 150—152, 154—157, 163, 173.
Buda, 145, 148.
Bulbul, 104.
Bulgaria, 14, 26, 28, 97, 107, 173.
Bungard, 161.
Burcazi, Dimitrie, 56.
Cairo, 8, 98.
Calinic, episcop, 164.
Calis Dimo (Dimeo), 105.
Calis, Stoian, 105.
Calovin, Gheorghe, 125.
Camariano, Nestor, 7, 9, 11, 13, 14, 24, 27, 29, 34, 66, 97, 160, 164, 165, 175.
Cantacuzino, Constantin, stolnicul, 154, 156, 167.
Cantari, 114.
Capadocia, 98.
Caplanul, Grigore (Caplan), 68, 105, 114, 133, 158.
Capos, jupan, 95.
Caraffa, general, 95.
Caraiani, din București, 157.
Cara-Ioannu, Nicola, 157.
Caracalis, Dionisie, 156.
Caramania, 98.
Caransebeș, 18—20.
Carol al VI-lea, 34, 80, 113, 115, 116.
Carol de Lorena, 85.
Casandra, 150.
Castoria, 174.
Caucaz, 7, 98.
Cavala, 91.
Cazangiu, 104.
Cazimir, Ion, 100.
Călinești, 101, 155.
Căminarul, Nicos (Nico), 56, 103.
Ceapae, 72.
Cernavodă, 101, 129, 137, 155.
Cernica, Mihnea, 104.
Cernovodeanu, Paul, 12, 126, 136, 145, 148, 152, 167, 171.
Cesareea, 170.
Cetatea de Baltă, 124, 125, 141, 150.
Ciop, Hristu, 125.
Chiprovăț, 75, 113, 115.
Chiriță, din Cernavodă, 155.
Chișu, 104.
Chivu, 125.
Cicanci, Olga, 14, 15, 46—48, 69, 98, 101, 102, 104, 105, 115, 166, 167.
Cicera, 125.
Ciceri, Teodori, 125.
Cigala, Matei, 166.
Ciocan, Gheorghe, 104.
Cipru, 12.
Ciubăr, 104.
Ciuhandu, Gheorghe, 83, 96, 97, 149.
Cimpina, 148, 150, 156.
Cîmpulung, 101, 113, 132, 145, 147, 148, 150, 152, 154—156.
Cîtineni, 145, 147, 153.
Cîrjan, 103.
Clain, Ion Inochentie, 165.
Clisura, 113.
Cluj, 17, 21, 101, 121, 124, 125, 126, 136, 141, 150, 167.
Colea, Gheorghe, 124, 125.
Colea, Miculea, 124.
Colonia, 150.
Colomarișa, Matei, 125.
Coman, Ocneanul, 100, 103, 152, 163.
Comnen, Ioan, 167.
Compania : de comerț în Mediterană 7 ; engleză a Levantului 7, 126, 148, 171, 172 ; a Indilor 148 ; Orientală de la Viena și Triest 7, 12.
Conti, Ioanis (Teleki Iangis), 60, 114.
Contari, Saul, 59.
Constantin, Giurgiuveanul, 104, 114, 155.
Constantin, din Căllnești, 155.
Constantin, din Țara Românească, 153, 156.
Constantin, 134.
Constantinopol, 19, 21, 40, 70, 71, 99, 101, 103, 122, 124—126, 135—137, 140, 143, 145, 146, 148, 150, 151, 155, 163, 164, 168.
Copan, Constantinos Panaghiotis, 152.
Copilovăț, 113.
Corfu, 147.
Corona (v. Brașov).
Cosma, Toma, 58.
Cosovo, 143.
Costea, 21.
Costea, ceaș, 75.
Coslin, Nicula, 115.
Cozani, 101, 115, 145, 146, 148, 151, 173, 175.
Craiova, 12, 101, 105, 148, 150, 155, 157.
Creta, 12, 101, 137.
Crețșorul, Constantin, 104.
Crimeea, 7, 98.
Cristofor, 21, 102.
Csaky, 20.
Cșena, Dimitrie, 104, 108.
Cucu, Bicola, 104.
Cucul, Gheorghe, 100.
Curtis, Ștefan, 102.
Cvijić, I., 98.
Dacia, 97.
Damasc, 122, 151.
Dan, Giurgiuveanul, 104.
Dan, Mihail, 17, 21, 22, 24, 97, 158.
Daniel, Andrei, 157.
Daniel, Manole, 152.
Danielopolu-Papacostea, Cornelia, 13, 44, 116, 150, 175.
Danos, 115.
Datibani, Hristos, 102.
Deak, Istvan, 125.
Debrețin, 149.
Demény, Lidia, 13, 78, 82, 97, 102, 137, 147.
Deva, 145, 148.
Diaconți, 115.

Dieta (Transilvaniei), 18–23, 25, 30, 34, 35, 38, 79, 81, 82, 84, 85, 87.

Dima, 21.

Dimitriacos, D.D., 59.

Dimitrie, 39, 71, 125.

Dimitrie (din Florența), 114.

Dimitrie, Moldoveanu, 100, 103, 152, 153, 155.

Dimitrios, Dinu, 27.

Dimitriu, Mîlio, 105.

Dimo, ccaușul, 76.

Dionisie, 160.

Dionisie, ieromonah, 153.

Dioseg, 149.

Dipolița, 160.

Dobre (din Făgăraș), 54.

Docca, Hagi Lein, 157.

Dositei (al Ierusalimului), 163, 165, 166.

Dragoslavele, 157.

Drama, 99.

Drăghici, 103.

Duca, Beligrădeanu, 100.

Duca, Constantin, 167.

Duca (din București), 133.

Duca N. (din Melenic), 21, 46, 47, 102, 103, 119.

Dumitrache (din Mediaș), 125, 136.

Dumitru, 40, 105.

Dumitru, Giurgiuveanu, 115, 155.

Dumitru, Mărgărit, 56, 103.

Dumitru, Siștovli, 105.

Dunărea, 17, 18, 20, 97, 145, 147.

Durazzo, 146, 147.

Dușă, 78.

Dușos, Mihu, 103, 152.

Eger, 149.

Elbasan, 171.

Eleutheris, 114.

Epir, 63, 97, 98, 118, 133, 147, 149, 170, 149, 170, 172, 173.

Esék, 149.

Europa, 8, 17, 22, 23, 35, 83, 97–98, 120, 145, 146, 150–152, 158, 171–174.

Evangelidis, C., 168.

Eustathios, Dimitrios (Dimos), 60, 166.

Falbau, Fillp K., 122, 151.

Făgăraș, 20, 22, 111, 124, 125, 141, 150, 153, 155, 158, 165.

Ferenți, Ghenci, 154.

Filioara, 47.

Filipești, 104, 114.

Filipopol, 19, 99, 101, 122, 146, 148, 150, 168.

Frankfurt, 150.

Franța, 7, 23, 99, 148, 150, 151, 173.

Füves, Odön, 13, 24, 65, 149, 173.

Galiția, 12, 145.

Gășpar, armeanul, 114.

Gășpar, Italianul, 16.

Gdansk, 150.

Georgescu, Valentin, 28.

Genova, 150.

Germania, 17, 91, 99, 134, 138, 148–151.

Gheciu, Moldoveanu, 155.

Gherla, 36, 58, 81, 84, 85.

Gheto, 133.

Gherea, 173.

Gherea, cel Gras, 17.

Gherea, cel Negru, 17.

Gheorghe, 21.

Gheorghe, albanezul, 103, 115.

Gheorghe (din Brașov), 125.

Gheorghe, ccaușul, 76.

Gheorghe, Filipopolitul, 102, 114.

Gheorghe, Giurgiuveanu, 100.

Gheorghe, cel Mîc, 72.

Gheorghe (din Trapezunt), 155, 163.

Gheorghică, bașa, 134.

Gheorghică (din Filipești), 104, 114.

Ghica, A. 48.

Ghicula, Hagi, 114.

Gheorghiu, Manole, 105.

Gheorghiu, Margaritas Costakis, 48.

Gheorghiu, Petre, 157.

Ghiorghiu, Dimitrios, 156.

Ghișu, 72.

Gianli, Costa, 38.

Gimilu, Iutungiu, 115.

Gino, 21.

Giovani, 125.

Giovani, Făgărașanul, 114.

Giovani, Giurgiuveanu, 115.

Giovani, Hagi, 115.

Ghisofi, Iagi, 151.

Giurgu, Hagi, 154, 155.

Giurgiu, 101, 115, 137, 145, 148, 151, 152, 155.

Gligoris (din Trapezunt), 74, 133.

Golea, Iovan, 125.

Goldenberg, S., 17–19, 21–24, 97, 158.

Grecia, 7, 97, 98, 145, 170, 172, 175.

Grigore, Croitorul, 93.

Grigore, staroste, 70, 71.

Grigore (din Sibiu), 131, 152.

Grigore (din Valahia), 131, 152.

Grigorie, Alexandru, 156.

Grimm, I.A., 27.

Gromo, Giovanl, Andrea, 17.

Guboglu, M., 20.

Guingioglis, 133.

Gurzula, Panaiotis, 67.

Gyongyo, 149.

Haller, guvernator, 83.

Hagis, Constantin, 163.

Hagis, Gheorghe, 102.

Halki, 99.

Hamburg, 150.

Heraclea Pontică, 8, 98.

Herțegovina, 143.

Hios, 102, 150, 154.

Horvath, Bielin, 48.

Horvath, Andreas, 63, 71, 82, 85.

Hofiu, Ieris, 102.

Hrisafi, Hristo, 73.

Hristea, Vasile, 109, 110, 116, 163.

Hristocokis, Grigore, 69.

Hristodulu, Anastasiu, 156.

Hristu, 126.

Hristu, Constantinopolitanul, 71.

Hristu, Cernovodeanu, 155.

Hristu, Dimitrie, 57.

Hristu, Hariton, 70, 163.

- Hristu*, Nicolaos, 56.
Hristu, Petros, 156.
Hristu, Sigismund, 47.
Hristu, Stavros, 156.
Hunedoara, 85.
Hurmuzaiki, 18, 24, 79, 115, 154, 157, 167, 168.
Iacob (din Sibiu), 124.
Iacob, Armeanul, 114.
Iangi, Făgărășanul, 100.
Ianake, 132.
Ianaki, 71.
Ianaki, Bucureșteanul, 155.
Ianaki, David Hagl, 109, 110.
Iani, padișahul, 114.
Iani (din Cluj), 125.
Ianina, 27, 99, 101, 122, 146, 148, 150, 151, 161, 174.
Ianișis, Armeanul, 114.
Ianolu, 114.
Iași, 163.
Ierusalim, 159, 160, 163, 165.
Ignatie, Hagl, 105.
Ilario, Serafim, 159.
Iliescu, O., 16.
Imperiul otoman (Poarta), 8, 16, 17, 19, 20, 23, 32, 35, 38, 44, 133, 145, 146, 148, 150–152, 161, 169.
India, 137.
Ioan (din Sibiu), 121.
Ioanis (din Cluj), 125.
Ioannu, Evstatiu, 156, 157.
Ioannu, Hristos, 58, 60.
Ioannu, Panaiotis, 174.
Ion, 104.
Iordache, Brașoveanul, 100.
Iordache, Hagl, 110.
Jordan, Sonia, 113, 148.
Jorga, negustor, 21.
Jorga, Nicolae, 8, 11, 13, 15, 20, 23–26, 27, 29, 34, 38, 40, 50, 67, 70, 71, 79, 85, 89, 95, 96, 98, 100, 102–104, 105, 108, 109, 111, 114–118, 138, 146, 147, 152–155, 157, 158, 160, 163–166, 175.
Iova, Făgărășanul, 100.
Iovan, Glurgiuveanul, 155.
Iovan, Sirbul, 107, 157.
Iovanco, 105.
Iovanis (din Tîrnovo), 105.
Iovanis, logofăt, 125.
Isat, bașa, 125.
Istambul, 8, 148, 171.
Istvan, 125.
Italia, 98, 99, 148.
Ivanco, (din Țara Românească), 158.
Ivir, m-rea, 159, 160.
Jonston, John, 167.
Kalanar, Ana, 125.
Kalinderu, M.A., 133.
Kalonis, 39.
Kan, Iorga, 125.
Kaplanis, Grigore (Kaplanoglu), 68.
Kapleney, Ioan, 20.
Kastrinos, Gheorghe, 33.
Kelemer, Mikes, 82.
Kemeny, Ioan, 84.
Keskemet, 149.
Kiarfo, Gheorghe, 61.
Kinaki, Paolo, 47.
Kirghios, Gheorghe Bikelis, 61.
Kiru, Nicos, 154.
Kisting, Valentin, 58.
Kiș, Cosma, 58.
Kiș, Cristofor, 102.
Kiș, Ioan, 102.
Klein, Martin, 58.
Konda, 17.
Korona, Nicolae, 18.
Kornis, Stefan, 88.
Kosta, Kostakis, 32.
Kostis, căpitan, 114.
Koukkidis, K., 24, 47, 53, 55, 61, 71.
Kremidas, V., 151.
Krekić, B., 24.
Labkovicz, general, 80.
Lacudi, Athanasios (Thanasis) Ioannu, 47, 49.
Lambros, Sp., 24, 30, 110, 149.
Lameras K., 170.
Larissa, 136, 143, 150.
Latinul, 115.
Laurentis (din Ierusalim), 154.
Lazăr, Alexa, 104.
Lazaris (Lazaru) Alexis, 75, 154, 161.
Lazaris, Gheorghe, 33, 174.
Leca, bașa, 68.
Lehtia, 68, 91, 120, 136.
Lehr, Lia, 24, 127, 133, 152.
Leimarti, 115.
Lemberg, 115.
Leopold I, 26, 29, 33, 41, 79, 80, 86, 93, 115, 144.
Lepădatu (din Cîmpulung), 154.
Lepădatu, Al., 102.
Levant, 171.
Levteris, 70, 71.
Levteris, Theodosios, 105.
Libin, 149.
Licos, Gheorghe, 68.
Limona, Dumitru, 15, 124, 135.
Lipova, 145, 148.
Lipsca (Leipzig), 83, 101, 134, 148, 150, 173.
Locadello, 145.
Lubienko, Inna, 170.
Luca (din Brîncoveni), 152.
Luca Ruis, Costa, 54, 59.
Lucaci (din Brașov), 125, 126.
Lupaș, I, 19, 20–22, 81, 86.
Lupu, Moldoveanul, 155.
Lyon, 151.
Macarios, 160.
Macedonia, 63, 97, 110, 113, 133, 145, 147–149; ~occidentală 151, 172, 173.
Magnezia, 8, 98.
Mamalakis, P. 49.
Manciul, Gheorghe (~Gheorghe Dinu), 132, 133.
Mangalia, 155.
Manole, din Rîlnic, 103.
Manolescu, Radu, 16, 17, 23.
Manolis, din Hîos, 154.

- Manolis*, Gheorghe Horvathis (Horvath, Gh., ~ ; Manol Georgios ; Manoli Gh., Venețianul George), 32, 40, 48, 49, 53, 56, 59—61, 67, 71, 80, 102, 103, 107, 124, 161, 162.
Manolis, Panaghiotis, 115.
Mantran, R., 171.
Mantu, Cîmpulungean, 100.
Manu (din Sibiu), 124.
Manu, Apostol din București, 157.
Marcu, din Chișinău, 115.
Marea Balică, 146.
Marea Egee, 174.
Marea Neagră, 145, 146, 171.
Margariti, Nicolas, 58.
Maria, doamna Țării Românești, 160.
Maria Tereza, 26, 29, 58, 83, 162.
Marsigli, Luigi Fernando, 145, 148.
Marsilia, 151.
Marfo, 125.
Matei, 133.
Matei (din București), 155.
Matei, Beligrădeanul, 100.
Matheos, din Pogoniana, 159, 165.
Mavrocordat, Constantin, 154.
Mavrocordat, Nicolae Alexandru (N. Mavrocordat), 154, 173.
Mavrudi, Manolaki, 57.
Maximilian, regele Boemiei, 17, 18.
Maximos, S., 148, 151.
Mărgărit, din Tirnovo, 105.
Mărgărit, Gheorghe, 156.
Mediaș, 18, 36, 58, 63, 85, 123—125, 136, 150.
Melenic, 46, 86, 99—102, 115, 117, 136, 145, 148, 151, 173.
Melos, Dimitrios, 114.
Mertzios, K., 118, 127, 133, 147.
Mesolonghi, 150.
Metes, Șt., 152.
Metodius, 163.
Miciu (din Bistrița), 125.
Mihai (Mihails), din Serres, 68, 158.
Mihail, 21.
Mihalache, din Slatina, 155.
Mihalakis, Paisie, monah, 154.
Mihali, staroste, 133.
Mihalis, preot, 69.
Mihalis, Mircea, 114.
Mihalțos, Dimitrie, 157.
Mihnea, din Șistov, 34, 71.
Mihoc, 125.
Mihu (din Cluj), 125.
Mihu, Constantin, 114, 152.
Milea, Bulgarul, 115.
Minu, 125.
Mira, 164.
Mircea, 104, 105, 109.
Mircea, din Nicopole, 158.
Mircea, Ion Radu, 108.
Miskolc, 149.
Mocskasi, Ioan, inspector de vămi, 153.
Moga, Ion, 7, 12, 27, 83, 90—93, 113, 120, 122, 124, 150, 160, 162.
Mogoș (klr Mogosl), 156, 157.
Mohács, 17.
Moisuc, Elena (~ E.), 40, 41, 42.
Moldova, 12, 21, 102, 117, 127, 145, 146, 148, 150—153, 155, 156, 158, 163, 175.
Monastir, 145.
Moraitis, Parteinios, 159.
Moreea, 160.
Mosul, 135.
Mousnier, R., 89, 172.
Mucsa, Cosma, 58.
Müller, G., 16.
Mureșanu, A.A., 96.
Murikis, Nicos, 47.
Mustafa, Mehmet, 135.
Mușlea, C., 16.
Mutră, Hristu, 104.
Nanu, Dimitrie (Nannu, Dimitrios Nicolaos), 31, 35, 55, 57, 121.
Nako, 105.
Nalinas, Th., 145.
Neacșu, 21.
Neco, din Nicopole, 115.
Nedelcu, 126.
Nemțiu, 36, 112.
Netta, Gh., 83, 150.
Niadelco, Hagi (Hagi Nedelco), 72, 95.
Nichifor, 165.
Nicola, 21.
Nicolae, 171.
Nicolaide, Gheorghe, 27, 167.
Nicolas, Gheorghe, 55.
Nicolau, Costa, 43, 72.
Nicolau, Isar, 114.
Nicolau, Petre, 69, 74.
Nicolau, Stathis, 47.
Nicolțos, 114.
Nicopole, 18, 20, 21, 43, 70, 72, 102, 115, 145.
Nicos, vameș, 156.
Nicu, klr, 125.
Nicula, 105.
Nicula, Teodor, 157.
Nikokeriftis, Zotos, 102.
Ninos, Venețianul, 166.
Niș, 145, 146.
Nița, Constantin, 103.
Nițu, Paplomagiul, 100.
Notara, Hrisant, 166—168.
Novi Pazari, 143.
Oena, 101, 152.
Ogialis, 105.
Olanda, 7, 23.
Oltenia, 150, 157.
Opalia, Apostol, 115.
Oprea, 104, 114.
Oradea, 84.
Orșova, 145, 148.
Oskanis, 114.
Oteleașanu, Ilie, 153.
Pagunos Theodoros, 101.
Palatis, Hrisafi, 48, 86, 88.
Palcu, Florea, 100.
Palko (Palco), Kiș, 31, 34, 105, 114.
Palko, Theodoru, 86.
Pall, Fr., 17, 19.
Pallatidas, Anastasios, 97.
Panaiotis, Constantinos, 54.

- Panaioti*, Malenichiotul, 125.
Panaiteacu, P.P., 146.
Panciu, 115.
Panos, Leontios, 165.
Pano, Nicos, 72.
Panos, Th. 14, 47, 170.
Panos, Evstathios, 33, 66, 86, 103, 157.
Panos, Ioannu, 14, 22, 28, 30, 50, 59, 66, 106, 115, 120, 169.
Panos (din Cernavoda), 155.
Panu, Gheorghe, 125, 126, 129, 130.
Panu, Ioan, 162.
Panu, Stratis, 156.
Panu, Spiro (Pepanu), 153, 157.
Pantazis, 69, 73, 157, 174.
Pantazopoulos, N., 62, 147, 170.
Papa, Licos, 133.
Papa, Mircea, 104.
Papa, Nico Stathis, 61, 157.
Papa, Sterea, 156.
Papadima, Dimos, 154.
Papadopoulos, Șt., 173.
Papahagi, T., 45.
Papahagi, V., 45, 97, 147.
Papai, Ferencz, 167.
*Papalex*i, Ianache, 156, 157.
Papas, Oglis, 133.
Papasthatis-Tsourkas, Despina, 62, 147, 167.
Papazoglu, Licos, 68, 71, 105, 108.
Papazolu, Constantinos, 156.
Papuros (Papură), Petre, 156.
Paraschiv (al lui Apostolos), 156.
Paraschiv, Clobanul, 161.
Parosi, Mihail, 105.
Passarovitz, 148.
Pater (Caloianis), Iani (Ianoș), 82, 102, 155, 160, 164.
Pater, Nicolae, 164.
Pavel, Bulgarul, 115.
Pavlescu, Eugen, 13, 38, 113, 170.
Pavlović, Milivoje, 110.
Pecs (Pesta), 75, 79, 145, 148, 149, 151, 173.
Peloponez, 98.
Penelea, Georgeta, 132.
Pennas, P.Th., 98.
Pergam, 8, 98.
Persia, 151.
Petre, 21, 105.
Petru, Făgărășanul, 132, 133.
Petru, Moldoveanul, 107, 155, 156.
Petru, Sirbul, 114.
Petru, cel Tânăr, 18.
Petriș, Ignatie, 14.
Peșo, 114, 158.
Paisie, Radu, 17.
Pilarino, Iacov, 157, 168.
Pirosi, Mihail, 67, 68, 71, 137, 166.
Pitești, 145, 148, 155.
Pitrvan, Nicolo, 105.
Placico (Platsco), Eustathios, 45, 102.
Ploiești, 156.
Pogoniana, m-rea, 159, 160, 165.
Polonia, 12, 134, 138, 146, 150.
Polihronie, vameș, 156.
Polineana, Ioanes, 114.
Polisani, Glcei, 125.
Pont, 98.
Popa, Nicu Gheorghe, 54.
Popliceanu, Ion 100.
Popovici, I.-D., 9, 63, 83, 96, 98, 172.
Popović, V., 173.
Portugalia, 23, 99.
Posta, Alexandru, 154.
Potra, 22.
Poznan, 150.
Preda, Valahul, 152.
Prejmer, 20.
Preveza, 147, 151.
Prighios (din Melenic), 45, 47.
Prodrom, m-rea, 160.
Propandida, 98.
Radu, Brașoveanu, 125.
Radu, Valahul, 152, 153.
Răducanu, Coman, 103.
Rahovița, 101.
Rákóczi, Gheorghe (cel Bătrîn), 24—26, 28, 29, 33, 50, 77, 82, 106, 110, 115, 118, 151.
Rákóczi, Gheorghe, 84.
Ruskos, Multgos Groff Göner, 91.
Reni, 101.
Reichstorfer, C., 17.
Rîlmnic, 105, 152, 154, 173.
Rîșnov, 20.
Rodna, 20.
Rucăr, 157.
Rumelia, 137, 160.
Ruscuc, 101, 114, 137, 143, 148, 151.
Ruse, 20.
Rusul, Costa, 101.
*Safran*os, Manicati Gheorghe, 27.
Safrangis, Stathis Dumitru, 60.
Saguli, Biru, 48.
Sagulis, Tîparis, 114.
Sahion (Sahiongî), Iristu, 105, 114.
Sahliangi, Giurgiuveanul, 115.
Sahliangiul, Nicolae, 115.
Sakkellion, Alex., 165.
Salonic, 99, 122, 145—148, 150, 151, 161, 164.
Sălbaciu (Bihor), 124.
Săliște, 102.
Samarđzić, Radovan, 9.
Samuil, Biro, 154, 157.
Sarpaevtimiu, Kerlakos, 115.
Sarajev, 143.
Sarenti, Costa, 55.
Sasul, Florea, 71.
Satu Mare, 149.
Sava, Trapezuntliotul, 74.
Savan, Șerbul, 155.
Savary des Bruslons, Ph., 7—9, 172.
Saxonia, 155.
Scărlătoiu, Elena, 108, 109.
Seha, 105.
Serafim, 163.
Serizi, 71.
Serbia, 9.
Sèvres, 67, 68, 94, 101, 117, 145, 146, 148, 160, 173.
Sfintu Atanasie, m-rea, 160.

- Sftntu Gheorghe*, 145.
Sftntu Nicolae (din Miro), 161.
Sftntu Petru, m-rea, 160.
Shkodra, Z., 9, 171.
Siatista, 145, 148, 151, 171.
Sibiu, 7, 9, 11, 13, 14, 16–18, 20–24, 26–33, 35–38, 41, 43–47, 50, 51, 57, 58, 60, 62–85, 89, 91–96, 99, 100, 102, 103, 106, 110–112, 114–127, 129–138, 140, 141, 143–145, 147–160, 169–173, 175.
Sicheli, 125.
Sicilia, 98.
Sighet, 124.
Sighisoara, 18, 71, 132.
Siguli, Ioan, 125, 126.
Siguli, Stratu, 124–126, 129, 134, 136, 141, 143.
Silezia, 138.
Silişteanul, 114.
Simeon, 93.
Simeon, Antonie, 64.
Simeon, Nico, 73.
Simeon, Panaghiotis, 105.
Similis, 114.
Sinai, 167.
Sinope, 101, 114, 146, 148, 151, 174.
Strbul, Iovan, 73, 107.
Slatina, 18, 101, 155.
Sliven, 145, 155.
Slivno, 124.
Slovacia, 149.
Smirna, 7, 98, 117, 122, 124, 125, 146, 148, 151, 170, 174.
Socoras, Nico, 104.
Sofia, 19–21, 138, 143, 145, 146, 148, 150, 151.
Sonka, J, 58.
Spandonis, Scarlatache, 167, 168.
Spania, 99, 151.
Spiesz, Anton, 149.
Spoleto, 145.
Stagios, 102.
Stamo, Marin, 105.
Stamos, Costa, 48, 69, 70, 153, 157.
Stamu, Thodi, 47–49, 52, 53, 65, 67, 126.
Stan (din Giurglu), 104, 155.
Stancu, 27.
Stati, Märgärlt Stavros, 125, 133.
Statiagi, 114.
Stavrinos, 166.
Stavros, 55.
Stavru (din Cralova), 55.
Steia, Sava, 157.
Steris, Dumitru, 156, 157.
Stinghe, 113.
Stoia, 21.
Stoica, (din Şchel), 103, 115.
Stoian, Hagi, 103.
Stoianis, Sthatis, 61.
Stoianovich, Tralan, 97, 98, 152, 154.
Stojanovski, Alex. 99.
Stomano, Andreas, 105.
Strabon, 166.
Stratis (din Clmpulung), 156.
Strigoniul, 16.
Strymoniul, 145.
Suciu, Ionis, 125.
Suşi, Gheorghe, 125.
Suşi, Grigore, 125.
Svoronos, N., 98, 174.
Szeged, 145, 148.
Şchei, 42, 71, 93, 113, 115, 155, 163.
Şehliangiu (bulgarul), 115.
Şelimbär, 58.
Şerban, Ioan, 160.
Şişoko, Kaloian, 102.
Şişlov, 39, 71, 101, 102.
Şistoblin, Petru, 55.
Ştefan, Anastasie, 67.
Ştefan, diacul, 16.
Ştefan (din Sibiu), 124.
Ştefanu, Ioannis, 56.
Ştreangu, Gheorghe, 104.
Tadić, J., 8, 11, 19.
Tälmaci, 20.
Tănase, Moldoveanu, 125.
Tănase, Tătarul, 100.
Tănase, Veneţianul, 125, 147.
Thalasinos, 39, 114, 115.
Teiu, Nicu, 103.
Teleky, 82.
Teleky, Apor, 95.
Teleky, Mihail, 171.
Teodor, popa, 104.
Teodor (din Sibiu), 124.
Teodoraki (din Giurglu), 155.
Teodoru, Constantino, 34, 49.
Theodosie, mltropolit, 70, 165.
Theodosie, 68.
Thessalia, 63, 97, 98, 149.
Tezauriat, 34, 41, 42, 70, 94.
Tiedecos, Stoianis, 121.
Tiktin, N., 120.
Timişoara, 83, 101, 145, 148, 173.
Timoc, 150.
Tirheurib, 137.
Tirizis, Grigore, 103.
Titon, Pascale, 155.
Tincu, Teodor, 103.
Tipogopoulos, Kalokiriaki, 60.
Tirgovişte, 101, 155, 156.
Tirgu Mureş, 17, 21, 22, 124–126, 141, 150.
Tirgu Ocna, 145.
Tirnovu, 14, 19, 20, 26, 28, 99, 101, 102, 105, 114, 115, 138, 146, 148.
Todorov, N., 8, 9, 98.
Tohangis, Constantin, 114.
Tohangis, Zotos, 114.
Tokaj, 149.
Tomadakis, N.B., 97, 148, 173.
Tracia, 53, 97, 99.
Transilvania, (Ardeal), 9, 12–30, 32–33, 36, 38, 39, 43, 45, 46, 51, 53–57, 58, 62–64, 74, 77–87, 89, 91–97, 99, 100, 102, 104–106, 108, 112–114, 116–120, 122–126, 131, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 144, 146–150, 152–155, 157, 158.
Trapezunt, 7, 21, 61, 69, 70, 74, 101, 117, 133, 146, 148, 151, 163, 170, 174.
Tricala, 150.

- Trieste*, 148, 149.
Tripolița, 150.
Trócsányi, Z., 22.
Tudar, 21.
Turcia, 17, 32, 36, 37, 43, 51, 53, 72, 79, 83, 91, 93, 97, 112, 120, 124, 134, 137, 138, 141, 148—150, 158, 161.
Tunavitul, Coman, 103.
Tunavitul, Manoli Ioanu, 103.
Turnu, 73, 101, 107, 155.
Turnu Severin, 145, 147.
Turnu Roșu, 84, 124, 137, 147.
Țara Etrsei, 82.
Țara Românească (Ungrovlahia) (Valahia), 12, 20, 17—21, 24, 40, 72, 102, 105, 114, 117, 124, 127, 132, 133, 145, 146, 148—150, 152, 153, 156—158, 163, 164, 175.
Țarălungă, Dimitrie (Dumitru), 101, 114.
Țerălungă, Nicolae Pirvan, 104.
Țipoiie, Gheorghe, 103.
Țiparul, Costache, 104, 124.
Țișină, Stanis, 114.
Ujvidég, 149.
Ungaria, 13, 16, 17, 23, 24, 26, 65, 83, 96, 110, 145, 146, 149—151, 154, 173.
Universitatea săsească, 44, 89, 91, 94.
Urzilă, Teodor, 104.
Vacalopoulos, Apostolos, 7—9, 13, 20, 97—99, 117, 118, 145—147, 151, 152, 172—174.
Vaida, Vasile, 103.
Valahia, v. Țara Românească.
Vasarhei, 111, 155.
Vasile, 157.
Vasile, Armeanul, 125.
Vasile (din Sibiu), 124.
Vasilache (din Tîrgoviște), 155.
Vasilii, Grigore, 76.
Vasilii, Hristu, 72, 75, 157.
Vasilii, Hristu (Cișmigi), 157.
Varșovia, 150.
Vatoped, m-rea, 160.
Velichi, C., 108.
Veneția, 7, 93, 98, 118, 127, 133, 138, 145—147, 149, 153, 155, 157, 166, 167, 171, 175.
Venețianul, 55.
Verlinden, C., 23, 148.
Veria, 94.
Veterani, 40, 95.
Vidin, 18—21, 145, 148.
Viena, 14, 17, 27, 33—35, 41, 43, 64, 66, 77, 79—84, 92, 93, 95, 107, 117, 124, 145, 148—151, 169, 173, 175.
Vilagusi, 149.
Vinaver, Vuk, 143.
Vintilă, Constantin, 103.
Vîlcea, 109, 155.
Vlad, Valahul, 132.
Vlădică, Petre, 103.
Volos, 150.
Zagora, 150.
Zaharia, 21.
Zahos, Petru, 48.
Zahu, Costas (Constantinos), 31, 67.
Zara, 145.
Zakythinos, D., 170, 174.
Zemun, 145, 148, 150.
Zilna, 94.
Zimmermann, F., 16.
Zolotos, 105.
Zorenas, 160.
Zotu, 132, 133, 135, 141, 143, 156, 160.
Zotu, Costas, 102.
Zotzakou, 21.
Xenis, 71.
Xenos (Cșena), 114.
Xeropolam, m-rea, 160, 163.
Werner, C., 16.
Wood, A. C., 7, 172.

OLGA CICANICI. Companiile grecești din Transilvania și comerțul european între anii 1636—1746. (*Les Compagnies grecques de Transylvanie et le commerce européen dans l'intervalle des années 1636—1746*). București, Edit. Academiei, 1981, . . . p.

Résumé

Malgré son importance pour l'histoire économique et sociale du Sud-Est européen, l'activité des compagnies grecques de Transylvanie n'a pas fait jusqu'à présent, ni en Roumanie, ni à l'étranger, l'objet d'une étude plus approfondie.

Les documents — restés dans leur majeure partie encore inédits — dont le présent ouvrage fait état — sont conservés dans divers fonds des archives de Bucarest, Sibiu et Brașov. Le registre de la Compagnie de Sibiu (mss grecs 975, 976, 977, 978, 979 et 980), ainsi que le Fonds de l'église grecque de Brașov (doss. de la côte MDCC-MDCCCV) font maintenant partie de la collection appartenant à la Bibliothèque de l'Académie Roumaine (B.A.R.). À l'église de la Trinité de Brașov, nous avons trouvé le registre de la Compagnie de cette ville (Codex A). En outre, l'auteur a dépouillé aussi différents fonds conservés soit aux Archives de l'État et à l'église Noire de Brașov, soit aux Archives de l'État de la ville de Sibiu. Tous les fonds examinés par l'auteur, de même que les rares ouvrages se rapportant d'une manière ou d'une autre au thème concerné, figurent au chapitre d'Historiographie.

À partir de la seconde moitié du XVIe siècle, le circuit des marchandises entre l'Orient et l'Europe centrale passe de plus en plus souvent par les routes de la Péninsule balkanique. L'entrée des pays de cette région dans le système politique ottoman devait créer une unité économique et douanière qui contribua au développement du commerce. Cadre propice à l'activité commerciale et, surtout, point de transit des marchandises orientales canalisées vers le centre de l'Europe, la Transylvanie sera beaucoup fréquentée par les négociants sud-danubiens. Or, pour assurer les meilleures conditions à l'épanouissement de leur commerce, les marchands balkaniques se sont organisés en Compagnies.

La Compagnie grecque de Sibiu reçut son autorisation de se constituer en tant que telle de la part de Georges Rákóczy, prince régnant de Transylvanie, le 8 juillet 1636, bien que selon les renseignements fournis par ses registres elle n'eût commencé son activité effective qu'en 1638. Par suite d'une décision de la Diète et du décret du prince Michel Apaffy daté du 4 mai 1678, la Compagnie de Brașov sera créée à son tour, entrant toutefois en fonction (pour autant qu'on puisse en déduire des informations disponibles à l'heure actuelle) seulement en 1683.

De caractère monographique, le présent ouvrage se propose l'étude des divers aspects liés à l'organisation et à l'activité commerciale des deux Compagnies, naturellement dans la mesure où le permettra la documentation à ce sujet, riche mais souvent lacunaire. Compte tenu d'un décalage comptant presque un demi-siècle entre la fondation de ces Compagnies, compte tenu aussi de leur historique différent, l'auteur traitera séparément ces deux organismes marchands surtout en ce qui concerne

leur structure, non sans essayer, comme de juste, d'en dégager les analogies et les différences qui les caractérisent.

L'examen des règlements intérieurs de la Compagnie de Sibiu, ses « lois et contrats » (les seuls connus jusqu'à présent pour ce qui est du Sud-Est de l'Europe au XVIIe siècle) donne un aperçu de la procédure utilisée pour l'élaboration des règlements, de la structure administrative et judiciaire, des droits et devoirs incombant aux membres de la compagnie respective, de la manière dont été réglée, au moyen de différentes disposition, la pratique commerciale, etc. Comme en ce qui concerne la compagnie de Braşov nous ne disposons pas de cette sorte de documents, nous avons dû recourir aux privilèges et diplômes délivrés par l'administration centrale et à quelques-unes des « décisions » adoptées par l'assemblée des marchands membres de la compagnie.

Le chapitre le plus important de l'ouvrage porte sur *la manière dont étaient organisées les deux Compagnies grecques de Transylvanie*. Pour commencer, l'auteur procède à la revue des organes administratifs et judiciaires des Compagnies, pour passer ensuite à l'étude de l'activité commerciale proprement dite des « compagnons » de Sibiu et de Braşov, développée dans les boutiques, les bazars, les foires et marchés ; à cette occasion, l'auteur s'est également penché sur les associations et sociétés, sur la question du travail rétribué, etc.

Un autre problème approfondi par l'ouvrage est celui des *rapports des deux Compagnies avec l'administration centrale*, représentée par le prince et le gouvernement de la Transylvanie pendant une première étape, par les dirigeants de Vienne ensuite, une fois instaurée la domination autrichienne. Ce même chapitre traite également des rapports entretenus par les Compagnies avec les *organes locaux*, de Sibiu et de Braşov.

Parmi les points les plus difficiles à préciser compte sans doute la question de *la structure ethnique des Compagnies grecques de Transylvanie*. En effet, les éléments fournis par les documents — par exemple : la localité d'origine des membres de la Compagnie, leur nom, la langue qu'ils parlaient — ne sauraient être satisfaisants sous ce rapport. C'est pourquoi, l'auteur juge prudent de se confiner parfois dans le domaine des hypothèses, se déclarant d'accord avec les spécialistes qui n'accordent pas un contenu ethnique à l'expression de « marchand grec ».

Les Compagnies grecques tirent leur nom du fait que la plupart des membres qui les composaient étaient grecs et la langue commune à tous, quelqu'en fût leur origine ethnique, était le grec. La Compagnie de Sibiu comptait surtout des Grecs et des Valaques grécisés, venus pour la plupart d'entre eux des divers centres balkaniques : Arvanitohori, Melenic, Serres, Philippopoli, Constantinople, Tyrnovo, Cozani, etc., ce qui explique pourquoi les documents de cette Compagnie sont rédigés presque exclusivement en grec. Quant à la Compagnie de Braşov, ses membres étaient venus d'Arvanitohori, Tyrnovo, Philippopoli, Şiştov, Roustchouk, Nicopoli, Melenic, Serres, Ianina, Cozani, Constantinople, mais aussi de Smyrne, Trébizonde, Sinopé, Chios, Leipzig. Dans son cas à part le grec, les documents attestent aussi l'usage du roumain et du vieux-slave (de rédaction bulgare ou serbe). D'ailleurs, il y avait des Roumains dans les deux Compagnies, tout spécialement dans celle de Braşov. À l'époque faisant l'objet de la présente étude, si l'on excepte les vingt dernières années, l'origine ethnique ne constituait pas une exigence à remplir pour être admis dans la Compagnie. Les membres des deux

Compagnies étaient, en général, des sujets ottomans et l'unique critère de leur admission consistait dans le fait de payer une taxe.

L'ouvrage traite aussi des *marchandises écoulées par les compagnons* et des prix auxquels elles étaient vendues. Dans l'annexe l'auteur a dressé une liste des marchandises, orientales dans la plupart des cas, négociées par les Compagnies. Quand les documents en font état — remarque s'appliquant aux dernières dizaines d'années du XVIIe siècle et au commencement du XVIIIe siècle — l'auteur relève également les prix de ces marchandises, établissant même, dans la mesure du possible, quelques équivalences monétaires pour la période 1693—1707.

Un aspect intéressant traité par l'auteur est celui des *routes commerciales* utilisées de préférence par les membres des Compagnies de Sibiu et de Braşov. Pour restituer leur réseau, l'auteur s'est servi de certains indices, tels : les centres d'où les marchandises respectives étaient procurées ou prises en charge ; les références aux taxes de douane payées dans divers points de transit ; les localités d'origine des compagnons, où leurs familles étaient fixées et où ils avaient, d'habitude, quelques associés. Naturellement, les événements politiques intervenus durant tout un siècle ont influé de leur côté sur le choix de telle ou telle route. En suivant ces repères, on est amené à constater que la Compagnie de Sibiu semble plus liée au commerce vénitien et à celui des centres économiques épanouis dans le Sud-Est européen, alors que les compagnons de Braşov prenaient en charge leurs marchandises surtout à Constantinople, Trébizonde, Smyrne et Sinopé, adoptant généralement la route commerciale qui traversait la Valachie. Les membres des deux Compagnies fréquentaient les principales foires du Sud-Est et du centre de l'Europe, sans négliger pour autant les marchés micrasiatiques.

Les documents sont, d'autre part, éloquents quant aux *relations des deux Compagnies grecques de Transylvanie avec la Valachie et la Moldavie*. En effet, la Moldavie et la Valachie tout particulièrement ne constituaient pas pour les compagnons de simples « relais » sur les routes marchandes liant l'Orient à l'Europe centrale. On constate que certains de ces compagnons se sont établis, temporairement ou à demeure dans les pays roumains, participant d'une manière très active au commerce de ces trois pays.

Avant de conclure, l'auteur s'occupe aussi de la vie spirituelle des Compagnies grecques de Sibiu et de Braşov. C'est que le libre exercice du culte et la construction d'une église privée sont à même de jeter le jour sur la position tenue par lesdites Compagnies dans les villes où elles siégeaient, ainsi que sur le processus qui tendait à transformer ces associations marchandes en véritables communautés. Au point de vue spirituel, un membre de la Compagnie de Sibiu semble avoir eu une activité particulièrement féconde ; il s'agit de Joannes Adamis, qui attire l'attention spéciale de l'auteur.

Cette revue de quelques points essentiels permet une suite de conclusions en ce qui concerne ces Compagnies et leur activité. Tout d'abord, il s'agit d'associations réunissant un grand nombre de marchands et fondées sur des privilèges princiers, que les empereurs d'Autriche devaient entériner par la suite. Ces associations fonctionnaient suivant des normes fixées par des « lois et règlements », établis de commun accord par les membres de la Compagnie. Nous avons affaire là à des traits caractérisant

également les autres compagnies commerciales européennes, fondées avant ou après nos deux Compagnies transylvaines. Mais il convient de retenir que la Compagnie de Sibiu reçoit ses titres en 1636 — époque à laquelle ne fonctionnaient encore que quelques Compagnies anglaises et hollandaises.

En ce qui concerne leur *organisation intérieure*, sous le rapport juridique, elles se conformaient aux lois et dispositions de la ville qui les hébergeaient, opérant, toutefois, selon leur propre procédure. Les communautés dont leurs membres faisaient partie étaient réglées soit sur le modèle des communautés grecques, soit sur celles de leurs pays d'origine. Au point de vue commercial, l'auteur penche pour l'hypothèse qui veut qu'elles aient pris modèle de la Compagnie anglaise du Levant. Ce qu'on peut affirmer à leur égard c'est qu'il s'agit d'un type de société régie par des règlements, au sein de laquelle chacun trafiquait avec son propre capital, tout en acceptant le prix minimal et les autres exigences (relatives à la concurrence, etc.) fixés par elle. Toutefois, compte tenu des circonstances particulières dans lesquelles les deux Compagnies développaient leur activité et à en juger d'après l'ensemble de leurs traits caractéristiques, leur organisation ne calquaient pas sur celle des autres associations de ce genre activant en Europe à l'époque et de toute façon, cette organisation ne saurait être confondue avec celle de quelque corporation de marchands. Sans doute, les recherches futures seront à même de nous éclairer sur le véritable type des Compagnies grecques de Sibiu et de Braşov, car, pour le moment, la question des compagnies commerciales et des corporations de marchands qui ont fonctionné dans les Balkans est encore insuffisamment étudiée.

Il est à présumer qu'à leur tour, les deux Compagnies grecques de Transylvanie ont servi de modèle à d'autres associations marchandes ; dénommées elles aussi « compagnies », ces associations commencent à être fondées au centre et dans le Sud-Est de l'Europe vers la fin du XVIIe siècle et surtout au commencement du XVIIIe siècle. Mais aucune de ces nouvelles compagnies n'a copié fidèlement l'organisation de la Compagnie de Sibiu. Du reste, au XVIIIe siècle, la conjoncture politique et économique s'était certes modifiée. On constate à présent dans le Sud-Est de l'Europe la fréquence des associations de marchands limitées à deux ou trois personnes (elles existaient aussi dans le cadre des deux Compagnies transylvaines), préfigurant les maisons de commerce modernes.

Compte tenu de la structure ethnique des deux Compagnies transylvaines, il est logique de se demander quel rôle ont-elles tenu dans la vie économique et sociale du temps ? La conclusion de l'historiographie grecque à ce sujet est que grâce à l'activité commerciale développée par les négociants épirotes et macédoniens dans les pays roumains, comme aussi en Europe centrale, les centres économiques grecs ont beaucoup profité ; ce fut le cas de Serres, Melenic, Cozani, Ianina, Castoria, Siatista, etc., qui se sont épanouis durant les deux siècles de 1600 à 1800. Par ailleurs, cette activité commerciale florissante devait influencer favorablement sur la naissance de la bourgeoisie dans les centre urbains respectifs du monde grec. Enfin, les Compagnie ont contribué sensiblement au développement du commerce de transit et maritime, qui assurait la liaison entre le Levant et l'Europe Centrale ; leurs représentants siégeaient non seulement dans les centres les plus importants de la région balkanique, mais même dans

les localités clés de l'Orient, telles Smyrne (pour l'Anatolie et la mer Egée), Trébizonde et Sinopé (pour la mer Noire). Du fait que les marchands compagnons ont pris en charge toute une série de produits de l'espace balkanique, ils ont contribué à l'essor de la production locale et activé le commerce extérieur de ces régions.

L'abondance du matériel documentaire a permis à l'auteur de mettre en lumière toute une série d'aspects inédits liés à l'organisation et à l'activité des Compagnies grecques de Transylvanie. Il est fort probable que la mise au jour de quelques nouveaux fonds d'archive viendra compléter cette recherche, qui fournit, cependant, à elle seule quantité des données importantes regardant l'histoire économique et sociale du Sud-Est de l'Europe.

SOMMAIRE

<i>Introduction</i>	7
<i>1. Historiographie</i>	11
<i>2. Fondation des compagnies grecques de Transylvanie</i>	16
A. Les marchands grecs de Transylvanie durant la période antérieure à la fondation des compagnies marchandes de Sibiu et de Braşov	16
B. Fondation des compagnies grecques de Sibiu et de Braşov	23
<i>3. Le statut juridique et les règlements de fonctionnement des compagnies grecques de Transylvanie</i>	26
A. Le statut juridique et le règlement de fonctionnement de la Compagnie grecque de Sibiu	28
B. Le statut juridique et le régime de fonctionnement de la Compagnie grecque de Braşov	38
<i>4. Organisation administrative des compagnies grecques de Transylvanie.</i>	45
A. Organisation administrative de la Compagnie grecque de Sibiu	45
B. Organisation administrative de la Compagnie grecque de Braşov	67
<i>5. Les rapports des deux compagnies avec le pouvoir central et avec l'administration locale de Transylvanie</i>	77
<i>6. La structure ethnique des compagnies grecques de Transylvanie</i>	96
<i>7. Les formes de développement de l'activité commerciale. Marchandises véhiculées par les membres des compagnies et leurs prix</i>	119
A. L'activité commerciale de la Compagnie grecque de Sibiu	119
B. L'activité commerciale de la Compagnie grecque de Braşov	130
<i>8. Les routes marchandes utilisées par les membres des compagnies de Sibiu et de Braşov, avec les localités où ils procédaient à l'achat ou à la vente des pro- duits négociés</i>	145
<i>9. Les liens des deux compagnies grecques de Transylvanie avec la Valachie et la Moldavie</i>	152
<i>10. La vie spirituelle des compagnies grecques de Sibiu et de Braşov</i>	159
<i>Conclusions</i>	169
<i>Index</i>	193
<i>Résumé</i>	201
<i>Sommaire</i>	207

Redactor : NEONILA PEATNIȚCHI
Tehnoredactor : ELENA MATEESCU

---

*Bun de tipar 10 I 1' 81. Format 16/70×100. Coli de
tipar 13. Planșe 1*

*C. Z. pentru biblioteci mari : { 382 (494:439.2) „1636:1746”
382 (498.7:495) „1636:1746”
C. Z. pentru biblioteci mici : 38 (495:498.7) „1636:1746”*

---

c. 763 I. P. Informația
str. Brezoianu nr. 23—25,
București

Lei 12